

SCHÖNER ALFRÉD

MÉRLEG

VÁLOGATOTT BESZÉDEK, CIKKEK, TANULMÁNYOK

Borító: Jobbág István

Tipográfia: Cséviné Lajkó Erzsébet

A címlapon: Cipori zsinagóga (Izrael) Mérleg csillagképe

Kiadó:
OR-ZSE

A könyv a MAZSIHISZ és a Dohány utcai templomkörzet
Elöljáróságának támogatásával készült

ISBN 963-00-3247-3

3290

DTP: Tipográfia Stúdió Bt.

Készült a Pethő Kft. nyomdájában

Felelős vezető: Pethő Zoltán

1046 Budapest, Kiss Ernő u. 1-3.

Telefon: 399-1539 • Fax: 399-1540

Bernhard Modern betűből szedve,

80 grammos ofszet papíron

SCHÖNER ALFRÉD

MÉRLEG

VÁLOGATOTT BESZÉDEK,
CIKKEK, TANULMÁNYOK

OR-ZSE Könyvtár

1000802

*Feleségemnek,
Julinak ajánlom*

BEVEZETŐ

Októberben, Jom Hákippur beköszöntése előtt néhány órával születtem. Tisri hónap zodiákus képe, a *mérleg*. A címlapra így került az ókori zsidóság egyik legszebb emléke az Izraelben, Ciporiban lévő zsinagóga mozaikja. No persze azért is, mert a művészettörténet szerves része életemnek. Amikor e kézirat anyagának rendszerezéséhez kezdtem, azokban a napokban volt huszonötéves évfordulója rabbiavatásomnak. Negyedévszázad után talán már lehet egyfajta *mérleget* készíteni.

Egykori közösségeimben egy emberöltő alatt – gyakorló rabbiként – több mint kétezerszer prédikáltam. Szegeden, Budán, Újpesten, s a Dohány utcai főzsinagógában. A zsinagógai prédikáció egyedi kommunikációs műfaj. Beolvad a templomi áhitat, a kántori fohász kontúrjaiba, majd elillan. Elmondott beszédeimnek kevesebb, mint egy ezrelékét tartalmazza a *MÉRLEG* kezdő egysége: A SZÓSZÉK.

Soha nem vezettem naplót, mégis küzdelmekkel, vívódásokkal, sok veszteséggel teli negyedszázadom véletlenszerű, őszinte reflexióit, néhány megnyilatkozását gyűjtöttem a második részbe. Így született meg: A KRÓNIKÁS. Rabbiideálok, ideális rabbik emlékét szándékoztam erősíteni, s egy magyarországi rabbi szemszögén keresztül érintőlegesen érzékeltetni a marginális történeletem.

A KATEDRA c. fejezet tanulmányokat foglal össze. Kutatásaim egy töredékét idézem fel. Elsősorban izraeli egyetemi előadásaim egy részét teszem közzé annak tudatában, hogy a Prédikátor mondata lebegett előttem: *והחוט המשלש לא במהרה ינתק* (Kohélet 4. 12.).

Schőner Alfréd

ELŐSZÓ

A rabbi, akinek minden gondolati rezdülése a „kilérő” szól. A rabbi, aki tudós, politikus, családapa, férj, de mégis mindenekelőtt: rabbi. Ennek az ötödfélezeréves hivatásnak a „jogfolytonos” viselője és holokauszt utáni továbbéltetője. A rabbi, aki napi imáiba foglalja zsidó testvéreit, és aki naponta újragondolja a zsidók szenvedéseinek sokezeréves történetét, de valamilyen kifejezhetetlen oknál fogva nincs benne bosszúvágy a zsidónépet szellemileg vagy fizikailag pusztítók iránt. Akinek történelmet imádkozó tekintete a múlt mélységében mély kútjába éppúgy réved, mint a közelmúltéba, és olyannyiszor meggyötört és megalázott, de sohasem szánalmas népének a maga módján könyörög jobb jövőt. Ő tehát a rabbi. A zsidók galuti vezetője és egyben vigasztalója. Ha mármost e könyv olvasója azt gondolná, hogy e szavak a könyv szerzőjére vonatkoznak, tévedne. Nem. Az olvasó, ha leteszi majd ezt a könyvet, azt fogja gondolni, amit e sorok írója: a szerző és a rabbi-hivatás, a maga időnélküliségében és bárhol ebben a világban, nos, ez a kettő egy és ugyanaz. A huszonegyedik század küszöbén egy merőben lehetetlen koincidencia. Holokauszt túlélők gyermeke. Az őseredeti zsidó ortodoxia öleli körül a nyírségi kedélyességgel és kiváló intelligenciával megáldott édesapa oltalmazó és sugárzó melegségével. Hajnalban keltik fel, mert ilyenkor fog a legélesebben a kisfiú esze a héberbetűs imákra. A nagypapa korú édesapa könyörgő tekintete ragadja el és viszi ahhoz az élethivatáshoz, amit zsidóságnak is nevezhetünk. Az egész élete a zsidóságé lesz. A megélt gondolat – mon-

daná a filozófus. A soh'semvolt más világ. Innen, Közép-Kelet-Európából kitekintve nem tűnik túl izgalmasnak a nagyvilág. Főképpen az unalmas és slampos proletárállamban. Ám, zsidóként megélni ezt a Soah utáni Közép-Kelet-Európát, és ráadásul zsidó vallási vezetőként, rabbiként és tudósként – ez több, mint egyszerűen intellektuális izgalom, ez egyenesen szellemi kihívás. Jesiva bócher –, azaz: zsidóiskolai tanuló, és ez az ötvenes években bizony nem számított kifejezetten jó indításnak. De kit érdekelt ez, ha valaki egy világot kapott cserébe. És micsoda világot! Egy ötezeréves kultúrát, egy nép gyötrelmeivel együtt is nagyszerű történetét és – ugyanakkor – megmaradásának misztériumát. Mert a bócher már kezdi mindezt érezni. A Dob utca és a Kazinczy utca határolta világ, a még eleven magyarországi ortodoxia világa. A kaftános, ciceszes, pajeszos, és mindig emeltfővel járó furcsa emberek városrésze. A gettó. De vajon, nem inkább azok a zsidó emberek zárták magukat szellemi gettóba, akik menekülni akartak a zsidóságtuktól? A másik oldal: a kék és pirosnyakkendőös öncsiklandós örömnövepektől hangos ötvenes évek Budapestje. Innen nézve az a világ, ha véletlenül a szülei arrafelé vitték a hasonló korú zsidógyereket, és netán még magyarázatokot is kapott félénk kérdéseire, valahogyan félelmetesen tűnhetett. A szerző mondatai valahogyan hordozzák az egykori vallásos kisfiú máig tartó töprengéseit a középkelet európai zsidó lét és nemlét mezsgyéjén. Még most is, életideje „összefoglaló” korszakát megkezdvén is, újra és újra felteszi magának a kérdést: megmenthető-e ez a zsidóság? A szerzőnek nem is dilemmája, hanem trilemmája van, vagyis egyszerre három dolog között nem tud választani: magyar zsidósága, izraelisége és vallásos zsidósága között. Az életpályája egészen ezerkilencszázkilencvenegyig töretlen. A pesti zsidógimnázium, majd a mellette lévő lakóépület néhány lakását (ennyit hagyott meg a nagymúltú intézménynek az akkori rezsim) elfoglaló Országos Rabbiképző Intézet, ahol hetvennégyben rabbivá fogadja a legendás rabbi-professzor és nyelvtudós Scheiber Sándor. Az igazgató-professzor „pályafutása egyik legtehetségesebb tanítványának” tekinti. A szerző maga is mint tudósi példaképét említi.

Az olvasónak mégis van egy olyan érzése, hogy a szerzőnek a rabbihivatáshoz olyannyira hozzátartozó rabbi-példaképet máshonnan kellett megszereznie. Talán nem kevés keserves tapasztalat árán is. Ne felejtjük: egy velejéig istentelen rendszer gyakran érezhető balos antiszemitizmusa közepette kellett zsidó közösséget szervezni, talmudtóra tanfolyamokat vezetni nagyoknak és kicsiknek, egyaránt, idős holokauszt túlélőkbe a hit eszközeivel életet lehelni, és a zsidó közösségekben – a tragédiák okán – relatíve nem kevés mentálisan sérült embert gyámolítani. Közben, az istentiszteleteken való részvétel valódi bátorságot jelentett. Ki hinné ma már, hogy egykoron a titkosszolgálatok emberei a zsidó templomokban is ott voltak. Egy ilyen miliőben a rabbi, ha komolyan vette a hivatását, kisebbségi politikus kellett, hogy legyen. A szerző a nyolcvanas években az Országos Rabbitanács elnökeként, a harmincas éveiben, tehát igen fiatalon kormányozta a magyar konzervatív – neológ zsidóságot elsőszámú vallási vezetőjeként. Hogy jól kormányozta vagy rosszul? A jó válasz, azt hiszem, egy színtel feljebb adható meg: a legfontosabb az volt, hogy elkormányozta(!). Fiatal korát sokszor meghazudtoló okos stratégiával. A zsidók hazai ellenségei is elismerik, sőt, alkalmasint idézik egyik-másik akkori parlamenti beszédét. Most, amikor ezekről az évekről mint „a krónikás” idézi fel a múltat, valahogyan különös fénybe kerülnek ezek az akkor elhangzott beszédek, megjelent írások. A zsidó olvasó értheti igazán azt, hogy korok jönnek és korok eltűnnek, a zsidók mintha mégis ugyanazok maradnának. Mintha a rabbi szavai a zsinagógában túlmennének az időn. Mintha a zsidó vallástudományi előadásokból és cikkekből kihallatszana az Örökkévaló biztatása: minden gonozságnak egyszer vége szakad. Az izraeli években született írásokból egy olyan magyar zsidó rabbi beszél ki, akinek feltett szándéka volt személyesen is megélni a zsidó hazateremtés lélek-nemesítő kínkeserveit. Aki a magyarországi politikai rendszerváltás történelmi pillanataiban azért emigrál mindenestül Erebe, mert a zsidók számára oly vonzó liberális demokráciára most már rá meri bízni a kiléjét. Mostmár végre megtérhet ősi hitének szent szülő-

földjére. Az ekkortájt született írások a zsidósors csodáira vannak hangolva. A lelkész és tanító mellett végre megszólal a művészet-történész is, aki elsőkézből kap információkat e nép kultúrateremtő géniuszáról. Saját bőrén érzi a zsidó állam napi élethalálharcát. A megmaradásért folytatott küzdelmet. Egy léleknélküli, de biztonságos keleteurópai diktatúrából a zsidó szabadság és függetlenség frontországába csöppenni, ez bizony embertpróbáló erőt követelt. A keleteurópai neológ rabbi a művészettörténet professzora lesz Haifán. Hallatlan lemondások kellenek ehhez. A nyelvpedagógus és gimnáziumigazgató feleség, a két kiskorú gyerek – hűséges társai. Azután, vissza – visszatér Magyarországra. Az egykori főrabbi a Haza üzenetét hozza el sokat szenvedett magyar zsidó közösségének. Erecben a magyar zsidó művelődésről beszél, itthon az izraeli pedagógiáról, az egyetemekről, a vallástudományról. Ezerkilencszázkilencvenhat újabb fordulópontra a szerző életében. Hazahívják, egykori alma mátere, az Országos Rabbiképző Intézet rektori székébe. Akik hívják, jól tudják: az egyetlen, aki képes arra, hogy ennek a sokat szenvedett, mégis a zsidó vallástudomány magyar és nemzetközi hírű műhelyének tekintett intézményt egy felfelé ívelő pályára irányítsa. Nem tért vissza Magyarországra, mert aki lélekben nem megy el, annak nem is kell visszatérnie...

Staller Tamás

I.
A SZÓSZÉK

„...MERT SZIKRA MINDANNYIUNKBAN REJTEZIK...”

RABBIAVATÁSOM,
ORSZÁGOS RABBIKÉPZŐ INTÉZET ZSINAGÓGÁJA

1974. január 13-án

A XX. század egyik legnagyobb zsidó írójának klasszikussá vált novellája ezt a címet viseli: Érzések zűrzavara. E két szó tökéletesen kifejezi a lelkemben máig is dúló vihart.

Érzések zűrzavara.

Gyász és fájdalom. Hála és remény.

נפלה עטרת ראשנו

(Échá 5. 16.)

A gyász, mert elvesztettem a legdrágábbat, édesanyámat, ki nem érhetette meg vágya beteljesedését, hogy fáradt, áldó kezét rabbi fia fejére tehesse, akit 21 nappal ezelőtt ragadott el a végzet. E percben szeretett édesanyámra gondolok.

Boldog vagyok, hogy édesapámat magam mellett tudhatom, kinek mély élettapasztalatából, bölcsességéből, vallásos gondolatvilágából sokat merítettem

והיו עיניך ראות את מוריך

(Jesája 30. 20.)

Tisztelt Igazgató Úr! Professzoraim, tanítómestereim!

אך זה היום שקיינהו מצאנו ראינו

(Échá 2. 16.)

Életemben sorsdöntő fordulat következik be. Ma rabbivá avatnak. Legyen ez az óra a köszöneté, a háláé. Legyen kifejezője a hitvallásnak.

כל המונע הלכה מפי תלמיד כאילו גוזלו מנחלת אבותיו

(Szánhedrin 91/b)

Hat évig hallgattam különböző stúdiumokat. Vallom, professzoraink tudásuk legjavát nyújtották, hogy kellőképpen készítsék fel gyülekezeteink leendő vallási vezetőit.

Örökké emlékezetes marad a Biblia világának tradicionális és újszerű analízise, Szentírásunk nyelvezetének naprakész, a legfrissebb kutatási eredményeket is tükröző magyarázata.

Felcsillant a Talmud briliáns gondolati rendszere, az egymást követő generációk életét meghatározó, lenyűgöző világa. Az órák logikus szövegmagyarázata, az exegézis. Felejthetetlen marad midrás- és ággádakincsünk elemzése. Az analógiák keresése világ-irodalmi remekművekkel, a héber klasszikusok megtalálása, a modern héber irodalommal történő egybevetése.

Betekintést kaptunk az egyetemes és a zsidó vallásbölcselet rendszerébe, a filozófiai gondolkodástörténet vonulataiba. Feltártak előttünk vallásunk gyakorlati kérdései, a Sulchán Áruh háláchikus jelentősége, a szent nyelv harmóniája. Figyelmünket lekötötte a homiletika, törekvés a tökéletes szerkezetre, a tiszta nyelvre, a formák betartására. A zsidó történelem évezredes lapjai nyitak meg, kutatva forrásokat, megvilágítva összefüggéseket, keresve okot és okozatot. Újjáéledt a tradicionális zsinagógai dallam, megújult az érdeklődés a zsidó énekkultúra iránt.

מעומק לבי

Hangozzék el hat év őszinte fáradozásáért szívem mélyéről ismételt a köszönet.

Hivatásom lényegét leendő pályámon Börésisz könyvének patinás szavaival körvonalazhatom.

יצוה את בניו ואת ביתו אחריו

„*Tanítsa házanépét, hasson környezetére.*” (B'résit 18. 19.)

Zsidóság – különös fogalom. Indítója hatalmas világvallásoknak, ihletője zseniális gondolkodóknak. Formálója korok arculatának,

alakítója nemzedékek eszmevilágának. Hogy miért? Egyetemes jellegében, humánumban véljük felfedezni indokai forrását.

ואדם הולך ואינו יודע להיכן הולך

„Az ember halad, de ritkán látja kristálytiszta életének meghatározott célját.” (Midrás Tánchumá, Toldot 12.)

Vannak zenei monstrumok, hatalmas orgonák, melyek egyik manuáláján az a felirat csillog: „*Vox humana*”, azért, mert a manuál működtetésekor az emberi hang színéhez hasonló csendül, száll az éterbe. Az emberi agy alkotott olyan gépet, mely utánozza, mely utánozni képes az emberi hangot.

A követők feladata, az új rabbinemzedék feladata legyen, ráirányítani a figyelmet a Tan emberségére, humánumára, hogy a zsidó ember lelkében megfogant érzelmeket, a szív indulatait, a tetteket, a „*Vox humana*”, az emberi hang jellemezze. Legyen-e megnyilatkozás tudatos, őszinte és igazi, s ne – mint az orgonánál – imitáció.

ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט

„Megtalálni az Örökkévaló ösvényét az igazság szerint, a jog alapján.” (B'résit 18. 19.)

Szükségszerű, hogy a rabbi legyen a hit őre, a hagyományos liturgia irányítója, Isten egységének hirdetője. Gyámolítója szegényeknek, ki a remény és bizakodás légkörét megteremti a betegek körül, ki a szeretet szavaival vigasztalja a gyászolót tragédiájának napjaiban, aki tanulva tanít s kinek erőssége a segítség.

Egy ars poeticában olvastam: „A költő legnemesebb törvénye végtelen szeretettel venni el a szenvedés erejét, és örök muzsikával zenedíteni át a jajszót.”

Majd három évtizeddel a kataklizma után a fiatal rabbi legnemesebb törvénye: végtelen szeretettel venni el a szenvedés erejét a be nem gyógyult hegek miatt, és örök optimizmussal hidalni át a máig is emlékeztető jajszót.

Egyik professzorunk mondotta egyszer: „A Rabbiképző Intézet nagy érdeme, hogy fellobbantja a tudásra vágyás lángját, mert szikra

mindannyiunkban rejtezik, mely külső hatásra vár, hogy elemi erővel törhessen elő.”

Majd száz éves Intézetünk tudós rabbikat, igaz embereket adott a magyar zsidóságnak, s az egyetemes emberiségnek, akik magasba emelték hitünk világító fáklyáját.

ואשם לא תכבה

(Jesája 66. 24.)

Akik nemcsak égtek, de másokat lángra is lobbantottak. Példaképek ők, méltóak az ideál megtalálására.

Útjukat keresve, útjukat követve, megérlelődött bennem hivatásunk iránt az alázat.

Hiszem a Beráchot (63/b) traktátusában tanultakat.

כל המנבל עצמו על דברי תורה סופו להתנשא

„Mindenki, aki aláveti magát a Tóra törvényeinek végül magas régiókba, emelkedhet.”

Az Örökkévaló áldása lebegjen e haza, leendő gyülekezetem, a világ- és a magyar zsidóság összessége felett. Az Örökkévaló áldása legyen Alma Materünk felett, hogy továbbra is fellegvára lehessen Magyarország és Közép-Európa zsidó vallási, tudományos, szellemi életének, hogy még hosszú ideig rabbi generációk kerülhessenek ki Intézetünk meghitt, imával megszentelt falai közül.

כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלם

„Mert Cionból ered a tanítás, és az Örökkévaló igéje Jeruzsálemből.” (Jesája 2. 3.)

S most, Mesteremhez fordulva, kérem az ősi áldást, hogy utamra induljak.

Szolgálni Izraelt.

SZÉKFOGLALÓ BESZÉD

Szegedi zsinagóga, 1974. V. 19.

שלשה דברים הם ברשותו של אדם ואלו הן

Három azon tényezők száma, melyek felett az akarat erő feltétlen érvényesül.

1. **הפה** – a kimondott szó
2. **הידים** – a kéz alkotása
3. **והרגלים** – az út, melyen járnunk kívánunk.” (Tánchumá Toldot)

1. **הפה** – a kimondott szó.

Remegés hatja át a nagy elődök törpe utódjának hangját. Nehezen érzékelhető a megtisztelés, melyet fiatal rabbi érezhet, elfoglalni azt a papi széket, mely a Lőwöket illette meg. Beszélni a szószéken, ahol kezdettől magyar nyelven csendült fel a prédikáció, melyet átleng a hagyomány varázsa, a dicsőséges múlt emlékképe. Irányítani a közösséget, mely tudósok szavára figyelt. Pasztorálni a nyáját, mely szeretetkez szokott, s mely szeretetre vágyik.

Jesája próféta merész ihletettséggű víziója villan most fel előttem, ki „előre látta” a történelmi tragédiákat, akinek feddő, jövőbelátó álmait igazolták az évezredek.

בשלכת מצבת במ זרע קדש מצבתה

„Lombhulláskor csak törzse marad meg, de szent mag a rönke.”

(Jesája 6. 13.)

A majd 5000 főt számláló szegedi zsidóság virágba szökkenő, élő fáját a gyilkos kor vihara megfosztotta ékességétől. Bölcs, sokat

tapasztalt időseitől, a jövőtől, a jövő reményeitől, fiataljaitól. Az erőszak tobzódásakor, a lombhullástól, a lombozat durva eltávolításakor, csak a magasságok felé hajló *kopár törzs* maradt meg.

De három évtized távlatából, a felelősség teljes súlyával vallhatjuk: **זרע קדש מצבתה** – szent mag volt a rönke. A rönk, amely magmaradt.

A kimondott szó kötelez. Hiszünk e tézisben. A közösség előtt elhangzott szavak tettekre sarkalnak. Így ez egyike a rabbi legszentebb, legfelelősebb kötelezettsége. Mert hivatás a rabbié. Életre szóló, de mindennapos áldozatvállalás.

Szószeréről hirdetni tanításainkat, a szent szavak meggyőző erejével hatni az értelemre, a szent nyelv ősiségével az érzelemre.

A reneszánsz egyik legzseniálisabb gondolkodója mondotta:

„Aki egy csillaghoz kötötte magát, nem fordulhat vissza.”

Szálak ezreivel fűződünk múltunkhoz. Érzelmek szövedékével ötvöződik a zsidó, a Dávid csillagos dicső, majd megbélyegző múlt. Az összetartozás e csodás, néha lírai formájától elszakadni nem tudunk, s nem is akarunk, mert „Aki egy csillaghoz kötötte magát, nem fordulhat vissza.”

Hiszük a kimondott szó erejét, és fennhangon hirdetjük a prófétai áldást.

אצק רוחי על זרעך וברכתי על צאצאיך

„Az isteni szellem nyugszik nemzedékünkön, s az áldás a késői utódokon.” (Jesája 44. 3.)

Hiszük, hogy meglesz a szó, kérő szó hatása a közösség előtt.

2. **הידים** – a kéz alkotása.

A szörnyű világégés a vidék zsidóságát érintette legérzékenyebben. Voltak falvak, ahová nem tért vissza senki. Nagy városainkban is tragikus méreteket öltött az embervesztés. Üresen maradt zsinagógák kitárulkozó kapui hiába várták a visszatérőket.

Volt egy zsidó templom, mely szinte érintetlenül csodával határos módon épen maradt, melyben nem tett kárt a háborús pusztítás. A szegedi zsinagóga. A világ egyik legszebb temploma ellenállt a

történelem viharának. Most is csodát áraszt, úgy, ahogy egykoron Lőw Imánuel megalkotta. Immáron 70 éve fellegvára a hitéletnek. Isten háza azoknak, akik a rohanó életben, a zajló mindennapokon ifjúságuk egy részét, s lelki nyugalmukat itt keresik. Zarándokhelye azoknak, kik a szépet szeretik, az egzotikust kutatják, s a múlt emlékeire vissza-visszarévednek. Otthona az ünnepi játékok egyes rendezvényeinek.

Megvalósult a próféta állítása:

ומלאתי את הבית הזה כבוד

„Dicsőséggel lett teli e csodás épület”. (Chággáj 2. 7.)

Századunk egyik legnagyobb, legösszetettebb, legidősebb kérdés: Most hogyan, miképp tovább? Napjaink kavalkádjában keressük a helyes utat.

A középkor egyik legnagyobb ura és legnemesebb egyénisége Federigo da Montefeltro, Urbino hercege, két épületet készíttetett egymás mellé.

Templomot, Istennek. Fellegvárat, a művészeteknek.

E középkori formában, szent és csodálatos feladat lehetősége rejtezik. Összhangot keresni a hit és a kultúra között. Ami évszázadokkal ezelőtt két helyhez kötődött, azt ma egységbe zárta a történelem. A templom körén belül éljen a hit, s találjon helyet a valláskultúra.

Elődeink alkotása, a két kéz produktuma lehetőséget teremtett, mellyel élnünk kell, visszaélni bűn, megbocsáthatatlan véték.

Midőn Áron, az első főpap hivatására készült, lírai hangvételi mondat szállt felé

ונשא אהרן את משפט בני ישראל על לבו לפני ה' תמיד

„Viselje Áron Izrael ügyét, az Örökkévaló előtt állandóan a szíve fölött.” (S'mot 28. 30.)

E mondatot célul tűzheti ki az útjára induló rabbi. Zsidó közösségének ügyét mindenkoron, minden időben, s mindenütt szíven viselni. Harmóniát teremteni a vallás, a kultúra, s a munka komponensei között.

3. הדרך – az út melyen járni kívánunk.

Az út, melyen járunk, legyen a דרך האמונה a hit útja. Évezredes eszmék és tanok magja, alapja, ihletője a hit. Feltétlen, odaadó bizalom az egy s mindenek felett álló Alkotó iránt. Kinek egységét hirdetjük a költő szavaival.

Nem zárt falak mögött kerestelek
Isten atyám! ki szerte lakol
A Mindenségben, hol naprendszerek
Örök sürgése zúg – zakatol.

A hit határozza meg a hagyományos liturgiát. Hasson reá midőn támogatjuk a szegényt, gondozzuk az arra rászorultakat, felkeressük a beteget, s vigasztaljuk a gyászolót, s midőn áldásra emelkedik a papi kéz.

Az út, melyen járunk, legyen a דרך ארץ – a tisztelet útja.

Zsidóságunk egyik legértékesebb tanítása: törekvés az egyetemes-ségre, hogy nincs különbség – valljuk – az emberek között. Legyen akármilyen a színe, vallása, nemzetisége.

E szószerk legyen továbbra is fóruma az Izrael iránti szeretetnek, az emberi szabadságnak, az univerzális gondolatoknak.

Hirdetjük, tisztelet az embernek.

Az út, melyen járunk, legyen דרך השלום – a béke útja.

Minden a világon közös vágy a béke. *Sálom*. A szó, amellyel Atyáink Földjén köszöntik egymást. A szó, mely közel hozza egymáshoz az eszméket, s az eszmék hordozóit, az embereket.

Isten áldása lebegjen Szeged városán, a város zsidóságán, a világ zsidóságán.

Fáradozásomat, munkámat közösségemnek, zsidóságunknak ajánlom.

Hiszünk a Mindenhatótól kapott szellemben, mely alakítja a világot. Hisszük, hogy érdemes a világ, érdemes szeretni, érdemes a fantáziának másolni, érdemes küzdeni a messiási kor örök békéért, egy gyűlölet mentes földi lét megteremtéséért.

Legyen kedves előttem, Mindenható Istenünk, szám szózata, s szívem őszinte kívánalma.

„...EMELJÉTEK MAGASRA SZEMEITEKET...”

JUNG JÓZSEF ÉS KERÉNYI ÁGNES ESKÜVŐJE

Szegedi zsinagóga, 1975. VII. 20.

מה טבו אהליך יעקב משכנתיך ישראל

„**M**ily gyönyörűek sátraid Jákob, hajlékaid Izrael.” (Bámidbár 24. 5.) – több ezer éves bibliai mondatot, bibliai áldást ígértem hosszú hónapokkal ezelőtt útravalóul szerelmetek kialakulásának hajnalán.

Józi!

Boldogságod, kiegyensúlyozottságod koronázódik e házasságban. Örömdül szolgál, hogy akiket legjobban szeretsz – édesanyádat, nagymamádat, Rózi nénit, testvéredet és sógorodat – magad mellett tudhatod. Azonban – e feledhetetlen órán fájdalomadat, különösen most, én is átélem. Imádott édesapádat, példaképedet néhány évvel ezelőtt gyilkos kór ragadta el körünkből. Szerénységedet, tehetségedet, becsületességedet tőle örökölted. Légy folytatója életpályájának. Lélekben itt van velünk, s áldása lebeg e frigy felett.

Lelki tisztaságodat, vallásos beállítottságodat édesanyád ágáról, édesanyád családjából merítetted. Ahogyan ők hárman élnek vezérlő csillag lehet számodra. Ne felejtsd el az otthoni ház bensőséges, meghitt hangulatát. A testvéri szeretet gondolatát is ők plántálták beléd, és mindig kövesd vallásunk erre vonatkozó tanításait. Nagymamád rabbi ősök utóda ki drága kincs – mi tudjuk ezt legjobban, akiknek nincsenek nagyszülei –, gondoskodással vedd körül megözvegyült nagynénédet, s szeretettel csüngj a legdrágábbon, édesanyádon.

Tehetség és szorgalom ötvöződnek különleges egyéniségedben. Megbecsülés és elismerés övezi pályádat. Fizikushivatásod szent

előtted, munkádat odaadással végzed. Közösségünk hagyománytisztelő, a tradíciót követő tagja vagy.

Ági!

Sok száz kilométerről hozott közénk a sors, hogy megtaláld életed párját. Nagyszüleid – édesanyád szülei – vallásos környezetben éltek. Erkölcsi törvényeink igaz szellemét örökölték leányukba. Ő nevelt – édesapáddal együtt – igazságszeretetre, becsületességre téged. Ő, aki csodával határos módon szabadult Auschwitz poklából, midőn vérei mártíriumot szenvedtek.

Édesapád Nagykánizsa köztisztviselőként álló polgára. Számos kitüntetés illusztrálja dolgozó életének méltó elismerését. Végigjárta a munkaszolgálatot és a hadifogolytáborok szomorú útjait. Egykori szenvedéseikért gyermekeik kárpótolják őket. Éva húgod és te Ági.

Ahogy megismertünk téged, bátran mondhatjuk, a nemes erkölcs, a zsidóság ősisége iránti affinitás, a hivatástudat megtestesítője vagy. Szorgalmad különleges. Akaraterőd lenyűgöző. Jóságos vagy és barátságot teremtő. Légy hű társa, segítője férjednek. Kövesd vallásunk tanításait, s az egyetemes emberi igazságot. Kezedben, a nő kezében, a jövő záloga. Élje felelősség tudatával zsidó asszonyhoz méltóan.

שלושה דברים ה" אוהבם

„Három tulajdonság különlegesen tetsző Istennek”

(Peszáchim 113. a):

מי שאינו משתכר

1. „A kulturáltság”, aki kulturáltan él.

Ezernyi szállal kötődünk múltunkhoz. Tengernyi kapcsolat fűz a jelenhez. A megismerés mindannyiunk vágya. Kutatni a múltat, hogy összetettségében megértsük a jelent. A zsidó kultúra kimeríthetetlen kicsestár. Ha csak szemelget az ember, akkor is gazdagszik. Ismerjétek meg az egyetemes emberi kultúra felbecsülhetetlen értékeit. Hangulatosabbá, szebbé tehetitek világotokat. Feledtetik a gon-

dokat, kikapcsolódást nyújtanak a mindennapok küzdelmei után. Az úrkutatás korában is álma még az embernek a repülés, a szárnyalás. Elérhettek csodálatos, kicsiny világokba, melyeknek megismerését óhajtottok. Empedoklész, a görög bölcs mondta: „Ha nem volna gyűlölet a világban, a dolgok eggyé válnának.” A kultúra hordozóiban találjátok meg azt az erőt, mely kizárja a gyűlöletet, mely közelítheti az eltérő, de pozitív gondolatokat egymáshoz.

מי שאינו מעמיד על מדותיו

2. „*Mind magasabb mérce állítása önmagunk elé*”.

Emberi gyengeség a hajlam a karrierizmus felé. Természetes törekvés, hogy magasabb célokat tűzünk ki magunk elé. De hogyan érzük el ezeket, az nem közömbös. Szeressétek, mi érték. Távolodjatok el attól, mi gyarló. Törekedjete magasabbra, de csak a fejlett etikummal rendelkező lelkiismeretetek lehet a mérték. Elégedettség ne uralkodjék el rajtatok, küzdjete a tisztaság diadalrajutásáért, az erkölcs kiteljesedéséért, hogy köreitekben is igazabbá váljék az ember.

מי שאינו כועס

3. „*Gyűlöletmentesség*”.

Indulatokkal telített világunk. Érzelmek kavalkádja határozza meg cselekedeteinket. Az emóció is közelít zsidóságunkhoz.

Pár nappal ezelőtt Jeremiás siralmait olvastuk fel zsinagógáinkban Tisá Beáv gyásznapián. Jeremiásét, ki átélte az ókori zsidó történet vérzivataros időszakát. A róla szóló hagyomány intelem ugyan, de optimizmusával hozzátok is szól.

Patakzott a nagy próféta könnye, amikor látta a Bész Hámikdos falait dőlni. Fájdalmában négy téglát emelt ki az omladékból, s azokra a négybetűs Istennevet, a tetragrammatont írta. Bedobta a tűzbe, az ég felé emelte tekintetét, s így kiáltott: „Ma minden elpusztult, ki fogja megőrizni az isteni eszméket?” És – a legenda szerint – csoda történt. A lángok közül kiemelkedett a négy izzó kődarab, s rajta másik héber szó, mely ugyanúgy, mint az Istennév, négy betűből állott. A szó így hangzott: **יהוה** az Elet.

A romokból, a romokon élet születhet. A genocidium kataklizmája után, történelmi traumák után az üszökből, az omladékból ujjászülethet az élet. Ti is élő bizonyítékai vagytok a *chájim* gondolatának, az élet igazának. Emeljétek magasra szemeiteket, hogy láthassátok gyönyörű élményekkel kiajzolódó bérceit.

E tanítással bocsátlak útra benneteket. Őrizzétek meg e perc szentségét, s váljék valóra felettetek a rabbinikus áldás minden egyes szava.

...ברוך

MÁZKIR-SÁVUOT

Újlaki zsinagóga, 1976.

ומתוק האור וטוב לעינים לראות את השמש
„S kellemes a fény, s jó gyógyító sugarát látni.” (Kohelet 11. 7.)

1. Virággal ékesített már templomunk, s ünnepi díszbe öltözve, meghitt hangulatban köszönti a kinyilatkoztatást.

Gyermekkori élmények feleledése, s vissza -visszatérő érzelmek átélése jelzi הג הבכורים-ot, Sovuausz ünnepét.

Hét héttel ezelőtt emlékeztünk a fizikai szabadulásra, s most is 49 nap elteltével történeti eseményt említünk. A szellem ébredését, amely fordulópont minden emberi közösség életében. Ekkor alakul ki jellege, karaktere, önálló egyedi arculata lesz. Ezt ünnepeľjűk שבעות-kor.

Lehunyt szempillával gondolunk a múltra, s elöťtűnk zajlik le az ókori történelem.

Fáradt, de akaratos tömeg halad a pusztai úton. Nemrég vívták ki szabadságukat. Sok teherrel, felszerelési tárggyal indulnak a nagy útra, de a legnagyobb érték, a nélkülözhetetlen, az elvehetetlen, a gondolat, a szellem még hiányzik.

Kevés idő elteltével – úgy tűnik – alkalmasnak látszanak, hogy átvegyék és megismerjék a Tant. Köd és félelem burkolta be a Szináj hegy ormát. Megjelent Mózes a tanító, a népezér, s kezében a két kőtábla az egy istenhit és az erkölcs formáló erejével.

Remegés és félelem a nép figyelő szemében, melyet összezárásra kényszerít a fejűk felett ragyogó erős fény sugarár.

A zsidó hagyomány – allegóriák és szimbólumok segítségével – gyakran összefüggésbe hozza a fényt és a Tórát. Az egyik ággáda így regél erről:

„Fény árasztotta el a föld felszínét. A birodalmak uralkodói – hangzik az ősi legenda – Bileámhoz a híres nem zsidó prófétához mentek, hogy felvilágosítást nyerjenek. Hogy megnyugtassa őket, mit jelent a szokatlan sugárzás.

Előlépett a leghíresebb fejedelem:

Vajon második özönvíz előjele a nagy fény?

A próféta megnyugtató szava után egy másik kérdezte reszketve:

Talán tűzözön által akarja az Alkotó megsemmisíteni teremtményeit, és ennek előjele ez? Bileám így válaszolt:

Tóra adatik most Isten alkotásából ered a fény, mely az értelem sugarával megvilágosítja a sötétbe burkolódzó földet.”

Különleges csillogással vibrált a tórai fény szabadságunk ege alatt, s vigasztalóan sugárzott felénk, megpróbáltatásaink idején. Szent a Tóra, melyet nemcsak olvasni, hanem megérteni kell, mely nem elvont eszme-futtatás, hanem cselekvésre serkentő törvénykódex. Talán épp ezért, mert a remekművek remekműve, az ókor keleti irodalmának legtökéletesebbike, még nehezebben érlelődött meg az emberek tudatában. Hiába hirdetett vallásunk egyenlőséget. Hiába szóltak tanításaink mindenkihez, hogy megmutassák a jó, a helyes utat, hogy eligazítsák a tévelygőt az akadályokkal telített hétköznapi napokon. Fényt adtunk az embereknek, s emésztő tüzet kaptunk cserébe. Az emésztő tűz pusztítását még viseljük magunkon. Ezért emlékezünk az öröm ünnepe a pusztulásra is.

וַאֲשֶׁר לֹא אָמְרָה הוּן

2. „A tűz nem mondja: elég.” (Mislé 30. 16)

A holocaust pusztító lángja sem állapotodott meg. Majdnem elemésztette földrészünket, végzetébe taszította az egész világot.

„A gondolat láthatatlan, az ember csak tetteiért felelős.” Ez az aforizma szinte minden korra alkalmazható volt, csak a XX. század 30-as 40-es éveire nem.

Ebben az időben nemcsak vélt bűnöket, de kimondatlan gondolatokat is számon kértek. „Látszólag európai gondolkodás következményeképpen az egyik ország olyan alkotmányt készített, melynek törvényei nem embereket, hanem egy közösséget vontak felelősségre kitalált bűnökért”.

תחשך הארץ

„... és elsötétült a föld.” (S'mot 10. 15.)

A gyűlölet, a sötétség és a közönbösség szelleme lebegett Európa égén. Háború. Könyveket és lelkeket égettek el. Zsidók millióit deportálták. Hat millió európai, s ezen belül hatszázezer magyar zsidó szenvedett mártirhalált. Számokat mondok, de mögöttük élet volt, emlék van. Megsemmisítették a felnötteket, gyermekeket csecsemőket. Bombázták a házakat, ágyúzták a városokat. Tönkrementek városok, csodálatos épületek, a különböző művészi értékek. Megszüntek zsidó közösségek, zsinagógák, tanházak. Elpusztult a gondolkodás is, s a brutalitás kerekedett a józanész fölé. „*S az aszszony boldog volt, ha elvetélt.*” (Radnóti)

Egy mondat, s mennyi minden összesűrösödik benne. Kín, fájdalom. Az anya, ki gyermekéért él, inkább lemondott a szülés fájdalmas gyönyöreiről, sem mint hogy újabb áldozatot adjon a gyilkos örületnek. Látván az elárvult zsidó közösségeket, a – jobb esetben – kultúrházzá átalakított, egykori hívekért, elpusztított lelkekért síró zsinagógákat, a nagyobb részt elhagyott, látogatóit nélkülöző zsinagógákat, a fájdalom marja szívünket.

A pusztítás tüze menthetetlenül elpusztította a jövőt? Vajon van-e még jövő?

A megmenekült maradéknak lelki igénye az emlékezés. Erre kötelez mártírjaink emléke, s önmagunk becsülete. Imádkozzunk közösségünk mártírjaiért, zsidó testvéreinkért, az ártatlanokért, a kiszolgáltatottakért, a védtelenekért, akik héberül szólították imával az Alkotót, akik a Mindenható megszentelt nevéért szenvedtek halált. Szóljon a múltunkat felidéző, sebeket feltépő ima, a 130. Zsoltár szavaival:

„ A mélységből szólítlak, Örökkévaló. Uram, hallgass szavamra, legyenek füleid figyelmesek könyörgésem szavára. Ha bűnöket őrzöl meg, Uram ki állhat meg? Reménykedtem az Örökkévalóban reménykedett lelkem, és igéjére várok. Lelkem várt az Úrra, inkább, mint őrk a reggelre. Várok Izrael az Örökkévalóra, mert az Örökkévalónál van a szeretet, és bőviben van nála a megváltás, és ő meg fogja váltani Izraelt mind a bűneitől.

JIZKOR!

HELLÁSZ ÉS JUDEA

SÁBBÁT NOÁCH

Újlaki zsinagóga, 1976. október 30.

Nemrég kezdtük meg szent Tóránk felolvasását. A B' résisz könyvének első fejezetei a világ keletkezéséről vallott teológiai nézetünket tükrözik. Emlékezetes szentírási versek, költői ihletettséggű részek illusztrálják az ismert fejezeteket.

יפת אלהים ליפת וישכן באהלי-שם

„Szélesítse ki a Mindenható Jefet határait, s leljen otthonra Ő Sém sátraiban ” (B' résit 9. 27.)

1. SÉM ÉS JEFET.

Noé gyermekeitől, Sém és Jefet utódaitól származnak a kultúra és az erkölcs meghatározó, gyakran alapvető értékei és elvei.

Sém utódai a *zsidók*. Jefet követőit a *hellén* földrajzi körben találhatjuk. Az ókornak e két nemzete maradandót alkotott. Bár földrajzilag nem voltak távol egymástól életfelfogásban és bölcséletben ellentétes nézeteket vallottak. Görögország vidám, mindig alkotó kedvű az élet különböző szeszélyeit kipróbáló embereket nevelt. De kultúrában felülmúlhatatlant alkotott. Klasszikus vonalú épületek, szép formájú szobrok kerültek ki a mesterek kezéből. Irodalmi alkotásaikat a mai napig ismerjük. Évezredek művészetére, a szépízlésre, a közízlésre hatottak az ókori példával. Az egyetemes görög kultúrának szerves része volt a testfejlesztés. Sportjátékokat, lovasversenyeket, olimpiákat rendeztek. Versenyzett az ember, az arénában viaskodott az állat. Az athénieknek, a spártaiaknak ezek

jelentettek örömet. De a háttérben ott lappangott a szegények elnyomása, a rabszolgák agyondolgoztatása. Az ő érdekeikről ritkán s rövid időre szólott a törvény.

ועורם מעליהם הפשיטו

„Még a bőrt is lenyúzták róluk.” (Micha 3. 3.)

Kívül fény, derű, pompa, de hátul a sötét sikátorok leple alatt fájdalom és elégedetlenség ült.

2. HELLÁSZ ÉS JUDEA.

Heti szakaszunkban hallhatunk a zsidóságnak, mint vallásnak elindítójáról, alapítójáról, szellemi géniuszáról, Ábrahámról.

ואעשך לגוי גדול ואברכך ואגדלה שמך והיה ברכה

„Nagy nemzetté teszlek, megáldalak, naggyá teszem nevedet, és áldássá válsz.” (B'réšit 12. 2.) – olvashatjuk e heti soros olvasmányunkban. Vajon hogyan válhatott áldássá Ábrahám élete, munkája küldetése? Ábrahámé, aki a zsidóság elindítója volt.

Születésének legendás történetét a Midrás így meséli el:

Terách volt Nimród seregeinek főparancsnoka. Egy este a király udvaroncai, tanácsosai, csillagjósai összejöttek házában és vigadoztak. Ugyanazon az éjszakán született meg Terách fia Ábrám. Amikor a vendégek hazafelé menet felnéztek a csillagos égre, látták, hogy egy hatalmas üstökös száguld kelet felől a látóhatár szélén. Az asztrológusok ámulatba estek, elcsodálózkodtak, mert megtudták, mit jelent ez a látvány. Terách újszülött fiából hatalmas, nagyszerű gondolatokat teremtő és terjesztő ember lesz.

„Isten mondotta, legyen Ábrahám és lett világosság”

A Midrás szava beteljesedett. Ábrahám jellemével, morális kiválóságával, erős hitével tett tanúbizonyságot emberségéről. Ábrahám neve fogalommá lett, az erkölccsel azonosították.

Mit adott Ábrahám, s mit adtak követői az erkölcs által övéiknek, s az egyetemes emberiségnek? Hagyományos irodalmunk Megilla traktátusában az ókori két nép viszonyát így képzelte el, miután Jefet népét Görögországgal azonosította.

יפיותו של יהא באהלי שם

„Lakozzék a hellén művészet szépsége a zsidó erkölcsiség köte-
lékében.” (Megilla 9/b)

Olyan eszmény ez, mely a ma emberét is hatalmába keríti. Szinkront találni a modern élethez tartozó kultúra és az ősi vallás alapvető tanításai között.

A gondolkodó ember életének elengedhetetlen részeivé váltak ezek. Az a fáradozás, hogy harmóniát kerestek a munka és a kultúra különböző ágai között, de a vallásos gondolkodás alapja az isteni szellem maradt. Ez a mi küldetésünk egyik értelme, fáradozásaink tárgya, nemzedékek eszménye.

Megtalálni az összhangot a szépség, igazság és a hit szimbiózisát. Hadd legyenek ezek igaz kifejezői éltünknek. Dicsőségére hitünknek, vallásunknak. Fejlődésére ősi gyülekezetünknek és az egyén lelki karakterének.

SZENTÉLY – ZSINAGÓGA – TANHÁZ

Újlaki zsinagóga, 1977.

1.

Távoli századok máig is elevenen ható munkái azok az építmények, melyek részben még ma is állanak, részben nagy képzelőerővel rendelkező művészek örökítették meg. Az emberi tehetség nagyszerű alkotásai nyomán az értelem már akkor is legyőzte az akadályokat.

Az ókornak volt a hét világcsodán kívül is impozáns alkotása. Egy olyan épületkomplexum, mely nem önkényes céloknak megvalósítása, nem zsarnok uralkodók elképzelt és megvalósított ábrándja.

Bész hámikdos! – hangzik a gyönyörű elnevezés. Olyan hely, ahol nem volt különbség ember és ember között, ahol zsidó és idegen vallású ember is leróhatta a háláját a Mindenhatónak. De a Szentély nem maradhatott fenn, mert idegen érdekek, érdekellentétek, s értelmetlen gyűlölködés elpusztította a zsidóság vallási centrumát. A Talmud S' kálím traktátusában olvashatjuk: „Amidőn Nebukádneccár – Babilónia királya – feljött, hogy Jojákin királyt fogságba vigye, megpihent Daphne Antiochéában. A nagy Szinhedrion elébe ment, és így szólt hozzá: „Íme elérkezett az idő, hogy a Szentély leromboltassék”. Nebukádneccár így válaszolt: „Csak azt adjátok ki nekem, akit királlyá tettem fölöttetek”. Erre Jojákinhoz mentek, Juda királyához, s így szóltak hozzá: „Nebukádneccár téged követel”. Amikor a király ezt meghallotta, vette a Szentély kulcsait, felhágott a Templom tetejére, és így szólt: „Világ ura! Egykoron megbíztál bennünk, és kulcsaidat átadtad nekünk, de most, hogy bizalmadat elvesztettük, ismét visszaadjuk a kulcsokat”...

Egy kéz nyúlt le a magasból, és a kulcsokat átvette tőle. (dr. Molnár Ernő Talmud fordítása.)

„Azóta nincs Szentély, nincsenek áldozatok, ami megmaradt, az a remény. Az ággáda drámai gondolata megragadja Arany Jánost, aki Frankl nyomán, Az utolsó főpap című versét a talmudi szövegnek szenteli:

„Haragod az oltárt megtöré,
Véráldozat minden papod,
Nem méltatál továbbra bennünk',
Hogy templomodra mi ügyeljünk,
Az oltár rom, néped halott.

„Vedd vissza hát a templom kulcsát,
Reszketve nyújtom fel neked”
S míg térdre hull ködlepte szemmel,
Hall messziről vad zörgedelemmel,
Tompá diadal-éneket.

Amint imádva, kar-emelten,
A templom őre térdepel,
Egy légi kéz könnyű sugára
Ereszkedik le, és az árva
Kulcsot magához vonja fel.”

2.

Ha a zsidóság történelmét – a Szentírás szövegét analizálva – a jeruzsálemi Szentély pusztulásáig tekintjük, láthatjuk, hogy a próféták álláspontja az áldozati rendszerről, nagyobbrészt lesújtó. Az élet fejlődését, ellentmondásosságát, korabeli joghézagait alapul véve, gyakran helytelenítették azt. Ők, nyitott szemmel jártak, nemcsak néztek, de láttak is, olyan szerepet töltöttek be, mint az emberben a lelkiismeret. Megvilágították a hibákat, ostorozták az

elvakult népet, az öntelt nemességet, vagy a tehetetlen uralkodót. Bátran emelték fel a szavukat, s hirdették, ha bűnt követnek el, ha a társadalmi igazságtalanságokat gyarapítják, az áldozatok nem segítenek, Isten nem bocsát meg.

שנאתי מאסתי חגיכם

„Gyűlölöm és megvetem ünnepeiteket, ha égő és lisztáldozattal próbáltok engesztelni, áldozataitokat nem fogadom!” (Ámosz 5. 21) – hangzik Ámosz feddő, igazságot minden viszonylatában kereső próféciájában a Mindenható szava. A próféta megadja a helyes ösvényt. A zsidóság fennmarad, ha a hit által meghatározott élet alapját a jog a helyes törvény képezi.

Az ősi Szentély megszűnte után az áldozati rendszert is befedte a múlt. A Bész hámikdos pusztulása után domináns jelentősége volt a tanház alapításnak. Itt kívántak érvényt szerezni az apáktól átvett tradicionális törvények és parancsolatok révén a próféták által hirdetett és szükségszerűnek nyilvánított korszaknak.

ונשלמה פרים שפתינו

(Hosea 14. 3.)

Az áldozatot váltotta fel az ima, mely rendszerbe foglalta a zsidóság érzésvilágát, kifejezte őszinte, kiegyensúlyozott kapcsolatát Istenhez, mely biztonságérzetet adott a kételyek idején, lelki egyensúlyt idézett elő a pihenés, a teljes kikapcsolódás óráiban, mely elidegeníthetetlen, szerves része lett a mindennapoknak és az ünnepeknek.

Zsidóságunk érzésvilágát az ima tolmácsolta, gondolatait a Tan. Azért tanultak, hogy taníthassanak. Taníthassanak szellemre és tiszta lelkiismeretre. Mindarra, ami miatt a Szentély állott. A lelki hasonlóság és a vallásos életből való hit azonossága jellemezte az egymást követő nemzedékeket. A tanházakban elültetett elmélet, mint az elvont kérdések gyakorlati megvalósítása sarjadozott. Ez a gyakorlat jellemezte az évszázadok generációinak életszemléletét.

Ha Áv hónapjának első szombatján emlékeztetünk az ókori eseményekre, s a késői üldözésekre, a zsidóság több ezer éves megpró-

bálatásaira, láthatjuk, életben maradásunk fontos feltétele volt, hogy tragédiák láncolatán át, és egyszer-egyszer rövid időre nyugalmunk szabad ege alatt is tanházakban és templomokban a tanulás hallatszott.

Magunk elé képzeljük a hidegben és melegben egyaránt tanuló öregeket és ifjakat, a hittől áttüzelt, könnybe merülő beszédes szemeket, midőn meghatottan és odaadóan tanulnak, hogy ők is erős lánczemei legyenek a zsidóság láncolatának. De ez a kép nem helyhez kötött.

Bárhol a világon a zsidó élni akart és – Jeremiás szavaival élve – „előmozdítani a város békéjét”, a Tórával foglalkozott, hogy a tan révén, oly ember váljék belőle, aki megveti az erőszakot, viszont híve annak, ami emberi, ami humánus.

ואין שלטון ביום המות

„A szellem nem uralkodik a halálon” (Kohelet 8. 8)

De e tézis fordítottja is igaz. A halál sem uralkodik a szellemen. Az elmúlás bekövetkeztével a szellem nem pihen el, a szellem tovább él a tradíció által. Folytatólagosan a generációk sokaságán át. Egyre erősebben. Templom és áldozatok, zsinagóga és imák, tanház és tanulás, mind-mind összefüggő láncolat. Történelmünk részei, a hagyomány láncolatának emlékei, elemei, s egyben a jövő ígérete.

Májmuni Misna-kommentárja alapján, az ismeretlen szerző összefoglalta hitünk alapjait. A Tizenhárom hitágazat utolsóelőtti tétele így hangzik: „Teljes hittel hiszem a Messiás eljövételét, s ha késlekedik is, mindennap várom eljövételét.”

Várjuk mindennapjainkban a Mesiách érkezését, az örök béke korát, amelyet a Mindenható iránti mérhetetlen szeretet ölel át, s amikor visszakapjuk a Szentély – történelmi kényszer miatt visszaadott, de mindig „visszaálmódott” – kulcsait...

GONDOLATOK A SZENTÍRÁSRÓL

TISÁ BEÁV ELŐTT

Újpesti zsinagóga, 1978.

Impulzusok sokasága éri mindennap az embert, melyek alapvetően meghatározzák cselekedeteinket, hatnak érzelmi világunkra. Azonban minden ember életére a fogékony gyermekkorban szerzett ismereteknek van a legnagyobb jelentőségük. Az indíttatásról beszélünk, mely létfontosságú tényező az egyén és a közösség számára. Történelmi kavalkádban született meg e vallási közösség szellem iránt mutatott fogékonysága. Jesája profétának, az ókor egyik vonzó egyéniségének mondata illusztrálhatja e kimagasló eseményt. *„A nép, mely, sötétségben járt, világító fénysugárt fog látni.”* A lelki sötétséget a szellem tündöklése váltotta fel. Indíttatásunkat, a történelemben meghatározott egyedi szerepünket e tényező befolyásolta.

Korunk a technika százada, de a reálstúdiumok heroikus mérvű fejlődése mellett új humán tudományok, s tudományágak születtek. Ilyen új diszciplína az olvasásszociológia. Kutatásának tárgyát a könyv területéről meríti. Megállapítása szerint a könyv a tudomány magába foglalója, a kultúra alapvető kútfője, a kikapcsolódás élményt nyújtó eszköze. Legújabbán még egy komponenssel bővül e sor. A könyvet a terápia egyik fontos eszközének tekintik. Nyugat-Magyarország nagykórházában a lelki nevelésnél alkalmazzák az írásbeliséget. E szempontok tükrében mit jelent a Biblia, s a köré kialakult vallási irodalom, miben láthatjuk ma lényegét, hogyan értékelhető a könyvek sorozata, melyek a zsidó szellemiség hordozói?

Szentírásunk a „könyvek-könyve” ma is hithű forrása, vallásunk meghatározója az egyistenhit letéteményese, melynek szellemében élni kívánunk, melyre szilárd meggyőződésünk épül, s amelyre szertartásaink sorozata alapszik. Ez a lényeg, de az olvasásszociológia ismertetett szempontjai is figyelemreméltóak.

Tudományok sorozata merít a Bibliából, s a köré fonódó zsidó irodalomból. Szinte elképzelhetetlen, hogy a zsidó kutató archeológus egyik kezében ne tartaná a Szentírást. A francia középkori nyelvészet Rási korabeli átirásaiból is táplálkozik.

Művészek százait ihlette, s inspirálta alkotómunkásságra a Biblia. Ismerete nélkül alig érthető a mű. Az egyetemes emberi kultúra nagybecsű remekei – Michelangelo és Rembrandt, Ámos Imre és Chagall, Zweig és Thomas Mann, Freud és Madách munkái, hogy a legnagyobbak közül – tetszőlegesen – említsünk kiváló egyéniségeket, ezer szállal kötődnek a világ legolvasottabb, s legtöbb nyelvre lefordított könyvéhez.

Eredetiben olvasni feledhetetlen élmény. A lesson hákodes-nek, a szent nyelvnek több ezeréves, változatlan zeneiség s kifejezőkészség a jellemzője, de a bibliafordításokban is megtalálhatjuk az ősi szöveg vonzerejének magyarázatát.

A történeti események a törvények közé beékelődött drámai erővel bíró költemények a világirodalom páratlan értékű poémái. A pihenés a tevékeny és értékes szellemi időöltés egyik formája, ha tanításainkhoz és irodalmunkhoz fordulunk.

A jellem átnevelésére utaltunk midőn a terápia ezen új formáját említettük. A zsidó közösség tagjait gyermekkortól tudatosan, s tudat alatt nevelte az elődök tanítása.

Történet és törvény elválaszthatatlan egységbe olvadt az évezredek alatt.

A zsidó szellemség összességének helyét keressük a múltban, s a jelenben, hogy megtaláljuk a helyes ösvényt a jövő felé.

Dús lombozatú fa a zsidóság, de gyökerei lazulni látszanak, nem tapadnak elég erősen az életet tápláló földhöz. Segítségét igényelnek.

Tisá Beáv gyásznapja közeleg, midőn emlékezünk és emlékeztetünk a Szentély elpusztítására. Az ággáda, a zsidó irodalom kincseitára gyönyörű legendát örökít meg e gondolatkörben, mely tevékenységre sarkall.

„Így szólt a Teremtő a szolgálattelvő angyalokhoz. Induljunk, tekintsük meg mit cselekedtek a zsidóság ellenségei. S látta az Ūr mi történt a Bész hámikdossal. Sírt, könnyei hulltak alá. – Jaj drága házamért, gyermekeimért. Hová lettek kohanitáim, levitáim imádott gyermekeim, merre tűntek? Hányszor szólottam hozzátok, emberek térjetelek meg.”

A katalizma után magához tér-e, ezen környezetben zsidóságunk? Áv hó 9.-én, midőn az ókori s a legújabb kori szenvedéseket is felidézzük, a legenda szavaira tettekkel kell majdan válaszolnunk. Magunkba szállani, lelkiismeretünk szavára hallgatni, közeledni zsidóságunkhoz. Az élethez...

ÁJEKÁ? – HOL VAGY EMBER?

SÁBÁT B'RÉSIT

Újlaki zsinagóga, 1979.

Kezdetben teremtette Isten az eget és a földet." (B'résit 1. 1.)
Csodálatos mondat, megindító, emlékezetet felidéző szent nyelvű szavak ezek. Kész a nagy mű, s benne a teremtés koronája, Isten képmása, az ember. A gondolkodó.

Vétkezett az első emberpár, nem követvén az isteni szót, s kérlelhetetlen osztályrésze az Éden kertjéből való kiűzetése. Ádám elrejtőzik félelmében, s ekkor elementáris erejű hang hallik. Hang, amely megremegteti az univerzumot.

וִיִּקְרָא ה' אֱלֹקִים אֶל הָאָדָם וַיֹּאמֶר לוֹ אֵיכָה

„Szólott az Örökkévaló, az Isten, s kérdezte: Hol vagy ember?” (B'résit 2. 9.) – E mondat évezredek óta él az emberiség lelkületében, létezik a vissza-visszatérő, örökké időszerű emberi kérdések között. Választ keres múltbeli cselekedeteinkre. Eljövendő tetteinket talán aranykeretbe foglalja, talán vészjósló árnyékkal palástolja.

Hol vagy ember?

„És az Örökkévaló, Isten mély álmodat bocsátott az emberre, és ő elaludt.” (B'résit 3. 21.)

Első alkalommal beszél Szentírásunk az álomról. Az álomról, amelyről azt olvashatjuk a Talmudban, hogy a „próféciaák egy-hatvanad része”. (B'ráchot 57/b.)

Álom, álmodozás. Álom, tervezés. Összefüggő fogalmak, melyekről szólni a zsinagógai esztendő első szombatján – befejezve a hosszú ünnepi sorozatot – különösen időszerű.

A modern orvostudomány meghatározása szerint az álomnak két típusa van. Az egyik az úgynevezett mély álom, amely elmosódik a képzelet tengerében, s amelyre senki nem emlékezik. A másik a felületi álom, amely felébredéskor az emlékezetben rögzül. Ami az ember gondolatait napközben az ébrenlét alatt foglalkoztatja, a teljes fizikai nyugalom idején, az alvás alatt kiszínesedik. Az álom a lét egyik bizonyítéka. Nem véletlenül adta a XX. századi líra egyik jeles képviselője poétikus kötetének címéül *Álmodom, tehát vagyok*. Nagyünnepeink áhítatát még érezve, a megmérés és a megmértetés misztériumát átélve, újra fogalmazódik bennünk az álom – álmodozás – realitás hármassága.

Egy régi legenda szerint az ókori Perzsia neves uralkodója, amikor idős kor felé közeledett, magához hívatta két gyermekét, hogy döntsön sorsuk felől. Így szólt hozzájuk:

Közeledni érzem halálom napját, most szeretném eldönteni, ki lesz az utódom. Induljatok el birodalmamban, de holnap estére itt álljatok előttem. Amilyen nagy utat megtesztek e két nap alatt, az lesz az örökségetek.

Elindult az idősebbik fiú, gyönyörű hegyeket látott, a felhőkig emelkedő bércek megragadták képzeletét. Elbűvölte őt a természet csodája. Újabb és újabb területek felé közeledett, hogy magáénak tudja majdan azokat, de kapzsisága miatt a meghatározott időre nem ért vissza. A kisebbik fiú halk-szavú, szerény, földön-járó volt. Ő is látta a vonzó természeti kincseket, remény töltötte el, hogy egyszer birtokaként gondolhatja azokat, de tudott önmagának megálljt parancsolni, Az első nap este visszafordult, hogy időben állhasson atyja előtt.

A régi legenda szimbólummal ötvözött szavai hozzánk is szólnak. Elvégzendő feladataink feltételezik, hogy álmaink, terveink elérhetőek, életszerűek legyenek. Olyan cél lebegjen szemünk előtt, amelyben az egyén sorsa kiteljesedik, de a közösség hitélete, valláskultúrája, tradícióhűsége sem kopik meg.

„Annak ellenére, hogy néha az álmok egy része valóra válik, az egész álom soha nem teljesülhet:” (B'ráchot 55/b.)

Néha kétes indulatok, bizonytalan célok vezénylik az embert. Talmi értékek, nagyzóló álmok, megvalósíthatatlan eszmények. Meg tudunk szabadulni ezektől? Mikor találjuk meg azt a hűrt, amely minden fülnek egyformán zeng, összhangba csendül? Mikor kapunk választ, kapunk-e egyáltalán választ a „Hol vagy ember?” kérdésre? Világunk jobb megismerése, a humán és egzakt tudományokban, mozaikszerű színes tradíciókban való elmélyedés, hitünk fundamentumainak mélyebb átélése, a micvák, vallási parancsolatok betartása, az érzélemláték színesebbé tétele, az egyén és a család boldogulása, a közösségi élet felvirágoztatása, személyes példamutatás világunk jobbá-tételéért, mid-mind olyan nemes eszmények, megvalósításra váró ideálok, amelyek szent célként lebegnek előttünk. Ha keressük Istent, megtaláljuk, ha kérdezzük az embert, válaszol nekünk, ha fürkésszük a végtelent, kicsit jobban megismerjük.

„A primislámi rabbi Méir mesélte. Fiatal koromban nagyon sóvárogtam az után, hogy Élijáhu próféta megjelenjék nekem. Mikor erről szóltam apámnak, ezt mondta: ha buzgósággal tanulsz, s erős benned a segítőkézség érzése, megláthatod őt. Négy héten át kora reggeltől késő estéig tanultam. Ekkor megint szóltam apámnak. – Menj és tanulj! – volt a válasz.

Egyszer könyvbe merülve ültem az iskolában, amikor belépett egy rongyos ruhájú ember, vállán nagy bugyorral, arcát szakáll borította. – Letehetem itt a holmimat, kipihenhetem hosszú utam fáradtságát? – kérdezte. – Kedves bácsika – mondtam én – ez nem fogadó. Ő újra kezdte: – fáradt vagyok, nagy út van mögöttem. De nem hajoltam szavára, mire elment. Nemsokára bejött apám az iskolába, villogó tekintettel rám nézett, és kérdezte : – Láttad Élijáhut?”

A tanulásnak, a kultúra megszerzésének rendeltetése van. A szellemi érték csak akkor maradandó, ha a köz kincsévé válik. Ha nem, öncélú. Ha segítesz a másikon, ha örömet okoz a társad arcán is felvillanó mosoly, ha te magad is örülni tudsz az életnek. Ha megtalálsz önmagadat, és észreveszed a másikat is. Ha hiszel Benne, Benne, ki alkotója a világmindenségnek, ki ismeri a szív indulatait,

aki értékeli a tetteket, aki ma is, mint mindig felteszi a kérdést: – Ájeko? Hol vagy ember?

Oly jó lenne hallani a próféták korából sugárzó üzenetet: *Hineni!* Íme itt vagyok. Oly jó lenne hinni, hogy továbbra is a becsületes, kitartó, szorgalmas munka lesz testvéreim jellemének formálója. Akik ismerik és gyakorolják a szeretet eszményét. Akik nem állnak tétlenül, közömbösen, ha a segílyt kérő szó megérinti a lelkeket. Akik átérzik az idő szavát, de folytatói az elődök képviselte tradícióknak. Akik kiállnak az igaz emberi értékek mellett, hisznek a jószágban, hisznek a megújulásban. Akik hisznek az álmokban.

„Megmaradni akarunk – tehát álmodunk,
álmodunk valami szebbet. Arról álmodunk,
hogy újra gyermekké lettünk. És tiszták
vagyunk. És arról álmodunk, hogy egyszer
még mindent újra kezdhünk.”

(Madách: Az ember tragédiája)

„PÉLDAKÉP LESZEL GYERMEKEIDNEK”

Lágymányosi imaház, 1980.

Egy küzdelmes életpálya megérdemelt jutalmaként még életében eszményé magasztosul az elűzött idegen.

את(ה) סימן לבנך

„Példakép leszel gyermekeidnek” – olvashatjuk a Midrásban Jákobról, Jákobról, aki oly magas erkölcsi piedesztálon van, aki méltó arra, hogy a zsidó ember példának tekintse. (Midrás Rábbá. Széder Vájécé. 10.)

Bibliai elbeszélésünk során, Jákob menekül nagybátyjától, Lábántól, majd a lázongó lelkiismerettel való küzdelem után a nap reményt adó sugaraira ébred.

„Amint téged a felkelő nap sugarai gyógyítanak, ugyanúgy gyermekeidnek a szabadság hajnalán a sugárzó nap hoz majd gyógyulást.”

Amikor ez bekövetkezett, szabad emberként szabadon gondolkodhatott. Csodálatos ember készítette vívmányok általa régen nem ismert új régiói felé fordult, a művészeti és technikai újdonságok felé orientálódott. Kutatott.

Így regél a hagyomány:

Szólott az Örökkévaló a világhoz.

עולמי עולמי מי בראך מי יצרך

„Világom-világom, ki alkotott téged, ki formált téged?” Abolygórendszer, melyet Világnak nevezünk egészében és részleteiben, makró -és mikrokozmoszában kutatásaink tárgya. Amely itt talál-

ható, s amely mind máig ismeretlennek tűnik, s melynek titok a létezése is, mind-mind arra vágyik, hogy felfedezzék, arra vágyik, hogy feltalálják, hogy megismerjék. Az értelem hívatott csak a hódításra, hívatott a tudomány különböző ágainak legteljesebb megismerésére, hogy közkinccsé, mindenki számára megközelíthetővé, elérhetővé váljék az.

A felvilágosodás jelszava így hangzott: " *Legyen bátorságod igénybe venni saját értelmedet!*". Merj gondolkozni, merj tervezni, merj alkotni! S az ember élt is ezzel. De Ábrahám utódai, apáink oly sok megpróbáltatáson mentek keresztül. E tény figyelembevételével csendül fel újra a kérdés:

„*Világom, világom, ki formált téged?*”

Különösen érdekes e kérdés zsidó szemszögből, hiszen ércnél maradandóbb nyomot hagyott a zsidóság életműve a kultúr- és általános történelmen. Pedig a próféta szavai szerint „*kicsiny nép voltunk a nemzetek között, megvetettek az emberek körében.*” De a kicsiny nép, a megvetett gyülekezet vágyott a szabadság napjára, hogy annak perzselő tűzében élhessen, s gyakorolja hitét, és valósítsa meg az erkölcsöt. Amidőn lehetett Einstein forradalmasította a fizikát, Chagall új színt hozott a festészetbe. S korunkban a zsidó tudós egyenlő jogban élt társaival, az emberekkel.

חדשים לבקרים רבה אמונתך

„*Új vívmányok keletkeztek az egyenlőség hajnalán.*” (Échá 3. 23.)

S a zsidó is felismerhette végre önmagában a szabad embert. Végre hagyták, hogy gondolkodjék, s ne a gettó ön maga választotta falai között bontakozzék ki tehetsége. Felismerhette mindazt, ami szép, ami erkölcsös, ami humánus. Technikai vívmányok sokasága bővölte el képzeletét. S ezen új ismeretek mellett is vallottuk, hogy zsidóságunk nem elavult, hogy morális tanításai nem túlhaladottak, hogy világi műveltség, gyakorlati érdeklődés és a vallásos hit összeegyeztethető.

„*Példakép leszel gyermekeidnek*” – idéztük az előbb Jákob nagy egyéniségéről, aki megosztotta áldozatvállalásának anyagi és szellemi eredményeit.

Legyen képes az ember felmérni és összegeztetni mindazokat a kincseket, melyet az ókor vallása, s az újutazás korának vívmánya adhat, hogy méltóak legyünk az Ággáda jövődölésére.

עולמי עולמי יעקב בראך ישראל יצרך

„*Világom, világom, Jákob is formált téged*”, a zsidó gyülekezet tagjai is tevékenyen részt vállaltak világunk szebbé tételében. Ennek az embereszménynek képviselői óhajtunk lenni, hogy hirdessük embertársaink előtt: zsidóságunk halad a korrallal, de életének alapját ma is a Tóra, Isten szent, egyedülálló tana képezi.

A NEGYEDIK PEREKBŐL

SÁBÁT EMOR

Újlaki zsinagóga, 1981. május

Életismeret, élettapasztalat jellemezte a talmudi kor zsidó tudósait, akik az elődeiktől örökölt hagyományt koruk szellemével ötvözték. Vallásirodalmi alkotásaitak Atyák tanításai címen ismeri a zsidó liturgia. Ezen a héten a IV. pereket olvassuk, melyben Ben Zaumo, a híres tanítómester négy kérdést tesz fel: – Ki nevezhető bölcsnek, hősnek, gazdagnak, tekintélyesnek?

איזהו חכם – KI A BÖLCS, KIT NEVEZHETÜNK MA SZÁZADUNK UTOLSÓ HARMADÁBAN BÖLCSNEK?

Évtizedekkel ezelőtt **תלמיד חכם** – nak hívták azt, aki a jesivák különleges, egyedi légkörében nagy tudást szívott magába. De ma, mikor köreinkben átalakult az élet formája, s az egykori jesivákat elsodorta a pusztító történelem, s az egyetemek fakultásai nem helyettesíthetik az egykori vallási-oktatási központokat –, egyre kevesebb a **תלמיד חכם** s elfelejtjük elődeink vallási életét, a zsidó kultúrához való ragaszkodását?

Vajon egyértelműen helyesen cselekszik az, aki származását feledi, s kizárólag mindennapi munkájának él?

יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ

Világi foglalkozás a hagyomány igaz szavával maradandó egységet adhat. Valljuk, hogy korunkban is **חכם** bölcs ember, jámbor az, aki e szinkront, összhangzatot keresi és megtalálja.

איזהו גבור – Ki a hős? – HANGZOTT A MÁSODIK KÉRDÉS.

A zsidóság sajátos helyet töltött be a történelemben. Ekképpen alakult, formálódott gondolköre, világszemlélete.

Eltérően az ókori népektől nem a verseny, a vetélkedés volt időtöltése, szenvedélye. Az ókori szétszórattástól a varsói gettó lázadásáig a zsidó hősiesség és bátorság elsősorban toleranciából fakadt, mártíromságból eredt.

Évszázadok múltak és a hősiesség fogalma gyökeresen megváltozott, alkalmazkodott a mához, a rohanó fejlődő élethez. Korunk ideálja más típusú. Egyik példaképünk a tudós, aki avatott ismerője és oktatója a judaika-hebraika studiumainak. A másik az a tudós, aki szikéjével szivet ültet át, a tudós, aki elmerül az emberi szervezet rejtett világában. A tudós, aki gyermekbetegségeket megelőz, a tudós ki először lépett más bolygóra, s kinek első szava az idegen égitesten bibliai idézet volt.

A köznapi zsidó hőse, helytáll a tanulásban, a tudományban, a munkában, a csatában. Talán átlagember, de helytállása már nem csak toleranciából, türelemből ered. Emberként kutat, dolgozik, tanul, nevel, családot és közösséget épít. Teljesíti feladatát.

איזהו עשיר – Ki NEVEZHETŐ GAZDAGNAK?

A technika századát éljük a szédületes ipari gazdasági fejlődés ma még nehezen érzékelhető perspektívát valószínűsít. Ma, mikor az új technológia lassan beköltözik otthonunkba, joggal vethetjük fel a kérdést: vajon a világ változásával, az életszínvonal emelkedésével érzelmi világunk is gazdagodott? Megszületik-e bennünk az empátia? Átérezzük a testvér fájdalmát, osztozunk bánatában? Ott állunk mindig az elesett, a rászoruló mellett?

Vajon becsüljük-e kellően egymást? Merünk-e őszintén egymás szemébe nézni? Fejlődött, sokat fejlődött az emberiség, de még nagy út előtt áll, hogy gazdag, emberi érzésekben gazdag, tökéletes legyen. Hogy teljesítsük küldetésünket a Földön, s legyünk „*Kohénok, papok országa*”.

A tanna negyedik kérdése is érdekes volt.

אִיזוּהוּ מַכְבֵּד – KI NEVEZHETŐ TEKINTÉLYESNEK?

Oly kevés emberre jellemző ez a fogalom. Mert a tehetség, mely idővel tekintélyességhez vezethet, esetenként hatalomvágggyá fajul. Így minden, mit megszerez, néma érték, semmiség. Az ókori hódítóról Nagy Sándorról meséli az aggáda: „*Birodalmakat hódított meg, népek kerültek hatalma alá. Mindent elért, mi kézzel fogható. S ekkor – így szól a mese – , a גן עדן -hez, a Paradicsomhoz érkezett. Bebocsátást követelt. Hang dörgött ekkor feléje:*

זֶה הַשַּׁעַר לֵה "צְדִיקִים יבֹאוּ בו

„Az Örökkévaló kapuja előtt állsz, s csak az igazak léphetnek be rajta.” (Zsoltárok 118. 20.)

A nagy hódító ekkor kérő hangon egy ajándékért esedezett, hogy bizonyíthassa a világ előtt, itt járt az Éden kapujában. Éles süvítéssel egy koponya hullott eléje, mely nagyon nehéz volt. S mikor ez felkerült egy mérlegre, drágaköveit, gyémántjait, kincseit, egész vagyontát hiába tette a másik oldalra. A mérleg nyelve nem mozdult ki nyugvó pontjáról. Nagy Sándor ekkor a tudósokhoz fordult, akik eltávolították a drágaságokat. Helyükbe pár marék hamut, homokot hintettek. Megmozdult a mutató, majd így szóltak: Ez a koponya egy telhetetlen emberé volt, kinek halála után nincs maradandóság.”

Az aggáda hirdeti igaz emberré csak az válhat aki tehetségével él, ki becsüli az értéket és a jószándékot, mindenkit jó oldaláról ismer meg, mert ez bölcsességet jelent, mert ez hátor kiállással egyenlő, s erre az emberre a jóindulat a jellemző.

Ugyanazok a fogalmak, melyekre a tanítómester évszázadokkal ezelőtt figyelmünket irányította. הַצִּיבִי לְךָ צִיּוּנִים , állítsuk ezeket útjelzőül, a széleskörű ismeret megszerzését, helytállást a hétköznapiok küzdelmeiben, jó érzést, és mindenki megbecsülését. Hogy megbízható támaszai legyünk a zsidóságnak, ősi gyülekezetünknek.

Szombatunk köszöntésénél a Rámbámnak tulajdonított ima szavaival fohászom száll az Egek Urához: „Irgalmedban ajándékozz meg azzal, hogy ne legyek nagyravágyó, ne engedj bennem olyan gondolatot ébreszteni, hogy már tudok eleget. Hanem adjál nekem erőt, időt és kedvet, hogy szüntelenül kiigazítsam ismereteimet, és szert tegyek újabbakra. A hivatás nagy, de az ember értelme sem ismer határokat. Állandóan igyekszik előbbre haladni, a tegnapi tudásomban ma igen sok hibát fedez fel lelkem, és mai tudásomról úgy találja, hogy sok benne a tévedés. Jó és irgalmas I...en! Erősíts meg nagy feladatomban, mert a Te segítséged nélkül a legcsekélyebb dolog sem jár sikerrel.”

GONDOLATOK A MIDRÁS TÁNCHUMÁBÓL

ELHANGZOTT DUBLINBAN,
FELEKEZETEK KÖZÖTTI NEMZETKÖZI KONFERENCIA
„A POSTBIBLIKUS IRODALOM ÉS NAPJAINK KIHÍVÁSAI”
CÍMŰ SZEKCIÓÜLÉSÉN.

1985. június

1. „HA GYENGÜL ÁMÁLÉK TÖRZSE, AKKOR ISTEN NEVE FÉNYBEN
RAGYOG, S TRÓNUSÁNAK ÉPSÉGÉT VESZÉLY NEM FENYEGETI.”

(Ki Szécé 17.)

Hosszú évszázadokkal ezelőtt fogalmazódott meg ez az elv Ággáda irodalmunkban. Vallástörténeti hipotézis, vagy irodalomtörténelmi feltevés, hogy Ámálék megtestesítője a mindenkori erőszaknak. E szimbolikus nyelv – burkolt formában – örök érvényű igazságot rejt. Arra hívja fel a figyelmet, hogy Isten eszménye csak teljes jogi egyenlőségben teljesezhetett ki. Azok az erkölcsi törvények, rendeletek és a vallásos ember mindennapját meghatározó szabályzók, amelyek az isteni eszméket reprezentálják, megvalósítást csak a szabadság ege alatt nyerhetnek.

Ámálék diadalmának idején mindig elbukott az, aki a szellemet, a haladást, az univerzitást képviselte. Ilyenkor nem ragyoghatott fényében, a maga teljességében és nemes pompájában Isten magasztos neve, és az Alkotó trónusa sérüléseket szenvedett.

Amikor Ámálék késői utódai térhez jutottak, lelki sötétség és megpróbáltatások sorozata lett a gondolkodók osztályrésze. Aggódás és féltés üli meg ilyenkor az érző ember lelkét.

Hogyan tovább?

Minden gondolkodó és érző hívő ember elvi kötelezettsége, hogy hangját felemelje a gyűlölet, az erőszak újjáéledése ellen.

Isten nevét épen csak így őrizhetjük meg.

2. „ÁBRAHÁM FIÁT, JICHÁKOT ÖNMAGÁHOZ HASONLÓVÁ KÍVÁNTA NEVELNI.” (P'KUDÉ 11.).

Az élet rendje, hogy a nemzedékeket újabbak váltják fel. A folytatólagosság biztosított. Ismert objektív tünet, hogy a felnövekvő ifjúság gyakran átfogalmazza az elődök alkotta eredményeket. Gyakran megváltozik az értékrendszer, s néha a korábban értéktelenebbnek tűnt fogalmak, magasabb piedesztálra kerülnek. Az ókori eszmény az volt: a gyermek kövesse apját, legyen méltó hozzá, érje el az apai ideált. Korabeli, kétségkívül pozitívan értékelendő pedagógiai módszer volt ez.

Az elmúlt évtizedekben felnőtt, s hagyományához csak elvétve hű generáció, igyekszik túllépni az évszázadokon át érvényben levő, a család szerkezetét és hierarchiáját meghatározó mértéket.

„Ha a következő gyermek leány lesz, fiúnak nevelem, s ha fiú lesz, embernek.”

A konzervatív nézeteket irodalmi formában így rögzítette Pap Károly Azarel című önéletrajzi ihletettséggű könyvében.

Mai eszményünk: akár fiú, akár leány, gyermekeinket embernek akarjuk nevelni. Vágyunk: a gyermek a szülő képviselte hagyomány követője legyen. Ugyanakkor irányítsuk fejlődését úgy, hogy önmagunk árnyékát túllépve haladhassanak még magasabb, még nemeesebb és emelkedettebb ideálok felé.

3. „KÖTELES AZ EMBER TANÍTANI UTÓDÁT, S HA AZ APA NEM OKÍTOTTA ÖT, KÖTELES A FIÚ (VAGY A LEÁNY) ÖNMAGÁT MŰVELNI.”

(Bo. 12.)

Megdöbbenően modern gondolatot fogalmazott meg hosszú évszázadokkal ezelőtt a midrás költő. Szülői feladat: felkészíteni az ifjakat az életre, biztosítani egzisztenciális létüket, formálni szellemi fejlődésüket.

Az élet természetes rendje ez.

Az örök értékű tanítás és a mégis újszerű elem a fenti idézetben az, amely az önművelés szükségességére hívja fel a figyelmet.

Tágul a világ, az ismeretanyag mennyisége és milyensége állandóan változik, bővül. Ha érezni akarjuk, s ha érteni szeretnénk a közeget, melyben élünk, közösen kell haladnunk tudományban, a köz művelésében, környezetünk védelmében, kultúrában.

Inspiráló erő a kutatási vágy, és a megismerés képessége. A tanulás, a megértés élménye mással nem mérhető, nem helyettesíthető. Minden szó mit megismersz, minden összefüggés, melyet megértesz, minden új gondolat, melyet felfedezel, csak a tiéd, kizárólag sajátod, elidegeníthetetlen tulajdonod.

Az *önművelés* korunk parancsoló szava és feltétlen szükségszerűsége. Képesség és szorgalom Isten adta lehetőségek, melyekkel élni kötelesség, visszaélni, későbbiekben nehezen pótolható hiba. Szellemiekben a magasabb, csúcokra való feljutás századunk harmadik harmadának varázslatos, léleknemesítő, életünket megszépítő és igazabbá tevő programja.

„MI VOLT A ZSIDÓSÁG FENNMARADÁSÁNAK FELTÉTELE? Z'KÉNIM!
AZ IDŐS EMBEREK!” (S' mot 29.)

Az urbanizáció napjaink legtermészetesebb, elfogadott tényezője. A motorizált világ könnyebbé, kellemesebbé, kényelmesebbé teszi életünket. A telekommunikáció révén távoli világrészek, messzi országok kimagasló sporteseményeiről, történelmi változásairól, kulturális eseményeiről és eredményekről a történések napján értesülhet az érdeklődő. A technika forradalma megváltoztatta környezetünket, részben módosította és átalakította céljainkat, s néha előidézi eszményeink átértékelését.

Szerte a világon új szokásnak – talán divatnak is nevezhetnénk – lehetünk tanúi. Fiatalok elköltöznek otthonról, eltávoznak a szülői házból. Önmaguk formálják baráti körüket, alakítják, s termelik ki, az új példaképeket. Korunk szelleme: az önállóság. Korunk elvárása: az individuális alkat. Az az ember, ki új formákat keres és megtalálva azt, megtölti modern tartalommal.

De vajon a húszadik század szükségszerű következménye, az új hullám „filozófiájának” várható konklúziója az, hogy a gyermek elhagyja szüleit? Külön lakásba való költözéssel érzelmileg is eltávolodik otthonról, a szülői háztól?

Természetesen nem rendszerről, vagy általánosításról beszélünk. Mégis, példák sokasága bizonyítja, hogy sok, nagyon sok a magányos ember. S szociális intézményeinkben még a megfelelő egzisztenciális környezetben és kiegyensúlyozott biztonságban élő szülők is hiányt szenvednek valamiben. A folytatólagos gyermeki szeretetet és a spon-tán figyelmességet várják. Kéthétben egyszer egy szép csokor virág, hónaponként egyszer egy tálca sütemény vajmi keveset jelent.

Más kell, több kell! Tisztelet, és őszinte ragaszkodás.

A hagyományos irodalom rögzíti:

„Mózes elrejtette arcát, mert félt Isten jelenléte felé tekinteni.”

Két nézet jegescesedik ki, vajon helyesen, vagy helytelenül cselekedett a népvezér, mikor arcát elfödte az Örökkévaló előtt.

„Rabbi Jöhausuá ben Korcho: igazul cselekedett, mert ha odanéz, akkor az Űr kinyilatkoztatta volna neki, hogy mi az élet értelme.

Rabbi Hosea: jól tette, mert átérezte, ő, Mózes tudta, hogy mi a tisztelet”.

Igen, évezredek messzeségéből, még ha szimbolikusan is, de tanítómesterünk hozzánk szól. Istenre nem „tekinthet” az ember, hiszen Ő érzékszerveinkkel megközelíthetetlen. De a szülőre – a feltétlen tisztelet megadása miatt – a magányosra –, hogy ne érezze társtalanságát – figyelni kell. Felkeresni, gondolatait várni, álmait teljesíteni, homlokát kisimítani, fájdalmát enyhíteni vallásunkból is adódó gyermeki–emberi kötelezettségünk.

„A VILÁG ÁLKOTÓJA AZ ELSŐ EMBERT PORBÓL TEREMTETTE.

S AZ ELSŐ PORSZEMEKET A VILÁG NÉGY TÁJÁRÓL GYÚJTOTTE ÖSSZE”

(P'kudé 3).

Ez a mondat vallásfilozófiánk egyik lényeges, mondhatni sarkalatos pontja lehetne. Benne olyan gondolat fogalmazódik meg, mely

mentes minden elfogultságtól vagy részrehajlástól. Ékes bizonyítéka vallásunk elfogadott, állandóan hangoztatott tanításainak: nincs különbség az Isten teremtette emberek között.

„A hit az élet ereje. A gondolkodó ember mindig valamiben hisz. Ha nem hinné, hogy valamiért élnie kell, akkor léte értelmetlenné válna” – vallja Tolsztoj.

Mi hiszünk tanításainkban, hiszünk évezredek áldozatvállalásaiban. Tanításaink összessége az üldöztetések és a megpróbáltatások viharában kristályosodott ki. Őseink szavára hallgattunk, s elődeink tanításai szerint kívántunk élni. Mindig hirdettük az emberiség ügyét szolgáló univerzalitás fenséges és nemes gondolatát. A tóra szellemében, a próféták lelkületét átélve, folytatólagosan valljuk az egyetemesség eszméjét.

„Nemde egy atyánk van mindnyájunknak, nemde egy Isten teremtett minket, miért hűtlenkednénk ki-ki testvére ellen, megszenteltetésért öseink szövetségét?” (Máléáchi 2. 10.)

Forongó, tisztuló világunk katarzison megy keresztül. Akadályokkal ugyan, de előbbre jutunk. Ma már nemcsak az étert hódítja meg az ember, hanem lelkiekben és szellemiekben egyaránt magasabb piederstál felé törekszik. Továbbiakban is hirdetjük hitünket:

Földünk olyan eszmény hordozója lesz, amely Istennek tetsző, s melynek végső célja az ember életének, lelkiségének s környezetünknek jobbá és szebbé tétele.

Isten az első embert – amint a legenda idézi – a négy égtáj porából teremtette. Példát mutatva az emberiségnek, hogy bárhol él, azonos matériáiból teremtett és mindenkoron egyforma volt az Ő színe előtt. Az az ember, aki a 15. Zsoltár szavai szerint:

„... gáncstalanságban jár, igazságot mivel, és igazat beszél szívében. Nem rágalmazott nyelvvel, nem tett felebarátjának rosszat, és gyalázást nem ejtett ki társa ellen. Aki megvetni való, az szemében becstelen. De az istenfélőket tiszteli. Kárára esküszik, de meg nem változtatja. Pénzét nem adta kamatra és megvesztegetést ártatlan ellen el nem fogadott. Aki ezeket cselekszi, nem tántorodik meg soha...”

KOL NIDRÉ

Dohány utcai zsinagóga, 1987.

„ה' מעון אתה היית לנו, אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות
(Megilla 29.a)

Aldottak legyenek azok, akik templomunkba, Isten házába a mai napon, Kol Nidré estéjén eljöttek. A szeretet szavával köszöntöm testvéreimet a zsinagógai esztendő legszentebb napján. A zsinagógai atmoszféra is jelzi... „*hiné jom hádin*” íme a mai nap az ítélet napja. Amikor hívekkel telik meg végre Isten háza, amikor ismerős dallamok, gyermekkori élmények nosztalgiája, de mindenek előtt Isten iránti szeretet, múltunk iránt érzett felelősség, és a sorsközösség gyűjti össze a rég nem látott zsidó embereket. Imádkozunk, elmélyülünk, reménykedünk. A zsinagógai esztendő legszentebb, legfenségesebb napján a tanítás szívtől, szívhez szól.

I. KI SZERETI ISTENT? AZ, AKI ÁTAL MEGKEDVELIK ISTEN NEVÉT,
AKI TUDOMÁNNYAL FOGLALKOZIK, AKI SEGÍTI AZ ALKOTÓ TUDÓST,
AKI JELLEMESEN VISELKEDIK AZ EMBERI KAPCSOLATOKBAN.”

(Jomá 86/ a.)

Ha a 20. század vége felé közeledő történelmi szakaszban megkérdéznék társainkat, barátainkat, melyik az a szó, amelyet ma mindenki használ, de talán korábban alig-alig ismertek; az a szó és az a fogalom, amelyik beköltözött ma már az otthonokba, a komputer. A komputer, amely a munkát segíti. Az ember helyett ugyan nem gondolkodik, de elősegíti az emberi ráció fejlődését. A komputer, amely szórakoztat, hogy a fárasztó munka után családi légkörben, a családi fészek melegében, szülőik és nagyszülőik legnagyobb meg-

lepetésére gyermekeik és az unokák bravúros módon és módszerrel játszanak a 20. század végének csodájával.

A komputer az, amely segíti, hogy kilométerek ezreit tegye meg a repülőgép. Akkor is, amikor sötét van, amikor vihar tombol a magasságokban. Biztos megadva az útirányt a repülőgépnek, a komputer segíti, hogy közelebb kerüljünk egymáshoz. Nyelveket tanít, és metakommunikációs rendszereket hoz létre. A komputer szinkronban hozza házádba a glóbusz történéseit Millió embertársaddal egyszerre látod a világ eseményeit, élvezheted a kiemelkedő zenei eseményeket, a világ sportolójának kiemelkedő találkozásait.

És láthatod a véres terrort. Nincsen többé titok, eltűnnek a tabuk.

A komputer társunkká válik, a komputer, amelyet századunk egyik kiemelkedő zsidó gondolkodója modern Gólem-nak nevez. Az ember a komputer nélkül életképtelen.

A komputer mindenre képes. Egy fogalom kivételével. Érzelem, szeretet. A komputer behálózza az egész világot, miközben talán ezzel egyidőben kivész földünkről, vagy egyre redukálódik a szeretet. Az az érzelem, amiért – többek között – az ember a földre rendeltetett. Hogy érezzen, legyen szíve, lelke legyen.

רחמנא לבא בעי

„A Világ Alkotója szívet kíván.” (Szánhedrin 106/b)

Mindenekelőtt és mindenekfelett.

A héber nyelv egyik legszebb kifejezése: *áhává*, a szeretet. Modern korunk produktumait elfogadva, és azt a mi életünkhöz appericipiálva, a zsidó élet alapja továbbra is a ránk mindig jellemző, a zsidóságot döntő módon meghatározó fogalom, *áhává*, a szívünk mélyéről jövő, a szívekhez eljutó és megértő szeretet legyen.

2. „TANÍTVÁNYOK KÉRDEZTÉK MESTERÜKET: MI A HOSSZÚ ÉLET FELTÉTELE? MIRE ÍGY VÁLASZOLT: SOHASEM TARTOTTAM RETTEGÉSBEN HÁZAMNÉPÉT, TISZTELVE TISZTELTEM A TUDÓST, TISZTÁTALAN HELYEN TUDOMÁNNYAL NEM FOGLALKOZTAM..., NEM ÖRVENDTEM FELEBARÁTOM SZERENCSETLENSÉGÉN...”

(Táánit 20/b)

A második gondolat, amelyről szólok ezen ünnepi órán, az emberi élet célkitűzésével kapcsolatos. Magasra emelni a mércét, magasra emelni a mértéket, Ha megkérdeznének titeket, hogy vajon a mi erkölcsi rendünkben, melyik az a mozgatórugó, amely átsegített bennünket a történelem viharain, amely Isten áldásaként az embert igazabbá teheti, a mai napig azt válaszolhatjuk:

Életünknek is alapja, kezdete és vége, az a szó, amelynek kettős jelentése van a héber nyelvben: *ávodá*.

Jelenti a *munkát*, és jelenti az *isteni szolgálatot*. Aki önzetlenül, hivatástudattal dolgozik, e munkája által Istent is szolgálja. A munkája által, amelyből embertársainak öröme lesz, Istennek is örömet szerez. A héber nyelv különleges gondolati rendszerének e kettősség adja meg az áhítatát..

Hadd érzékeltessem e kettős fogalomnak, az ávodának a hagyományos irodalomban betöltött szerepét és helyét.

Munka és isteni szolgálat.

A régi legenda a következőképpen fogalmaz:

„Alexandrosz Hamakedón – azaz Nagy Sándor – világhódításai útján távoli helyre érkezett. Útjába került egy idős földműves, aki fiatal csemeték ültetésével foglalkozott.

Hallod-e öreg – szólt hozzá kellő üdvözlés után Alexandrosz – nem okos dolgot mívelsz, amikor fákat ültetsz, hiszen öreg vagy már, gyümölcséből aligha juthat neked.

Uram – felelte az öreg –, ha nem jut nekem, majd jut az unokáimnak. Ha nem jut nekik, majd jut a követő generációnak. – Évek múltak el, s a hódításairól már rég hazatért az uralkodó, akkor megjelent nála egy hajlott hátú, igen-igen öregember, s kezében

egy ládika volt, s a ládikában gyümölcsök. Amikor megkapta az engedélyt, hogy az uralkodó elé lépjen, kérdéssel fordult hozzá:

Uram, megismersz engem? – Nem – hangzott a válasz. – Én vagyok az az ember, akivel hosszú-hosszú évekket ezelőtt találkoztál távoli messzeségben, aki a fákat ültette. S most annak a fának az ágából e ládát készítettem és a fának a gyümölcsét beletettem e ládikába, és odaadom neked. Neked, akit a legjobban megillet.

És szólt az uralkodó, így régél a hagyomány, hogy vonják be arany és ezüst pánttal a ládát, adják vissza az öregnek. Így jutalmazva őt, és bizonyítva, hogy a komoly munkának mindig van értéke. Az öreg hazavitte a ládát, ahol a szomszédja meghallotta a történetet. Annak a felesége az ötletet elsajátította. Csináltatott egy fából készült kis ládát, vásárolt gyümölcsöt tett bele, s elvitte – társához hasonló módon – a királyhoz, várva az ajándékot.

És szólt az uralkodó: – Mondd, ember, te ültetted a fát? Az általa ültetett fának a gyümölcsét tetted az ajándékdobozba?

Mert csak az elvégzett munkának van gyümölcse, csak a megszenvedett munkának van jutalma.”

Eddig a régi legenda, amely egy kicsit a mi életünknek is összefoglalása, egyben kifejező szimbóluma. Az ávodá-nak, a munkának és egyben Isten szolgálatának a lényegét fogalmazhatjuk meg. A Mindenhatótól a jutalmat akkor kapjuk meg, ha mi is „elültetjük” a saját fáinkat. Ha Istent és embert szolgáljuk, tiszteljük.

Drága Testvérem! Kételyekkel, de reményekkel is teli korunkban hozzád szólok:

Töröld le szemedről a könnyeket, tudom sokat szenvedtél. Tudom, te is átélted a történelem legnagyobb viharát, megpróbáltatásokat, lemondásokat, szenvedéseket, te is átszenvedted családod szétzúzását, a magyar zsidóság kétharmadának elpusztítását. Ennek ellenére, mindezek dacára mi „ültettünk és ültetünk”.

Modern világ, érzelem, istenszolgálaton alapuló munka a mai magyar zsidóság nagy kihívása. Tudunk-e élni az új lehetőségekkel? A jelenben a jövőért is élhetünk.

Az emlékek, az emlékezés, s az ítélet napján e földi létből a magasságok felé szól a halandó ember imája, majd áldáskérése. Imádkozzunk azért, hogy Isten hallgassa meg fohászunkat. Fohászunkat nyugalomért, békességért, családért, fejlődésért. Isten hallgassa meg fohászunkat és adja e közösség minden egyes tagjának, asszonyainak és férfainak, idősebbjeinek és fiataljainak, adjon egészséget, a földi lét talán legnagyobb értékét, hogy egy esztendő múltán ismételten a Dohány utcai főzsinagógánk imával megszentelt falai között hódolhassunk Istennek, és köszönthessük embertársainkat, az Ő teremtményeit. Szép, rabbinikus hagyományunknak eleget téve, hadd kérjem rátok ősi áldásunk szavát, remélve annak bekövetkeztét.

GONDOLATOK A TEREMTÉS TÖRTÉNETÉRŐL

B'RÉSIT ÁGGÁDÁK

Dohány utcai zsinagóga valláskulturális rendezvénysorozata,
1988. január 3.

Az elmúlt időszakban olvastuk fel zsinagógáinkban B' rásit könyvének fejezeteit. Most, hogy néhány nappal ezelőtt befejeztük Vájchi heti szakaszát, összefoglalásképpen, hadd idézzünk a hagyomány világát, kiegészítve a modernkor gondolati exegézisével.

וַיֹּאמֶר אֱלֹקִים נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כְּדְמוּתֵנוּ

„Szólt Isten: Alkossunk embert képmásunkra, hasonlóságunkra”

(B' rásit 1. 26.)

I. „RABBI BEREHJÁ TANÍTOTTA: AMIKOR A MINDENHATÓ AZ ELSŐ EMBERT MEGTEREMTETTE, LÁTTA, HOGY AZ UTÓDOK KÖZÖTT LESZNEK JÓK, LESZNEK ROSSZAK!”

(Jálkut Simoni, B' rásit 1.)

Az Örökkévaló önmagához hasonlónak teremtette az embert. Azért, hogy – halandó léte ellenére, vagy talán pont halandósága miatt – a jelenben élve, koráét és a jövőért munkálkodjék. Teremtsen újat, hozzon létre eddig nem ismert szellemi és fizikai alkotásokat. Kreativitásából adódóan tudjon különbséget tenni szent és profán, jó és rossz között. A választás iránti vágy, a választóképeség, e lehetőség birtoklása csak az ember sajátja.

Korunk számos olyan fogalmat hozott létre és számos olyan fogalmat keltett életre, melyek elhangzása a gondolkodó és érző lélekben feszültséget idéz elő. Vajon milyenek vagyunk, vagy – a midrás szavai szerint – mit ad a jelen, mit hoz a jövő. Jót vagy rosszat?

Az atom.

Ez a szó fájdalmat ébreszt, félelmet és rettegést foglal magába. Figyelmeztet, szívünket izzásban tartja, emlékeztetésre készítet. Megelevenedik Hirosima és Nagaszaki, Csernobil... Emberek tízezreinek, védteleneknek, asszonyoknak és gyermekeknek, a polgári lakosságnak, a kiszolgáltatottaknak halála. Az iszonyat, a fizikai fájdalom, s a bizonytalanság figyelmeztető jel a túlélőknek.

Megdöbbenést keltett a tömegkommunikációs eszközökkel a világ különböző pontjaira szétröpített könyörtelenül hideg és objektív hír: ma annyi nukleáris töltet, vegyi fegyver, erőmű, s interballisztikus rakéta van, amellyel több százszor megsemmisíthető a teremtett Föld egésze. Az emberiség megsemmisítheti önmagát.

Ugyanakkor az atom korlátlan energia forrása, technikai fejlődésünk egyik meghatározója, a jövő minden képzeletet felülmúló ipari termelésének esetleges záloga.

Csonttá keményedett jéghegyek félelmetes erejű szorítását játszi könnyedséggel tépi fel. Hőerőműveket táplálhat; hatalmas városok elektromos igényét véglegesen megoldhatja az anyagba zárt, és részecskéire tovább bontható, elementaritást magába foglaló, kitörni készülő erő. Az ember választani képes. Így teremtetett.

Biztos, hogy az élet és a fejlődés lesz küzdelmének tárgya és végcélja? S a materiába központosult mag energiáját – löchájim völuu lömövesz „az életre és nem a halálra” használja fel?

A tűz.

„A vasból – mindaddig, amíg a tűz izzásával alakítható – bármilyen eszközt készíthetsz, amely lelkedhez közel áll.” (Ávot Dirábi Nátán 16.)

Ósi megfigyelés feszül e több évszázados mondatban. Izzik a kohó, s a tűzben a szilárd, alakíthatatlannak tűnő, de mégis formálható anyag. Vajon mi lesz belőle? Kard? Ekevas? Vagy csupán megmarad a tűz?

A polgári időszámítás szerint hetvenben Vespasianus császár Titusszal megsemmisíteti a Szentélyt. A hadvezér centuriója által a Templomra vetett tűzcsóva és ennek kiteljesedése a „chorbán bész

hamikdos” keserű és fájdalmas szimbólummá vált. Megtestesítette a zsidóságot ért pusztulásokat. Allegóriájává lett egyetemes emberi értékek pótolhatatlan elvesztésének. Kiszolgáltatottak és megaláztak, elnyomottak igaztalan halálának. E tűz a pusztításé, amely perzsel, majd éget és végül nyomtalanul kiírt. E tűz lángba borított mindent mi érték, mindent mi esztétikai élményt nyújthat. E pusztító tűz vörös lángnyelveivel megsemmisítette a könyv autodafék tárgyát képező Talmud fólíánsokat, bibliákat, imakönyveket ugyanúgy, mint Thomas Mann, Kaffka, Feuchtwanger műveit...

„Az oltáron égő tűz lángja soha nem alhat ki.” (Vájikrá 6. 2.)

Zsidóságunk évszázados, legendisztikus irodalma a gondolatot is kiszínezi és benne mély mondanivalót feltételez. Hiszen az oltáron égő tűz is, ma lírai képzet csupán. Szimbóluma a lángolásnak és lelkesedésnek. A hit és az egész emberiség iránt érzett felelősségnek lángja ez.

Rögzíti a téren és időn felül létező Alkotó fogalmát. Ő az, aki teremtette a Mindenséget. Aki meghatározta számunkra kötelezettségeink körét. A tőle származó – az oltártűz izzásához és hevítő erejéhez hasonló – parancsolatok meghatározzák zsidóságunk iránt érzett felelősségünket. Segítsük a bajbajutottat, hogy fáradó karral is emeljük fel azt, ki a porba hullt, lessük mások gondolatát, hogy érezzük és megértsük mások problémáit! S eltávolítsuk magunktól a közönyt.

A Biblia szavát idéztük: „Az oltártűz nem hamvad el”. Atyáinktól kaptuk, élünk vele és általa a jelenben, s mindezt a jövőért, jövőnkért tesszük.

Az ember választani képes. Így teremtett. Ez az Isten képmására teremtett ember hivatása itt a Földön.

2. „ EGY ALKALOMMAL ÉZSAU AZ ERDŐBEN JÁRT, ÉLELMET AKART SZEREZNI. HIRTELEN KECSES MOZGÁSÚ SZARVAS FUTOTT EL ELŐTTE. UTÁNA EREDT. AZ ÜLDÖZÉS KÖZBEN TALÁLT RÁ NIMRÓD ÉS NEKISZEGEZTE A FENYEGETŐ KÉRDÉST:

– MIÉRT VADÁSZOL AZ ÉN ERDŐMBEN? JÖJJ, ÉS KÜZDJ MEG VELEM. IDŐT HAGYOTT NEKI, S ÉZSAU GONDOLATAIBA MÉLYEDT. VAJON MIT TEGYEN. TANÁCSALANSÁGÁBAN JÁKOBOT KERESTE MEG, AKI ÍGY SZÓLT HOZZÁ:

– MINDADDIG. AMÍG NIMRÓD AZ *ELSŐ EMBER* RUHÁJÁT HORDJA MAGÁN, ADDIG NEM BÍRSZ VELE. MONDD MEG NEKI, HOGY TÁVOLÍTSA EL AZT MAGÁRÓL, ÉS TE KERÜLSZ KI GYŐZTESEN A CSATÁBÓL.

S ÍGY IS LETT.”

Az ággáda szimbólumrendszere feloldható. Minden zsidó ember neveltetéséből, s tanulmányaiból adódóan rendelkezik az „...*első ember*” ruhájával, azaz az ősi tanítási rendszer erejével, s előnyeivel. Szüleink és mestereink az egyistenhit mélységével, erkölcsi rendszerünk értékeivel, hagyományos formák erejével vértettek fel bennünket. Mindaddig, amíg e kötődési rendszer, szellemi tulajdonunk, elidegeníthetetlen sajátunk, addig vallási rendszerünk bázisa megingathatatlan.

E kérdéskörbe tartozik a szintézis problémája. Ki kell tekintenünk a világra, meg kell ismerni a kultúrák alapvető összefüggéseit és törekvéseit. De elvünk és gyakorlatunk, hogy az ősi hagyomány és modern életszemlélet nem egymással szemben álló tételek, hanem részei s kiegészítői egymásnak.

A Tóra, a tan megismerése, gyermekkortól kezdve, kötelező feladat. Örök találkozás ez a Szentírással. S mindazzal a szellemi értékkel, amely legszentebb iratainkra épül, s amely a különböző korok vallási, történeti, gazdasági, kulturális hatásait tükrözik önmagukon. Megtanít bennünket nézni és látni egyaránt. Kijelöli helyünket, meghatározza utunkat, viszonyulásunkat, a kapcsolatteremtés lehetőségét, terveket, vágyakat, sőt talán az álmokat is.

Ráirányítja a figyelmet a választóképeség és a választási szükség-szerűség fontosságára. Szinte állandó vezérelvként újra fogalmazódik a hagyomány szava – minden előimádkozói pulpituson héberül olvas-ható: „Tudd, ki előtt állsz!” Tudd, kinek tartozol felelősséggel, hálával és örök szeretettel!

3. „LUZ VÁROSÁBA NEM JUTHATOTT BE A HALÁL ANGYALA. AMIKOR AZ EMBEREK MEGÖREGEDTEK, KIVITTÉK ŐKET A VÁRFALAK MÖGÉ, ÉS OTT HAJTOTTÁK ÖRÖK ÁLOMRA FEJÜKET.”

(Midrás Rábbá, Vájécé)

Napjaink egyik nagy kérdése: az idősök magányossága. Társadalmi intézkedések sora védi érdeküket, s közösségünk hivatása is arra irányul, hogy elviselhetővé tegye a földi lét őszét. Napjaink szelle-misége és biblikus feladataink összecsengnek. Valami más az, ami hiányzik.

A napokban telefonon hívott fel egy hittestvérünk. Otthonában kerestem meg. Elmondotta: férjét elnyelte a koncentrációs tábor pokla. Egyedül nevelte fel gyermekét, sőt unokáit. Munkahelyén megbecsülték, s ma is tartják a kapcsolatot. De azoknak a rendszeres látogatását hiába várja, akiknek ő adott életet, vagy akiket nagyszülői szeretettel vett körül. Mindene megvan, mégis magányos.

Emberi szóra vágyik, s mindenek előtt szeretetre.

Tudom, nem tipikus esetről szólok. Mégis! Beszélgetésünk után Csontváry emlékezetes festménye jutott az eszembe, a magányos cédrus. Az egykoron gyönyörű, dús lombkoronát hozó, üdítő árnyékot teremtő fa, amely most egyedül áll a kietlen tájban, s a törzsén, a fa „szíve” körül, mintha egy kard lenne átszúrva.

Az ősök szellemét, s tanításait idézve valljuk, hogy a nyugodt gyermeki lelkiismeret alapvető követelménye: védeni, gondozni, féltetni azt, akinek életünket, neveltetésünket, emberré válásunkat köszönhetjük. Aki mellettünk volt betegségünk óráján, aki aggódó tekintettel őrködött életünk sorsfordulóin, aki támaszunk volt két-ségeink idején, aki osztozott örömünkben-bánatunkban. Aki félel-

meinket a biztatás szavával oszlatta szét, akit oly mélyen sújtott a XX. századi történelem.

Vallási tanításaink parancs formájában teszik kötelezővé a szülői tiszteletet, s a hosszú élet jutalmát ígérik cserébe.

Kötelesség?

Talán nem is jó szó ide. Inkább a természetes, a jobbik énünkben megszületett hála az igazi kifejezés, amely a szeretet tengernyi megnyilvánulásával veszi körül azt, aki legjobban megérdemli. Feloldani a társtalanságot, otthonossá, beszélgetéssel tartalmassá tenni, az egyébként talán üresnek, s reménytelennek tűnő házat, megosztani az egyedüllét okozta magányérzetet.

Az előadás bevezető mondataiban idéztem a Tóra első könyvéből:

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים נַעֲשֵׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כְּדְמוּתֵנוּ

„Szólt Isten: Alkossunk embert képmásunkra, hasonlóságunkra”

(B' résit 1. 26.)

Örök kérdésünk: meghallgatta-e, meghallgatja e az ember Isten szavát? Törekszik arra, hogy Isten képmására teremtett? Az analizált ággádák felerősítik kételyeinket, de mégis él bennünk a remény. Talán...

AZ ÖRÖM ÉS A VÍGSÁG NAPJA

JOM HÁÁCMÁUT

Dohány utcai zsinagóga, 1989. május

עיני ה' אלהיך בה מרשית השנה ועד אחרית שנה

(D'várim 11.12)

Ünnepi istentiszteletre gyűltünk össze, hogy közösen, imával ajkunkon szálljon fohászuk a Mennyek Urához, azon alkalmából, hogy Isten kegyelméből Izrael Államának 41. függetlenségi évfordulóját ünnepelhetjük.

„Áldott légy Örökkévaló, aki megtartottál bennünket és megengeded számunkra, hogy megérjük a mai napot.”

Ezen ünnepi napon és ünnepi órán előttünk lebeg e terminus egymásba kapcsolódó, állandóan visszatérő hármass motívuma: a *Jom Hásóá*, a *Jom Házikáron* és a *Jom Háácmáut*. A *Jom Hasoá*, amikor is hatmillió európai, s ezen belül hatszázezer magyar zsidó mártír emlékére meggyújtottuk a hat gyertyalángot. A *Jom Házikáron*, az emlékezés napja, amikor áldó kegyelettel gondolunk azokra a hősökre, akik a legdrágábbat, életüket adták Izrael függetlenségéért. És *Jom Háácmáut*, maga a függetlenségi nap, amely Izraelben és a gálutban egyaránt nem más, mint *moádim l'szimchá*, az öröm és a vígság napja.

Drága Testvéreim!

Két ággádai tanítást ajánlok figyelmetekbe, amelyek az évezredek messzeségéből is hozzánk szólnak.

אורא דארץ ישראל מחכים

„*Izrael levegője bölccsé tesz.*” (Bává Bátrá: 158. a.)

Sok-sok évvel ezelőtt fogalmazódott meg ezen ősi igazság. Annak tudatában és jegyében, hogy őseink, akik egykoron a Szentföldön

éltek, s az egész egyetemes emberiségnek adták a Tórát, magát az erkölcs fogalmát, s mély bölcsességgel rendelkeztek. Ez a bölcsesség hatotta át a későbbiekben száműzetésben élők sorsát, elméleti felkészültségét, és magát a gyakorlati kivitelezést.

Alapítsatok tanházakat – szól a régi tanítás –, tanházakat, amelyekben taníthattok. A szétszórásban szerte a földön egyik helyen napfény, a másik helyen árnyék, az osztályrésze. De mindenütt vallja az ősi igazságot, s mindenütt tanházat alapít, mindenütt zsinagógát épít, azzal a céllal, és reménnyel, hogy továbbadhatja mindazt, amit egykoron böerec hak' dosá, a Szentföldön örökségül kapott. És imádkozza naponta:

ותחינה עינינו בשוכך לציון ברחמים

A tanítás és az imádság, ami őseinket fenntartotta és megtartotta a megpróbáltatások évezredeiben. Magam előtt látom a jesivákban éjt nappallá tévő bochereket, akik odahajolnak a megkopott Talmud fóliáns fölé és tanulnak, hogy taníthassanak, hogy átadhassák azt a szellemiséget, amelyet örökségül kaptak. Ez nem volt más, mint Zerá Kodes, szent mag. Sok-sok tízezer talmudista szerte a világon tanította az egyetemességet, amely a zsidóságból fakad. Ezt a szent magot tengernyi megpróbáltatás, lemondás, majd diszkrimináció érte szerte a világon. Talmudtudósok, liturgiaköltők, pájtánok foglalkoztak egyéniségükkel, céljaikkal és vágyaikkal, és próbálták aposztrofálni a Zerá Kodes, e szent mag értékét.

A modern zsidó költészet legnagyobb alakja, Hájim Náhmán Biálik hasonló milióból nőtt ki. Látta a különböző helyeken szét-szórva elhelyezkedő jesivákat, ahol hajnaltól késő estig tanultak.

Hadd idézzek néhány sort Biálik költeményéből:

„S elgondolom, mily hatalmas a mag,
Mely rejtve él az átkozott talajban,
Érné a napnak egy sugara csak,
S belőle mennyi áldásunk fakadna!
Mennyi dús kéve hullana alá,

Ha egy új szellő, mire lelkem vágyik,
Egyengetne és kisimítaná
Az élet ösvényét a jesiváig.”

Zerá Kodes, e szent mag kikelt. A polgári időszámítás szerint 1948-ban, *Jom Háácmáut* napján függetlenné lett a modern zsidó állam. Szerte a világon nagyhatalmak és kis országok biztosították szimpátiájukról a zsidó államot. Az elmúlt 41 esztendőben rügy fakadt a mag helyén. Úgy is mondhatnám: megmaradt a mag és rügy is lett a fán. A Szentföldön Izrael Államában, a zsidó világ központjában és szívében, együtt van az ókori szellemiség és a modernkor minden egyes csodája. Ha azt mondom, komputer-technika. Ha azt mondom, világszínvonalú mezőgazdaság, ha azt mondom, hogy csúcstechnológia, mind-mind azonos Izraellel. Ha azt mondom, hogy könyvtárak – nemcsak nyilvánosak, hanem magánkönyvtárak – az is Izrael.

Sok izraeli házban jártam. Láttam gazdagabbat és szegényebbet Elegánsan berendezettet és olyat, amelyre a sivárság volt a jellemző. De minden házban ott volt a könyv. Mert ez a nép nem más, mint a „remény foglya”. Ez, a virágok, a védett természet országa. Az egyik kozmonauta azt mondta, hogy amikor fenn járt a világ-űrben és letekintett, a Földközi tenger környékén látott egy csodálatos oázist. Nem értette első pillanatban, hogy mi az. Ez volt Izrael. A visszatértek, a hazatértek, az egykori üldözöttek gyerekei, a Soá túlélői, a megpróbáltatások számkivetettjei keresték és megtalálták az ó- illetve új hazát. Igaza van az ősi tanításnak:

אוריא דארץ ישראל מחכים

Izrael bölccsé tesz, racionálisan gondolkodóvá, jövőtervezővé.

Annak idején, amikor a jeruzsálemi Templom állt – így mondja az Ággáda tanítása –, a Templom fundamentumát אבן השתייה-nak, alapkőnek nevezték el. Egyes kommentátorok ezt a szót, hogy *s'tijá* úgy interpretálják: ez nem más, mint egy forrás. Ebből a forrásból méríthetett az egész világ.

Annak idején egy tiszta forrás volt ott, amely – s ezt büszkén vállaljuk – megtermékenyítette az egész világot. Inspirálólólag hatott évezredek irodalmára és művészetére. Döntő módon befolyásolta az etika világgépét. De általában úgy fogalmazhatunk: odaállt minden progresszió mellé ez a tiszta forrás, mely alapként is szolgált, s ebből meríthetett az egész világ vizet, hitet és dicsőséget.

Hogyan fogalmazták ezt meg a Függetlenségi Nyilatkozat alkotói. Hadd idézzem tanúnak: „*Izrael prófétáinak szellemében a szabadság, jog és béke ideáljait tekinti léte alapjának. És egyenlő társadalmi és politikai jogokat biztosít minden polgárának vallásra, fajra és nemre való tekintet nélkül. Gondoskodik a vallási, lelkiismereti, nyelvi és művelődési szabadság fenntartásáról. Védelemben részesíti valamennyi vallás szent helyeit, és betartja az Egyesült Nemzetek alapokmányában lefektetett elveket*”.

Ezen elveket és azokat, akik szent célként maguk elé helyezték azokat, az elmúlt 41 esztendő alatt többször akarták a tengerbe szorítani. De e nép, mint annyi más alkalommal a történelemben, a megpróbáltatások viharából győztesen került ki. Vallotta és vallja: Izrael népe él és élni fog.

Drága Testvéreim!

Mielőtt elmondanám a mártírokért, a hősi halottakért a *Kél málé ráhámim*-ot, befejezéseképpen egy pár szót közösségünknek valamennyiünknek nagy örömeire szolgál, hogy fejlődnek a Magyarország és Izrael Állama közötti kapcsolatok. Valamennyien úgy érezzük, hogy az elhibázott lépést, a diplomáciai kapcsolatok 1967-es megszakítását, fel kell váltania a teljes körű diplomáciai kapcsolatoknak! A mi álmunk, vágyunk és kérésünk egyben, hogy valóban a szeretet, megértés és tárgyilagosság alakuljon ki mindkét nép körében egymás iránt. *אבן השתיה*, a forrás szétszóródott, szétáradt a világban. Eljutott hozzánk is a maga békeességével és egyben emlékével.

Emlékezzünk tehát a hősi halottakra.

שנלחמו בכל מערכות ישראל

במחותרת ובצבא

ההגנה לישראל ונפלו במלחמתם ומסרו נפשם על קדשת השם

Hogy jó szóval, illő szóval fejezzük be a közös elmélkedést, köszönetemet és szeretetemet tolmácsolom – az ünnephez illő tisztelettel – Valamennyiőtöknek, hogy eljöttetek, hogy együtt ünnepelethettünk. Adja Isten, hogy legyen osztályrészünk:

מועדים לשמחה לגאולה שלמה

Hallgassa meg Isten fohászunkat, adja, hogy így legyen.

„...HA SZÓVAL ÉS SZÍVVEL CSELEKSZEL”

ROS HÁSÁNÁ

Dohány utcai zsinagóga, 1989.

ונתנה תקף קדשת היום כי הוא נורא ואיום

FENNEN VALLJUK SÜLYOS SZENTSÉGÉT E NAPNAK, MERT MAGASZTOS ÉS FÉLELMETES AZ, E NAPON MEGNYILATKOZIK FÉLELMES MAGASÁGÁBAN URALKODÁSOD FENSÉGE, IRGALMAS TRÓNOD SZILÁRD, S TE MEGJELENSZ AZON IGAZSÁGBÍRÓ FENSÉGEDBEN...”

אדם יסודו מעפר וסופו לעפר

„AZ EMBER LÉTALAPJA POR, S A VÉGE POR, ÉLTE ÁRÁN SZERZI ÉLELMÉT, A MULANDÓ ÉS A TÖRÉKENY CSERÉPHEZ HASONLATOS. MINT A FŰ, ELHERVAD. MINT A BIMBÓ ELFONNYAD. MINT AZ ÁRNYÉK, ELSUHAN. MINT A FELHŐ, SZÉTFOSZLIK. MINT A SZELLŐ, ELILLAN. MINT A FÜST ELOSZLIK. MINT AZ ÁLOM ELSZÁLL...”

E zsinagóga valaha élt legnagyobb főabbijának, Hevesi Simonnak ismét megjelent ünnepi ima fordításából idéztünk. Isten nagyságáról, s az emberi élet kicsinységéről. Felelevenedik előttünk gyermekkorunk, a szülői ház nyugalmat és békességet árasztó világa, amikor érintetlen volt a család, és generációk éltek egymás mellett. Még érezzük magunkon édesapánk áldó kezét, édesanyánk napnál ragyogóbb tekintetét, testvéreink mosolyát. Midőn rájuk is emlékezünk, a hagyomány gazdag forrásából merítjük az ünnepi tanítást, és tolmácsoljuk a szeretet szavát testvéreink felé. Az ünnepekről kialakított képet, mestereink tanítása egészíti ki. Világos logikával, az összefüggések érzékeltetésével magyarázták a Félelmetes-fenséges napok jelentőségét, bemutatva azt a lelki-etikai emelkedést, amely

az egyén magányos imáitól az egyetemesség ünnepéig terjed. Mindezek része, osztályosa, örököse és örökhagyója a hívő lélek.

I. ROS HÁSÁNÁ DÉLELŐTTJÉN IDÉZEM A T'NÁCH, A SZENTÍRÁS SZAVÁT. AZT, AMELY AZ ÖSSZETARTOZÁSRÓL ÉS A NEMFELEJTÉSRŐL BESZÉL.

הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו

„*Akik az életben szerették egymást, azokat még a halál sem választja el.*”

(II. Sámuel 1. 23.)

Bizony mindannyiunkat megérintett az elmúlás. Szinte nincs közvetlen környezetünkben olyan család, olyan ismerős, baráti koszorú, ahol ne lett volna veszteség.

„*Nemzedék megy, és nemzedék jön...*” (Kohélet 1. 4.) ez az élet kéréllhetetlen törvénye. A kérdés mindig ismétlődik: mi az, amit utódainknak átörökíthetünk?

A Talmud traktátusát idézem, amelyben mintegy 17 évszázaddal ezelőtt a következő kérdést teszi fel a talmudi kor mestere:

אמתי קרוב אליך

„*Mikor van hozzánk közel az Isten?*”

Ha a mindennapok nyelvére kívánjuk lefordítani a talmudi szót, ekképpen fogalmazhatunk: Mikor élünk úgy, hogy az által szeretetet és kegyelmet nyerjünk?

A drámai kérdésre, a talmudi kor választ is ad. A következőképpen fogalmaz:

בפיך ובלבבך לעשות

„*Ha szóval és szívvel cselekszel.*”

A XX. század zsidójában, hitünk követőjében és örökösében, a kulturáltságot magáénak érző zsidó emberben is megfogalmazódik. Minden cselekedetünk alapja, megnyilvánulásunk motivációja az istenfélelem legyen...

Ez alázatot jelent.
Ez emberszeretetet jelent.
Ez tisztességet jelent.
Ez mentalitást jelent.
Ez múlt iránti szeretetet jelent.

Számunkra is a tudományos gondolkodás leglényegesebb pontja változatlanul a szilárd istenhit.

Nem az elmélet a fontos, hanem a gyakorlat. Elméleteket, annyit kreáltunk, hol van a cselekedet? Az teszi igazán az embert emberré, Isten alkotásában társá.

A zsidó legendavilág kimeríthetetlen kincsesára az ággáda a következőképpen fogalmaz:

Amikor eljön Jom Hádin, az ítélet Napja, a Világ Alkotója, a Mindenség Ura „megkérdezi” az érzékszerveket, hogy mi történt a földi létben. A szem az védekezik, és azt mondja: Én ártatlan vagyok Uram, hiszen amit láttam, arról nem tehettem. Elém kerültek események, eléem kerültek dolgok, én ártatlan vagyok, nem terhel semmi bűn.

A következő vádlott a fül. Te mit csináltál? Én hallottam Uram. Nem tehetek ráta. Hallottam mindazt, ami a környezetemben volt, jót és rosszat. Mentességet kérek.

És jön a következő vádlott: a kéz, amely nem tud védekezni. A kéz, az a felelős a cselekedetért, hogyan és miképpen éltünk, mit alkottunk. Ha elmegyünk a földi létből hagyunk-e magunk után olyat, amelyre ezt írja századunk egyik legnagyobb költője:

„Okuljatok mindannyian e példán.
Ilyen az ember. Egyedüli példány.
Nem élt belőle több és most sem él
S mint fán nem nő egyforma két levél,
a nagy időn se lesz hozzá hasonló.”

(Kosztolányi: Halotti beszéd)

2. ROHANÓ VILÁGUNKBAN MULANDÓSÁGUNKRA EMLÉKEZTET A MINDIG MEGÚJULÓ, MAJD DÍSZÉT IDŐLEGESEN ELVESZTŐ TERMÉSZET. BIZONY HULLANAK A FALEVELEK...

Önmagunkon is mérhető sebességgel rohan az idő. Életünkben a zsinagógai esztendő első napja jelenti a fordulópontot. Most a számadás napjain tiszta szívvel, megtisztulni kívánó lelkiismerettel hajlunk meg a Világ Alkotója előtt. Eltávolodva a tétúra vezetől, ábrándokat kergető gondolatoktól. Keresve a helyes útírányt. Így kirajzolódnak előttünk azok a feladatok, melyeket teljesíteni kívánunk, s melyek értékesé tehetik az alkotó ember életét. Céljaink egyik legfontosabbikát irodalmi köntösbe öltözteti a hagyomány tündöklő gyöngyszeme.

„Tanítványok sokasága övezte a nagy tudású rabbi előadói pulpitusát. Megismertette a hit lényegét, vallásunk alaptanításait. Ros Hásáná előtt azonban nem jelent meg a tudós az előadáson. Találgatták, hol lehet? Biztosan imádkozik – szolt az egyik. Talán Isten trónusánál fohászodik értünk – vallotta a többség. Egy szkeptikus ember volt csupán, aki elhatározta, hogy meglesi őt. Vajon mit csinál abban az időben, amikor hívei áhítattal várják a tanító szót. A Hosszúnap előtt, amikor a rabbinak ismételten nyoma veszett, utána ment és meglegste. Megdöbbenen látta, hogy kietlen ösvényen, erdőbe visz az útja, s szinte tapintani lehetett a sötétséget. S ő, a nagy rabbi, rőzsét szed a Jom Kipur megelőző napon. Vállára teszi, s düledező viskóba lép. Benn idős, beteg házaspár. Odalép az ódon tűzhelyhez, hogy a szent ünnepre a lelket is felélénkítő meleg legyen a súlyos beteg öregeknek.

Amikor a kételkedő ember visszatért tanuló társaihoz, megkérdezték őt: Hol volt a rabbi, Istennél? Nem, hangzott a büntudatot tükröző válasz, nemcsak Istennél, talán még annál is magasabban.”

Megrázó példázat ez, amely alapvetően fontos feladatra hívja fel a figyelmet. Utal az emberszeretetre, a másik ember megértésére.

Egy nappal ezelőtt köszöntött be az 5750. zsinagógai esztendő, amikor egymáshoz fordultunk jókívánságokkal, szeretettel és

megértéssel. Hiszem, hogy ezek az érzelmek, vágyak meghallgatásra találnak, hiszem, hogy kellő célkitűzéssel eljuthatunk az isteni útra. Legyen továbbra is a becsületes, kitartó, szorgalmas munka hittestvéreink jellemének formálója. Akik nem állnak tétlen, ha elér hozzánk a segítség kérés szó. Akik megértik a modern idők szavát, akik kiállnak az igazi emberi értékek mellett.

אבינו שבשמים צור ישראל וגואלו

Mennyei Atyánk, Világ Alkotója Izrael Szirtje és Megváltója. Tekints le reánk a magasságokból, fogadd el elhangzott és elhangzó imádságainkat. Atyánk Királyunk! Nyisd meg az ég kapuit imádságaink előtt, s írd be valamennyiünket az Élet Könyvébe. A Világ Alkotója részesítse áldásban közösségünket, asszonyainkat, férfiainkat, idősebbjeinket és fiataljainkat egyaránt. Külön hallgassa meg a Világ Alkotója áldáskérésünket azokért, akik betegségük miatt nem lehetnek itt zsinagógánkban.

ברך את מדינת ישראל ראשית צמיחת גאלתנו

A Világ Alkotójának áldása legyen Izraelen, a világ zsidóságán, az egész emberiségen. Népeken, országokon, hogy a szeretet és a béke legyen valamennyiünk osztályrésze. Béke legyen közelben és távolban egyaránt.

PESZÁCH

(5750–1990)

Néhány nap múlva beköszönt Peszách, a szabadság ünnepe. Régi hagyományainknak megfelelően családi körben, vagy a közösség rendezésében üljük körül a Széder-esti aszatalt, s liturgiai olvasmányainkból kirajzolódik az ókori történelem. Középpontjában a fizikai és a lelki szabadság megteremtőjével, Mózeszel.

Tudatos volt az isteni szó, mely Őt hivatásának teljesítésére indította. Hittel és bizalommal kezdett népe formálásához, hogy tengernyi akadályon, szembeszegülésen, lázadáson, harcon, kételyen keresztül szent cél felé vezesse az akkor még alakatlan tömeget.

A nádas tengerből megmenekültek – a szabadság percében – himnuszt énekeltek. Ez a „Sirát Hájám”. Évezredek generációinak tisztelete megőrizte a hagyományt, s ezért őseink csodálatos megmenekülésének emlékére mindennap felcsendül zsinagógáinkban a mózesi hálaének.

„Hadd énekeljek az Örökkévalónak, mert dicsőséggel és fenséggel övezett Ő.” (S'mot 15. 1)

Ünnepi tanításunk szerint: Mózes küldetése nem volt más, mint útbaigazító vezérlés. Ösvény, mely az erkölcsi zűrzavarból a szellem magaslataira emelte övéit.

וְהָיָה כִּאֲשֶׁר יִרְיֶם מֹשֶׁה יְדוּ וְגַבְרַת יִשְׂרָאֵל

„És történt, midőn Mózes felemelte karját, akkor erősödött Izrael...” (S'mot 17. 12.)

Történelmünk eseményteli periódusaiban oly sokat jelentett tanítómesterünk magasba emelt két keze. Amelyek – ha kellett – erősen tartották, görcsösen átfogták a féltve őrzött kincset, a Törvénytáblákat. Ezek Istenről, erkölcsről, emberségről tanítottak.

ידי משה כנדים

„Mózes karjai nehezek voltak.” (S' mot 17. 12). Elfáradtak. Emberekre, emberi segítőkézségre volt szükség, hogy a bizonytalanság óráján magasban maradhassanak. A mózesi kéz a Tan formálója. A Tant nem lehet egyedül, nem lehet különállóan értelmezni. Embereket, s emberi segítőkézséget igényel. Csak közösen, együttesen lehet megvalósítani tartalmát.

A mózesi törvény, a mózesi életpálya hozzánk is szól. A ma emberére is hat érzelmileg és értelmileg egyaránt. A köz erejére, az egyénekből, az egyéniségekből összetevődő közösségi erőre, közös alkotókézségre hívja fel a figyelmet. S mindenekelőtt az átörökítés szükségességére.

Pár évvel ezelőtt Tiszavasváriban, az egykori Büdszentmihályon jártam. Egy olyan emléktáblát avattunk, amelyet a háborúban elpusztult zsinagóga helyén épült kultúrház falán helyeztek el. Így állítva emléket annak az ötszázhatvanegy zsidó férfinak, asszonynak és gyermeknek, akik mártíriumot szenvedtek. A felavatást megelőző napokban a kultúrház előtti térség útrendezése közben a markológép az egykori zsinagóga tetején álló Dávid csillagot ásta elő. Ezt restauráltuk és elhelyeztük Talmud Tóránk falán. A továbbélés, a folytatólagosság, a mózesi eszmék szellemében. Az egykoron nagyon sokat szenvedett, vallásához kötődő magyar zsidóság szimbólumaként.

Törekszünk, hogy a mózesi eszmeiség új forrásra találjon. Célkitűzéseinket a realitás és a mértéktartás határozza meg. Ebből táplálkozik hitünk az ünnepek sorában, s a dolgos hétköznapok szorgalmas munkájában egyaránt. Tanítással, szorgalommal és becsületes helytállással szolgáljuk a közösség ügyét. Erre kötelez bennünket a mózesi örökség, amely egyben ígérete is a holnapnak, közös jövőnknek.

Ennek szellemében énekeljük az évezredes Hággádá mindig
időszerű sorait:

לשנה הבאה בירושלים

CHANUKKA – 1990

Goldmark-terem, 1990. december 16.

Pont egy évtizeddel ezelőtt értékes vallásirodalmi gyűjtemény látott napvilágot Bné Brákban. Ezt a címet viseli Zot Chanuká. E munka felöleli chanukka ünnepének törvényeit és rendjét. Kitér az ünnep parancsolataira, a törői olvasmányokra. Összefoglalja az időszerű imákat és azt a legendakincset, melynek középpontjában a „Fény ünnepe” áll. E nagyszerű összefoglaló tanulmányból emelek ki gondolatébresztő tanításokat.

1. „MESTEREINK ÖSSZESEN HARMINCHAT GYERTYA GYÚJTÁSÁT RENDELTÉK EL CHANUKKA ÜNNEPÉRE. E HATÁROZAT UTALÁS ARRA AZ ESEMÉNYRE ÉS A SZÁM AZONOSSÁGÁRA, MELY SZERINT AZ ELSŐ EMBER, ÁDÁM HARMINCHAT ÓRÁIG GYÖNYÖRKÖDHETT KEZDETBEN A FÉNYBEN, A MINDENT BEBORÍTÓ SÖTÉTSÉG UTÁN.”

Összefüggéseiben is érdekes a Midrás, a hagyományos irodalmat kiszínező szimbóluma. E formában a Makkabeusok győzelmének értékét, e történeti és vallástörténeti esemény kiemelkedő jellegét, vallási életünkben betöltött helyét igyekszik meghatározni.

A világ teremtésénél Isten akaratából lett a fény. Az ember számára a sötétség nyomán világosság fakadt, Az i. e. II. században a hellenizmus terjeszkedő és erőszakkal terjesztett eszmeiségét megfékezte a Hásmóneusok céltudatossága, a fényt terjesztő, a Tan szellemét átérző hősök dicsősége. Későbbi időkben, az ideológiai,

vagy politikai fenyegetettség és üldözések korában – ha gyakran tudat alatt is – azt a következtetést vonták le, hogy a mélység sötétjét mindig megvilágítja a Tóra fénye. A Tóra fénye, mely áldó melegével körülölel, hangulatot áraszt, aurát teremt, mint egykoron a teremtés idején.

2. „A TALMUD BÖLCSEI TANÍTOTTA, HOGY A TEREMTÉS KÖNYVÉBEN UTALÁSOK TALÁLHATÓK – TERMÉSZETESEN ÁTVITT ÉRTELEMBEN – AZ ÓKOR HÓDÍTÓ NÉPEIRE. A FÖLD PUSZTA ÉS KIETLEN VOLT.” E KÉT JELZŐ BABILÓNIÁT ÉS MÉDIÁT JELENTETTE. „ÉS SÖTÉTSÉG LEBEGETT A VIZEK FELETT.” EZ AZ UTALÁS GÖRÖGORSZÁGRA ÉS EDMORA VONATKOZIK. „SZÓLT AZ ISTEN: LEGYEN VILÁGOSSÁG.” EZ A FÉNY A HÁSMONEUSOK SZIMBÓLUMA LETT.”

Összefüggéseiben is érthető a Midrás hagyományos irodalmat magyarázó gondolatvilága. E formában generációk bölcsessége, élettapasztalatok összessége összpontosul. Azt magyarázza, hogy az erőszak mindig a sötétséget jelentette. Az őseink által képviselt szellemiség és a hit, a „fény fiaira” jellemző. Arra a népre, amely a hitet, a kultúrát, a munkaszeretetet, a tudományt, a kulturáltságot és a széles látókörűséget helyezte az ember céljainak középpontjába. A chanukka ünnepének a történeti tényen kívül lényeges szellemi tanítása ez. Így kitárul az értő és az érző, gondolkodó ember előtt egy összetett világkép, melynek középpontjában soha nem az erőszak, hanem mindig Isten és teremtménye áll. A vertikális és a horizontális megismerés lehetősége végtelen, és az erre való törekvés az ember örök, de mindig időszerű feladata.

„Szólt az Isten: Legyen világosság.” Ez a fény lett a hasmoneus történelem.

3. ÉGNEK A GYERTYÁK.

ITT E TEREMBEN, MELY HOSSZÚ ÉVTIZEDEK ÓTA A MAGYARORSZÁGI ZSIDÓSÁG VALLÁS KULTÚRÁJÁNAK OTTHONA, FELLEGVÁRA, ISMÉT ÉGNEK A SZÍNES GYERTYÁK. PISLÁKOLÓ LÁNGJUK MELLETT BŰV-KÖRÉBE VONZ AZ ÓKORI TÖRTÉNELEM.

Hellenizmus és judaizmus. Két fogalom, két karakter, mely különbözik egymástól, mely formálólág hatott az emberiség kultúrájára. A görög művészet két istenségnek hódolt. Dionysosnak és Apollónak. Dionysos a bor, a kicsapongás, az extázis, a dal, a zene, a tragédia istene. Apolló a békéé, a pihenésé, az esztétikai érzésé, a logikai rendé, a festészeté és a szobrászaté. Az e kultúrkörben élő emberhez talán Dionysos állt közelebb.

„A könyv népe” – így hívták az ókorban a zsidóságot. Nem véletlen ez a meghatározás, sőt nagyon is tudatos. Életüket nem azok a tényezők határozták meg, melyek a szír–görögökét. A Szentélyen kívül nem voltak megcsodált épületeik, sehol sem emelkedtek nagyjait megőrző szobrok. Nem voltak hívei a testkultúrájának. A zoltáros így énekel: „*Nem a lovak erejére vágyakozik, nem a testi erőben leli örömét.*” A szellemre vágyakoztak. A bibliai gondolkodás majd a talmudi eszmevilág lényeges számukra. Vallják az emberiség egységét, a felebaráti szeretetet, mások és saját jogaik védelmét. Hirdetik a hit fontosságát, eszményét. Kötelezővé teszik a szenvedések enyhítését. Követelik a munkát, az alkotás és a teremtés szükségességére hívják fel a figyelmet. Tanítják az igazság szeretetét, a szerénységet. Példaképpül állítják az erkölcsi tisztaságot, embertársuk javának előmozdítását. Mindenek előtt, s mindenek felett vallják Isten egységét. A Láthatatlanét, ki emberi érzékszervekkel nem észlelhető, ki téren és időn felül helyezkedik el.

A hellenizmust, a görög gondolkodást erőszakkal terjesztették a Földközi-tenger medencéjében. A nép mely behódolt, a vallás, mely a hódító hitbe beleolvadt, fennmaradhatott. Judea népe azonban nem fogadta el az idegen uralmat. Az egyistenhit meggyőződésével. az igazság biztos tudatával szívükben keltek fel a makkabeusok, hogy kiűzzék a betolakodókat.

4. „VAN OLYAN SZELLEMI FORRÁS, MELY MEGERŐSÍTI A HŐSÖKET, VAN, AMELY ERŐT AD A GYENGÜLŐNEK. VAN, AMELY NAGGYÁ TESZI A SZERÉNYT, S VAN, AMELY SZILÁRDÍTJA A LANKADÓT.”

(Jálkut Simoni, Joel 4.)

A zsidóság olyan szellemi forrásból merített, mely erőt adott neki, mely erőssé tette és megszilárdította. A hit forrásából táplálkozott Mátitjáhu hősiessége, ez segítette a győzelem, s a vallásszabadság kivívásában.

A Talmud röviden meséli el a zsidóság fennmaradásáért vívott harcát. Folytatólagosan találhatjuk Hillél és Sámáj vitáját a gyertyagyújtás rendjéről. Érvek és ellenérvek csatájában győz a köreinkben máig is elfogadott gyakorlat. A fokozatosság elvét alkalmazzuk. Az itt található hilléli mondásnak alkotókészsége, alakító hatása van.

Amikor a chanukka gyertyákat fokozatos sorrendben gyújtjuk, vallási kötelezettségünk mellett hitet teszünk e gondolat mellett is. Hisszük az alkotás szépségét, a fokozatosan megszerezhető ismeretek fontosságát. A chanukka mécsék vessenek fényt, világosságot az útra, melyen járni kívánunk. Hűek akarunk lenni önmagunkhoz, hogy eleget tegyünk a makkabeusi elvárásnak. Emlékeink élednek fel, amikor hálatelt szívvel fordulunk az Alkotó felé, és énekeljük a Máóuz cur ismert dallamát.

„Üdvössége szirtje, vára,
Feléd szárnyal minden hála.
Hitem benned erős, szilárd,
Ajkam Téged rebegve áld...
Dal és ének hozzád csendül
Chanukkáért ajkunkról fohász zendül.”

Kedves Barátaim!

Amióta hivatásom a zsinagógai szolgálathoz köt, soha nem beszéltem egyes szám első személyben. Most megteszem. Meg kell tennem. Tegnap a zsinagógában búcsúztam el híveimtől, most pedig Tőletek szeretnék! Követem gyermekemet, s néhány nap múlva alijázni fogok. E helyről szeretném megköszönni azt a sok ragaszkodást, amit kaptam Tőletek.

Nem órhelyem hagyom el, csak hazatérek.

Erecbe, abba az Országba megyek, ahova gyermekkorom óta vágytam. Kívánom, hogy egészség, boldogság, béke legyen e közösség osztályrésze. A Mindenható vigyázzon továbbra is Rátok, s ne vonja meg kegyelmét Tőletek. Lelkem egy darabja mindig itt marad.

ÜNNEPI GONDOLATOK RÁMÁT GÁN-BÓL

ELHANGZOTT KOL JISZRÁÉL MAGYAR NYELVŰ ADÁSÁBAN
Jeruzsálem, 1992.

Rohanó világunkban mulandóságunkra emlékeztet a mindig megújulni képes természet. Önmagunkon is mérhető sebességgel rohan az idő. Bizony igaza van a Szentírásnak

קול אמר קרא ואמר מה אקרא כל הבשר חציר וכל חסדו כצִיץ השדה

„Egy hang szólal: Hirdesd! És legott közli, mit hirdessek: Minden test hervadó fű, és minden kelleme olyan, mint a rét virága! Elszárad a fű, elhervad a virág, mert az Örökkévaló lehelete ráfuvall...”

(Jesája 40. 6–7)

Gyermekkori élmények tolnak elénk, amikor közelednek Nagy-ünnepeink. A szülői ház felejthetetlen légköre szokásainkban és emlékeinkben megelevenedik. Az ünnepekről kialakított képet mestereink tanítása egészíti ki. Világos logikával, az összefüggések érzékeltetésével magyarázták e Fenséges Napok jelentőségét, bemutatva azt a lelki– erkölcsi emelkedést, amely az egyén magányos imáitól az egyetemesség ünnepéig terjed. Mindezek része, osztályosa, örököse és örökhatálya a hívő lélek.

A zsinagógákban – itt Izraelben és szerte a gálutban – őszinte szívvel, emberi alázattal köszöntjük az újesztendőt, de mindenek előtt a Mindenhatónak életünkért, mindennapjaink valós vagy vélt nyugalmaért is köszönetet mondunk. Elvárásainkat, s a lelkiismeret felelősségét világítsa meg egy régi legenda tanítása.

„Nagy reményekkel, díszes külsőség közepette hajó indul a tengerre. Eleinte – miközben tengeri mérföldek százait tette már meg –

a kitűzött cél felé halad. Ezután vették csak észre, hogy a hajó téves irányba tart. Ellenőrizték a műszereket, átnézték a monstrumgépezetet, ekkor észrevették, hogy az iránytű alatt – oda nem való fém – egy mágnes tapad.

Eltávolították a mágnest, s az iránytű a megfelelő helyre állt vissza. A hajó mehetett tovább a kitűzött cél fele.”

A mi életünkben – melyet a legenda a tengerhez hasonlított – a Ros Hásáná jelenti a fordulóponatot. Minden évben elindulunk kitűzött céljaink felé.

Ha a „Számadás Napjain” tiszta szívvel, megbocsátó lélekkel, igaz lelkiismerettel hajlunk meg a Világ Alkotója előtt, akkor távolítsuk el a szívünk iránytűjét megzavaró „mágnest”, a tévútra vezető, ábrándokat kergető gondolatokat, hogy továbbra is lássuk a helyes útirányt. Hogy kirajzolódjanak előttünk azok a feladatok, melyeket teljesíteni szeretnénk, s amely értékessé teheti az alkotó ember életét.

E legenda talán ellentmondásosnak tűnik, komputerezált, „mikroprocesszoros”, elembertelenedett korunkban. Ha kinézek szobám ablakán, házunkkal szemben húzódik, Rámát Gán ma már legismertebb utcája, amely az Aba Hillel nevet viseli. Az Öbölháború idején, ide zuhant, Irak diktátora által küldött, s a zsidó országot megsemmisíteni akaró Scud rakéták fele.

Miért kell ilyenkor az „ABC” veszély helyzet idején, a szélsőséges eszmék terjedésének idején mesére, legendára hivatkozni?

Amikor belső vallási feszültségek feszítik a világ zsidóságát, amikor latens, majd nyílt rágalmazás lép az egyetemes zsidó értékek helyére, amikor széthúzás, marakodás őrli fel a többre hivatott emberek erejét, amikor újra és nyíltan száll a magasba az antiszemita, halló fülekre találó vádja.

Miért kell ilyenkor legendára hivatkozni?

Amikor az iszlám fundamentalizmus már nemcsak Izrael Államát akarja elpusztítani, de lángja, már a Föld egészét perzseli, s a „bűnbak” szerepét, természetesen megint mi töltjük be.

A világ vakságára van-e gyógyszer egyáltalán?

Amikor temetőinket újra – és újra meggyalázzák, amikor a rasszizmus ideológiája ismét nem ismer határokat, miért kell ilyenkor legendára hivatkozni?

S mégis, mindezek ellenére, mindenek dacára...

Hiszem és remélem, hogy az ősi tradíció megélésével, szellemének és betűjének harmóniájával, továbbra is a türelem, a remény, és a szorgalmas munka lesz hittestvéreink jellemének formálója. Akik ismerik és gyakorolják a szeretetet, akik nem állnak tétlen, ha elér hozzájuk a segílyt kérő szó, akik átadják az elődeink képviselte zsidó hagyományt, akik kiállnak az igaz emberi értékek mellett, akik mégis hisznek a jóságban, a családban, népünkben. Hisznek a jövőben. Akik tudják, hogy Izrael Örzője nem hagyja el sokat szenvedett népét.

ציון במשפט תפדה

(Jesája 1. 27.)

Innen a Szentföldről, Atyáink országából, Cion-ból küldöm az Örökkévalóhoz áldáskérésemet a magyar zsidóság összességére a világ zsidóságára, s az igaz emberiségre. Kívánom, hogy valamenyien az Életre írassunk be a Ros Hásánákor kinyíló könyvbe.

TÉVÉT HÓ TIZEDIKÉRE

ÚJ KELET

1993. január 3.

Szentírásunkban a Királyok II. Könyvének 25. fejezete Jeruzsálem ostromának leírásáról szól. Hadd idézzem az első pászuk szavait: „*S történt, hogy a hónap 10. napján Babel királya, Nebukádznár Jeruzsálem alá vonult, ő maga és egész serege, körülzárta a várost, és töltést épített köré*”.

A hagyományos zsidó tanítás szerint tévét hónapjának 10. napján kezdődött meg polgári időszámítás előtti 588. esztendőben a jeruzsálemi templom ostroma. A régi zsidó hagyomány e napot kapcsolatba hozza II. Templom pusztulásával is, s azóta *Ászará Bötévét* közösségi gyásznapként tekintendő.

A Soá után 6 millió ártatlanul meggyilkolt zsidó testvérünkre emlékezve az Izraeli Főrabbinátus határozatot hozott, hogy e nap legyen az emlékezésé, emlékezés a mártírhaltalt halt zsidó testvéreinkre.

E nap neve azóta: „*Jom Hákáddis Hákláli*”. Tévét hó 10-én kora reggeltől a csillagok feljöveteleig böjtölünk, s egyben felelevenedik előttünk az ókori és a modernkori zsidó történelem.

Napjainkban, amikor Európa szerte feléled ismét az antiszemitizmus lángja ismételten fel kell hívnunk a világ figyelmét a második világháború borzalmaira, s ezzel is megerősítjük azonosságtudatunkat, bízva abban, hogy szavunk nem pusztába kiáltott szó lesz.

1945. májusában – pár héttel a kataklizma iszonyatos szenvedései, és az akkor még felmérhetetlen pusztításai után – irodalmi produkcióval jelentkezett a sokat szenvedett, soraiban erősen meg-

fogyatkozott magyarországi zsidóság, bizonyítva a Madách-tétel igazát a szellemiség legyőzhetetlenségéről.

E könyv, amely azóta történelmi értékű dokumentummá nemese-
dett, a „Sárga könyv” címet viselte. Utolsó lapján két, állandó idő-
szerűséggel bíró kérdés található:

I. Mit kérnek halottaink a zsidóságtól?

II. Mit kérnek halottaink a világtól?

Idézzük a választ is:

1. *„Békességet kívánunk poraiknak”.*

Nyugalmat teremthet az emlékező kegyelet? Mi emlékezünk és
figyelmeztetünk a történelmi sorsfordulóra, s az egykori szenvedé-
ésekre. Az ókor zseniális krónikása, Jesája, próféciájában így jöven-
dől: *„... a föld pusztulássá lesz”.*

Majdnem beigazolódtott e géniusz félelme. Pusztulás és pusztítás
leledzett mindenütt. Enyészetté vált a zsidó kultúra jelentékeny
része. El akarták nyomni a szellem fel-feltörő erejét, és rabszolgává
alázták a Mindenható képmására teremtett embert.

Az évezredekkel ezelőtti békés állapotokat így illusztrálja a Tóra:
„Nem volt ellensége, s nem volt rosszakarója.” (Bámidbár 35. 23)

E század negyvenes éveiben a szentencia fordítottja igazolódott
be. Ellenségeink megszámlálhatatlanul sokan voltak, s oly kevés a
segítő, oltalmat nyújtó baráti kéz.

Egy világhírű művészről jegyezték fel, hogy megérzi színrelépé-
sekor, hogy anyja vagy apja titokban ott ül közelében, és figyelni őt.
Az egész világ hatalmas forgószínpadhoz hasonlítható, s a szerepeket
mi töltjük be, mi, az emberek.

Ilyenkor az *Általános Káddis Napján* úgy érezzük, hogy meggyil-
kolt anyánk, halálra kínzott apánk, a hitves, a testvér, a gyerek lélek-
ben közelünkben van és figyel bennünket, vajon hogyan élünk, s
teremtünk-e békességet poraikra, tartjuk-e az emlékezés óráját?

2. A második kérdésre a választ így fogalmazza meg a könyv
szerzője: *„Kívánjuk az emberi lélek átnevelését”*

Vajon alakítható-e az ember szívének hajlama gyerekkorától
kezdve? Feladat és kötelesség jobbá tenni az embert, közelíteni a

humanisztikus értékek megismeréséhez. Célunk változatlanul az, hogy sehol ne legyen szenvedés a földön, ne legyenek sírgyalázók a zsidó temetőekben, megalázások a zsidó nép lelkének, hogy ne legyen háború, ellenségeskedés és tragédia, hogy a zsidó anya nyugalomban hajthassa álomra a fejét, nevelje gyermekét itt, őseink földjén, és a szétszóratásban mindenütt.

1948. tavaszától „új időszámítást” tartunk nyilván a zsidó történelemben. Izrael állama megteremtette az önálló zsidó léthez való jogot, a hitet önmagában és az egész emberiségben.

Napjaink megpróbáltatásokkal és feszültséggel telített korszakában is megerősödik bennünk, hogy egyszer nyugalma lesz a zsidó népnek mindenütt a földön és az ősi szent imádság, a Káddis szavai meghallgatásra találnak a Világ Teremtője előtt.

SÍRKŐ ÉS KŐTÁBLA

ELHANGZOTT AZ ÚJLAKI ZSINAGÓGA
TELJES REKONSTRUKCIÓJA UTÁNI
AVATÓ ISTENTISZTELETEN

1994. szeptember 4.

*„Csodálatos vagy Isten, hogy silánynak látszó anyagba belesugározta
mennyei fönségéből egy parányit. Teremtéd a követ, mely útszélre
hullott, folyómedernek szélére sodródott a föld méhébe rejtőzött és
Te kihoztad azt ékkőnek, szobornak, Szinái kőtáblának, de
sírkőnek is.”*

(Az en Istenem 5. oldal)

Enemesveretű gondolatokat írta le több mint öt évtizeddel
ezelőtt a pontosan ötven éve mártíriumot szenvedett, 1944 decem-
ber 28-án Félixdorfban éhen halt fiatal rabbi, dr. Birnfeld Sámuel
máig kiadatlan írásában. Igaz, Isten mennyei fenségéből egy parányit
helyezett a sírkőbe, hogy megteremtse az *emlékezés*, s a kőtáblába,
hogy megalkossa az *örök szellemi érték* gondolatát.

1. AZ EMLÉKEZÉS

שחייב לומר בלשון רבו

„Illő, hogy az ember, mesterének szavát idézze...”

(Sábbát 63.a)

Több mint harminc esztendővel ezelőtt, 1961-ben, egy élénk
szemű kisleány állt itt, e szöszék előtt, hogy bár micvá fiatalként fogadja
a zsinagóga nagy tudású főabbijának, dr. Benoschofsky Imrének
áldását. Annak a tapasztalt főpapnak, aki életművében a Biblia
eszmeiségét, a Talmud világlátását, s Rámbám gondolatait egyesít-
tette az arisztotelészi bölcsességgel. Lágymányos és Újlak zsidósá-

gának szellemi vezetője hosszú évtizedeken át e zsinagógában hirdette Isten szeretetét, az emberek iránti megbecsülést, a zsidó öntudat fontosságát, a progresszív gondolatok iránti nyitottságot, s a toleranciát.

E szószéken dr. Geyer Artúr követte. Az egykori bár micvá ifjú nemcsak e templomban hallgatta őt, hanem a Zsidó Gimnáziumban négy éven keresztül figyelte bölcs szavait, amelyek abban az igazán nem könnyű időben – Cion szeretetét oltották a fiatalság lelkébe. Kedd esténként e közösség kultúrtermében a hetiszakasz értelmét magyarázta az arra szomjazóknak, Dr. Geyert meghurcolták, Talmud Tóráját bezáratták, de halála napjáig töretlen alázattal és ifjú lelkesedéssel szolgálta – a jövő építésének reményében Európa egyik legrégebbi és legpatinásabb közösségének, a budai zsidóságnak ügyét.

Dr. Benoschofsky és dr. Geyer tanítványa, az egykori bár micvá fiatal, immár rabbiként e helyen fogadta a beiktató rabbiniikus áldást, s majd tíz esztendőn keresztül próbálta követni a nagy elődök példáját, s járni azon az úton, melyet ők határoztak meg. Ugyanakkor mindig ott látta maga előtt nemes lelkű édesapja arcvonásait, megszállottságát, zsidóságunk iránti olthatatlan szeretetét. Édesapját, aki e zsinagógában huszonöt esztendőn keresztül olvasta fel *neginá birkomo* a soros hetiszakaszt.

S most, az egykori gyerek, későbbi rabbitok, itt áll előttetek ismét, s emlékezik arra az első szombatra, amikor a közösség „felnőtt” tagjaként először mondta el a tórai áldást.

Igen, emlékszem Mestereim minden szavára, apám tekintetére. Osztoztam fájdalmatokban, s részese lehettem boldogságtok perceinek. Hálát adok a Teremtőnek, hogy itt taníthattam, hogy kiváló emberek tiszteltek meg barátságukkal, hogy meghívástok elért a Szentföldön, hogy eljöhettek, s hogy könnyörgő lélekkel közösen fordulhatunk imánkkal Mennyei Atyánk felé: Áldott legyen a Mindenható, aki engedte megérnünk e mai napot, mikor újból régi pompájában ragyog az elődök imájával megszentelt több, mint száz-esztendő zsinagógánk.

2. AZ ÖRÖK SZELLEMI ÉRTÉK

כל העוסק בתורה ומקיימה כאילו קבלה מהר סיני

„Aki Tórát tanul, s megtartja annak ígét, olybá tekintendő, mintha ő maga állott volna a szináji kinyilatkoztatásnál.”

(Midrás Tanchuma, R`ee 1.)

A világ zsidóságának szíve Izrael, lelke Jeruzsálem. E kicsi föld a hősi múlt öröksége, a jövő ígérete. Köveiből mindig építettek, építenek. Nemcsak emlékműveket, hanem házakat, gyárakat, műzeumokat, s zsinagógákat.

A másfél évtizede alapított kicsi város legmagasabb pontján a bibliai táj ihlette környezetben templom hívja az imádkozni vágyókat. Ha átriumába belépsz márvánnyal borított, az összetartozás gondolatát hirdető, közös bejárati tér fogadja a különböző törzsek leszármazottait. Az aulából két kis zsinagóga nyílik. Egy az áskenázi hívek, s egy a szefárdi rítust követők számára.

A keleti közösség imatermében együtt imádkoznak az Irakból, Iránból, s Jemenből hazatértek, s leszármazottaik. Frigyszekrényük *sittim* fából készült, visszafogott eleganciája önmagáért beszél, s hirdeti: e helyütt őrzik a Tórákat.

A tóraszekrény valami különleges varázssal vonzza a tekintetet. Ajtaján két összetört kőtáblaimitáció utal a bibliai történetre, a mózesi tette, amikor Izrael gyermekei vétkeztek a pusztában, s a népvezér, minden idők legnagyobb prófétája, összeúzta az isteni adományt, a tízparancsolat kőtábláit.

A zsidó hagyomány nem ismeri az eredeti kőtáblák lelőhelyét. Sem az összetörtekét, sem az újonnan kapottakét.

אך שברת לוחות מונחין בארון

A közösségi emléken maradandó nyomot hagyott az első, a szétroncsolt adomány képe. Mintegy figyelmeztető, s emlékeztető az örök feladatra. *Zsidóembernek, s az egyénekből összetevődő közösségnek* úgy kell élni, cselekedni, hogy a földi lét minden periódusát áthassa a múlt ismerete, s a jövőbe vetett hit.

Örök szellemi érték fogalmazódott meg a bizonyág összetört kőtábláin. Olyan Istentől kapott üzenet ez, amely gondolkodás-módunk összességét határozza meg, mely a Teremtő és az ember, a teremtett ember és felebarátja közötti kapcsolatot fémjelzi. Amely vallásunk szellemi arculatát sugározza, amely világ-vallásokat indított útjára, amely filozófiai rendszerek alapját képezi, amely személyesen szólít meg valamennyiünket.

Úgy kell élnünk; hogy az örök szellemi értéket ötvöző táblák „újraegyesítésére” méltóak legyünk. *A Táblák darabjai még töredzetten kiáltanak felénk!*

E közösség tagjai, majd ezeréves helyi hagyománynak megfelelően, ismerik a helyes utat. Az Isten iránti hűség, a hagyomány-tisztelet, Izrael szeretetének, az emberek megbecsülésének, a család-központúság gondolatának útját.

Egy nappal a zsinagógai újesztendő beköszöntése előtt, a múltra emlékezve, s az örök szellemi értékekbe vetett *hittel*, hadd kérjem Rátok az ősi áldás szavát:

יברכך

MONDD, JOBB LETT AZ EMBER?

JOM HÁSOÁ VÖHÁG'VURÁ 50. ÉVFORDULÓJA

Jeruzsálem, Jád Vásém, 1995. április 27.

Itt az Elpusztított Zsidó Közösségek Völgyében, Izrael örök fővárosának, Jeruzsálemnek, e könnyekkel és fájdalommal megszentelt helyén, mélyen átérezzük a történelmet.

Öt évtizeddel a náci fenevad legyőzése után, megrendülten emlékezünk a Soá éveire emberi, lelki, érzelmi veszteségeinkre.

A hat millióra, s a hatszázezerre.

Nem számokra, hanem lelkekre, az Isten képmására teremtettek.

Az emlékezés óráján hadd idézzük a Talmud tanítását:

שלשה דברים מכחישים כחו של אדם ואלו הם פחד דרך ועון

(Gittin 70/a)

„Három olyan fogalom létezik, mely erőtlenné teszi az embert: a félelem, az út, s a bűn.”

1. פחד A FÉLELEM

Megrendítő érzés a félelem. Képes legyűrti az embert. Láthatatlan hatalmával felszívódik az idegrendszerbe, tönkretéve azt. Örök, és el nem távolítható nyomát viseli az álom. A gáluti zsidóság talán már génjeiben is magával hordta.

Az emberektől való félelem befolyásolta az eszmevilágot, formálta az érzelmi állapotot. Tóránk egyik áldozatot előjelező drámai erővel bíró, irodalmi megfogalmazású mondata így hangzik:

קול עלה נדף

„És egy elfújta falevél zöreje is üldözi őket...” (Vájikrá 26. 36.)

A második világháború zsidó üldözései felülmúlták a Tóra jövődőlő félelmet. Nemcsak a fa hulló levelétől féltünk, hanem a virágzó fa levelének a rezdülésétől is. Féltünk a fényt bitorló nappaltól, a komor éjtől. A hang rezzenésétől, a gyanús tekintettől. A nyikorgó ajtótól, a pántos vaskaputól.

A zöld színtől.

A hatalmat jelképező, gyűlölt karszalagtól. Féltünk mindentől és mindenkitől. Mikor visznek el, osztályrészünk lesz-e az élet? S féltünk a visszatéréstől. Szeretteink, legközvetlenebb véreink várnak-e bennünket? Ölelő kar, vagy üresen kongó lakás fogad?

Kérdezem testvéreim: tanult az emberiség? Mondd, jobb lett az ember?

2. דרך AZ ÚT

A zsidóság szimbólum rendszere kialakult. Azonban lehetnek mindenkinek egyéni jelképei is. Nekem ilyen az út. Hiszen ha közepére állunk, ahol a szem az utolsó pontot látja, ott találkozik az út két széle. Azonban ez csak látszat, mert a geometria szabálya szerint két párhuzamos csak a végtelenben találkozhat.

Ilyen végtelen hosszú útnak éreztem a zsidóságét is, melynek szélét nem kövek szegélyezik, hanem fájdalmak és áldozatok. A látóhatár végén a szenvedések végesnek látszottak, de a látszat csalt. A geometriai szabályok értelmében csak a végtelenben szűnnek meg. Vajon vonatkozott ez zsidóságunkra is. Állandóan abban a reményben éltünk, hogy szenvedéseink megszűnnek.

Ez csak fantazmagória volt? Tovatűnő álmokkép?

שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו

„Minden egyes nemzedékben törtek reánk, de a Szent – áldott Ő – megmentett kezükből...”

Címszavakat mondok csupán:

– hősi halottaink, akik Izrael háborúiban áldozták életüket
népünkért, ötös autóbusz a Dizengoffon, központi buszpályaudvar
Afulán, Lid forgalmas csomópontja, vagy Buenos Aires.

„S mikor völgyünkre tört az áradat,
s már hegy se volt mely mentő csúccsal intsen,
egyetlen kőszikla megmaradt,
egyetlen tornyos sziklaszál az Isten.”

(Áprily Lajos: Ábel füstje)

Kérdezem testvéreim: tanult az emberiség? Mondd, jobb lett az
ember?

3. ןוּ A BŰN

Egyértelműen érzékelhető, mi volt a XX. század legnagyobb bűne.
Minden kétséget kizáróan az, hogy milliószámra ölték meg a kiszol-
gáltatott zsidókat, idős sokat tapasztalt, bölcs öregeket. Életük virág-
jába szökkenő asszonyokat, mindennapi munkájukban becsületesen
helytálló férfiakat.

S az ártatlanságot, magát a védtelen gyermeket.

A legnagyobb fájdalom az lehet, ha valaki nem tud elmenni roko-
nai, elhalt szerettei sírjára. Mert sírjuk sincsen, hamvaikat szét-
szórta a szél.

Emlékeztető táblák gyűrűjében tekintetünk a városok, falvak, az
elpusztított magyarországi zsidó és magyar ajkú zsidó közösségek
nevét kutatja. Nem más ez – a cseh író híres könyvének címét
kölcsonözve –, mint „kőbe zárt fájdalom”. A táblákon nevek.

Nevek, nevek mindenütt.

Másnak, idegennek betűk csupán, nekünk lüktető, eleven múlt,
soha el nem múló, örök fájdalom.

Öt évtizeddel a II. világháború befejezése, s a haláltáborok fel-
szabadítása után, nemzeti gyásznapon, s egyben a zsidó hősiesség

napján kérdezem: tanult az emberiség? Mondd, jobb lett az ember?

Mózes II. könyvének kezdő szavai így hangzanak:

ואלה שמות בני ישראל

„Ezek Izrael gyermekeinek nevei...”

Rási, minden idők legnagyobb kommentátora e szavakhoz a következő interpretációt fűzi:

להודיע חבתן שנמשלו לכוכבים

„Életükben és halálukban megmarad, s megörökítették azoknak emléke, kik a csillagokhoz hasonlítanak.”

Az ártatlanul kiirtott zsidó testvéreink vére vádlóan az égbe kiált. A meggyilkolt hozzátartozóink iránti szeretet félévszázadnyi távolságból sem csökken, sőt erősödik, mert:

„Az igazak pedig fénylenek, mint az égnek fényessége, s akik az igazságot hirdették, fénylenek, miként a csillagok örökkön örökké.”

(Dániel XII. 3.)

EMLÉKISTENTISZTELET

JÁD VÁSÉM

Jeruzsálem, 1996. április 16.

והארץ חנפה תחת ישביה כי עברו תורות חלפו חק הפרו ברית עולם

„...És a föld fertőzötté lett lakóinak, mert megszegték a tanokat, megtörték a törvényt, megbontották az örök szövetséget.”

(Jesája 24.5)

Drága emlékező Testvéreim!

A mai napon, **יום השואה והגבורה** a zsidó mártíromság és a hősiesség napján, történelmünk több évezredes kultúrájából, bibliai tanítást keresve, Jesája próféta könyvéből idéztünk.

1. „...MERT MEGSZEGTEK TANOKAT, MEGTÖRTEK TÖRVÉNYT...”

E mondat előrelátó. Szinte sugározza: Lesz egy korszak, amikor az élet legalapvetőbb elemeit jelentő törvényeket megszegik. Lesz egy korszak, amikor a Tízparancsolat igéit semmibe veszik. S e korszak, a holocaust évei alatt bekövetkezett.

Amikor itt, az Elpusztított Közösségek Völgyében emlékezünk, megborzongunk. Összeszorul a szív. A szó ilyenkor nehezen szabadul ki, csak a könnyek árja gördül le az arcon, beszédesen. Áldozatok sokasága vonul el előttünk. Legdrágább hozzátartozóink, barátaink, Izrael Háza.

Négy évtizeddel ezelőtt Bengt Danielson könyvet írt a festőóriásról, Gauguinról. E kortörténeti dokumentumban a múlt század második részének drámai eseményéről szól a szerző. Így ír:

„Azt mondják, s ez így is volt, hogy a Colon-ból Panamába vezetõ vasútvonal építésénél, minden méter, egy ember életébe került...”

A Holocaust évei alatt, e nagyszerû regény realiztikus leírását a coloni tragédiáról, messze túlszárnyalta századunk barbarizmusa. A Magyarországról elüldözöttek, elhurcoltak százezreit hajsztolták végig a tûzõ nap perzselte országutakon, vagy a csonttá keményedett síkos termõföldön. Mint a levágásra szánt állatokat szállították a bezárt vagonokban, a ma nem kevesek által vitatott Auschwitz, Mauthausen és sok más koncentrációs tábor felé. Igen, a coloni tragédiát századunk úgynevezett civilizációja messze túlcitálta. Hiszen nemcsak méterenként hullott ki sorainkból a védtelen, hanem a méter egy kis töredékénél is hullott a zsidó vér. A zsidó ember élete nem volt élet, vére nem volt piros, fájdalma nem volt fájdalom. Igaza volt Jesája prófétának, *„megszegték az egyetemes tanokat, megtörték a törvényt.”*

A közöny lett úrrá a szívekben, az erõszak tobzódásának idején, századunk negyvenes éveinek elején. Goethe, Beethoven, Mozart nyelvén tisztították azt, ki Mózes, Moshe Rábénu nyelvét beszélte.

2. „...MEGBONTOTTÁK AZ ÖRÖK EGYSÉGET...”

Örök egység – gyönyörû fogalom. Isten és ember közötti szövetség jele. A szeretet Istene szövetséget kötött az emberrel, de voltak idõszakok, amikor az ember már méltatlanná vált az ember névre, s emberbõrbe bújtatott lények, horogkeresztel borították a tisztaság egét, lábbal tiporták az alapvetõ szellemi értékeket, a tízparancsolat igéit kigúnyolva öltek, raboltak,

Öltek és raboltak. Karjukon bélyegezték meg, számjegyekkel jelölték meg zsidó embereket. Lehetett õ egyszerű munkás, ki arca verejtékével kereste kenyerét, lehetett zseniális tudós, kinek felfedezése nyomán dicshimnusz zengett egykoron a világsajtó. Lehetett nõ, gyermekek szülõanyja, vagy férfi, akit komoly, felelõsségteljes munka várt. És több millió, a megmentett maradékból ma is viseli a jegyet. Nemcsak karján, hanem lelkében, szívében.

Kitörülhetetlenül.

Jeremiás próféta avató látomásában a vég megjövendölése négy különböző, plasztikus kifejezéssel történik.

לנתוש ולנתוך ולהאביר ולהרוס

„Kiszakítani. Lerombolni. Pusztítani. Tönkre tenni.”

Megdöbbsentő erővel hatnak e drámai szavak, melyek egy alig több mint félévszázaddal ezelőtti korszak hű tükörképei:

Több mint öt évtized távolából mi is emlékezünk a rombolásra, amely már a Kristallnacht éjszakája előtt megkezdődött. Folytatódott sírok, zsinagógák és más zsidó emlékek brutális tönkretételével. Könyvek és tórák elégetésével.

Több mint öt évtized távolából mi is emlékezünk, a pusztításra, amikor fekete SS csizmák csattogtak Európa szerte, amikor a fajgyűlölet hat millió európai és hatszázezer magyar zsidó életét oltotta ki.

Több mint öt évtized távolából mi is emlékezünk, hogy ki akarták tépni múltunk gyökereit, elszakítani az anyát gyermekétől. A házas-társakat egymástól. Az életet a zsidótól.

Több mint öt évtized távolából mi is emlékezünk, hogy tönkre akarták tenni az álmokat, a jövőt. A Biblia népét, mely fényt adott a történelem sötétjében.

Itt a Jád Vásém emlékparkjában most is emlékezünk. Most, mikor népünk hadban áll a húszadik század végének, nemcsak bennünket, hanem a világot is veszélyeztető fanatizmusával, az iszlám terrorral. Ma délelőtt 10 órakor, a sziréna hangjánál szerte e honban, a világ különböző pontjáról hazatértek, és már az itt születettek lehajtott fővel álltak meg, s fejezték ki kegyeletüket. Néhány perccel később, szinte gúnyolódva a világtörténelem legnagyobb pusztításán, újabb katyusa hullott északon, figyelmeztetve az éberségre. A náciizmus, hamis tanokkal felvértezett utódai ma is el akarják pusztítani a Közel-Kelet egyetlen demokráciáját, s annak népét, Izraelt.

De Izrael elpusztíthatatlan, s ki kezét emel reá, az az enyészeté lesz.

Vágyunkat, hitünket, reményünket, de meggyőződésünket is kifejezzük amikor emlékezünk, s üzenünk a jerikói, másfélévezredes zsinagóga mozaikpadlójának feliratával:

שלום על ישראל

Béke lesz Izraelen.

S üzenünk a felső galili zsinagógaromon mai napig jól olvasható, megrendítő fohással, amelyben tükröződik egész emberségünk és egész zsidóságunk lényege:

יהי שלום על המקום הזה על מקומות עמו ישראל

„Legyen béke e Honban és az Izráél lakta minden földön”

Ámen

„...HA HALLIK A HÍVÓ SZÓ, INDULJ ÉS SEGÍTS!”

Debreceni zsinagóga, 1999. május 29.

Különleges esemény helyszíne e napokban, a magyarországi zsidóság nagy hagyományokkal rendelkező közössége, Debrecen. Most itt a zsinagóga ódon falai között szombat bejövetelénél is köszöntöm a határontúli magyar ajkú közösségek delegátusait. Az ünnepi tanítás szívtől szívhez szól.

I. Néhány nappal ezelőtt virágdíszbe öltöztettük zsinagógáinkat, otthonainkat. A természet pompás virágaival köszöntöttük Sávuoatot, a kinyilatkoztatás ünnepét. Peszách – az ősi egyiptomi kivonulás – a fizikai megszabadulásra emlékeztetett. A Sávuoat a független szellemiség ünnepe. A szabadság szavának e kettős összefüggése a mi életünknek, napjainknak is az alapja.

Őseink évtizedekig vándoroltak a sivatagban, s Mózes tanítómesterünk, hittel és bizakodással kezdett Izrael gyermekeinek szellemi formálásához, hogy tengernyi megpróbáltatáson, szembeszegülésen, lázadáson és ínségen keresztül magasztos cél felé vezesse az akkor még alakatlan tömeget.

Szináj hegyéhez érkeztek, ahol tanítómesterünk átvette a bizonyosság két kőtábláját, amelyen a parancsolatok Isten szeretetére, s embertársaink tiszteletére tanítottak:

„Mózes, a tanítómester lelkiileg felkészült, hogy a Szinájra menjen, s ott átvegye Isten ajándékát, a Tízparancsolatot. A hegyre vezető ösvények – szól a régi legenda – perlekedni kezdtek. Így szólt az

egyik: – a legszélesebb út én vagyok. Biztos rajtam halad keresztül Mózes, mikor a hegy tetejére tart.

– A legsimább útfelület az enyém – szólt a második. Mózes csak engem részesíthet előnyben.

– A legrövidebb úton érdemes feljutni a csúcra, így a harmadik.

Az előnyös természeti tulajdonsággal rendelkező ösvények között volt egy szűk, göröngyös, buktatókkal és kövekkel teli hegyi út. Neki is hasonló kívánsága volt: Mózes rajta haladjon végig. De hangját nem merte hallatni, mert a legelhanyagoltabb, legnehezebben járható részen volt.

És Mózes gondolkodott, tépelődött, majd mérlegelt: merre menjen, melyik út a legelőnyösebb. S Mózes a kövekkel és akadályokkal borítottat választotta.

Midőn felért a hegyromra, a lábán lévő sebek bebizonyították a vállalt út megpróbáltatásait. Fájdalmai ellenére öröm költözött szívébe. Tudta és érezte, hogy a szent célért áldozatot kell vállalni. Az ösvényen, az ilyen körülmények között megtett méterek még nemesebbé és értékeesebbé tették a felbecsülhetetlen kincset. A két kőtáblát, a Tízparancsolatot.

A ma emberének is vágya, hogy az istenhit, a szellemiség, az emberszeretet, a közös munka és az erkölcs színáji magaslataira feljusson.

Ez az út is nehezen közelíthető meg, de a jutalom a lélek békéje, egymás megismerése és a kölcsönös megbecsülésen alapuló tisztelet.

2. A mózesi példa rajzolódik ki előttünk, amikor talmudi gondolatvilág köré fűzzük a tanítás második részét, választ keresve az örök kérdésre: mit kíván tőlünk az Isten?

„És most Izrael, mit kíván tőled az Örökkévaló? Azt, hogy féljed Őt, járj az útjain, szeresd egész szíveddel és tiszta lélekkel.”

(M. V. 10. 12.)

Zsidóságunk iránti elvárás fogalmazódik meg e szentírási mondatban, amelyet néhány nappal ezelőtt olvastunk fel zsinagógáinkban. Tisztelve-félve szeretni az Alkotót, s haladni ösvényein.

Az előbb említettekkel összefüggésben tanításaink közül – melyeknek alapját az előbbi idézet magába foglalja –, kettőt emelünk ki.

a) „*KORA REGGEL, HA HALLIK A HÍVÓ SZÓ, INDULJ ÉS SEGÍTS! HA KÉSŐ ESTE RIASZT A HÍVÁS, FÁRADTAN IS KELJ FEL! TÉTLEN ÉS KÖZÖNYÖS SOHA NE MARADJ* (B'rachot 82/a.)

Istent és rajta keresztül az embereket szereti az, kinek szívében megfog a segítőkészség csírája. Kinek érzékenyen reagál a lelke napjaink kavargó forgatagában is. Aki veleszületetten, génjeiből adódóan, vagy neveltetése miatt együtt izzik kora s az örök értékű eszmeiséggel.

Istent és rajta keresztül az embereket szereti az, ki felemeli az aláhullottakat, ki a vigasztalás szavát viszi el az ürességtől kongó gyászházba, ki önzetlenül segít mindazon ki erre rászorul.

Istent és rajta keresztül az embereket szereti az – lett légyen a felszabadulás utáni generáció szülötte vagy idősebb korosztály tagja –, együttérez a negyvenes évek kataklizmáját átélte magára maradottal. Aki a szeretettől átítatott légkört megteremti a tört-szívűek környezetében. Aki oktató szóval évezredek tanításainkat is hirdeti gyermekei vagy unokái körében.

Istent és rajta keresztül az embereket szereti az, ki kora reggel és késő este is közönytől mentesen tette kész. Ki gyülekezetünk sorsát sajátjának érzi, ki közösségünk holnapját saját jövője részeként is tekinti, aki a jelen munkálódását látva bízva-bízik Benne, sorsunk irányítójában.

b) „*AMIKOR TÉLVÍZ IDEJÉN RABBI JEHUDA BÁR ILÓI LÁNGOLÓ TANÍTÁSÁT HALLGATTÁK HAT TANÍTVÁNY HÚZÓDOTT ÖSSZE, ÉS SZORÍTOTT HELYET MAGÁNAK A MELEGET ÁRASZTÓ KÖPENY ALATT, HOGY A MESTER SZAVÁRA FIGYELJENEK.*” (Szanhedrin 20/a.)

Az ember alkotta technika előtt ismeretlen az a fogalom: Lehetetlen. Szűknek érezvén a földet kilép annak vonzásköréből. S az itthonmaradott tudósgárda állandó kép és hangkapcsolatot tart fenn küldöttével. Az ember kevésnek találja a megművelhető

területek nagyságrendjét. Termőföldekké alakítja át a tengertől elragadott homokot. Ha kell, megműveli, öntözi, oázissá alakítja át a sivatagot.

Néhány évvel ezelőtt japán tudósok – Jules Verne álmait megvalósítva – tenger alatt várost építettek.

„Szaporodjatok és sokasodjatok és népesítsétek be a földet” – hangzik a Szentírás szava. Talán már számarányában beteljesedett, amit legszentebb könyvünk hirdetett? Olyan sokan vagyunk, hogy nem férünk meg egymás mellett?

Több milliós nagyságrendet ért el földünk népessége. Ha helyet engedünk a másíknak, társunk, az ember bizton elfér mellettünk. Ha keressük és megtaláljuk azt az összekapcsoló elvet – mint akkor Jehuda bár Ilói idején – soha el nem választ, de mindig összeköt a múltnak emléke, közös jelenünk. S az életet szebbé, változatosabbá, értékesebbé alakító jövőnk.

Nem a tér kevés. Az ember tör magasabbra, többre, messzebbre. Azért teremtett, hogy megismerje a meghódíthatót, s tisztelje az Alkotót. Szeresse Őt tiszta szívvel, egész lélekkel.

Kedves testvéreim!

A délutáni közös tanulásnál a hetiszakasz „papi áldás” egységét elemeztük. Most a zsinagóga meghitt hangulatában – midőn ismét köszöntlek valamennyiőtöket –, ezen áldást kérem a jelenlévőkre.

SZEMICHA – RABBIAVATÁS

RADNÓTI ZOLTÁN ÉS VERŐ TAMÁS RABBIAVATÁSA

Dohány utcai zsinagóga, 1999. június 15.

SZEMICHA. BEJADA MÁMÁS SZOMCHIN LÉ, a kéznek jelképes, valamit átruházó felemelése. – írja a Tálmutd (Szanh. 13b.)

SZEMICHA. LIMENOSZÓ LERAB, elhívás tanítványi sorból mesteri grádusba. (U. o.)

SZEMICHA. SZOMCHIN LÉ BISEMA, tudást jutalmazó, kitüntetett címnek név elé helyezése.

SZEMICHA, ez ennek az avatásnak közel kétezeréves, hagyományos neve. Hatalmat ad a lelkek irányítására. Címmel tüntet ki, melynél előkelőbbet népünk nem ismer: Rabbi... Uram... Bíró... Aki Isten nevében áld. Rabbi, mert mesetere az írásnak, de örök tanítvány, mert könyvszomja olthatatlan...

„Ez a szemicha, a rabbiavatás.” – így ír századunk egyik legkiválóbb rabbija, amikor több mint öt évtizeddel ezelőtt útjára bocsátotta hallgatóit.

(Dr. Kálmán Ödön, *Építsétek fel a romokat*, Budapest, 1947. 12 p.)

Kedves Tanítványaim!

Globalizációval, informatikai robbanással, korábban ismeretlen betegségekkel, szenvedély-betegségekkel telített világunkban a már említettekén túl, keressük a történelmi kataklizmák és traumák eredményeként megfogalmazódó létkérdésekre a naprakész választ, az örök értékű, de időszerű üzenetet.

מאי בנאין אמר רבי

יוחנן אלו תלמידי חכמים שעוסקין בבנינו של עולם כל ימיהן

„A tóratudósok építőnek neveztetnek, mert a világ erkölcsi építményének felemelkedésén fáradoznak.” (Sábát 114/a)

1. מאי בנאין

A rabbi építője a zsinagógának, a zsinagógai életnek
Az elmúlt évtizedben – szinte egyedülálló módon- külső architektúrájában és belső enteriőrjében a legtöbb magyarországi zsinagóga megújult.

כי אבן מקיר תזעק

(Habakuk 2. 11.)

Hívó szóval invitál a templom, és hitre szomjazó szóra vár a hívő lélek.

Halljátok a kő és a lélek harmonikus szavát?

Az ember szabadidejéért folyó verseny kíméletlen korában a köznap-i istentisztelet újraszervezése, az ünnepi *t'filák* artisztikumának emelése vallási életünk nagy kihívása. A rendszeres, igényes, aktuális homília a modern ember érdeklődését is kivívja. Legyetek részesei annak az ideálnak, amely a zsinagógát helyezi a spirituális élet központjába.

A zsidóság demográfiai átrendeződése és hitéleti járatlansága folytán az *építő* rabbi, a szertartás sokirányú feladatot betöltő, nélkülözhetetlen személyisége. Olyan szellemi vezető, tanító, gondozó egyszerre, akit hite vezérel, kinek lépteit az Örökkévaló vigyázza, kinek jutalma a hívek szeretete, bizalma.

2. מאי בנאין

A rabbi építője a jelennek és a jövőnek.

„Gyűjtsd össze a népet, hogy hallják, és hogy megtanulják, és féljék az Örökkévalót.” – olvassuk a Tórában. (D'várim 31. 12.)

A fiatal rabbi nemzedéknek is eminens feladata, hogy a szeretet szavával övezze, a gondoskodás koronájával ékesítse, az empátia készségét érzékeltesse a Soá túlélőivel, s azokkal, akiket családjuktól fosztott meg, s zsidó öntudatukban alázott meg a század viharos történelme. Isteni adomány néktek, megszépíteni a földi lét őszét, az öregedést.

Építő munkátok részévé váljék a megújuló magyarországi zsidó pedagógiában való tevékeny részvétel, a kreativitás. A legmodernebb módszertani, technológiai eredményeket az ősi hagyomány oktatásának, terjesztésének szolgálatába állítani. Nevelni a jövő nemzedékét, amely nyitott a világra, melynek szívében már nemcsak rejtve, de tudatosan felvállalva ott lüktet a szeretet Izrael hite, eszménye, népe, Állama iránt.

A családszeretetet, a hivatástudatot, a közösség iránti felelősségérzetet motiválja a *Jirát Sámájim*, feltétlen alázat a Világ Alkotója iránt. A vallási törvények betartását, a Szentírás betűjének és szellemiségének eszményét, a tanító felelősségét hassa át a szerénység és a hitelesség.

Szerénység és példamutatás!

Megilla traktátusában olvassuk (24/b). „*Rabbi Joszi, a híres tanító-mester mondta: Egyszer, késő este koromsötétben mentem az utcán. Vak embert láttam magam előtt, ki fáklyát tartott kezében. Kérdeztem tőle, miért tartja kezében a világítótestet. Döbbenetes erővel hangzott válasza:*

כל זמן שאבוקה בידי בני אדם רואים אותי

„*Mindaddig, amíg a fáklya kezemben van, az emberek látnak engem, s utat találnak a sötétben.*”

Legyetek Ti is a magyar zsidóság fáklyavivői, akik magasra emelik a fényt. A Tóra fényét, mely soha nem éget, de mindig világít, s ha kell áldott meleget is sugároz. Járjatok a hit – évszázadok kitaposta – ösvényén. Életformátok kialakítását, a mindennapok megnyilvánulását hassa át a tradíció tisztelete, s az elkötelezettség. Legyetek Izrael eszmeiségének hirdetői és példaadó, hiteles követői!

II. A KRÓNIKÁS

ÁTALAKULÁS

Berregett a telefon.

A vonal túlsó végén a Magyar Televízió egyik szervező munkatársa beszélt. Dokumentum jellegű játékfilmet akartak forgatni, melyben kulcsszerepet kap egy munkaszolgálatos század. Az élethűség kedvéért néhány valódi „zsidó arccal” akarták hitelessé tenni az egykor – nem is olyan régen – megtörtént eseményeket.

Hatan indultunk el, valamennyien rabbijelöltek. Vidáman, s azzal a reménnyel, hogy megismerjük a kulisszák általunk ismeretlen, csodálatosnak vélt világát.

Fejetlenségnek látszó sürgés-forgás fogadott bennünket. Hangzavar, utasítássorozat, férfikacaj. Az egyik ablaknál megkaptuk felszerelésünket, mely egy kopott, szakadozott vászoningből, katonanadrágból és zubbonyból s egy pár agyonhasznált bakancsból állott.

Elindultunk. A kényelmes autóbuszban komikusan hatott a „bélyeges sereg”. Rövid idővel a megérkezés után megkezdődött az előkészítő munka. Sorokba kellett fejlődünk, majd hosszú félórák munkájának, eredményeképpen létrejött a katonás nyílegyenes emberfal.

Hasonló muszos ruhában ismerős arcok villantak fel előttünk. Színészek, ismertek, kevésbé tehetségesek.

Megkezdődött a begyakorlás. Egy régi katonadalban Horthy Miklós katonáját éltettük, majd elsirattuk az otthonhagyott menyecskét. Lassan ment az idő, ismételtünk és ismételtünk. Az idő-

sebb statisztáknak már átizzadt az ingük. Mi könnyen bírtuk. A szünetekben beszélgettünk, sokat nevettünk.

Másnap előről kezdődött minden. Dalolni, menetelni, énekelni, gyalogolni. Le a Duna-partra a természet különös játéka folytán csak a szemközti partot világította meg a nap. Ismét feladatot kaptunk. „Feküdj!” felszólításra, földre vetettük magunkat, többször egymásután, hogy jól menjen.

Menetelés, ének, fekjüj! Föl! Menetelés, egy-kettő, fekjüj! Föl! Feküdj! Jaj, vigyázni – hiszen felvétel van –, nehogy felnézzek. Földre szegzem tekintetem, s szemem sarkából a túlsó oldalt figyelem. A túlsó partot, ahol élek, ahol már kisütött a nap. Fejem felett érzem a filmfelvevő rögzítő pásztáját. Előttem csak egyenruha, körülöttem muszosok sokasága Már átérzem, amit hallok, átélem a szörnyű kort. Én, aki 1948-ban születtem. Szinte fáj, hogy itt vagyok. Már az ing is kicsi, a cipő is szorít. Csak a szívem lett nagyobb, máris a torkomban dobog.

Végre szünet. Mindenki coca-colát kapott. Az emberek beszélgetnek, viccelnek, ugratják egymást.

Én sírok.

Hazafelé egy jogászhallgató ült mellettem. Azt kérdezte: belement valami a szemembe? Látta a könnyeimet. Válaszoltam: – Belement valami, de most mégis sokkal tisztábban látok.

In: Új Élet, 1970. február 15.

„...KIVÁLÓ EMBER, IGAZ RABBI, TERMÉKENY TUDÓS”

SZÁZ ÉVE SZÜLETETT DR. KECSKEMÉTI ÁRMIN

Három évtized távola alig halványította el a nagy tudós, a kiváló főrabbi emlékét. Egykori hívei még beszélnek róla, akik látták, nem felejtik. Másfél emberöltő – kemény, de eredményes munkája – minden helyett beszél. Alig találjuk párját a maga nemében. A gyilkos őrület az ő életét is idő előtt oltotta ki.

Az Országos Rabbiképző Intézetben végezte tanulmányait. Temesvári próbaszónoklat után Makó következett, ahol egyöntetű sikert aratott. Itt kezdte, és fejezte be papi működését. Negyvenhat éven keresztül e közösség rabbijaként működött.

Érdeklődése korán a Biblia felé fordult. A zsidó irodalom története I.–II. című (Budapest, 1908-1909) munkáját az IMIT jutalomban részesíti. Teljességében egyedülálló, tájékozottságában felkészültségében, műveltségében szinte nélkülözhetetlen mű. Scheiber Sándor egy évvel a háború után, a Löwinger Sámuel által szerkesztett Az Országos Rabbiképző Intézet Évkönyve az 1943/44, 1944/45 és az 1945/46 tanévről című kötetben megemlékezik a veszteségekről, a Magyarországi Izraeliták Országos Tanácsának és a Vezérlőbizottságnak halottairól. Kecskemétiről így ír:

„Az IMIT adta ki a babylóniai fogságtól napjainkig terjedő zsidó történelmet. (A zsidók egyetemes története, I.–II. Budapest, 1927.), amely a nem-zsidókkal való zsidó életközösség formáit akarja mindenütt kidomborítani. Társadalomtörténet, művelődéstörténet és gazdaságtörténet egyszerre.” Később, tudományos munkában értekezik a babilóniai fogságot megelőző korról. (Izrael története a bib-

liai korban, Budapest, 1942.) Az eseményeket tudományos igényességgel alátámasztó, nagy érdeklődést kiváltó munka. Sajnálatos, hogy testvére, Kecskeméti Lipót, tudós nagyváradi rabbi által befolyásolt ékes, de nehéz stílusa itt is dominál. Irodalomtörténeti és történeti munkái – melyek az érdeklődő olvasókhhoz emiatt nehezen juthattak el – kisebb könyvtárral felérnek.

A Csanád megyei zsidók monográfiája egyike a legértékesebb ilyen jellegű alkotásoknak. (Makó, 1929)

Az IMIT évkönyvei helyet adnak kutatásainak, melyek nagybecsű láncszemei egy tudós beállítottságú rabbi életművének. Tanulmányt közöl Az örök zsidó mondája a magyar irodalomban címmel. Ír a mineusokról, Mendelsohn kétszáz esztendejéről, az ókori zsidók gazdasági helyzetéről a szétszórásban.

A makói rabbi megbecsülését jelentette, hogy a Dézsi Lajos által szerkesztett Világirodalmi lexikonban ő írta a zsidó irodalom címszavait.

Egyedi összefoglalások és értékelések ezek többek között Ibn Ezréről, Juda ben Salamon Alchariziról, Dávid Kimchiről, Sámuel Hánágid Ibn Nágreláról.

Dr. Kecskeméti Ármin felismeri, hogy a szószék nem más, mint modern értelemben vett fórum, ahonnan hit, tudomány és kultúra szavai messze elhallatszanak. Negyvenöt év tapasztalatait, több mint négy évtized gyakorlatát tudatosan megalapozott útmutatását közli egy kései művében. (Hogyan ismertessük történelmünket és irodalmunkat a szószékről.)

Már korán ideális viszony alakul ki mesterei és közötté. Bacher és Blau egyaránt figyelemmel kísérik pasztorális munkálkodását és a tudomány iránti affinitását. Blau új környezetéről és állásáról érdeklődött. Válaszából idézünk:

„... Dolgaimról csupa jót írhatok. Remek hely. Itt öröm a munka. Méltánylás, *kóvaud* jár nyomában, de nagy... Minden önhittség nélkül bízom a minden oldalról élvezett becsülés és szeretetnek állandóságában. Főnt említett dolgaim alatt nemcsak a prédikációkat értem. Nemcsak adnak, hanem keresek is magamnak munkát. Miért mondanák rám: *én kocho elá böfiv?*”

A késői években Blau megtisztelti: katedrát ajánl neki az Intézetben, amelyet egzisztenciális nehézségekre való hivatkozással nem fogad el.

A századforduló liberalizációja befolyásolta a kialakult közszellemet. Lüktető életet vitt a fejlődést óhajtó, magyar zsidóság vérkeringésébe. Ez a megváltozott légkör hatott a rabbikra is. A hivatás teljesítés fogalma átértékelődött. A múlt szeretetének és a jövő formálásának szimbiózisa szükségesnek mutatkozik.

Dr. Kecskeméti éles elmével felfigyelt a tényekre, fogékony lelkivilága átvette a külvilág rezgéseit. Természetes közvetlenséggel adott helyt azoknak a pozitív változásoknak, melyekre kutató szeme mindenütt felfigyelt.

A liturgia archaikus jellegéhez ragaszkodott, de a dekoratív külsőségek is alkotó elemei lettek az irányítása alatt lezajlott istentiszteleteknek. Javaslatára alakult meg a húsz-huszonöt főt számláló kórus, melyet gyönyörű csengésű, ősi dallamokat megszólaltató orgona kísért.

Szombatonként diák-istentiszteleteken kellett megjelenni a zsidó iskola növendékeinek, hogy együtt, közösen hallgassák a neves fő-rabbi nemes veretű mindenkihez szóló prédikációit.

Betegágyán is tanított. Begipszelt lába, a balesete okozta szabafőség sem akadályozta meg abban, hogy tanítson. Az ideális családi életet élő mesternek a papi funkcióit, s a tudományos munkát egyszerre jelenthette a tanítás. Akár egyetemi szinten, Szegeden, akár kicsinyeknek Makón.

Születésének századik évfordulóján egy nagy műveltségű, közösségformáló, tehetséges, a történet- és irodalomtörténet iránt fogékony, s e tudományterületeken maradandót alkotó pedagógusra, neológ rabbira emlékezünk.

In: Új Élet, 1974. augusztus 15.

„...SZEGEDET AZ EURÓPAI ZSIDÓ TUDOMÁNY EGYIK FELLEGVÁRÁVÁ TETTE”

LŐW LIPÓT HALÁLA 100. ÉVFORDULÓJÁRA

Márványtábla díszíti a szegedi zsinagóga falát. Rajta egy név, a prágai rabbi Lőwök késői leszármazottjáié Lőw Lipóté.

1811. május 22-én született Morvaországban. Jesíva-tanulmányok után rabbiképesítést szerez, s e hivatásnak szenteli életét. Elhagyja szülőföldjét, s Magyarországra jön. 1840-ben Nagykani-zsán helyettes rabbinak választják meg. Felkészültségén, nemes-
veretű beszédein érződik apósa, Schwab Lőw hatása. Kanizsai működése alatt teremti meg pályafutásának alapját, melyre az elkövetkezendő viharos, majd kiegyensúlyozott évtizedekben épít. Vallja „a magyarosodás a hazai zsidókra nézve élet – és kultúr kérdés, s egyúttal az emantipáció megteremtendő alapja.” Lőw aki nem volt magyar anyanyelvű de öltözésében, gondolkodásában és külsőségeiben magyarrá lett, 130 évvel ezelőtti beszédében így ír: „*Szólj a magyarhoz az ő nyelvén, ha gyengén is, megért és szavad visszhangzik rokonszenves kebelében.*” Nem ő az első, ki a zsinagógában magyarul prédikál, de ő a zsinagógai szószék megmagyarosítója. Megreformálja az elavultnak ítélt iskolaügyet. Programjának visszatérő sarkalatos pontja az oktatás, ez határozza meg szegedi működését is.

Személyi ellentétek miatt Pápára távozik. A 48-as forradalmi lelkesedés magával ragadja Lőwöt. Tábori lelkeszként működik. Lelkesítő prédikációkat tart. Blajer Ignác, Pápán, 1848-ban megjelent Olvasókönyvében így ír Lőw:

„*Sőt mi is, izraeliták, őszintén veszünk részt azon örömben, mely a haza minden fiait felvidámítja. Mert ha nem titkolhatjuk is, hogy*

polgártalanságunkat most még fájdalmasabbnak érezzük, mint azelőtt. Mégis abban találunk vigasztalást, hogy éppen ezen polgártalanság csaknem egyetlenegy emléke a régi rendszernek, melynek megbukása után sokáig nem tarthatja fenn magát.”

Meghívják a függetlenségi proklamáció megünneplésére. A veszprémi zsinagógában tartott nagyhatású beszédét Görgeinek is elküldik.

Üldöztetés lesz osztályrésze, s haladó vallási elveiért, reformjaiért Pápán támadások érik. A megpróbáltatások sokasága felőrli alkotókedvét. Ottani irodalmi tevékenységét néhány beszéden kívül a „Magyar zsinagóga” c. folyóirat egyetlen füzeté fémjelzi.

1850-ben fordulat áll be a tudós főrabbi életében. Pályája egyenesen ível az országos hírnév, s az európai elismerés felé. Szeged városa – amelynek meghívását elfogadja – egyéniségéhez méltó körülményeket teremt számára. Itt valósítja meg koncepciózus elképzeléseit. Pártfogolja a fiú és leányiskola ügyét. Átalakítja az istentiszteletek rendjét. Hivatalba lépése után újból a liturgia szerves részévé teszi az országért, s a közösségért mondott magyar nyelvű imát. Ünnepeket rendez Széchenyi István, Klauzál Gábor, Eötvös József emlékére. Nevéhez fűződik a karének és a harmónium meghonosítása a zsinagógában. Már nagykanizsai működése alatt büszke öntudattal kiáll zsidósága mellett, majd az emancipáció támogatója és lelkes híve lesz. Szegeden ünnepli az egyenjogúsítás formai bekövetkezését, s 33 év küzdelmeit összegzi nagyhatású beszédében.

Lőw szegedi megjelenése előtt Magyarországon, zsidó ember tollából, kevés irodalmi vagy tudományos alkotás született. Első nagyobb terjedelmű munkája a Maftéach a zsidó exegézis történetének egyik értékes alkotása.

Tíz éven keresztül szerkeszti a – korábban már egyszer megindított – Ben Chananja c. német nyelvű folyóiratot, majd hetilapot. Létrehozásával Szegedet az európai zsidó tudomány egyik fellegrárává tette. A munkatársak között megtaláljuk a bel- és külföld legismertebb korabeli zsidó íróit, tudósait. Ő maga is állandóan

publikál. Etika és szertartástan, zsidó történelem és filológia, bibliai szövegmagyarázat és régészet köréből merítenek e lap alkotói.

1867-ben megszűnt a Ben Chananja. Lőw ezután nagyobb szabású tudományos munkák megírását tervezi. Az archeológia tárgykörét felölelő munkájából két kötet jelenik meg. A magyar zsidóság történetének első kutatója és alapos ismerője. Sürgeti a hazai hitközségek monográfiájának megírását, s elősegíti azokat adatok közlésével.

Életének utolsó éveiben részt vesz a lipcsei és az augsburgi kongresszuson, „amelyeknek tárgyalásaiban és tudományos referátumaiban neki jelentékeny rész jut.”

1875. október 13-án, érev Szukkauszkor hunyt el. Kőből faragott hat oszlopon nyugvó síremlékén – melyet Bacher Vilmos avatott fel –, tudományos munkásságának kimagasló alkotásai szerepelnek: Reform des rabbinischen Ritus 1839. Zur Geschichte der Juden in Ungarn 1846. Zsinagógai beszédek 1870. Der jüdische Kongress 1871. Graphische Requisiten und Erzeugnisse 1870. Die Lebensalter in der jüd. Literatur 1875.

Kegyelettel és tisztelettel emlékezünk meg a magyarországi zsidóság és az egyetemes tudomány kimagasló személyiségéről, Lőw Immánuel édesapjáról, Lőw Lipótról halálának centenáriumán.

In: Új Élet, 1975. október 1.

KORUNK TÉVELYGŐINEK ÚTMUTATÓJA

BENOSCHOFKY IMRE SZÜLETÉSÉNEK
75. ÉVFORDULÓJÁN

ARABBI BUDÁN

Magam előtt látom mosolygós tekintetét, összeráncolódott, bölcs homlokát, amint a magasból felém néz. Mint bármicvó ifjú remegő térddel hallgattam okos szavát, oktató beszédét. Ma is fülemben csengetnek szavai. Hogyan kell élni? Hogyan kell gondolkodni? Mi a zsidóság lényege? Felvetett kérdéseket, választ *adott* rájuk. Megnyugtató feleletet, mely kielégítette a nyiladozó gyermeki értelmet, s a művelt ember érdeklődési körét. Oly hatalmasnak tűnt akkor a szememben. Komor fekete reverendája tiszteletet parancsolt, de amikor útjára indította a „felnőttnek” nyilvánított 13 éves gyereket, csak a csillogó barátságos kék szemet láttam, s az irányító szavakat hallottam.

Székfoglaló beszédében a budai főtemplomban így foglalja össze hitvallását:

„Nem vagyok próféta, nem vagyok próféta-növendék sem, csak pásztoember vagyok én, és gyümölcsfák kertésze. De az Isten vett, ragadott meg engem... és szólt... eredi, hirdess az én népemnek, Izraelnek” (Ámosz 7. 14.)

Mindig meghatározó az indíttatás. Rabbijelöltként az első nagyünnepet templomában tölthettem. Félve a nyilvános szerepléstől, a megmérettetéstől, félve a kudarc lehetőségétől, segítségért hozzá fordultam. „Ha szívből végzed munkádat, szeretetet kapsz cserébe! Legyen több önbizalmad!” – biztatott. Felejthetetlen volt ez az ünnep. Prédikációi lenyűgözően hatottak a hívekre. Törekvés az időszerű mondanivalóra, törekvés a kifinomult stílusra, törekvés a hívők szívének megnyerésére – ez volt a célja. Mindig a mához szólt, pedig a múltat idézte. A ma emberének prédikált, de a jövő érdekében. Hűséggel a zsidósághoz. A félelmetes-fenséges napok még mélyebb értelmet nyertek megvilágításában. Nőiló imájában az ősi dallamot Isten iránti feltétlen s odaadó alázat hatotta át.

A PEDAGÓGUS

Az Országos Rabbiképző Intézetben két évig hallgathattam előadásait. Ámosz próféta könyvét tanította. Értelméhez és érzelmevilágához közel állott e mélyen hívő, „alulról” jött gondolkodó, aki már évezredekkel ezelőtt tiltakozott a szegények kizsákmányolása ellen, aki felemelte szavát a kiszolgáltatottakért, az elesettért, aki segítségre szorult. Példaképpül jelölte meg Ámoszt. „Az igazság mindig igazság marad”. – értékelte egyéniségét. Őt idézte első prédikációjában, amelyet budai beiktatásakor mondott, s órá emlékezett – harminc éves rabbinikus szolgálatát tükröző – válogatott beszédeinek kiadásában, 1958-ban.

A retorika professzora volt. Szárnypróbálgatásainkat a szónoklástan terén ő vigyázta. Mindig pozitívumokkal kezdte. „Igen jó beszéd” mondotta, majd úgy, hogy a hallgató meg ne bántódjék, átalakította az egész prédikációt. Nevelt – de soha nem bántva. Formált bennünket – mindig őszintén és az ügy iránti alázattal.

Maimonidesz késői követőjének, Aristotelés hívének vallja magát. Lőw Immánueltól megtanulja a Zájjin Ádári prédikációk modern szerkesztésének módját, Perls Ármintól a talmudikus részek, s ággádák beiktatását a mondanivalóba, a forma és a tartalom egységét. Harminchárom éven át hirdette az istenhitet Budán, s több mint tíz évig a Hegedűs Gyula utcában. Generációk sorát nevelte fel. Tanítványok sokasága szeretettel övezte. Ha beszélnek róla, ma is tisztelettel ejtik ki nevét. Műveltsége a legnagyobbakéhoz hasonlítható, írásai, prédikációi a ma emberéhez is szólnak.

Életformáját a Biblia alakította. Egyéniségében a zsoltárokból merített harmónia Jób emberi alázata, Ámosz forradalmisága, s Kohelet utolsó mondataiban megfogalmazott feltétlen, odaadó hite ötvöződött.

Sírkövén ez áll: „*Maure növuchéj házömán – korunk tévelygőinek útmutatója*”. Példakép volt. Őszinte tisztelettel és kegyelettel gondolunk rá születésének 75. évfordulóján.

In: Új Élet, 1978. február 15.

KÉPESLAP AMERIKÁBÓL

BROOKLYN

Láttam egy érdekes statisztikai könyvet, amelynek kimutatása szerint New York City-ben, több mint kétmillió zsidó vallású ember él. Jelentős részük Brooklyn különböző negyedeiben. Főleg azok, akik a legvallásosabb irányzathoz tartoznak. A chászid és az ortodox árnyalat különböző változatai attól függően, hogy Európa melyik országából vagy városából származnak az alapítók.

Szombat kimenetele után Williamsburg-ban, a Szatmári rebbe hívei között jártam. Strámli és kaftán, fehér harisnya és lakkcipő az ünnepi viseletük. Benépesítették az utcát, ahogy a templomból kijöve csoportosan beszélgetve és gesztikulálva hazafelé tartottak a szakállas mélyen vallásos zsidók.

Köreikben vasárnap is nyitva tartanak az üzletek, amelyeken angol és jiddis nyelvű felirat tájékoztat. A hömpölygő utcán együtt sétáltak a család nőtagjai és a gyermekek. Rendkívül érdekes nyelv, amelyet beszélnek, hiszen az angol, a jiddis és a magyar szavakat keverik.

Szinte minden házban több imaterem is található. Ezek a helyiségek mintegy tanházul is szolgálnak. Bialik nagyhatású verse „A talmudista” jutott eszembe, amikor ez az archaikus, de mégis a jövő felé mutató kép villant felém. Leszegett fővel, régi talmudkötetbe merültek az idősebbek és a fiatalok. Tanulják, tanítják és magyarázzák a Tant, átadván évezredek hagyományát és szellemi örökségét.

Ha elfáradnak, vagy kis szünetet tartanak kezük mellett ott a kóser Coca-Cola mely őket a technika világával, a XX. század utolsó évtizedeivel összekapcsolja.

PARK EAST SYNAGOGUE

A Manhattan gránitszigetének központjában, igen közel a Central Parkhoz 90 esztendővel ezelőtt alapították ezt a templomot. A zsinagóga New York város legrégebb ilyen jellegű építménye. Főrabbija dr. Arthur Schneier, évtizedek óta vezeti hivatástudattal, tehetséggel és nagy hozzáértéssel közösségét. Zsinagógája a zsidóságnak ahhoz a szárnyához tartozik, amelyet némelyek modern ortodoxnak, némelyek konzervatívnak neveznek. Ez a mi kongresszusi (ismertebb nevén neológ) árnyalatunknak felel meg.

A zsinagógába belépve az előtérben egy XIV. századi Észak-Afrikából származó, üvegborítással védett tóratekercs található. A gyülekezet egyik tagjának az adománya. A templom bizánci stílusban épült.

Orgonát, mikrofont, hangerősítő berendezéseket csak hétköznap használnak. Szombat délelőtt különböző korú hívekkel telik meg a templom. Fegyelmezettség, tisztaság, meghittség és áhítat légköre uralkodik. A főrabbi irányítja az istentisztelet menetét. A főbb imarészeknél mindig közli hol tart az előimádkozó, s ugyanúgy tájékoztatja híveit, a törői olvasmányoknál is. A Tóra kivétele előtt és a háftóra olvasását megelőzően angol nyelven szószerkről összefoglalja a hetiszakaszt és a prófétai olvasmány tartalmát, mondanivalóját.

Nagy hangsúlyt helyeznek a közös éneklésre. Ilyenkor évszázados chászid melódiák szárnyalnak a magasságok felé. Közösen éneklük a Káddis di Rábbonont, az Éjn Kélajchénu-t, az Olénut. A hatásosan megvilágított frigyszekrényben körülbelül tizenöt egyforma köntösbe öltöztetett Tórárt láthatunk, amelyeket szebbnél szebb ezüst kegyeserek ékesítenek.

Érdekes színfoltja az istentiszteleti rendnek, amikor a szombat délelőtti ima végén az Anim Zömirajs elmondása előtt egy tíz év körüli fiúcska áll az előimádkozó pulpitus elé. Vékony, tiszta hangján Isten dicsőségét hirdeti. Megható jelenet, örökre az emlékembe vésődött.

ENSZ-PALOTA

Folyó pattján áll az Egyesült Nemzetek Szervezetének székháza. Előtte végelláthatatlan sor kígyózik. Külföldi és belföldi turisták, akik szeretnék megtekinteni a híres épületet.

A sokemeletes üvegpalota folyosóit megannyi képzőművészeti tárgy díszíti. Magyarország ajándékát vitrinbe zárva láthatjuk. Kecses herendi porcelán váza melynek egyik oldalára az ENSZ-épületet, a másikra az Országházat festette rá a művész. Nem messze Hamurabi törvénykódexének másolata tűnik elő, majd gobelinek, grafikák, festmények és ikonok váltogatják egymást, ékes bizonyítékai az egyes országok múltjának, jelenének, művészeti hagyományainak.

Kétségtől a legismertebb alkotás az épületen kívül az ENSZ-palota kertjében, a rózsakert mögött található. Mintegy két méter magas kontraposztban ábrázolt erőteljes férfialak. Izmos jobb kezében – amelyet lendítő mozdulattal a feje fölé emel – hatalmas kalapács. Baljában földre feszített széles pengéjű kard, melynek lapja a föld síkjával párhuzamos. Amikor e monumentális nagy kifejezőerővel rendelkező szobrot megpillantottam, Jesája próféta ismert és örök mondanivalóval rendelkező mondata jutott eszembe, amelyet azután – örömmre – e térplasztika talapzatán is megtaláltam:

„És ítél a nemzetek között és dönt a sok nép fölött. És összetörik kardjaikat kapákká, és lándzsáikat vincellérvé alakítják. Nemzet nem emel nemzet ellen kardot, és nem tanulnak többé háborút.”

Vajha beteljesedne e kétezerhét száz éves álom! (Jesája 2. 4.)

In: Új Élet, 1979. december 15.

A TALMUD PROFESSZORA

EMLÉKEZÉS DOMÁN ERNŐ FŐRABBIRA

Fájdalmamra, csak végtisztességén lehettem jelen. Amikor sírkövét felavatták, vidékre szólított – mártír-istentisztelet alkalmából – a kötelezettség. E néhány sor legyen tehát emlékezés, amely egyben a hála kifejezési formája mesterünk a Talmud professzora pedagógiai munkásságáért, életszemléletéért.

1. Magam előtt látom alacsony alakját, ahogy fekete öltönyében, fekete kalappal a fején, botjával a kezében sétál a körúton. Elém villan mindig mosolygós tekintete, néha önmagán ironizáló egyénisége. Soha nem láttam szomorúnak. Pedig – generációjának többi tagjához hasonlóan – két világgézt szenvedett végig. Aktív katonaként, és évtizedekkel később üldözöttként. Olyan vallási iskolákban – jesívákban nevelődött, ahol szinte gyermekkorától kezdve, magába szívta az ősi hagyomány szeretetét és az egyetemes kultúra megbecsülését, értékelését.

2. Tudós alkat volt. Olyan ember, akinek lebilincselő a memóriája, aki könnyen igazodik el a Talmud néha talán nehéznek tűnő útvesztőiben. Ifjúságától kezdve a Talmud bűvkörében élt. Nagy mesterek előadásait hallgatja, és mint Ros Jesíva –, a talmudi iskolák legjobb diákját illették ezzel a titulussal –, korán megismerkedik a pedagógia időszerű módszereivel. Ennek egyenes következménye, hogy egész életében rabbi, tehát a szó legeredetibb és legnemesebb értelmében tanító lesz. Hosszú éveken keresztül az Országos Rabbi-

képző Intézet Talmud Tanszékének vezető egyénisége. E sorok írója öt esztendőn keresztül hallgatta rendkívüli logikai felkészültséget alapvetően feltételező magyarázatait. Méltó követője a talmudtudós nemzedéknek, aki elmélyül a hagyományos irodalomban. A fő szövegben és a kommentárokból egyaránt.

Nagyon sokat köszönhetünk pedagógiai elveinek, hiszen tanítási módszerét nem az erőltettség vagy a szócsavarás jellemezte, hanem az összefüggések keresése és megvilágítása, az érvelési rendszerek játsszi könnyedséggel történő bemutatása. Szemléltetésében olyan-
nak ismerhettük meg e csodálatos világot, mint amilyen a valóságban.

3. Hadd szóljak néhány szót szónoki stílusáról. A régi úgynevezett Mágid generáció tagja volt. Természetesen a szó XX. századi értelmében. Nem az időtartam mennyiségével követte nagynevű és nagyhírű elődeit, hanem a prédikációk felépítésében és az örök értékű mondanivaló megfogalmazásában. Tudta, érezte, és egyben tanította is, hogy a prédikáció nem öncélú műfaj, hanem elsősorban nevelő, erkölcsjavító szerepe van. Mondandóját mindig a heti szakasz időszzerű tárgyához kapcsolta, és át- meg átfűzte azt olyan talmudikus idézetekkel, amelyek beszédét alátámasztják, és egyben illusztrálják is azt.

4. Tulajdonképpen szerencsés vagyok. Néhány társammal az a megtiszteltetés juthatott osztályrészül, hogy az esti istentiszteleteket megelőzően külön is foglalkozott velünk. Egyik barátom – akit fiatalon ragadott el a gyilkos kór – azt mondta egyszer, azért is érdemes élni, hogy az ember a Domán bácsit ismerheti, hallgathatja, s tanulhat tőle. Igen, ő volt a Domán bácsi, így szólították hallgatói és hívei egyaránt. E két szóban mindig szeretet, elismerés ragaszkodás és feltétlen tisztelet fogalmazódott meg. Életének utolsó éveiben már nagyon nehezen közlekedett. Minden nap taxival mentünk érte, és hoztuk be az Alma Materbe. A tanítás éltette, s életének hosszú évtizedei alatt Isten egységének hirdetésével, mély, meg-

alapozott vallásosságával, s mindenekelőtt oly meghitt emberségével teljesedett ki és vált nagygyá egyénisége. Amikor a temetőben jártam és sírhantjára elhelyeztem a kegyelet követ, a tanítványok nevében is nagy szeretettel és ragaszkodással gondoltam a Mesterre, a Talmud professzorára, Domán Ernő főrabbiira.

In: Új Élet, 1980. augusztus 15.

„...A KÁNTOR ELSŐSORBAN A KÖZÖSSÉG KÜLDÖTTE”

ÁBRAHÁMSOHN MANÓ EMLÉKÉRE

Élénk szemű gyermek baktatott végig a Wesselényi utcán 1958. nyarán. A négyesszámú ház előtt különleges élményben volt része. Hatalmas termetű ember – talán nem is az ember volt magas, csak a gyermek oly kicsiny – fekete reverendában, sáltálisszal a nyakában, ünnepesti imakönyvvel a kezében, a másik oldalra igyekszik. Már akkor is nagy volt a forgalom. Az egyenletes ritmusban haladó autók sorát megszakította az 5-ös autóbusz, amely óvatos fékezéssel megáll, s a vezető udvarias gesztussal átengedi maga előtt az ornátusba öltözöttet. Igen, ő volt *Ábrahámsohn Manó* a Dohány utcai zsinagóga főkántora.

Vajon milyen nagy a távolság Nagytapolcsány – ebben a kis faluban született – és a budapesti híres főzsinagóga között? A mesék világát asszociálja pályája. A vidéki kisfiú elindul, hogy meghódítsa a világot.

Tizenheten voltak testvérek. Elkerül otthonról, s Karcag, Kassa, Máramarosziget és a Rumbach utcai templom kántori működésének főbb állomásai. Majd a Dohány utcai Főzsinagóga. Hamarosan méltó elismerés övezi. Nemcsak korban, de tudásban is követi elismert, nagyhírű elődeit: Quartint, Tkatschot.

Autodidakta, aki szorgalommal, nagy tehetséggel állandóan tanul, folyamatosan képezi magát. Rutinja is állandóan növekszik, de azt mindig a mondanivaló szolgálatába állítja.

Hangszíne – basszus profundó – mély zengésű orgonacsengésű. Értette, mélyen átélte, s kiemelkedő művészetét árnyalttá tette a

monumentális hangszer, az orgona játéka. Tudta és érezte – gyakran tanította is –, hogy a kántor elsősorban a közösség küldötte, vagy ahogyan a hagyomány szava oly szemléletesen tükrözi a szent nyelven: *ש'ליäch cibur*.

Imával ajkán, Istenhez szállt fohásza, érzelmeket és gondolatokat volt képes interpretálni az ének és a zene nyelvén. Az átszellemült érzés, s a mély alázat hangja szólalt meg a Nagyünnepeken, amikor a kántor küldetésének leglényegét fogalmazta újra-újra a hagyomány megszentelte szöveggel: „*Uram, engedd, hogy utam sikerrel járjon, mikor eléd járulok, hogy irgalmadat kérjem magam és küldőim számára... Legyen a Te akaratod, Örökkévaló, Ábrahám Istene, Izsák Istene és Jákob Istene, nagy, hatalmas és félelmetes Isten, felséges Isten, „EHJE áser EHJE, Hogy mind az imára kirendelt angyalok, dicső trónod elé vigyék imámat és terítsék azt elébed, ama igazak, jámborok, ártatlanok és egyenesek kedvéért, és nagy, félelmetes Neved dicsőségére, hiszen Te vagy az, aki meghallgatja irgalmában népe, Izrael imádságát.*”

Mélyen vallásos, hívő lélek, aki őszintén ragaszkodik a hagyományokhoz. Kellő intelligenciával ráérez a formák fontosságára. Előimádkozói, előadói stílusát méltóságteljes elegancia fémjelzi. Arányérzék és mértékletesség, az átélés képessége és a pedagógus-szemlélet, életének részeivé válik.

Húsz évvel ezelőtt, 1960. december 6.-án – a temetésén elmondott gyászbeszédben dr. Scheiber Sándor professzor így szólt: „A legkorábbi emlék úgy jellemzi a magyar kántort a török hódoltság idején: *פעמון נעים* gyönyörűséges harang. Ilyen volt az ő hangja is, s hogy most távozik, nem vész el Vele örökre.” Pedig nem maradt utána igényes hanglemez. A késői nemzedék kopott hangszalagokról ismerheti meg művészetét, zenei vallomását, ars poeticáját a kántorhivatásról. Legalább emlékét őrizzük. Húsz esztendővel ezelőtt kísértük őt a földi lét utolsó útjára. Évtizedek szent, élményt adó templomi szolgálata a legnagyobb kántorok közé emelte nevét.

In: Új Élet, 1980. December 15.

ÓBUDA LEGNAGYOBB RABBIJA, MÁHÁRÁM MINC

SZÁZÖTVEN ÉVVEL EZELŐTT HUNYT EL MÜNCZ MÓZES

Immár másfél évszázada alussza örök álmát Müncz Mózes, Óbuda legnagyobb rabbija. Okmányok szerint már a XIV. század elején éltek e helyen zsidók, és a XV. században már hitközséget alkottak. A nagy tradícióval rendelkező közösség a XVIII. század végén, Günsburger Nátán halála után, új vallási vezetőt választott, a Podóliában, 1750 körül született Müncz Mózest. 1790-ben foglalja el őrhelyét, s a rabbihivatalt negyvenegy esztendőn át töltötte be. Nagy vallási felkészültsége, széleskörű műveltsége, a háláchában való jártassága tette alkalmassá, hogy elfogadják és tiszteljék személyét.

A székfoglalót követő esztendőben „rendkívüli” eseményben volt része Óbuda előkelőinek és polgárságának. 1791. nyarán Sándor Lipót nádor érkezett a városba. A zsidóság számára – vallási értelemben – komoly kérdést vetett fel az előkelőség látogatása. Hiszen Sándor Lipót bevonulása Áv hó 9-ét – tehát a böjt napját – megelőző szombatra esett. Érdekes vallási döntés született: akik egész évben borotválkoznak, azoknak – tekintettel az esemény jelentőségére – most is lehetőségük adódik, s ápoltsággal jelenhetnek meg az ünneplő tömeg között.

Dr. Büchler Sándor *A zsidók története Budapesten* című könyvében, amelyet az Izraelita Magyar Irodalmi Társulat Tencer díjjal jutalmazott, az előbb említett eseményről így ír: „Augusztus 6-án, szombaton érkezett Sándor Lipót nádor, Ferencz trónörökös, Károly főherceg fényes vendégnép kíséretében, a ghetto érzelmeit Müncz Mózes tolmácsolta – héber beszédben, mely kellemes

benyomást gyakorolt az urakra, de a legnagyobb meglepéssel magát a rabbit és a hitközséget töltötte el, mely ez idő óta adta megismerni a rabbinak hivatalos okmányában a „gáon” címet. A rabbi héber beszédét a hitközség lefordította németre, kinyomtatta és több példányt gyönyörű kötésben átnyújtott a királynak, a főhercegnek és a magyar méltóságoknak.

Később még inkább emelkedik Müncz pályájának csillaga, Pest vármegye hitközségei, és rabbijai felett gyakorolja a felügyeletet, mely ténykedése ellenkezéseket és számos problémát is felvetett.

Tudományos munkásságából kiemelkedik egyetlen héber nyelvű munkája, amely a Széfer Máhárám Minc címet viseli, s amelyet Prágában nyomtatnak ki 1827-ben. Ebben megmutatkozik a Talmudban való nagy jártassága.

A korszak egyik igen színes egyénisége, és a liberalizáció gondolatának harcosa volt Chorin Áron aradi rabbi. Törekvései és eszmeisége ellen sokan – többek között – Müncz Mózes is felvette a küzdelmet. Eredménytelenül.

Több évtizedes rendkívül gazdag életpálya után 1831. augusztus 15-én kolerajárvány következtében hunyt el. Hatását halálán túl, több generációval később is érzékelhetjük. Az óbudai temetőben levő sírján mind a mai napig ott találhatóak azok a kis kövek, kavicso, amelyeket Óbuda egykori zsidó lakóinak késői leszármazottai – emlékezésképpen – letesznek a nagy főrabbi, a százötven esztendővel ezelőtt elhunyt, Müncz Mózes hantjára.

In: Új Élet, 1981. szeptember 1.

AZ IGAZAK KÖZÉ TARTOZOTT

DR. DÉR ISTVÁN FŐRABBI HALÁLÁRA

Az életünk egy része válik tegnappá. Ami ma még szép és felemelő, akár a legillatosabb virágszál, hervadásnak indul. Elsápad, elveszti legszebb színeit és az élet törvényei szerint felölti magára a múlandóság palástját. Az ünnepi hangulatban halljuk a figyelmeztető szavakat is: *»odom jöszaudau méofor, vöszaufau leofor«, ember, porból származol, és porrá leszel.* Tudatossá kell tenned földi létezésed... Ugyanakkor minden törekvésünk arra irányul, hogy a holnapunknak építő munkásaivá válhassunk.” – Az Ő szavai ezek, amelyekkel tíz évvel ezelőtt köszöntötte a zsinagógai esztendő.

Egy nagy rabbi nemzedék utolsó tagjai közé tartozott. Olyan családból származott, hogy gyermekkorától kezdve megismerte és elsajátította mindazokat az alapvető erkölcsi, vallási törvényeket, szokásokat, amelyek jellemzik az igaz embert. *Mert Ő, igaz ember volt a szó legnemesebb és legösszetettebb értelmében.* Két világháborút szenvedett végig. Az elsőt gyermekfejjel, s értetlenül, a másodikat rabbiként, gyülekezetének vallási vezetőjeként, üldözöttként. Az Országos Rabbiképző Intézetben a legnagyobbaknál tanult. Doktori disszertációját 1930-ban védi meg, Joseph Sambari-ról értekezik. Avatása után, 1932-ben Battonyára került rabbinak, Közösségét tizenkét évig hűséggel, alázattal szolgálta.

Átélt a kataklizma vészterhes korszakát, amikor hívei élén a haláltáborba hurcolták. Közössége pusztulásra ítéltetett, de néki az élet jutott osztályrészül. Családja elveszett, s mégis ő nyújtott vigasztalást az arra rászorulóknak. A szeretet szavát vitte el akkor is, a

zsidó gyászházakba és segítő keze soha nem gyengült. Egykori sok szenvedéséért kárpótlást második hitvese, annak leánya és kis, rajongásig szeretett unokája adott.

A háború után az Árvaház, a Hunyadi téri körzet, majd a Hegedűs Gyula utcai zsinagóga rabbija lett

A bizalom magas tisztségre állította. Mint az Országos Rabbitanács elnökhelyettese a vidéken rabbigyakorlatot folytató kollégák irányítója és atyai jó barátja volt. Megnyilatkozásaiból, prédikációiból, vallási cikkeiből kiérződött felelősségérzete, hivatása és önzetlen, szívből jövő szeretete vallásunk iránt.

Temetésén Scheiber professzor e szavakat mondta:

„Tanít, prédikál, előadásokat szervez, híveivel tartja a kapcsolatot templomban és otthonukban. Még betegben is állja a fáradtságot. Korán és későn ott van az imánál, nem vonja ki magát a kazuálik alól. Kevesen ismerték. Zárkózott volt és magábforduló. Hallgatással palástolta érzelmeit. Komoly volt, de nem komor. Egy-egy megjegyzése megcsillantotta száraz humorát.

Az a nemzedék távozik sorra, amely Blaut és Hellert tekintette tanítójának. Egy ideig még élnek a lelkekben, majd beleszervülnek a történelembe, mert munkájuk segítette felépíteni a zsidó életet a kataklizma után.”

„A mélységből kiáltunk hozzád Teremtő Istenünk. Hallgattassék meg gyászba olvadó fájdalmas szavunk.”

A zsoldárköltő imája, s érzelmi világa a magyar rabbikar fájdalmának is hű kifejezője. *„Zécher cáddik livrocho – Az igaz emlékéből fakadjon áldás”*.

In: Új Élet, 1982. február 1.

KÉPESLAP VELENCÉBŐL

Alagúnák városában – a különleges helyi közlekedésnek megfelelően – menetrend szerinti vízibuszon közeledünk a St. Marculo megállóhoz. Innen már csak néhány száz méter távolságra található a *velencei gettó*.

Gondolatban, egykori tanulmányaimban lapozgatok. Felsejlik a középkori itáliai zsidóság megkülönböztetett jó helyzete, hiszen a városállamok védték saját, s egyben polgáraik érdekeit is. A helybéli zsidók is nagyon fontosnak tartották – a héber mellett – a honi nyelv oktatását a Szentírás arameus fordításával, a Tágrummal tették egyenlővé azt.

A társadalmi egység bizonyítéka volt, hogy legtöbbször az itáliai család- és hónapneveket is használták. Lorenzo Tiepolo Doge már a XIII. században velencei polgárjogot adott *Dávid Negroponténak*. A zsidók nem ritkán katonai szolgálatot is teljesítettek, és a reneszánsz humanista világszemlélete minden területen formálólághatott rájuk. Az orvostudomány, a fordítás művészete, irodalmi tevékenység és a kereskedelem volt fő munkaterületük. Velencében zsidó festő is működött: *Mose Castelazzo*. Felszabadultságuk és életkedvük eklatáns bizonyítékai: a purimi vigasságok. „*Purim egészen a római karneválra emlékeztet. A gyerekek csatarendben, egymást diókkal dobálva, a férfiak meg lovon, kezükben lombokkal végiglovagoltak az utcán, s trombitászó mellett körülivalták a Hámán-figurát, melyet aztán elégettek. Az utcákon fazekat törtek össze, Jezsajás 30. 14. versét idézve.*”

IV. Pál pápa gettóba kényszerítette a zsidókat, melynek eredeti neve *Septus Hebraicus* volt. A gettó szó *vasöntödét* jelent, utalva arra, hogy e kerület mellett ágyúöntöde üzemelt. A gettó nuóvót 1516-ban alapították. Mai formája csak érintőlegesen emlékeztet arra, hogyan nézhetett ki a zsidó negyed melyben több, mint 400 évvel ezelőtt 10 000 zsidó élt.

A város zsidó múzeumának anyaga rendkívül szegényes. Nem enged betekintést az egykori helyi ötvösség, kalligráfia, egyházi művészet, könyvkiadás és hitélet világába. Monumentális viszont a holocaust éveinek emlékműve. Relief dombormű figyelmeztet a második világháború zsidó üldöztetéseire, a gettólakók tengernyi szenvedésére, s az áldozatokra. A valóságos közegbe helyezett szögcsodót koronázta műalkotás az emlékezés és az emlékeztetés szükségességét hirdeti.

A gettó mai életére a *némaság* jellemző. A csönd, amelyet csak a gördeszkán robogó, egyensúlyozó gyerekek zsvivaja szakít meg, elborítja az ódon falakat. A szomszéd utcában pajeszos, középkorú zsidó halad. Fején kipá, inge alól kifehérlik a szemlélőrojt. A templomot nyitja, ma este van Tisá beáv.

A gettó kétségkívül legaktraktívabb látványossága a három zsinagóga, mely közül kettő működik. A szefárd és askenáz imaházak lenyűgözik az odalátogatót. Más-más házban, de mindegyik az első emeleten van, hiszen a helyszűke miatt, az alsó szintet síkatorszerű lakásokban a hívek népesítették be. Domináns szín a *bordó* és a *vörös*, utalva arra, hogy már a XIII. században megkülönböztető jelként *vörös tabarro* viselését rendelték el a zsidó lakosság számára.

A jólét évtizedeiben épült templomok belseje – biztonságukat és gazdagságukat szimbolizálva – a késő reneszánsz, a korai és az érett barokk stílusjegyet hordozzák. Helyi érdekesség: a bimá, a tóra-olvasóasztal nem középen, hanem a nyugati falon helyezkedik el. Csigavonalú oszlopok kísérik a Tórához felvonuló férfit, mintegy kihangsúlyozva ennek az útnak a fontosságát, a hívő ember életében.

Távolról jött idegenként keresem fel Velence rabbiját. Harminc körüli szemüveges férfi, arcát modern szakáll borítja. Tanulmányait

Rómában és Jeruzsálemben végezte. Elbeszéléséből megtudom, hogy ma a gettóban összesen *nyolc zsidó család* lakik. Egész Velencében mintegy hétszáz hittestvérünk él, a fiatalok állás és lakás hiányában a nagyobb ipari városokba – Milánóba, Bolognába, Rómába – költöznek. Büszkén mutatja könyvtárát és a kis létszámú Jesívát.

Vegyes érzelmekkel távozom a kihalt városrészből. Mögöttem a történelem, a maga napsütésével és árnyoldalaival.

Urbanisztikai szakemberek aggódnak Velence jövőjéért. Süllyed a város. Félok, hogy az Adria hullámai egyszer a gettó köveit és történelmi emlékeit is elnyelik.

Új Élet, 1982. szeptember 1.

TALÁLKOZÁS

Különös véletleneket rendez az élet. Egy délelőtt, két esemény. Látszólag függetlenek egymástól, s valahol összeköti egy szál, melyet nem matériából fontak.

Fiatal szülők – gyerekek a Talmud Tóra hallgatója – jöttek a rabbi hivatalba. Nagyünnepi imakönyvet kértek, olyat, amely magyar nyelvű fordítással ellátott, hiszen nemcsak az imák zeneiségére vágyik a hívő lélek, hanem tudni óhajtja, mit foglal magába a több száz éves szentnyelvű, tradicionális fohász.

Távozásuk után tizenéves diákleány jelent meg az ajtóban. Görcsösen kapaszkodott két raus hassónói máchzorba, melyeket szorongással teli mozdulattal tett az asztalra. „Az anyu küldte, meghalt a nagy, nem kellene a régiségek!” – mondta, s mint a forgószél úgy viharzott el a fagyos légkörű szobából.

Habent sua fata libelli.

Megszokott mozdulattal, rutinos megszokásból nyúlok a „régiségek” után, s az első lapon, az üres oldalon – micsoda váratlan produktuma a véletlennek – kirajzolódik a „historia domus”. Néhány mondat utal a család eseményeire. Benne egy világ, három generáció találkozása, családi történelem. Egy életpálya eseményei – szavakban. Dehát elment a nagy, nincs szükség a fölösleges dolgokra. Idézet az első oldalról:

„Héber nevem: Szóre bász Dóvid

Esketésem: 1927. január 5. Eszter születése: 1935. március 17.
(Anyám neve után: Jentele)

„– Szabadulásom Auschwitzból: 1945. február.

Anita unokám születése (Blümele): 1986. június 4.

Elment a papa (Jährzeit táblát készíttetni!) 1975. február.

Halálkozásom napja: 19...”

A három pont az előbbi két számjegy után különösen drámai erővel hat. Közeledünk a zsinagógai év végéhez, két esztendő találkozásához. A számbavétel ideje ez. Rendkívül árnyalt a héber nyelv, amely párhuzamba hozza az imát a találkozással. Hiszen ez transzcendens együttlét Istennel.

A nagyünnepi imakönyv, akár relikviaként, nem kellett az utódoknak. Megszűnt az érintkezés, meghiúsult a találkozás? Szerencsére van kinek odaadni, aki vágyik a szent nyelv betűinek szépségére, aki mély egyéni tartalommal töltheti meg a sárguló lapot, aki nem rokon, „csak” hittestvér, aki folytatja azt, ami abbamaradt. Nem szakad meg a hagyomány láncolata. Lapozom a régi imakönyvet, s a kutató szem megáll a reggeli ima egy mondatánál:

„Mindig légy ember! Emberségedben légy hívő, még lelki magányodban is. Mindig az igazat mondd, s hűségben cselekedj ennek megfelelően.”

In: Die Gemeinde, Bécs, 1982. október 19.

„HÍVEN TELJESÍTETTE AZT, AMIT ELVÁLLALT”

DR. MÁTÉ MIKLÓS FŐRABBI

1906–1984

Minden szombat délelőtt diáktársaimmal együtt siettünk templomába, a Bethlen térre. Több mint 1500 esztendőös szöveget tanított, Talmudot. Előadásaiból felsejlett az ősi szöveg, sok-sok generáció bölcsességét magába ötvöző világa. A háláchá elméletet, és praktikumot egyesítő iránymutatása és egy különleges hangulatú álmovilág, amely az ággáda mondataiban öltött testet. Emelkedett hangulatú előadások voltak ezek. Nézetek, vélemények ütköztek, amelyeknek feloldásában ő volt az avatott ajkú vezető. Kristálytisztá logikája, világos okfejtése, mély meggyőződésen és hiten alapul érvelése egy régi, de egyszersmind új világba engedett betekinteni bennünket. A biblia és a postbiblikus irodalom üzenetét tolmácsolta oly módon, hogy abból a XX. század embere is eligazodást, eligazítást nyert.

Rabbicsaládnak sarja, ahonnan hivatástudatát, Isten és ember iránti szeretetét merítette. Példamutató, áldozatokra képes férj, gyermekeiért élő, bennük, érzelmeikben, gondolataikban, mozdulataikban továbbélő édesapa. A művelt alkotó légkörű családi háttér elősegítette pastorális munkájának kiteljesedését, szervező tehetségének kibontakozását, publikációs sokrétűségét.

Pátosz nélküli, klasszikus magyarsággal megfogalmazott prédikációi meghallgatásra találtak a hívek lelkében. Felekezeti sajtónkban megjelent vallási vezércikkei, a rabbi, a mélyen hívő ember gondolatait, érzelmeit tolmácsolták. Tanulmányai, népszerűsítő dolgozatai bepillantást engedtek a történelmi zsidóság életébe,

gondolataiba, a hagyomány láncolatába. Tanulva tanít, s ha szükségeltetett mindig ott volt a gyászházban, hogy elvigye a vigasztalás szavát az arra rászorulónak. Felemelte az elesettet, a remény sugarát adta a rászorulónak, s a bizakodást ültette el a betegek lelkében. Fiatal embereket tanítással indított útra férfitaválásuk küszöbén, s az ősi rabbinikus áldás varázslatosan szép szavaival köszöntötte az ifjú párokat, az esküvői baldachin alatt.

Egyénisége volt közösségének összetartó, összefogó ereje. Figyelték szavát, kikérték tanácsát, s útmutatásai szerint cselekedtek. A középiskolások az igazgatót, és a pedagógust egyaránt tisztelték benne. A diákokért is élt, mert tudta, és érezte, hogy a szívből jövő tanítás bennük mindig termékeny talajra talál. A tanítómester ragaszkodásáért és szeretetéért hűség, és a szívből jövő elismerés volt a hála.

Rabbi kollégáinak megbecsülésétől övezve élhett hivatásának, családjának, szűkebb és tágabb közösségének. Isten szeretetére nevelt, az ő tanításait tolmácsolta és kereste, és megtalálta az utat az érző, s gondolkodó emberek lelkéhez, tudatához.

Most megszűnt szíve dobogni, de életének éltető fénye áttöri a lét és az elmúlás határát. „Jöhi zichraj boruch! „

In: Új Élet, 1984. augusztus 1.

„...NYISD MEG AZ ÉG KAPUIT IMÁDSÁGAINK ELŐTT!”

BÉCS

A nagyünnepi liturgia közismert mondata vissza-visszatért gondolataimba, amikor a magyar zsidóság delegációjának tagjaként tíz napot töltöttem Ausztriában és Izraelben, a Zsidó Világkongresszus jeruzsálemi ülésén, e testület alapításának 50. évfordulóján. Az élmények sokaságából hadd említsem meg azokat a helyeket, ahol imádsággal fordultunk a Mindenhatóhoz.

Utunk első állomása Bécs volt. A Seitenstätter str.-en lévő központi zsinagóga. Kör alaprajzú, pompás épület, ahol a Bimá, a tóraolvasó asztal – a Dohány utcai zsinagógához hasonlóan – a frigyszekrény előtt magasodik. Most tervezik e nemes vonalú, klasszikus stíluselemeket magában foglaló templombelső terének esetleges átalakítását. A Bimá az épület mértani közepére kerülne. Érdekes, hogy e változtatásra való igény – ami a vallásos zsidóság érzelmeit és elvárásait tükrözi –, a fiatalok köréből indult ki.

Fiatal a templom rabbija, Paul Eisenberg. Édesapja néhai dr. Akiba Eisenberg a Budapesti Rabbiképző Intézet végzettje. Fia már Jeruzsálemben tanult, de jól beszél magyarul. Ő imádkozott „löchnöránáno”-tól „löcho-dajdi”-ig. Kedves énekhangját, chászid dallamvilágát csilingelő gyermekkórus tette árnyalttá, emlékezetessé.

A Mááriv-ot Ábrahám Klein főkantor recitálta. A magyar közönségnek alkalma volt meghallgatni néhány évvel ezelőtt, amikor a budapesti Goldmark-teremben nagysikerű koncertet adott. Most

zsinagógai környezetben gyönyörködhettünk énekében, áhítatot teremtő fohászában. Érződik, hogy a kiejtett szavakat pontosan érti, s az ősi szöveg a régi dallammal szinte útra kel, s száll a magasságok felé.

A szombat délelőtti istentisztelet helye a Tempel Gasse volt. Igen vallásos réteg látogatja ezt a külső és belső formájában megújult zsinagógát. Természetes, hogy a hely archaikus jellegéből adódóan alig van díszítés, de az ablakok színes mozaikkal bélelték, ahol a 12 törzs szimbólumát ábrázolták. Az épületben mégis meglévő eleganciát a harmóniára való törekvés és a nemes anyagok – mindenekelőtt a márvány – használata teremti meg. Hasonlóan decens a zsinagóga alagsorában elhelyezett rendkívül modern, s tökéletes higiéniai igényeket kielégítő, szaunával ellátott rituális fürdő, a mikve. A felújítás költségei meghaladták az egymillió dollárt.

A reggeli imát megelőzően Grünfeld rabbi „előtanul”, s mintegy tucatnyi ember ül asztalánál. Nem tétlen szemlélők, hanem aktív részesei, mi több, közbeszólói, vitapartnerei az előadónak.

Felváltva imádkoznak a hívek Sácháriszt, Muszáfot. Nincs állandó kántor, ez érthető, hiszen az itt imádkozók között mindenki „szakember”. Legalább száz ember – három generáció tagjai – hajlongva, s nagy áhítattal fordul az imakönyv fölé.

A Tóra-olvasás előtt pátriárka-külseljű ember áll a szószékre. A tanulás fontosságáról, a tanítás és a tanházak jelentőségéről szól, majd felszólítja a jelenlevőket az egyik amerikai jesiva hathatós támogatására.

Az istentisztelet után kiddust adnak a megjelentek tiszteletére. A kiddus-szoba mozgatható tetejű. Szukkauszkor egy gép szétválasztja a tetőszerkezetet, náddal fedik be azt, és máris kész a Szukko az ünnepi sátor. Most prédikációk színhelye a terem. Ortodox szokásnak megfelelően két bócher – alig lehetnek több 13-14 évesnél – drását, szabályos írásmagyarázatot tart, Feszült érdeklődéssel figyelik, s áhítattal hallgatják a két fiatal valamit sejtető tanítását. A jelenben egy kicsit a jövőt is láthatjuk.

Meghitt hangulatot teremtő város Jeruzsálem. Bája van, íze, történelmi levegője. Világvallások fókusza, a „Szent Város”.

A Zsidó Világkongresszuson résztvevő magyar zsidó delegáció egyik első útja Méá Seárim-hoz vezetett. 1873-ban száz család alapította ezt a részt, amely az egész térség egyik különleges színterét.

Honnan a név: Méá Seárim? Betű szerinti fordítása: Száz kapu. Talán mégis tórai ihletettsége van e két szónak. Toldot hetiszakaszában, a második ösatyáról így ír a Szentírás: „...és vetett Izsák abban az országban és százszor annyi termett neki abban az évben, mert megáldotta az Örökkévaló.”

Itt a „Méá Seárim” százszorost, bő termést jelent.

A nagyon vallásos, önmagába forduló réteg központja e hely ódon házait misztikum lengi körül. Szinte mindenhol jesiva és templom található. Az üzletekben halk hangú árusok kínálják könyveiket, kegytárgyaikat. Itt mindent a vallási élet inspirál, itt minden a vallási élet inspirátora.

A város egyik kiváló helyi ismerője így ír a Méá Sárimról:

„Szombaton és ünnepnapokon persze nincs közlekedés a telepen, de forróvérű fiatalok és vakbuzgó öregek kövekkel dobálják meg a negyed határán utazó járműveket. Nappal kis városka gettójára emlékeztet a negyed. De aki nem sajnálja a fáradságot, és éjszaka látogat el Méá Seárim-ba, az megható élményben részesül. A jesivákból, az internátusokból, a zsinagógákból, szinte minden szobából fény szűrődik ki, és halk hangon dudorászó bóchereket, rabbikat hallani, akik Tórát tanulnak és ajkukon az ősi melódia.”

E felejthetetlen házsorokhoz közel található Jeruzsálem leg-szentebb helye a Kotel, a Siratófal, az egykori szentély megmaradt „része”. Előtte eligazító tábla irányítja az odalátogató zarándokokat. Elkülönített hely, jobb oldalon az asszonyoknak. Mögötte két méter magas paraván, ami elválasztja a férfiak területét a nőkéétől.

A tér sarkán mosdómedence, benne kétfülű öntöedény. Hiszen csak „tisztán” lehet belépni ebbe az áhítatot igénylő milióbe. Magáról

a Falról írni, szinte lehetetlen. Egyszerű, de hatalmas faragott kőből álló rengeteg, amelyeket vadul kúszó növények, és az áhítat borít be. A falrészekből – mindenhol – k'vitlik, papírba öntött üzenetek leselkednek ki.

Tudom, hogy van, Aki meghallgatja ezeket!

Rabbi Kook szavai villannak át fejemben:

„Vannak emberek, akiknek kőszívük van, s vannak kövek, amelyeknek közepén érző szív dobog.”

Ez az egyetlen hely a világon, ahol nem lehet lekésni az istentiszteletről. Itt jemeni zsidók faburkolatú, különleges formájú Tórából olvassák az ősi szöveget, a dallamvilág ismeretlen. Talán az arab zene ihlette? Amott strámlis, kaftános chászid emberek hajlonganak, és szinte minden ízüikkel Isten előtt hódolnak. A félhangos imádság ellenére a téren és időn felül álló csend uralkodik mindenben.

Elköszönve a Kotel-től a 122. zsoltár szavaival búcsúzom:

*„Óh, Jeruzsálem, halljad, ím, köszöntünk
Örökkévalónk előtt esedezve,
Óh, mindenkinek, kik téged szeretnek,
Boldogság legyen sorsuk és szerencse!
Legyen békesség a te falaid közt
És tornyaidat lágy csend dédelgesse.”*

In: Új Élet, 1986. március 1.

„AZ OLTÁR TÜZE PEDIG ÉGJEN, EGYRE LOBOGJON...”

(Vájjikrá 6. 5.)

VÁZLAT DR. SALGÓ LÁSZLÓ BIBLIOGRÁFIÁJÁHOZ

Elhangzott 1986. július 30-án,
a főrabbi első jahrzeitján tartott emlékülésen

Az alma materben a legnagyobbaknál tanult – *Blau Lajos, Gutmann Mihály, Heller Bernát, Hevesi Simon, Fischer Gyula, Hoffer Ármin, Weisz Miksa* nevét hadd emeljük ki a ragyogó névsorból –, s ismerhette meg a Biblia és a Talmud történelmi levegőt árasztó világát, a zsidó vallástudomány, a filozófia és az irodalom gyöngyszemeit, s nem utolsósorban a gyakorló rabbi felelősségét.

A Nagyfuvaros utcai körzetben generációkat nevelt. Osztozott örömben, bánatukban. Prédikációival formálta világképüket, emberré válásukat, csiszolta a zsidó stúdiumokban való jártasságukat.

A holocaust vérzivatarában erősítette a hitet a lankadó lélekben, s már a felszabadulás utáni első napokban istentiszteleteket szervezve hirdette: lesz újból vallásos élet Magyarországon. Dolgozatai közül elsőként, a nyomtatásban megjelent doktori értekezésére, *A baraita, a nem kanonizált misna helye a héber tudományos irodalomban* című munkára hívom fel a figyelmet.

Az első „Új Élet Naptár”-ban, 1959-ben, *A fővárosi zsidóság vallási élete* címmel közösségünk hitéletének fontosságára és jövőjére hívta fel a figyelmet. Egy évvel később a vallástörténeti háttér pontos analizálásával, a zsinagógai esztendő vallástörténeti magyarázatával, és a zsinagógai naptárkészítés szerkesztési elveivel foglalkozott. Írásának címe: *A zsinagógai év és kiemelkedő napjai*. (Új Élet Naptár, 1960–1961. Budapest, 1960.)

Gondolatébresztő, visszaemlékező tanulmányai – túlnyomórészt – a Magyar Izraeliták Országos Képvisellete (MIOK) Évkönyveiben láttak napvilágot.

Nagy hatást gyakoroltak rá az iskolaévek, a Pesti Izraelita Hitközség Alapítványi Fiúgimnáziumában és az Országos Rabbiképző Intézetben eltöltött időszak. Visszaemlékezéseiben kedves tanáráról *Heller Bernátról* szól. „E sorok írója a második évben induló osztály tanulója volt. Az iskola épülete még nem volt készen és a régi zsidó fiúpolgári (VII. Wesselényi u. 44.) épület adott helyet a gimnázium meginduló osztályainak. Dr. Heller Bernát volt a gimnázium első igazgatója. Emberi adottságai nagyon alkalmassá tették erre, mert szerette a gyermekeket és ízig-vérig zsidó ember volt, aki hallatlanul nagy tudása mellett örömét lelte a serdülő fiatalokkal való foglalkozásban. (*Emlékek a Zsidó Gimnázium első évtizedéről*, MIOK Évkönyv. Budapest, 1970, szerk. Scheiber Sándor, 107. old.)

Példaképe, rabbi-ideálja Hevesi Simon. Miközben újból közzéteszi a korábban, 1934-ben, már megjelentetett Hevesi bibliográfiát, kétszer is értekezik a Dohány utcai zsinagóga – talán – legnagyobb rabbijáról. Többek között így ír: „Lelkipásztor volt, aki emberi magatartásával, hitszónoklataival, a zsidó közművelés ápolásával méltán volt korának legnépszerűbb és egyik legkiválóbb gyakorló rabbija.” (*Hevesi Simon levelei Bacher Vilmoshoz*, MIOK Évkönyv 1973/74, Budapest, 1974, szerk. Sch. S., . 90. old.). „A magyar zsidóság kiemelkedő nagysága, aki az első világháborút követő évtizedekben egyik irányítója volt a magyar-zsidó szellemi életnek. Minden irodalmi megnyilatkozásban jelen volt és tanításai, írásai okulásul szolgáltak a mi nemzedékünknek és az utánunk következőknek is. (*Hevesi Simon tanulmánya a spanyol zsidó költőkről*, MIOK Évkönyv, 1975/76. Budapest, 1976, szerk. Sch. S., 287. old.)

Születésének centenáriumán értekezik *Goldberger Salamonról*, a Pesti Izraelita Hitközség Gimnáziumának igazgatójáról. E magas tisztségbe való kinevezésének előzményeiről így ír: „1919. évben nyilvánosságot nyert első osztállyal megindult a Pesti Izraelita Hitközség gimnáziuma. Az első igazgató a tudós professzor, dr.

Heller Bernát lett. Neve és tudása fémjelezte az induló intézet nagy jelentőségét. 1924-ben Heller Bernátot meghívták az Országos Rabbiképző Intézet bibliai tanszékére. Kénytelen volt a közösség érdekében elhagyni az igazgatói széket, de nyugodt lelkiismerettel tehetette, mert olyan ember volt közvetlen munkatársa az indulástól kezdve, akire rábízta az intézet irányítását. Ez a férfiú Goldberger Salamon volt. (*Goldberger Salamon születésének 100. évfordulója alkalmából*, MIOK Évkönyv, 1979/80, Budapest, 1980, szerk. Sch. S., 286. old.)

Kohn Sámuelről többek között így ír: „Kohn Sámuel volt a Dohány utcai zsinagóga első magyar szónoka. A magyar zsidóság emancipációjának előharcosa, az első zsidó kongresszus egyik szervezője és hangadója. Mint tudós is nagy jelentőségű. Megírta a magyar zsidóság történetét 1926-ig. A szombatosság fejlődését és dogmatikáját is ő vizsgálta fel először könyvében, amely máig alapvető. A kutatás ehhez nyúl vissza, akárhányszor e témával foglalkozik.” (*Kohn Sámuel egy levele*, MIOK Évkönyv, 1977/78, Budapest, 1978, szerk. Sch. S. 303. old.)

Az Évkönyvekben megjelent dolgozatai közül – nézetem szerint – Weisz Miksáról, a Zsidó Gimnázium tanáráról, majd a Rabbiképző professzoráról írt elemzése a legizgalmasabb. Weiszről megjegyzi: „Tudományos munkásságában a középkori művelődéstörténet foglalkoztatta. Érdeme, hogy a Magyar Tudományos Akadémia birtokába került Kaufmann Gyűjteménynek elkészítette a katalógusát 1906-ban, és számos értékes kéziratot közölt onnan, köztük geniza-szövegeket is.” (*Weisz Miksa Diáriumából*, MIOK Évkönyv 1981/82, Budapest, 1982, szerk. Sch. S. 349. old.) A Magyar Zsidó Levéltárban őrzött naplótöredékekből Salgó egy csokorralót tesz közzé. E kortörténeti dokumentumok érzékletesen mutatják be az 1926-os év vallási életének napjait, gondjait, ismert rabbiszemélyiségeinek emberközelségét.

Az elmúlt négy évtizedben felekezeti lapunkban rendszeresen publikált vallási vezércikkeket, valláserkölcsi tanulmányokat, visszaemlékezéseket. Ezekből kirajzolódik világlátása, töretlen hite, vallásossága, s a magyar zsidóság hitélete. Nem más ez, mint vallásetikai

fogalmak gyűjteménye, aktualizált írásmagyarázat. Olyan exegézis, melyen érződik a klasszikus hagyományokon alapuló – Hevesi Simon képviselte – stílus.

Magyar rabbik válogatott hitszónoklataiból gyűjteményes kötetet adtak ki Budapesten, 1940-ben. A nagynevű elődök sorában, s az általuk leírt prédikációk között olvasható Salgó László cikke is. Hadd idézzük e szép beszéd bevezető sorait: „*Vehoés ál hamizbéach tukád bau lau szichbe*” – „*Az oltár tüze pedig égjen, egyre lobogjon, ki-aludnia nem szabad!*”

Negyvenhat esztendővel ezelőtt írta le a bibliai szavakat. Azokban célkitűzései, eszmeisége, hitvallása, életének szinte teljes programja benne foglaltatott. A hagyomány szellemében úgy tanult, tanított s mívelte a tudományt hogy az „*oltár tüze*” mindig égjen.

AZ ÓKORI ZSINAGÓGA

STOBI, MACEDÓNIA

A világ különböző részein élő ókori zsidóság közösségi életének is a zsinagóga volt a középpontja. A művészettörténeti szakirodalomból jól ismerjük azokat az épületeket, amelyek korabeli stílusjegyeket viselnek magukon. A sorból hadd emeljem ki a Szíria területéről, Dura Europosz térségéből előkerült templomot, falain szentírási személyek – Ábrahám, Izsák, Mózes, Áron, Mordecháj, Eszter, Saul, Dávid életéből vett epikus jellegű jelenetek stb. – és többek között hétágú menóra, s héber textus bizonyítja az egykori rendeltetést. Az izraeli Bét Alfa és Chámát Tverjá mozaikpadlóján figuráció, és a nemzetközi kultúra hatását sugárzó zodiákus jelképek és azok héber nyelvű elnevezése olvasható.

De vajon a vén földrészen, Európában voltak-e zsinagógák az ókorban?

Lássunk egy példát Magyarország területéről. Rómer Flóris a mai Dunaújváros területén az egykori postaház egyik hátsó épületében, befalazottan, egy táblát fedezett fel. A rajta levő szöveget Theodor Mommsen olvasta el „A 222-223. között uralkodó Alexander Severus császár idején az intercisai – Duna-újváros korabeli elnevezése – vámállomás főnöke, Cosmius állíttatta az anyacsászárnő, Julia Mamaea tiszteletére. Ő – Cosmius – volt a zsinagóga elnöke.” Krausz Sámuel az 1902-es IMIT Évkönyvben kétségbevonja, hogy e térségben zsinagóga állhatott. Így ír: „Cosmius méltán rávéshette még a szűkszávú köre is a zsinagógai rangját. Csakhogy úgy kell a dolgot képzelni, hogy ő e rangot valahol otthon, Rómában

vagy más községben viselte, nem lehet ugyanis föltenni, hogy a római Pannóniában is oly helyzetben lettek volna a zsidók, hogy községekké tömörültek volna.”

Az 50-es években e fogadalmi tábla megtisztításakor Scheiber Sándor professzor egy olyan szóra bukkant, amely perdöntő volt: *iudeor*. Így a szöveg egyértelművé vált és bebizonyosodott, hogy Cosmius a *zsidók zsinagógájának* volt az elnöke. *Tehát minden bizonytalansággal együtt az ókori zsinagóga Pannónia területén is, csak romjai nem maradtak fenn.*

Stobi város a görög határ közelében – úton Hellász felé – a Vardar és a Crna folyók találkozásánál fekszik. 1924. és 1928. között nagy ásatások számos olyan kultúrtörténeti eredményt tártak fel, amelyek a város ókori jelentőségét bizonyították. Az épületegyüttes nagyobb részt a III-IV. században készülhetett.

Diocletianus őregkori visszavonulása után a politikai zűrzavarból egy új, nagy koncepciójú egyéniség alakja körvonalazódik ki, Constantinusé, aki a római birodalom egyeduralkodójáért harcolt. Birodalma óriási méretű volt. Határai Egyiptom, Palesztína, Szíria, Kisázsia, Pontus, Dacia, Pannónia, Noricum területét átfogva Gallia, Britania Ibéria földjére is kiterjedt. A 305-ben épített trieri bazilikája, mint típus elindítója az ilyen jellegű épületsorozatnak. Maga a bazilika elnevezés eléggé sokjelentésű. Általánosságban a „baszileosz” szó az uralkodó személyére utal. Azt jelenti: királyi. E néven ismert számos misztériumvallás kultuszhelyének épülete is. Építenek bazilikát Rómában törvényhozás, katonai gyakorlat vagy piac céljára. Az előkelő paloták fogadóterme magánbazilika néven vált ismertté. De a bazilika szóval jelöltek zsinagógát is, pl.: az Alexandriában 116-ban lerombolt kéthajós, galériával megosztott termet. A trieri bazilika háromhajós, nyugati végén apszissal bővített előcsarnokkal. Amennyiben feltételezésünk igaz, ennek az épületnek pár évtizeddel későbbi leegyszerűsített formája a stobi épületegyüttes zsinagógája is: 14,2 × 19,2 méter alapterületű. A 7,4 méter távolságra levő oszlopsor háromhajós térséggé osztotta. A keleti fal közepén előkerültek az egykori apszis maradványai, ahol a frigyszekrény

állott. Három ajtón keresztül lehetett megközelíteni a nyugati rész előcsarnokát.

Stobi egykori jelentőségét bizonyítja, hogy az ásások során palota, templom, fürdő, börtön, kaszinó és más épületek romjai is előbukkantak a zsinagóga mellett.

Az intercisai zsinagóga korai párja, szomszédja tehát ez, amely Macedónia egykori fővárosában, Stobiban állott, amely görög nyelvű oszlopfelirátán olvasható szöveg tanúskodik az épület zsidó jellegéről és rendeltetéséről, hiszen megnevezik a „zsinagóga atyját”. Ez az egyetlen ókori – Európa területén található – zsidó templom, melynek maradványai előkerültek.

In: Új Élet, 1986. szeptember 1.

„... SOROKBA TÖMÖRÍTETT ÉS BEÉGETETT JAJKIÁLTÁS...”

INTERPELLÁCIÓ A PARLAMENTBEN

1987. december

Engedtessek meg, hogy egy rövid, személyes élménnyel indítsam el hozzászólásomat. Két esztendővel ezelőtt szabadságomat nem messze Budapeستől, Alsógödön töltöttem, mely Magyarországnak az egyik legszebb természeti egysége.

Látva a hömpölygő Dunát, s mögötte a szinte vigyázzba merevedő hegyeket, alázattal viseltem a természet iránt. Itt a Dunának van egy holtága is. A holtág talán még valamivel szebb. Egy eldugott kis részen gyökereitől megfosztott szomorúfüzet láttam, a vihar tépte ki. Tavaly újból arra járva, a természet különleges csodája folytán még azt láttam, hogy némi rügy, levél és virág is volt a fán. Az idén már nem volt levél, nem volt virág.

Csak a gyökerek kiáltoztak, mintegy sugallva, hogy gyökér nélkül nem lehet élni. Ez a kép azóta is kísért, és természetesen ez nemcsak a természet rendjére, hanem az élet különböző területeire is igaz. Gyökér nélkül, múlt nélkül, hagyományok nélkül nem lehet élni.

Saját közösségem egykori történelmi tapasztalataiból is ismerhető, hogy mit jelentett a közömbösség, és milyen nagyszerű fogalom az, ha az emberek nem közönyösek, hanem felemelik tiltakozó szavukat minden olyan ügyért, amely közösséget sért emberségében, gondolkodásában, anyanyelvében, múltjában és jelenében.

Az elmúlt hetek ismert erdélyi eseményei miatt a magyar társadalom minden része emelte fel tiltakozó szavát és ajánlotta fel segítségét.

Engedtessek meg – s itt a lelkész képviselőtársak felkérésének eleget teszek –, hogy külön hadd emeljem ki a magyarországi és országunkon kívüli egyházak odaadását, felelősségvállalását, tapintatát és nyitottságát. Amikor kéréssel fordultak hozzánk, ajtónk mindig nyitva állott.

Tisztelt Ház!

Hívõ emberként és rabbiként mi mondatja velem az aggodalom szavait? Hadd idézzem a mártír költõ csodálatos gondolatsorát, aki így fogalmaz:

„...Ki gépen száll fölébe, annak térkép e táj,
s nem tudja, hol lakott itt Vörösmarty Mihály;
annak mit rejt e térkép? gyárat s vad laktanyát,
de nékem szöcskét, ökröt, tornyot, szelíd tanyát;
Az gyárat lát a látcsõn és szántóföldeket,
míg én a dolgozót is, ki dolgáért remeg,
erdõt, füttyös gyümölcsöst, szõlõt és sírokat,
a sírok közt anyókát, ki halkán síroгат...”

Ebben a néhány sorban benne van mindaz, amely ellen, és amely mellett opponálok.

A sírok, a temetõk jelentik a múltat. Az erdõ, az iskola, a templom, a színház jelenti, jelentheti a jövõt. Az ember, az anyanyelv, a kultúra jelentheti a jövõt.

S ha a gyökerektõl megfosztanak, akkor vajon milyen lesz a jövõ?

Hiszem, hogy e sorokba tömörített és beégetett jalkiáltás – szabadjon itt a Biblia szellemét idéznem – nem lesz pusztába kiáltott szó!

Néhány nappal ezelõtt egyik napilapunkban olvastam egy gyönyörû Illyés idézetet. Engedjék meg, hogy ugyanezt a gondolatot szinte reprodukálva, egy kevésbé ismert, de gondolataiban mindenképpen találkozó nagy tehetségû írónak, egy néger írónak az 1960-as években megfogalmazott sorait ajánljam szíves, nagybecsû figyelmükbe:

Igy ír az 1960-as években Aime Caesare, Nobel-díjas író, aki Martiniquen élt:

„...Valahányszor egy vietnami elesik, egy madagaszkárit megkínóznak, egy zsidót megbántanak, egy négert meglincselnek, egy kisebbségben lévő népcsoportot diszkriminálnak, az egyetemes emberi kultúra egy darabja omlik össze, és az egész emberiséget ütik arcul...”

Nagyon remélem, és nagyon hiszem, nem kell az emberiségnek szégyentől piruló arcát soha többé eltakarni.

Köszönöm.

„...A RABBINAK FEL KELL EMELNIE SZAVÁT!”

INTERPELLÁCIÓ

Országgyűlés, 1989. május 10.

Tisztelt Elnök úr! Hölgyeim és Uraim! Kedves Képviselőtársak! Nem veszem elő megírt beszédemet. A perc hatása alatt szeretném megosztani Önökkel érzelmeimet és gondolataimat ebben a történelmi pillanatban.

Megrendülten állok itt most Önök előtt, egy olyan közösség küldöttként, amely átszenvedte a történelem legnagyobb sorscsapását. Fájó kegyelettel emlékezem a hat millió európai, s azon belül a 600 ezer magyar zsidóra, akik a különböző koncentrációs táborokban, munkaszolgálatban vagy a Duna partján lelték halálukat. Pontosítom: nem jó a „lelték halálukat” kifejezés. Ugyanis – megölték őket. Ugyanakkor kegyelettel gondolok azokra a cigányokra, ellenállókra, és minden üldözöttre, akik ártatlanul ontották véréüket.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Valamikor, talán középkorban, olvastam, hogy a barbárnak nevezett Rómában megbélyegezték a tolvajt. A homlokára két betűt égettek: egy „C”-t és egy „F”-et. E két betű két szót takart: Cave Furem. Vigyázz, tolvaj!

A civilizáltnak nevezett XX. század betűvel, számmal megbélyegzett embereket, mert egyetlen „bűnük” volt: zsidók voltak. Személyes élményeim közvetlen élményeim nincsenek a háborúról. Fehér hajam ellenére, be kell vallanom önöknek, hogy a háború után születtem olyan család gyermekeként, ahol szinte mindenkit kiirtottak.

Az én családom Kelet-Magyarországról származik, édesapám Csengerben született, édesanyám Esze Tamás falujában, Tarpán.

Felmenőim részt vettek a magyar szabadságharcban, 1848-ban. Elődeim részt vettek az első világháborúban.

Mégis szinte a teljes családomat kiirtották. Harminckilencen pusztultak el Auschwitzban. Sírlátogatásra nincs hová mennem. Sírjuk sincs, hiszen elgázositották őket, majd a földi porhüvelyt elégették. Hamvaikat szétszórta az a buta, az a kósza szél.

Kötelez bennünket, a közös emlékezés. Ezen a helyen, az ország Házában különösképpen megindító szólnom, hiszen ez a Ház hozta meg a különböző zsidótörvényeket, s most ennek a Háznak az elnöke – gondolom valamennyiük érzelmét és gondolatait tolmácsolva – fejezte ki fájalmát, együttérzését.

Természetesen ebben a szörnyű, tragikus korban is voltak emberek az embertelenségben. Nemcsak Wallenbergre gondolok, vagy Carl Lutzra, nemcsak a jelenlétével bennünket megtisztelő Giorgio Perlasara, hanem kiváló magyar emberekre is. Jeruzsálemben van egy különleges múzeum, a Jád Vásém. Örök emléket állít azoknak, akik mártíriumot szenvedtek. Amikor ott jártam, láttam, hogy – a Világ Jámборainak parkjában – egyre gyarapszik a magyar nevek száma, azoknak az igaz magyar embereknek a száma, akikre mindig büszkék lehetünk.

A következő kérdéskör – az antiszemitizmus. Vajon több-e az antiszemita megnyilvánulás Magyarországon ma, mint korábban, azt megmondani nem tudom, hiszen nincs szeizmográf, amely mérni tudná. De mindenképpen azt kell mondjam: nyíltabb. Utalhatok itt arra, hogy a napokban több zsinagógánkon újból megjelent hajnalra virradóra a szégyen foltja, a horogkereszt; hogy a napokban több tanintézetünk ablakát kétszer is betörték, gyakran az utcákon is – szavakkal ugyan –, de inzultálnak embereket.

Úgy gondolom, a rabbinak fel kell emelnie szavát itt, ehelyütt, az ország legfelelősebb emberei, személyiségei előtt. A mai Magyarországon, 44 évvel Auschwitz után, még a szalon-antiszemitizmus sem engedhető meg. De azt hiszem, sehol a világon. Szélesedő demokratizmusú társadalmunkban különösképpen fontos, hogy én is felhívjam erre e helyen a figyelmet.

Sok mindent lehet tenni ellene. Az első és számomra talán a legfontosabb eszköz, a pedagógia. Megfelelő módon, objektíven és tárgyilagosan szólni a holocaustról. Ha Önök, fellapoznak egy magyar közép- vagy általános iskolai tankönyvet, nem hiszem, hogy három vagy négy sornál többet találnak arról, hogy a holocaust alatt 600 ezer magyar állampolgárt – akik zsidónak születtek – a különböző koncentrációs táborokban megölték.

Az elmúlt egy-néhány évtizedben valamilyen megfogalmazhatatlan szemérmességéből nem volt szabad a publicisztikában ezt a szót leírni: zsidó. Valamiért szégyen volt. Néhány évvel ezelőtt az egyik ismerősöm, akinek hozzátartozója elhunyt, el akarta temettetni halottját egy budapesti zsidó temetőben. Kérte az egyik újságnál, hogy tegyék közzé a végtisztességet hírül adó kommunikét. A helyszínt így jelölte meg: Rákoskeresztúri Zsidó Temető. Így nem vették fel. Csak a Kozma utca 6. volt elfogadható. A Kozma utca 6. színonimája lett – valamilyen vonatkozásban – a magyar zsidóknak. Érdemes lenne ezzel a kérdéssel tudományos szinten is foglalkozni.

Még egy fájdalomról hadd szóljak. Magyarországon, közterületen a 600 ezer magyar zsidó mártírnak nincs köztéri emlékműve. 600 ezer ember! Tudomásom szerint egy városban sincsen.

Két rövid gondolat még befejezésül. Az elnök úr által elmondottak, és az egész hozzáállás, ami itt a levegőből érződik, késztet arra, hogy egy olyan témáról is szóljak, amelyről hosszú-hosszú ideig szintén nem beszéltünk. A deportálások 45. évfordulóján, ezen a viszonylagosan kerek évfordulón, a magyarországi zsidóságra való emlékezésnek egyik jele lenne vagy lehetne, hogy ha a *Magyar Népköztársaság teljes-jogú diplomáciai kapcsolatot venne fel Izrael Államával*, ahol a magyarországi holocaust leszármazottainak egy jelentős része él. Tisztelettel kérem az általam elmondottakat megfontolni szíves tudomásul vétel végett.

Az utolsó gondolatom. Néhány évtizeddel ezelőtt, talán 20 évvel ezelőtt, alkalmam volt összeismerkedni a magyarországi zenetörténet, zeneirodalom legnagyobb klasszikusának özvegyével. Elmondott egy kis történetet. Így hangzik: valamikor a második világháború

előtt összeházasodott egy angol férfi és egy svéd nő. Szerelmükből gyermek született, s úgy nevelték, hogy az angol és a svéd kultúrát egyaránt sajátjának érezze. Kettős gyökérrel. S amikor a gyerek középiskolás lett, odamentek hozzá diáktársai és azt kérdezték tőle: mondd, te tulajdonképpen mi vagy? Félig svéd, félig angol? Mire a válasza úgy hangzott: nem, én egészében vagyok svéd, és egészében angol. A kettősgyökerűség meghatározza a célkitűzést, amelyet a magyar zsidóság maga elé helyezett.

Megköszönöm megtisztelő figyelmüket. Köszönöm szépen.

PÉNTEK DÉLUTÁNI VIRRADAT

Nagyon szeretem a péntek délutánokat Jeruzsálemben. Itt ülök a Merkáz Klita, a Befogadási Központ, harmadik emeletének parányi lakásában az ablak előtt, s kitárulkozok előttem az „Arany Jeruzsálem”. A valószínűtlenül kék ég, és a csillogó napsugár által aranyköntösbe öltöztetett Szent Város. Az utakon már gyengül a forgalom, sábatra készülődnek az emberek. Emitt még zakatol, s monoton zenét duruzsol a munkagép, melynek vezetője szinte egyedül rendezi át a kicsiny hegyoldalt, odavarázsolva hűsítő árnyékot adó parkot, sétányt a szerelmeseknek, játszóteret a zibongó gyermekhadnak.

Amott már csendes – az egyébként gyermekzsivajtól hangos – iskola, melynek falai között három és félezer gyerek tanul. Az iskola bejárata mögött csöppnyi park húzódik meg szerényen. Neve: Kineret Cohen. Kineret Cohen 12 éves volt csupán, a tér mégis az ő nevét viseli. E kislány ott ült azon a 405-ös autóbuszon, amely Tel-Aviv és Jeruzsálem között haladva, gyilkos terrorcselekmény áldozata lett két esztendővel ezelőtt.

Valamivel volt csak fiatalabb, mint Anna Frank. Gondolataim és érzelmeim kavalkádjából kiragadva most a kosárlabda pályára téved tekintetem. A tömegsport itt azt jelenti, hogy mindig és mindenki előtt nyitva áll a hőséget sugárzó betonkatlan. Állandóan kosarznak a fiúk, s hangosak, fékezhetetlenek, könnyedén öltözöttek, fáradhatatlanok, tehetségesek. Vajon melyikből lesz az új Miki Berkovics, vagy a mai izraeli fiatalság egyik sportideálja, Doron Jamchy?

Messziről látszik a nemrég épített szfárádi zsinagóga impozáns architektúrája. Olyan templom ez, ahol együtt ad hálát a Mindenhatónak a világ négy tájáról hazatért zsidó. Először monotonnak tűnő imájuk ma már lenyűgözően érdekesnek hallik, melyben állandóan az örök időszerűséggel bíró üzenet szárnyal: „Vetechezená énénu besuvchá lecion beráchámim.”

Ülök a szobámban a nyitott ablak előtt, melynek szárnyait hat héten keresztül beragasztva tartottuk. Ma már anakronisztikusnak tűnik, hogy több mint négymillió testvérünkkel együtt, ragasztószalaggal és nejlon fóliával védekeztünk Irak örült diktátorának scud rakétái ellen. Az ország minden polgárára deprimálólag hatott a Cáhál és a józanész diktálta önfegyelem. Már nem emlékszem pontosan, hányszor hallottuk a kibírhatatlan atmoszférát teremtő szirénazúgást. Vagy arra, hogy hányszor vettük fel korunk egyik védő szörnyszüleményét, az ormótlan gázalarcot. De így a péntek délutáni csendben újból kirajzolódik előttem a januári első támadás, amikor hajnalban iraki rakéták törték át Izrael egét, hogy legújabb kori történelmünk hős városának, Tel-Avivnak házai közé csapódjanak. Ültünk a „zárt szobában”, és remegve vártuk, van-e áldozata a gyilkos fegyvernek. Csendben mormoltam magamban a gyermekorból beidegződött T'hilim verseket, remélve, bízva, tudva, hogy Ő, a Teremtő soha nem hagyja el népét. Majd elhangzottak a „varázs” mondatok: le lehet venni a gázmaszkot, ki lehet menni a „zárt szobából”.

Kábultan, mint, ki álomból ébred, igazán csak akkor tértem magamhoz, amikor a rádióban, reggel hatkor érces hangon, gyönyörűen hangsúlyozva újra felcsendült az ősi, a hitet, s biztonságot sugárzó mondat: „Smá Jiszráél, Hásém Elokénu, Hásém Echád”.

Ülök az ablak előtt, de csak lelki szemeim előtt látom a Kotelt. Gyakran járok a Falhoz. Az ottani hangulathoz gyenge az emberi szó, azt csak érezni, s mindig megújultan átélni lehet. Az áhítatot teremtő légkört időnként a koldusok és az álkoldusok irritáló szava töri meg. Halkan, néha hangosabban, s még ritkábban agresszíven elhangzik a szó: c' dáká, c' dáká. Valóban ez lenne a c' dáká? Ez lenne

a jótékonyág? Nekem a c'dáká fogalmát annak a közösségnek a tagjai testesítik meg, akik minden reggel munkába menet a kiskatonáknak süteményt, friss kávé, jó szót és egy nép köszönetét viszik.

Ülök az ablak előtt, s nem messze udvarunk bejáratától, tündöklő mosolyú, kipás kisfiú jelenik meg. Szülei gyengéden fogják kezét. Ugyanolyan emberek, mint te, vagy én, csak pigmensejtjeikbe kicsivel több fekete szín keveredett. Etiópiából megmentett testvérek űk. Ideérkezésük az ugandai mentőakcióhoz, az entebbei bravúrhoz hasonlítható.

Ebben az országban mindig történnek csodák. Ennek az országnak szüksége van csodákra. Ez az ország maga a csoda!

Ugyanakkor arra gondolok, vajon ezeknek a fekete testvéreknek is végig kell-e járni a helyi bürokrácia néha kiismerhetetlen útjait. A gyakran megjelenő kiskirályok érthetetlen önkényeskedését hogyan értik meg? Remélem, hogy azokkal találkoznak, s ilyen az izraeli társadalom túlnyomó többsége, akik átértik az új olék gondjait, s akik megértéssel fogadják a Cionba hazatértek csetlését-botlását.

Ülök a Befogadási Központ harmadik emeleti szobájának ablaka előtt, s a szemben lévő automata ajtón keresztül egymás után érkeznek az ismerősök és az ismeretlenek. A kapuban éjjel-nappal fegyveres őr – somér – áll. Szükség is van a fokozott óvatosságra, hiszen alig van olyan nap, amikor az újságok címlapján ne olvassánk terrorista merényletről. Erről alig ír a világsajtó, ez alig érdekli, nem érdekli a világot.

Miért?

A zsidó ember élete nem egyszeri és megismételhetetlen? Rajtunk csak sajnálkozni, vagy bennünket csak elsíratni érdemes?

Az elmúlt évtizedek tehetséges költőjének sorai hasítanak belém:

*„Hagyd a népedet elpusztulni
Könyörülj rajta Istenem.
Süllyedjen el a vesszőkosár,
hagyd a kőtáblát üresen.”*

Hát nem, csak azért sem. M. A., kedves Barátom! Ez a nép elpusztíthatatlan, élni akaró, s mindig megújulni képes. Ez a nép – gondoljunk például a sok évtizedes szovjet alijára – lassan lassacskán hazatér. Cívódik, egymást marja, veszekszik és elégedetlen. Harsány, ingerlékeny, de optimista, s a kevésnek is örülni tud.

Békében akar élni, és békében fog is.

* * *

A napokban itt a házban megismerkedtem egy huszonéves fiatalal, horgolt kipát, ha úgy tetszik kapedlit visel. Büszkén mesélte, hogy nehezen ugyan, de teljesítette a három „ötvenest”. Azaz a katonaságnál 50 fokos sivatagi melegben, 50 kilogrammos felszereléssel, 50 kilométert gyalogolt. Megvédi övéit, egyszerűen azért, mert izraeli.

Gondolatbéli kalandozásaimból visszatérve ismét a kapura réved a tekintetem. A rabbi lép be. A kiejtéséből ítélve valahonnan az USA-ból alijázhatott. Itt nem kell Higginsnek lenni ahhoz, hogy megtudd, ki hol született. Az amerikaiak pörgetve, a franciák racscolva, ejtik a szavakat. Az oroszok nem tudják kimondani, hogy ÁNI. Helyette az mondják: ÁNYI. Akik az arab országokból jöttek, az „ájin” -t is szépen artikulálják. S könnyen felismered, ki származik Magyarországról. Mi a hangsúlyt a héber szavak elejére, s nem a végére tesszük...

Szóval a rabbi szakállas, jovialis úriember. Segítőkész, nagy tudású. Minden héten egyszer tanít párását hásávuát, azaz Tóra magyarázatot. Könnyű ivrit nyelven, szemléletesen magyaráz, s mondanivalóját kommentárokkal húzza alá. Vajon miért öten vagy hatan ülnek az óráján? Itt az új olék között a Tan iránt az érdektelenség teszi közönyössé az embereket? Vagy csupán nem jut el az emberek tudatáig hogy a könyv népe nem hanyagolhatja el az örökös adományt, a zsidó tradíciót?

Apropó, tradíció. Most jött be az a testes asszonyosság, aki a kásrutra tanítja az érdeklődőket, szerda délutánonként két órán ke-

resztül. E kurzus iránt viszonylag nagy az érdeklődés. Nem hiába tartozik a zsidó gasztronómia nemzeti sajátosságaink közé. A zsidó konyháról szóló könyvek ma is sikerre számíthatnak. A „suk” most is hangos az elárusítók rekedtes, de fáradhatatlan hangjától. A szupermarket változatlanul légkondicionált, elegáns, áruval teli, ám relatív méregdrága.

Most Michál lép be a kapun. Mi az, hogy lép? Libben. A klita tánctanára. Törékeny fiatal hajadon, hullámzó haja derekáig ér. Cábárit, azaz izraeli bennszülött, ami meglátszik minden megnyilvánulásán. Öntudatos, kedvesen hucpá mosolygós, s nem mindig kezdi pontosan óráját. Igaz, itt Ereben a pontosság nem tartozik a pozitív emberi tulajdonságok közé. Michál körbe állítja az embereket. Vannak vagy ötvenen. Hatévestől hatvanig. Megszólal a magnó, megindul a tánc. Szmolá, jeminá, kádimá, áchórá. Mosolyogtatóan ügyetlenül hullámzik a tömeg, s ropja a táncot. Igen, ennek a népnek már saját néptánca is van. Tánc, amelyet ismer idős és fiatal, s nyári estéken kint a tengerparton, vagy szombat kimenetelénél a kisváros főterén, büszkén és kecsesen lejt a gondjaitól megszabadult izraeli polgár. Csak azt nem értem, milyen út vezet a kezdeti ormótlan lépésektől az összetartozást is szimbolizáló sejtelmes táncig?

Ülök a szobámban a nyitott ablak előtt, s a most már pihenőre tért pedagógiai intézmények sokaságára gondolok, melyek öt és fél napon át adnak otthont mindazoknak, kik szomjazzák a tudást. Izrael pedagógiai rendszere igazi színes kavalkád. Itt már óvodás korban computerrel játszatják a gyermekeket. Valaki nemrégiben tréfásan azt kérdezte „Ereben ki az úr a háznál? A férj? Nem! A feleség? Nem. Akkor ki? A gyerek! – hangzott a szellemes válasz. Fantasztikus a gyerekkultúra. Minden miattuk, értük, a jövőért van. Ennyi csillogószemű, derűs tekintetű, felhőtlen homlokú, gyönyörű gyereket sehol a világon nem lehet látni.

Lehet, hogy elfogult vagyok?

Mindent áthat a tudás iránti vágy. Időnként járom a Méá Seá-rim – tisztának igazán nem mondható – utcáit. A szegényes külső mögött megszámlálhatatlanul sokasodnak a Talmud Tórák, chéderek, jesivák. Belépve az ajtók mögé, mindenütt hallgatóságot találsz. Ősi nyelven, héberül, vagy jiddis fordításban csendül fel a Talmud lírai atmoszférát teremtő, s az elmét csiszoló világa. Bné Brákban hasonló milliő fogad. Itt – különösen sábátkor – elegánsak az asszonyok. A divat talán még a párizsi igényeket is kielégítené, persze illő szemérmességgel, decens magatartással. És ha a férfiak Pierre Cardin-nál akarnak ruhát csináltatni, hosszú fekete kabátot, azt is megtehetik.

S hadd szóljak néhány szót Izrael büszkeségeiről, az egyetemekről. Az elsőről a Szentföldön, a Héber Egyetemről Jeruzsálemben. Építészeti remekmű e lankás tájra rásimuló campus, koronaként emelkedik a város felett. Több tízezer diákja öntudatosan vallja, hogy a világ egyik legjobb egyetemének a hallgatója. Igaz, az izraeliek véleménye szerint nincs igazi különbség a felsőoktatási intézmények között.

Ha meglátod a Tel-Aviv Egyetem parkokkal ékesített, nonfiguratív szobrokkal díszített környezetét, úgy érzed, valóban a tudás palotájába tévedtél. Itt magaslik a Bét Hátfcucot, a világ egyik leglátogatottabb „múzeuma”, itt ad otthont a sok százezer könyvnek, mikrofilmnek a csendet és áhítatot sugárzó, légkondicionált könyvtár.

Szólhatnék még a haifai Technionról és a Kármel tetején a tenger hullámaiból fürkésző Egyetemről, a Rámát Gán-i Bár Ilán-ról, ahol szinte alig lehet kipá nélkül látni előadót és diákot, s amelynek dinamikus fejlődése az izraeliek képzeletét is túlszárnyalja. Regélhetnék a titkok hordozójáról, a Weizmann Intézetéről, a sivatag oktatási központjáról a Beér-Sévai Egyetemről, tanárképző főiskolákról, tanítóképzőkről, szabadegyetemekről stb. stb., de már nem teszem.

Örömmel tölt el a tudat, hogy ha egyelőre még csak vendégként, de tucatjával tanulnak már itt Magyarországról jött középiskolások

és egyetemisták. Sokan közülük már úgy érzik, itthon vannak. Egyre többen vallják, mint jómagam, hogy évezredek vihardúlta történelme, érthető s néha érthetetlen kitérői, belső és külső küzdelmei, sokszorta átélt bátortalan kísérletei, kimondott vagy kimondatlan álmodozásai, sóvárgásai után, hazaérkeztünk.

Ülök a nyitott ablak előtt, s nyolcadik hónapja szívom be a Szentföld bibliai tájának ózondús levegőjét. Péntek délután van, erev sábat. Megszólal az első, a szombatot előrejelző bársonyosan bűgő hang. Azt hallatja, húsz perc múlva az asszonyok áldó keze öleli körül a gyertyalángot.

Istenem add, hogy végre köznapokon is szombati nyugalma legyen e sokat szenvedett, szétszóródott gyermekeit hazaváró országnak és népének!

In: Remény, Tel Aviv, 1992. október

HOLCZ BÁCSI

Az elmúlt héten két judaisztikai publikáció jutott el hozzám. Az egyik a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetségének az 5743. évre szerkesztett naptára. A vékony kis luách 45. oldalán feltüntették a vidéki hitközségek nevét, címét telefonszámát. Mindez hasznos információ azoknak, akik ott élnek, vagy valamiért – sírlátogatás, mártír-istentisztelet, nosztalgia, stb. – visszatérnek. Mindössze húsz név áll betűrendben, mindössze húsz városnév emlékeztet arra, ami a második publikációból kitűnik. E felbecsülhetetlen értékű kiadvány gondozója a Magyar Tudományos Akadémia Judaisztikai Kutatócsoportja, a szerzője az ekkor még ereje teljében alkotó, majd tragikus hirtelenséggel elhunyt kiváló zsidó tudós, Gazda Anikó. Posthumus munkájának címe: *Zsinagógák és zsidó közösségek Magyarországon*. E felbecsülhetetlen értékű térkép- és adatgyűjteményből kirajzolódik, hogy a második világháború előtt milyen zsidó élet volt ott, Európa keleti felén. Vettem a fáradságot és megszámloltam. A holocaustot megelőzően, Budapesten kívül, a jelenlegi Magyarország területén több mint ötszáz zsidó k'hilá őrizte a hagyományt. A Soában a magyar zsidóság nagy része elpusztult. Emléküket monumentális oszlopok, temetők, s üres templomok őrzik.

Vajon mindenütt őrzik az emléket?

Nézem az idei luáchoat. Szemem végigpásztázza a gyér névsort. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye területén már csak egy név árulkodik: Nyíregyháza. Hogy miért kutat tekintetem e vidéken? A szü-

leim miatt. A fiam kérte, hogy mutattassam meg a térképen, hol születtek apai nagyszülei. Keresem a Gazda Anikó készítette monográfia dokumentációin, s nagy nehezen megtalálom Tarpát, ott született az édesanyám. Szégyeltem magam, hogy oly keveset tudok e kis közösség életéről. A tudat mélyéről emlékek villannak elő. Tarpa, a Rákóczi harcos, Esze Tamás falva.

* * *

Tarpán a zsidók valamikor a múlt század első évtizedeiben telepedtek meg Károlyi gróf családjának védnöksége alatt. Az 1882-es tiszai vérvád ott is éreztette hatását. Különben a k'hilá önmagát ortodoxnak minősítette, a hívek nagyobb része szombattartó volt. 1944-ben 252-en éltek Tarpán. Április 16-án a falu minden zsidó lakosát összegyűjtötték a zsinagógában, néhány nappal később a beregszászi gettóba, majd onnan Auschwitzba deportálták őket. 19 lélek tért vissza, köztük édesanyám. Temetőjük feldúlva, házaik kifosztva, templomuk meggyalázva, s szívükben otthonra talált a halálig kisérő gyász. A Jád Vásém archívuma szerint 1949-ben két zsidó csonka család idézte a pár éve még viruló közösség emlékét.

Elöttem két könyv, mely a magyarországi zsinagógák építőművészetének állít emléket. Amerikában látott napvilágot 1968-ban Heller Imre és Vajda Szimcha munkája három nyelven, héberül, angolul és magyarul. Ez a *Magyarországi Zsinagógák* albuma című forrásmű 467 zsinagóga, imaház fotóanyagát tartalmazza, kiegészítve értékes művészettörténeti analízissel.

A tarpai zsinagógának még fényképe sincs benne.

A *Magyarországi Zsinagógák* című kötet pedig Budapesten jelent meg 1989-ben Gerő László professzor szerkesztésében. E reprezentatív tartalmú és formájú könyvben a fővárosi és megyék szerinti felsorolásban rekonstruálták a még működő, vagy eladott zsinagógákat.

Hová lettek a zsinagógák? Miért adták el azokat? A kommunista államhatalom kényszere nehezedett ennyire a Hitközségre? A Hitközség katasztrofális anyagi helyzete tette szükségessé az imaházak, templomok eladását?

Szabad zsinagógát egyáltalán eladni? Ha igen, miért, milyen feltételek közepette? Milyen beleszólása volt a szórványban élő kis közösségnek, az ott született, onnan elhurcolt, majd oda visszatért embereknek az imaházak eladásába?

Kérdések özöne sűrűsödik bennem, s tudom a higgadt tárgyalgossághoz, az objektív megítéléshez történelmi, időbeli rálátás és az összefüggések pontos, s nem hipotetikus ismerete szükséges. Nem is akarok analízist készíteni, hanem a régi-régi emlékemet elevenítem fel. Nem elemzés ez, hanem kortűnet csupán.

...

Édesanyám súlyos betegen vészelt át a második világháborút. Szüleit, férjét, testvéreit elnyelte a haláltábor. Legkisebb gyermekét 1944. március 19-én veszítette el. Anyám testét megtörték, halála napjáig súlyos beteg volt, csak szelleme, logikája maradt érintetlenül kristálytisztá. Életem egyik nagy fájdalma, hogy három héttel rabbiavatásom előtt szólította őt magához a Mindenható.

Amikor a Rabbiképzőbe jártam, a tanítás után mindig hazasiétem, hiszen úgy, de úgy várt a beteg anyám. Egy kora őszi délután kisírt, rémült tekintettel, elcsukló hangon szinte dadogva artikulálta, meghalt az utolsó tarpai zsidó. Budapestre telepedett földijétől át-tételesen hallotta a történetet.

Nem emlékszem az utolsó tarpai zsidó nevére. Nevezzük Holcz bácsinak. Holcz bácsi paraszt zsidó volt, felesége valamikor a harmincas években öt szép gyermekkel ajándékozta meg. Az egész Holcz családot elvitték Auschwitzba, mindenkit megöltek, elgázosítottak, csak Holcz bácsi tért vissza, haza, Tarpára. Reménykedett, hátha valaki egyszer, valamilyen csoda folytán visszatér. Ott volt az elárvult temető, s az elnéptelenedett kis zsinagóga. Ahogy lassan elköltöztek a szó szerint és átvitt értelemben „seérit háp'letá” megmaradottjai, egyedül maradt az emlékeivel. Ápolta a temetőt, takarította a romos templomot, majd „önként” beadta földjét a termelészövetkezetbe. Nagyon ritkán beszélt, inkább meredten maga elé nézve hallgott.

Szép nyári napon levelet kapott Budapestről. Céges papíron hivatalos stílusban megfogalmazott, udvarias hangvétellű levél volt. Épp a zsinagógából tért vissza, ahol mindennap tfilinjét rakta fel. Ki írt neki? Van valami hír családjáról? Miért ír neki a pesti hitközség? Többször elolvasta a levelet, nem akarta elhinni a leírtakat, A komplikált jogi köntösbe öltöztetett iratból nagyon nehezen hámozta ki a lényegét. „Tekintettel arra a tényre, hogy a helyi zsidóságot mérhetetlen ember- és ingatlan-veszteség érte, a közösség összérdeke azt kívánja, hogy mindazokat az épületeket, amelyek már nem szolgálják a helyi hitéletet, vagy a szórvány vallási célkitűzéseit, eladják.”

Elment Holcz bácsi a katolikus tisztelendőhöz, aki azt javasolta, menjen hozzájuk imádkozni. Holcz bácsinak azonban csak a zsinagóga kellett, a düledező, a tető nélküli. Öntudatosan válaszolt a pesti uraknak, amíg ő él, a templomot nem adhatják el. Hiszen, ha belép a romos zsinagógába, ott látja maga előtt meggyilkolt szeretteit, hallja a sliáh cibur hangját, a sófár zengését. Látja az eleven életet, a zsidó templomot, a biberkalapos férfiakat, a pajeszos gyerekeket.

Kért, majd könyörgött, ne adják el az épületet, ne ígérjenek „magánmatermet”. Neki a zsinagóga a családjá, a zsinagóga a mindene. Amíg a templom áll, addig vegetál ő is.

Levélváltás következik egymás után. A stílus változatlanul udvarias, hivatalos, majd óvatosan fenyegető, később már lekezelő. „X” hónap „Y” napján jelenjen meg a zsinagóga kulcsaival, mert a templomot eladták. A megadott időpontban elegáns autó fordult Holcz bácsi egyszerű falusi házához. Ajtaja zárva. A szomszédok azt a felvilágosítást adták, hogy a Holcz bácsi a templomban imádkozik. A belépők elé drámai kép tárult a templomban. Holcz bácsit azonnal kórházba szállították, de már nem lehetett segíteni rajta. A megviselt idegzetű, tragikus sorsú, utolsó tarpai zsidó önkezeléssel vetett véget életének.

Vajon van-e sírja, sírköve Holcz bácsinak?

Vajon miért nincs nyoma a tarpai zsinagógának?

In: A Hét Tükre, Tel Aviv, 1992. szeptember 24.

ELŐSZÉDER – ÉLŐ SZÉDER

Izrael, az építkezések országa. Számomra az egyik legkedvesebb élmény a földből nap, mint nap kinövő új házak, parkok látványa. A városok e gyors ütemű fejlesztése valahol mindig az életet, a jövőt és a bizakodást jelenti. A tudatos építési koncepció jegyében a beépített területeket mindenütt körülöleli az újonnan telepített fák, bokrok és egzotikus növények sokasága, így teremtve meg a modern kori urbanizáció és a homokra telepített természet harmóniáját.

Rámát Gán egyik új lakónegyedében, az ég felé tekintő toronyházak tövében régi stílusú épület, mátnász, azaz kulturális központ húzódik meg. E centrum sokrétű feladatai közé tartozik az új bevándorlók nyelvi oktatása s az izraeli életbe való beilleszkedésük megkönnyítése.

Lassan már egy esztendeje, hogy az ulpán – a mátnászban működő nyelviskola – igazgatója azzal a kéréssel fordult hozzám, hogy segítségére tudnék-e lenni. Az ott tanuló több száz, az egykori Szovjetunió területéről bevándorolt olé, tisztelet a csekély kivételnek, azon kívül, hogy tudja, hogy zsidó, a zsidóságról, a zsidó életformáról és világszemléletről, s nem utolsósorban a vallásról, a tradícióról alig-alig rendelkezik élménnyel. Történelmi dezinformáltságukra jellemző, hogy még az „entebei csodáról” sem hallottak.

Egy héttel Peszách beköszöntése előtt előszédert tartottam nekik. Várakozással és feszültséggel teli termet találtam. Mintegy háromszáz teríték idézte az előkészítés munkájának tengernyi fáradtságát. Az asztaloknál ünnepi ruhába öltözött kíváncsi emberek, az idősebb

férfiak ruháján második világháborús kitüntetések. Héber nyelvű Hágga-da-magyarázataimat tolmács fordította oroszra. A legszebb széderesti melódiák kiválasztása könnyen oldotta a hangulatot, majd fokozta az érdeklődést, s megérezték, hogy a Peszách nem misztikum, hanem olyan örömnép, amelynek mindig időszerűsége van. Az Egyiptomból való kivonulás, a csodás megmenekülés gondolata számukra nem történelmi elbeszélés csupán, hanem élő valóság, élő széder, az ősi zsidó sors mítikus párhuzama.

Az előszéder után beszélgetésbe elegyedtem az új bevándorlókkal. Hallottam gondjairól, örömeikről, a beilleszkedés problematikájáról s a reményről egyaránt.

Két új ismerőst szeretném bemutatni. Sorsukba belesűrűsödik a XX. századi történelem kis része, amint igaz, hogy a cseppben benne van a tenger, és a kagylóból is kihallik a tenger zúgása.

DÁVID

Első ismerősöm, Dávid 1918-ban született mintegy 60 kilométerre Moszkvától. Vallásos szülők gyermeke, édesapja még jesivába járt. Jiddis az anyanyelve. A Lomonoszovon tanult, az orvosi fakultáson. Alig száradt meg diplomáján a tinta, bevonult a hadseregbe; ekkor a német csapatok már Moszkva alatt álltak. Négy éven keresztül harcolt, s gyógyította a sérülteket. Szinte nincs is olyan testrésze, amelyen ne lenne sebesülés: lőtt seb nyomai a karján, a combján, a mellén. Amikor nem messze tőle bomba robbant, a szilánkok végighasították homlokát. Miközben minden nap szembenézett a halállal, 1944 közepén megtudta, hogy legközelebbi hozzátartozói is a háború áldozatai lettek. Mai napig él lelkében a gyász.

Élete úgy alakult, hogy hadteste részt vett a Budapest felszabadításáért vívott harcokban, ő maga a gettó palánkjainak lerombolásánál is jelen volt. Izgalom hatja át szavait, amikor felidézi az egykoron történeteket. Keservesen megvívott csaták sora után döntötték le a gettó fakerítését, visszaadva a szabadságot több tízezer zsidónak.

Elcsuklik a hangja, amikor a felszabadított gettó látványáról, hangulatáról beszél. Riadt szemű emberek, riadt tekintetű gyermekek nézték a katonákat. Dávidhoz görnyedt hátú, fehér szakállú, idős ember közeledett, s tétova félelemmel kezét nyújtotta felé. A fiatal, de az oly sok mindent átélt és megélt katona meghatottan fogadta el a talmudfóliánsok lapozgatásához szokott jobbot, majd zsákjába nyúlt, s maradék kenyerét az öregnek adta, aki megilletődötten fogadta el azt. Dávid félig megfordult, s halkán, de érthetően mormolta a bizalmat ébresztő szavakat: „Tatele, ich bin auch a Jid” („Bácsi kérem, én is zsidó vagyok”).

Dávid néhány hónapig még Magyarországon tartózkodott, majd visszatért szülőföldjére, és belgyógyászként folytatta munkáját Moszkvában. Mindig szorgalmasan, becsülettel, tehetséggel és hivatástudattal dolgozott. A negyvenes évek végétől úgy érezte, megváltozott a világ. Állandóan nőtt benne a feszültség, majd az elégedetlenség. Nem értette, vagy talán nem akarta megérteni, mi történik körülötte. Megrendült benne a bizalom. Közben megnősült, fia született. Pályája kettétört, ugyanis kórházigazgatói tisztségéből leváltották, s egészen nyugdíjazásáig beosztott orvosként dolgozott. Tíz éven keresztül kért kivándorló útlevelet Izraelbe, mígnem 1990-ben nyugdíjasként végre Izraelbe érkezhett. Most tanulja a héber nyelvet, itt Rámát Gánban, az ősök földjén, ahol alkotó ereje teljében nem élhetett. Hazatért, küszködik az igeragozással, a pontozatlan szövegek olvasásával, de már önállóan intézi dolgait. Úgy érzi, még feladata van, munkáját még nem végezte be.

MIHAIL

A másik újsütetű ismerősöm, Mihail, aki 1951-ben született Moszkvában. Már általános iskolai tanulmányai alatt kitűnt rendkívüli tehetségével. Amíg társai a matematika, fizika és kémia néha érthetetlennek tűnő világával küszködtek, addig ő játssza könnyedséggel oldotta meg a legbonyolultabbnak tűnő feladatokat. Amíg a

többiek a sportpályákon töltötték szabadidejüket, Mihail a sakktábla fölé hajolt. A 64 fekete-fehér kocka volt számára a kikapcsolódás. Ilyenkor frissnek, könnyednek, nyugodtnak érezte magát. Érdeklődött az irodalom, a művészetek és a zene iránt is. Gogol és Csehov, Lermontov és Puskin, Glinka és Csajkovszkij, Rubljov és Arhipenko voltak a „barátai”.

Iskolai feljebbvalói a katonai pályát tanácsolták neki, tehetsége és szorgalma erre predestinálta. A szülők előbb ózdkodtak, majd elleneztek, de olyan történelmi kényszer alakult ki körülöttük, hogy a fiú néhány hónappal az érettségi után a katonai akadémián találta magát. Tervezőmérnök lett, tanulmányait kitüntetéssel fejezte be. Hivatásos katonatisztként – néhány évvel diplomájának átvétele után – Magyarországra irányították. Egyik tisztje lett az „ideiglenszen” ott tartózkodó, de az országot valójában megszálló hadseregnek. Székesfehérvárra került: ma is szeretettel beszél az ősi, királyi városról. Tudja, hogy Alba Regia a latin neve, s ma is meggyőződéssel vallja, hogy a székesfehérvári futballcsapat, a Videoton abban az időben Közép-Kelet-Európa egyik legjobb együttese volt.

Egy kora őszi péntek délután, amikor kimenőt kapott, a városba sétált. Meglepődve látta, hogy az ódon falú házak egyikén Dávid csillag díszleg. Az ablakból fény szűrődött ki, belépett a házba. Ez volt a székesfehérvári kis zsidó imaház. A zsidó Mihail életében először itt tett kipát a fejére, s hallgatta az ott élő öreg zsidók – számára akkor még – idegennek tűnő imáját. Barátokra tett szert, idősebbekre és fiatalokra. Új világlátással ismerkedett meg, s gondolkodásmódja alapvetően megváltozott. Már nem értette, mit keres ő Székesfehérvárott. Szerette szülőföldjét, szerette Székesfehérvárt, de egyre inkább összekavarodott benne minden. Válságba került. Antikváriumokban olyan könyvekre bukkant, amelyek a zsidóság történelmével ismertették meg.

Hivatalos irataiban zsidó nemzetisége szerepelt, de igazán csak ott, Székesfehérvárott érezte át a szó jelentőségét. Lelki zürzavarából kikerülve öntudatra ébredt. Leszerelését kérte, de beadványait egymás után utasították el. Azonban a történelem közbeszólt. 1989-

ben a megszálló hadsereg katonája, az immár másképpen gondolkodó Mihail családjával együtt visszatért Moszkvába.

Azonnal beadta kivándorlási kérelmét. Másfél évvel ezelőtt érkezett Izraelbe, s briliáns tehetsége a nyelvtanulásban is megmutatkozott. Jelenleg, mint olyan sokan mások, ő is lakásgondokkal küszködik, de kiegyensúlyozott, optimista ember. Ígérete van egy helybeli tudományos kutatóintézettől, hogy az ulpán befejezése után oda mehet dolgozni. Tervezhet, alkothat immár ideológiai feszültségektől mentesen, öntudatos izraeliként, hiszen neki már nem kell titkolnia gyermekei előtt, hogy mit jelent az a meghurcolt, de számára mégis olyan kedves szó: zsidóság.

A KOGÁN CSALÁD

Dávidról és Mihailról szoltam. Két férfi, két személynév. Családnevüket még nem említettem, mindkettőjüket Kogánnak hívják, tehát az áronida nemzetség leszármazottai. Apáról és fiáról van szó. Dávid Michájlovics Kogán, a budapesti gettó egyik felszabadítója volt, Mihail Dávidovics Kogán, a megszálló hadsereg egyik – válságokkal küszködő, de öntudatra ébredő – tisztje. Ma újból együtt él a Kogán család. Tudják, érzik és mondják, az élet itt sem egyszerű, az élet itt sem könnyű. De Izrael szeretettel várja, befogadja és megvédi mindazokat, akik hazatérnek, s akik úgy érzik, az ősi föld egy új élet kezdete.

In: Szombat, 1993. január

NÉGY TANÍTVÁNY

A rabbi szó elsősorban tanítót, pedagógust jelent. Magyarországi rabbinikus működésem alatt elsőrendű feladatomnak tartottam Talmud Tórák, tanházak alapítását, ahol a fiatalok megismerheték a zsidó vallás hagyományait, a héber betűk varázslatos világát, történelmünket, s mindenekelőtt megerősödött bennük a tudat, az azonosságtudat, hogy ők a zsidó nép tagjai.

Utolsó éves rabbijelöltként az Országos Rabbiképző Intézet akkori igazgatója, az áldott emlékű dr. Scheiber Sándor Szegedre irányított. Rabbidiplomám kézbevétele után ő iktatott be a Tiszparti város rabbiszékébe. Az első pillanattól kezdve úgy éreztem, óriási megtiszteltetés abban a városban rabbinak lenni, ahol a magyarországi zsidóság történetének egyik legnagyobb és legzseniálisabb alakja, Lőw Immánuel, a „virágok és a lelkek” tudósa szolgált a Mindenhatót és közösségét.

Az alábbiakban négy magyarországi származású diák sorsát villantom fel. Eltérőek gondjaik, problémáik, más a koruk, a világlátásuk, de van bennük valami közös. A jövőbe vetett hit, valamint az, hogy ők már izraeliek.

TAMÁS

Mennyi zsidó élt akkor Szegeden? Meghatározhatatlan. Emlékezem szerint az akkori úgynevezett adónyilvántartásban háromszáz

család szerepelt. Az istentiszteletek – számomra mindig felejthetetlen – hangulatát kissé beárnyékolta a jelenlévő közönség demográfiai összetétele. Csak idős embereket láttam. Oly sok mindent átélt férfiakat és asszonyokat, értékes, szorgalmas egyéniségeket, akiknek életét kettétörte a holocaust, de akikben megmaradt a hit, s a hagyományunk iránti elkötelezettség.

De hol vannak a fiatalok? – mindig ez a gondolat foglalkoztatott. Hónapok múltával néhány fiatal arcra lettem figyelmes. A helyi József Attila Tudományegyetemen tanultak. Általuk, segítségükkel megismerkedhettem a szegedi egyetem zsidó ifjúságával, akik nagobbrészt Budapestről vagy más vidéki – városból, kisebb településekről érkeztek Szegedre, hogy ott sajátítsák el a tudományt. Most is magam előtt látom az egyik közösségi széderestét, ahol külön asztalt állítottunk fel az egyetemi hallgatóknak, s így negyvenöt fiú és lány hallhatta a Hággaða ősi szövegének modernkori interpretációját.

Közöttük volt Tamás. Tamás debreceni szülők gyermeke, aki jogot tanult Szegeden. Gyors észjárású, gyors beszédű fiatalember volt, aki könnyedén teremtett emberi kapcsolatokat, elegáns modora, céltudatossága vasszorgalommal párosult. A szülői házból tradicionális zsidó élményei elmélyültek a zsinagógai atmoszférában. Ott, az egyetemen ismerte meg menyasszonyát. Lelki és szellemi fejlődésének egy pontján arra az elhatározásra jutott, jutottak, hogy Izraelben kívánnak élni. Regénybe illő, kalandos módon jutottak el a Szentföldre. Két táskáján kívül nem volt semmi mása, csak a reménye. Elkezdett héberül tanulni, majd elsajátította az izraeli jogrendszer – a magyarországitól teljesen eltérő és roppant komplikált – világát. Ma Asdodban él, ebben a gyönyörű, tengerparti városban, s a centrumban lévő ügyvédi irodájában ott díszleg, a József Attila Tudományegyetem jogi fakultásán kapott diplomájának bekeretezett képe mellett, az Izraeli Ügyvédi Kamara nosztrifikáló dokumentuma. Ma már anyanyelvi szinten beszél a hébert, tárgyalókészsége, ügyvédi precizitása, megbízhatósága a város közismert és egyben elismert jogászává avatta. Orosz nyelvtudása lévén, sokat

foglalkozik az egykori Szovjetunió területéről bevándorolt olék jogi problémáival, s igen nagy az izraeli klientúrája is. Három gyönyörű gyermeke – anyanyelvük természetesen a héber – kiválóan beszél magyarul, igaz, néha a héber mondatokba magyar szavakat, vagy a magyar mondatokba hébert kevernek.

Tamás élete megoszlik a család és a hivatás között. Nem olyan régen így fogalmazott: „Úgy érzem, hogy igazán csak most értettem meg, értem meg azt, amit tanultam, hogy az ügyvéd feladata nemcsak a jog, hanem az ember szolgálata is.”

Az egykori debreceni kislefű, a szegedi egyetemista, a tanítvány, az izraelivé vált Tamás haja már deresedni kezd, lassan közeledik negyvenedik életéhez. Alkotó ereje teljében van, 14-16 órát dolgozik naponta. Úgy véli, Izrael szíve Asdodban dobog.

SZILVI

Pfilon, Rámbám és Thomas Mann munkáinak avatott ajkú mestere, a görög, latin műveltség terjesztője, a bibliai poézis szerelmese, a Rabbiképző Intézet egykori retorikaprofesszora, Buda évtizedeken át volt főbbija, dr. Benoschowfsky Imre 1960 körül az újlipótvárosi zsidó közösségnek, a Csáky utcai zsinagógának lett szellemi vezetője, főbbija. Helyére, a megüresedett újlaki-lágymányosi rabbiszékbe dr. Geyer Artúr került. Halála után egy esztendővel kerültem Magyarország egyik legrégebbi közösségébe, Budára. A részben megváltozott, és bizonyos mértékben oldottabb politikai légkörben szerveztük újjá az ottani Talmud Tórát. Az első órára három kisgyerek jött el, ma is emlékszem tekintetükre. Lassan emelkedett a résztvevők száma, majd a Joint segítségével gyönyörű Talmud Tóra centrumot létesítettünk a mai Frankel Leó, az egykori Zsigmond utcában. Talán nem túlzás, ha azt mondom, akkor fogalommal lett a budai Talmud Tóra. Itt ismerkedtem meg Szilvivel.

Néhány éves lehetett, talán akkor kezdett általános iskolába járni, mikor édesapja először odahozta. Félénk, halkszavú, csillogó

tekintetű kislány volt. Ő is megtanult héberül olvasni, elsajátította az imák fordításának egy részét, vékonyka hangon elénekelte velünk az ünnepi dallamokat. Szilvi egyszer csak elmaradt a Talmud Tóra oktatásról. Nemsokára megtudtam, hogy szüleivel és kisöccsével együtt Izraelbe alijáztak.

Több mint tíz évig nem láttam, mígnem két esztendővel ezelőtt Jeruzsálemben újból találkozhattam egykori tanítványommal. A szépszemű kislányból gyönyörű, 18 éves nő lett. Kis családjával élt együtt Jeruzsálem egyik nagyon szép negyedében. A meghitt nyugalomba egyszer csak berobbant a nagy Ő, a szerelem. Néhány hónapi ismeretség után Báruchhal eljegyezték egymást, s megismerkedésük után egy évvel összeházasodtak. Kibuchban tartott esküvőjük látványosságzámba ment. Négy generáció tagjai örültek Szilvi és Báruch esküvőjének, hiszen ott volt még – az Odesszából elszármazott hászid – dédnagypapa is, aki 95 esztendejét meghazudtolva mondta el a Sevá Bráchot egyikét.

Szilvi ma Jeruzsálemben él. Divattervezést szeretne tanulni, és nagycsaládról álmodik, s amikor kissé raccsolva – ahogy az itteni cábáritok, a bennszülöttek beszélnek – megszólal, bizony már fordítania kell. Héberől magyarra.

DANI

Már harmadik hónapja laktunk családommal együtt az egyik jeruzsálemi befogadási központban, amely mellett reprezentatív kosárlabdapálya invitálja a játékos kedvű fiatalokat. Fiam, aki maga is rabja lett e csodálatos sportnak, megismerkedett Danival, aki feltűnően ügyesen bánt a labdával, habár magassága talán a 130 centimétert sem érte el. Hamar kiderült, hogy Dani is Budapesten született. A két gyerek „kosárlabda-ismeretsége” tette lehetővé, hogy megtaláljuk régi barátainkat, Dani szüleit, akik Jeruzsálem egyik új, modern lakónegyedében laknak. Amikor leáldozófélben van a nap, házuk külső burkolatán felcsillan az *Arany Jeruzsálem* oly

sokszor megdalolt egyedi hangulata, szorgalmas munkáról és kifinomult stílusérzékről tanúskodik. Beszélgetéseink során kiderült, hogy a közeljövőben családi ünnepre készülődnek, néhány hét múlva bármicvája alkalmából Dani első alkalommal járul a Tórához, hogy elmondja az ősi áldásokat.

Köszönettel fogadtuk el meghívásukat az ünnepi szombatra, s a patinás zsinagóga falai közé lépve Dani édesapja fogadott riadtan. Péntek este, a templomból hazatérve, a zsinagóga rabbija megcsúszott a járdán, s súlyos izomhúzódása nem tette lehetővé, hogy elhagyja otthonát. Ki fogja „felavatni” Danit, ki intéz szavakat a felnőttek útján elinduló fiatalemberhez? Komoly megtiszteltetésnek érzem a felkérő szavakat, s annak ellenére, hogy két évtizedes prédikációs tapasztalat volt a hátam mögött, remegő térdekkel álltam fel a szószékre. Életemben először prédikáltam héberül.

Az istentisztelet után a gyönyörűen megterített fehér asztalok mellett a zsinagóga világi vezetője köszöntötte a közösség új, „felnőtt” tagját. Dani szeme vibrál a boldogságtól. Ő van a központban, mindenki őt köszönti, ünnepli. A szülők méltán büszkék fiukra. A nővér boldogan borul öccse vállára, találkozó tekintetük a testvéri szeretet hű tükröképe. Az előző alcím alatt már írtam Szilviáról, aki nem más persze, mint Dani nővére!

JÁÉL

1985-ben kerültem a Dohány utcai zsinagógába. A világ második legnagyobb *bét hákneszetje* mindig a magyarországi zsidóság egyik büszkesége, központja volt. A szellemi élet intenzívebbé tétele érdekében a közösség első elöljárósági ülésén elhatároztuk, hogy változásokat vezetünk be. Ismét fiatal arcokkal lett tele a fáradt állapotában is impozáns zsinagóga. Felekezeti gimnáziumunk diákjai minden szombat délelőtt tanáraik kíséretben jelentek meg közöttünk, üde színfoltot teremtve az istentisztelet hangulatában. Felújítottuk az akkor már több, mint tíz esztendeje nem működő

Talmud Tóra tevékenységét. Kis gyermekek és szüleik ugyanazon időben, egy épületben, de az eltérő pedagógiai módszereknek megfelelően ismerhették meg a zsidó vallás alapjait.

Új alapítatású gyermekkorusunk könnyen illeszkedett bele a magyarországi zsidóság szellemi, kulturális életébe. Fiataloknak és idősebbeknek izraeli pedagógusok oktatták a modern héber nyelvet. Utoljára hagytam azt, amelyet akkor a legfontosabbnak értékeltünk. Péntek délután úgynevezett ifjúsági istentiszteleteket szerveztünk. Rabbi- és kántorjelöltjeink segítségével a viszonylag nagy létszámú hallgatóság betekintést kaphatott az imák és az istentiszteletek struktúrájába, s részletesen ismerhette meg a hetiszakaszok összefüggését. A közös éneklés és a t'filá utáni kiddus valamennyiünk számára felejthetetlen élményt jelentettek.

Az ifjúsági istentiszteleteken tűnt fel Emese, egy rendkívül szimpatikus, csinos 19 éves leány. Harmadik-negyedik alkalommal nem egyedül jött el, udvarlóját is magával hozta, Másfél év után úgy határoztak, hogy alijáznak Izraelbe, és összeházasodnak. Emese és vőlegénye, Péter elbúcsúzott tőlünk, s a szülőkkel együtt mi is úgy éreztük, hogy a fiatalok boldogsága Izraelben biztosított. Miközben Emese hebraizált és nevét Jáélre változtatta, Péter nem tudta megszokni a számára új életkörülményeket, s visszament Magyarországra.

Jáél felvételizett a Beér Seva-i egyetemre, s azóta pszichológiát tanul. Új baráti köre szinte csak izraeli fiatalokból állt, s úgy érezte, nem siklott ki élete, sőt előtte a jövő. Elvárásaiban nem csalódott. Purim előestéjén ismerkedett meg az Egyiptomból származó zsidó fiúval, Dáviddal. S ahogy a mesében lenni szokott, meglátni és megszeretni egy pillanat műve volt. A Beér Seva-i egyetem fiatal rabbija eskette őket. Beszédében a magyar és az egyiptomi zsidó gyökerekről, az egymás iránti megbecsülés fontosságáról szólt, s reményének adott hangot, hogy a világ két tájáról az ősök Földjére visszaérkezett fiatalok itt, Erec Jisraélben a közös fedél alatt találják meg életük értelmét. A keleti zsidó dallamok és a Szól a kakas már harmóniát teremtő hangulata után az izraeli népi tánc, a hóra hallatán min-

denki ropni kezdte, idős és fiatal egyaránt. Az összefonódó karok, a lüktető ritmus az egymáshoz tartozás szavakkal le nem írható érzését keltette.

* * *

Amikor négy egykori, kedves tanítványom életéből villantottam fel a „fordulópontokat”, bizonyos mértékben eltérő, de mégis *közös sorsuk* tanulságaként a talmudi tétel igazsága kristályosodik ki bennem:

„Négy embertípust illet meg a dicséret: aki átszeli a tengert, aki átvergődik a sivatagi utakon, aki betegségéből felgyógyul, s aki a szabadságot választja. (Berácho 54/b.)

In: Menóra, Torontó, 1993. október 8.

BEN-GURION REJTÉLYE

GONDOLATOK HERMAN WOUK *ÉN ISTENEM*
C. KÖNYVÉNEK OLVASÁSA KÖZBEN

Ben Gurion, Izrael bölcs, kemény építőmestere, azt kérdezte, amikor ábrándosan lebegő, fehér hajával, tábornoki állával fogadott az irodájában:

– Ti amerikai zsidók különböztök minden zsidóságtól, ami valaha is létezett. Nem vagytok idegenek, vagy másnál idegenebbek az országokban, hiszen Amerika csupa bevándorlóból áll. Oda tartoztok, és mindig is boldogulni fogtok. De hogyan fogtok fennmaradni, mint zsidók?

Gondolkodás nélkül feleltem: – A vallásunk által.

Az öreg szocialista rejtélyes mosollyal rám sandított, kezét egy barokk bőrkötésű könyvre téve:

– *A Biblia* itt van az íróasztalomon, és otthon az ágyam mellett is. Izrael országát *a Bibliára* fogjuk felépíteni. De, ami a vallást illeti... az bizony megfoghatatlan rejtély.” – írja Herman Wouk az *ÉN Istenem* című, magyarul most megjelent könyvében. (178. old.)

Erről *a rejtélyről* szól a mű, s azokhoz beszél, akik az *utat* keresik, s akik kíváncsiak arra, hogyan járható be az az út, amelyet zsidóságnak neveznek.

A szerző is tudatában van, hogy világszerte süllyedőben van a zsidó tudás, ezért célja, hogy érdeklődést keltsen a zsidó vallás iránt. Vezérelve az őszinteségtől írja: „Az olvasó észre fogja venni, hogy a zsidóság és a judaizmus vonzó és hatásos vonásaival foglalkozom... Minden nemzedékben túlzások és hazugságok tömkelege foglalkozott a zsidók hibáival, hiszen ők sem tökéletesebbek, mint a többi

ember... E könyvben, amennyire tudok hitemről, és népemről szeretnék szólni, s az igazat fogom írni.” – vallja Wouk. (13. old.)

Fejezetcímeiben, egész könyvének logikus szerkezeti felépítésében végigjárja történelmünk évezredeit. Könnyed stílusával, párhuzamteremtő készségével, logikus okfejtésével megfogalmazza a bennünk is kimondva-kimondatlanul annyiszor felvetődött kérdést. Kik vagyunk egyáltalán, mi a „státusunk” a világban? Hogyan határozhatjuk meg önmagunkat, milyen módon identifikálható a zsidóság?

Hallgassuk meg Wouk-ot, mit mond ő, a vallásos életet élő, de világi ember, a zsidóság törvényeit óvó, de a Broadway-en is dolgozó világhírű szerző, a tradíciót nemcsak élő, de megélő, nemzetközi hírnévnek örvendő író.

„... Izraeliták vagyunk, utódai a kicsiny népnek, amely háromezer évvel ezelőtt a Sinai-sivatag felől érkezett Kánaánba, tarsolyában az egyiptomi fogságból való szabadulás emlékével, a Mózes nevű törvényalkotó és felszabadító vezetése alatt. Zsidóknak neveznek bennünket, örökségünket pedig judaizmusnak, zsidóságnak, mert nemzetünk politikai hanyatlása és bukása idején azt a törzset, amely legtovább kitartott, és – a Tóra jövődőlésének megfelelően – fennmaradt a száműzetésben élő töredékből, Judának, Jehudának hívták” (16. old.)

E népnek, vallásnak, kultúrának az ún. kiválasztottsága pedig abból áll, hogy Isten törvénye szerint éljen, s a „...nemzet iránti odaadással őrizni Isten ismeretének és szeretetének lángját.” (22. old.)

Alapvetően fontos, hogyan viselkedünk embertársainkkal szemben, s helyzetünk a földön attól is függ, hogy bemutassuk a világnak, mivel gazdagítottuk az emberiséget.” Mi a Tórát tettük le a világ asztalára, a helyes életvitel és minden dolgok mózesi látomását. Ez a mi létünk: életünk tartalma. Míg őrizzük a lángot, úgy vélem, jogunk van népként fennmaradni Isten és ember előtt.” (35. oldal)

Wouk roppant művelt, olvasott ember, aki járatosságra tett szert a zsidó stúdiumok tárgyköréből. Ennek köszönhető, hogy szemléletesen mutatja be a *szombat* jelentőségét, állandó időszerűségét.

A törói szöveg vonatkozó idézete mellett mindenképpen figyelemre méltó a pihenőnap lényegéről levont következtetése is.

A Természetünnepek című fejezete a *peszách, sávuot, szukot* mezőgazdasági háttérének analízisét, e jeles napok erkölcsi mondanivalója teszi árnyalttá. Hangsúlyozza a kivonulás tényének – tehát magának a *szabadságnak* –, a kinyilatkoztatás misztériumának, tehát a *törvénynek* és a sivatagi vándorlásnak, azaz az állandó és *biztonságot teremtő otthon megbecsülésének*, örök időszerűségét.

„Izraelben még a nem vallásosok számára is a legnagyobb nemzeti ünnepekké váltak... A szavak szárazak és unalmasak a kovászos keresés, vagy a pálmaágas felvonulás cselekvő élményeihez képest. Száz előadást is meghallgathatunk, negyven könyvet is elolvashatunk a judaizmusról, mégis kevesebbet tudunk meg róla, mintha egyetlen évben megülnék az ünnepeket, a velük járó kötelezettségekkel és örömeikkel együtt.” (53. oldal)

A szerző szinte lírai hűrokat peng, amikor a Nagyünnepek – Ros Hásáná és Jom Kipur – fenségét ecseteli, bemutatva e napok drámaiságát, s az önvizsgálat és bűnbánat jelentőségét a hívő lélek életében. „De mivel bolygónkon a fennmaradás forrása a remény, higgyük: a zsidók talán az ősi nép bölcsességével ragaszkodnak a nagyünnepekhez, függetlenül attól, hogy a judaizmus többi aspektusával, milyen viszonyban vannak. Mert Jom Kipur szelleme spóra, melyből ősi hitünk újra felépülhet: mert csíra, amely az egész struktúrát hordozza, és halhatatlan.” (61. old.)

Az ún. kisebb ünnepek után, az ima és a zsinagóga jelentőségének méltatása következik, s megtudhatjuk, vajon miért kell nekünk héber nyelven imádkozni. Felelevenednek az étkezés, az öltözködés és a lakóhely jelképei, a kóserság szabályai, a hagyományhűség fokozatai. A Törvény szellemében kapnak hangsúlyt a zsidó élet fontos fordulópontjai, mint a körülmetélés, a bár micvá, a bát micvá, a tradicionális házasságkötés, esetleg a válás, majd az elmúlás. Wouk külön fejezetet szentel a halál fogalmának, zsidó szempont szerinti, értelmezésére.

A könyv harmadik része A Törvény címet viseli. Itt kirajzolódik a Tóra fogalma, a halhatatlan törvényalkotó, Mózes személye, az Írás lezárását követő felülmúlhatatlanul gazdag vallási irodalom a Talmud jogszabály gyűjteménye és ággáda – világa. Majd betekintést nyerhetünk a Talmud lezárásától, szinte napjainkig tartó szellemi fejlődésbe. Maimonides életművébe, a Joszéf Káró szerkesztette, s a mai vallásos életet is meghatározó Sulchán Áruh-ba, s az elmúlt századok kommentár-irodalmába, s mindezek hatására mindennapi életünkbe. „Az Örökkévaló szolgálatát ma is Mózes törvényei írják elő számunkra. Nincs szankció, amely betartásukra kényszerítene. Mózes törvénye abban is egyedülálló, hogy ma is, akárcsak hosszú évszázadokkal ezelőtt, kizárólag erkölcsi hatalommal bír. Ez a hatalom – mert valóban az – őrizte meg életét és azonosságát, annak a nemzetnek, amelyet zsidóságnak hívnak...” (148. old.)

Rendkívül érdekes és főleg tárgyilagos kép rajzolódik ki előttünk napjaink zsidó szellemi irányzatairól. Wouk szemléletesen mutatja be az ortodoxia gondolatának spirituális lényegét, a zsidóság fennmaradásában játszott elvülhetetlen érdemeit, s nem utolsó sorban arra mutat rá, hogy e szellemi mozgalom, s életforma lényege nem a „maradiság”, hanem a hagyomány iránti feltétlen alázat. Megismerhetővé válik az új „chászidok” célkitűzése, embert és lelket mentő hivatása, s az a vonzerő, amely tízezreket kerít hatalmába. „A legismertebb és a legerősebb csoportot ma a Brooklynban élő lubáviczi rebbe hívei alkotják. Hagyományuk liberális: a mostani rebbe a Sorbonne-on tanult. Iskolahálózatuk modern tanítási eszközöket használ, és fejlett szakképzési rendszert alakítottak ki.” (159. old.)

Nem hiszem, hogy az elmúlt négy és fél évtized alatt megjelent Magyarországon könyv, tanulmány, cikk stb., amelyből olyan – még ha érintőlegesen is – tárgyilagos képet kaphatna az olvasó a cionizmus születésének, fejlődésének, irányzatainak, ellenzőinek, megszállottjainak, harcosainak, megújuló törekvéseinek, s napi időszerűségének történetéről. E progresszív, senki ellen nem irányuló szellemi mozgalom hazája, a modernkori Izrael, amelyhez elszakítha-

tatlan kötelékek fűzik a szerzőt. Az Ország élete, harcai, sikerei, széthúzásai, geográfiai jellemzése, a több, mint hetven országból érkezettek, a hazatértek kultúrájának, hitének, hitetlenségének kavalkádja, s a roppant összetett izraeli lét igenlése, a gáluti zsidó hitvallomásának is tekinthető. Hiszen az egész világ zsidósága büszke e térség egyetlen erős és szilárd demokráciájára, amely a maga nemében egyedülálló az abszolutizmus és a diktatúrák virágzásának régiójában.

„A fiam, aki a haditengerészetnél szolgált, s a körülmények szerencsétlen alakulása folytán kénytelen volt eljönni Izraelből, magával hozta az ország iránti olthatatlan szerelmét, a vágyat, hogy újra megpróbáljon ott élni, és nem utolsó sorban tüneményes izraeli menyasszonyát. Egyszer azt mondta: „Izrael nem más, mint az egész zsidó történelem egyetlen lézernyalóbbá tömörítve.” Nem is hangzik rosszul. De persze nem mindenki ítélkezik ilyen sarkosan. Az izraeliek beleszülettek ebbe: ételük és italuk az egészséges szemlélet. Nem mondom gyávának azt a néhányat, aki belefárad ebbe, és az emigrációt választja: azt gondolom róluk, hogy egyszerűen csak emberek. Tisztelem a többséget, amely tántoríthatatlanul követi azt a sugárnyalóbot, családot alapít és végzi a dolgát: jókedvű, ha oka van rá, és harcba száll, ha arra van szükség, akárcsak azokat a zsidókat, akik világszerte a visszatérők bátor csapataihoz csatlakoznak...

A hit pedig a sebes változással járó féktelen csatározások ellenére is életben van ezen a földön. Úgy képzelem, a hit és a föld ugyanannak az éremnek két oldala: azé a sékelé, amely Izrael minden egyes, új szabadságot nyert gyermekét jellemezte a Sinai-hegyi első népszámláláskor. Egy izraeli szólással zárom le ezt a pillanatképet az izgalmasan tündöklő Cionról: Jihje b'széder. Rendben lesz.” (201. old.)

In: Egység, 1993. szeptember

KÖNNYCSEPP NACHSONÉRT

Nachson Waschmann őrült módon, lopott izraeli rendszámú gépkocsival, kipát viselő Hámász terroristák elrabolták. Nachson, hogy időben hazatérjen „tremelni”, magyarul stoppolni akart. A jeruzsálemi katonagyerek jesívát végzett, s alig néhány hónapja kezdte meg tényleges katonai szolgálatát.

A terrorista szervezet, a Hámász bejelenti, emberei „hőstettét”, majd a világ egyik legismertebb hírügynökségén keresztül hírül adja követelését: foglyukat kivégzik, ha... Ha Izrael kormánya nem teljesíti a képtelen feltételeket.

Az Izraeli Televízió szinte óránként mutatja be, az azóta híressé vált videokazettát. Álarcos férfi – tudatosan nem használom a szót: ember – igényeit sorolja, hogy kiket kell azonnal az izraeli kormánynak a börtönből kiengedni. Sorjázza a neveket. Mindnek vér tapad a kezéhez, bűnözők, gyilkosok.

A kamera ezután Nachson arcát mutatja, Most értem igazán, miért lélektükör a szem. Szavai kényszerszülte szavak: „ha nem bocsátják ki a kért foglyokat – értsd a gyilkosokat – engem kivégeznek... Most még jól vagyok... !” Nachson érzi, hogy mi vár rá. Tudja – hiszen itt nőtt fel – Izrael nem tárgyal terrorszervezettel, tömeggyilkosokkal.

A következő képen a Waschmann családot mutatja a kamera. Az édesanya esdeklő, de mégis öntudatos szavait nem lehet könnyek nélkül hallgatni. „Közös az Istenünk, s Isten nevében nem lehet gyilkolni, adjátok vissza ártatlan fiamat...” A horgolt kipát viselő

édesapa arcát ápolt szakáll borítja. Izrael és az USA kormányá-hoz – Waschmannék kettős állampolgárságúak – és a világ közvéleményéhez intézi kérő szavait.

Telnek a drámai napok, a lélekölő órák... A tömegkommunikációs eszközök ontják a híreket, feltételezéseket. Nachsont valószínűleg a Területeken tartják fogva.

Találj meg egy tűt a szénakazalban!

Újabb ultimátum. Amennyiben péntek este 9.00 óráig nem teljesítik a Hámász feltételeit, akkor...

Az egész ország lázban ég. Feszültség, izgatottság, remegés hatja át a levegőt. Háráv Jiszráél Lau, az országos askenázi főrabbi felhívására mindannyian imádkozunk. Vallásosak és világiak. Ötvenezren a Kotelnél, a Siratófalnál. Négy és fél millióan egy lélekért Izraelben, s ki tudja hányan szerte a világon.

Közeledik az ultimátum határideje. A máskor oly zajos, ételteli városok, elcsendesednek. Mindenki – meggyőződése szerint – a híreket hallgatja, a televíziót nézi, vagy – a vallásosok, akik nem kapcsolják be Sábbátkor a TV-t, az ablakon keresztül remegve kérdezik a járókelőket:

„Kiszabadult már, mi van Nachsonnal...?”

Ez nem krimi. Ez nem egy író álmodta túsztörténet. Ez az izraeli élet egy szilánkjá, fájdalmat okozó valóság. Nem drámaian bonyolított, végkifejletben „minden úgy is jóra fordul” ízű történet, hanem a XX. század végi izraeli élet része. Izraelé, amely a világ zsidóságának szíve, jelene, jövője. Izraelé, amely a világon az egyik legdinamikusabban fejlődő ország. Izraelé, amely befogadja a szétszórtásban élő zsidókat. Izraelé, amely óriási áldozatokkal és vérvesztésekkel járó diadalmas háborúk után, mérhetetlen önuralomról tett tanúbizonyságot az Öböl-háború idején. Izraelé, amely katonarvosokat és nővéreket küldött Ruandába, hogy mentse a biztos halál elől az embereket. Gyermekeket és öregeket, a huszonéveseket. Huszonéveseket, mint Nachson Waschmann.

A Palesztin Felszabadítási szervezet cáfol. A Nobel-békedíjas Arafat, aki szülőatyja az „intifáda” gondolatának, s aki még néhány

hónappal ezelőtt is „Szent Háborúra” szólította népét, elítéli a „terror minden formáját” Mindenki elítéli a brutalitást.

Elítéli? Ordít, ha kell...? Tesz ellene...?

Itt egy ember életéről van szó, de mindenki tudja, átérzi nemcsak Nachsont kell megmenteni. Az emberi biztonság veszélyben van. A szélsőséges fundamentalizmus, eszköztára kiismerhetetlen és végtelen. Ma Jeruzsálem, Tel-Aviv, Budapest Buenos Aires, London, New York, s holnap...?

Megbékélés, együttélés, megértés, tolerancia. Gyönyörű szavak, fenséges gondolatok. Istenem, Mi lesz Nachsonnal? Hallgasd meg könyörgésünket, hallgasd meg Istenem!

A legelitebb izraeli harciegységek egyike, a vezérkari főnök közvetlen irányítása alá tartozó terrorellenes kommandó, megrohamozza az épületet. Izrael nem tárgyal gyilkosokkal. Átlagon felüli szellemi és fizikai képzettséggel megáldott katonák az életüket kockáztatják társukért, Nachsonért. Izraelért. A világ zsidóságáért. Az emberiségért.

Falakat, vasajtókat törnek szét, előítéleteket zúznak darabokra. Az akciót irányító tiszt, akinek édesapja a Jom Kipuri háború hősi halottja, életét áldozza, kilencen megsebesülnek.

Nachsont azonban már holtan, bilincsbe verve, több halálos lövéssel testén találják meg. Újabb mártírjai vannak a „kiválasztott népnek”.

Temetés, zokogó emberek, a könnyeit már elsíró Waschmann anyuka arca. Felejthetetlen napok, tragikus végkifejlet. Fájó, lélekbemaró gyógyíthatatlan sebet osztó „győzelem” ez.

Uram, meddig még?

In: Newyorki Figyelő, New York, 1993. december 8.

CSULÓ

BERGER ISTVÁN, PÉCSI FŐRABBI EMLÉKÉRE

„Ó, hallgasd meg imám, s vedd kézhez fohászom!
Könnyeim előtt ne menj szótlánul tovább.
Mert futó vándor vagyok világodon –
Hontalan utas, mint Atyáim mind e földeken
Csak ideiglenes lakód.
Légy elnéző, hát, hogy ettől erőre kapjak.
S szánj meg, mielőtt Sorsom –, mit kimértél
Mindannyiunkra:
Beteljesedne Rajtam!”

Méir Weisz, a Héber Egyetem nyugalmazott professzora, egykori debreceni főrabbi budapesti előadása megihleti és a Tehilim 39. fejezetének fordítására készíti, ihleti Berger Istvánt, a *Csulót*.

Csuló volt a ragadványneve. Soha, senki – talán Ő sem – tudta, hogy kitől kapta, ki adta Neki ezt a furcsa elnevezést.

A *Csuló* fogalom volt Magyarországon.

Megtettesítője az illő rabbinikus szerénységnek, az enciklopédikus tudásnak, tudásvágyának, a segítőkészségnek, a kiválasztottak alázatának. A toleranciának, az elegáns fogalmazásnak, a humanista gondolkodásnak.

Gyerekként élte át a Soát. Édesanyján kívül, senkije nem maradt életben. A Mama volt mindene, még családot sem alapított. Minden szabad idejét vele töltötte, leste gondolatát, őrködött egészségén,

vigyázta álmát. Amikor a Mama elment, a *Csuló* – habár nagyon sok barátja volt – egyedül maradt.

A *Csuló* Zsidó Gimnáziumot végzett, majd a Rabbiképzőben a korszak magyar zsidóságának legnagyobbjainak tanítását hallgatta. A zsidó filozófia világába *Szemere Samu* vezette be, a T'nách-ot és a zsidó irodalmat *Scheiber Sándor*, a talmudot *Domán Ernő*, a midrások világát *Richtmann Mózes*, a retorikát *Benoschowfsky Imre*, a zsidó történelmet *Schweitzer József* tanította. A *Csuló* hűséges tanítványuk, méltó követőjük volt.

A *Csulót* – ha behunyom a szemem, s magam elé képzelem kedves személyiségét – csak könyvvel a kezében látom. A könyvbe menekült, ha bánata volt. Vitte magával a pécsi zsinagóga szószékére, ha hivatásának tekintett rabbinikus pályáján híveihez szólt. Abból tanította a zsidóság gondolat- és érzelmvilágát, Cion szeretetét, a héber betűk varázslatos világát.

A *Csuló* anyanyelvén kívül héberül, ladinóul, jiddisül, németül, angolul, franciául, oroszul és olaszul beszélt. Viszonylag keveset publikált, egy dolgozatát mégis hadd emeljem ki: *Szarajevói ladinó közmondások, szólások és magyar megfeleleők*, MIOK Évkönyv, Budapest, 1977–78.

Berger István főrabbi heroikus küzdelmet vívott a gyilkos kórral. Ötvenhét évesen ragadta el a kíméletlen halál. Közössége megárvult, zsinagógájában nem hallik többé tanító szava, de kedves lényét, tudós egyéniségét őrzi az emlékezet. Fáradt, meggyötört testét befogadta az anyaföld, s lelke már Teremtőjénél honol.

Szívünkben mérhetetlen fájdalommal emlékezünk-gondolunk Rá, a *Csulóra*, Pécs elhunyt, pótolhatatlan főrabbijára.

In: Új Kelet, Tel Aviv, 1994. augusztus 12.

„...A TÓRA MIND NAGYOBB DICSÓSÉGÉRE”

KÖSZÖNTJÜK A 80 ÉVES DR. JÓLESZ KÁROLY FŐRABBIT

Tanított és tanít. Szószéken és katedrán. Előadásztal mellett és a rádió mikrofonján keresztül. A sajtó hasábjain és könyvei által... A nagy gyülekezet főrabbija sokágú gyakorlati munkássága mellett kiváló tudományos munkát végez, s amit ezzel egyenlő jelentőségűnek és értékűnek tart, vallási tanterveket készít, tankönyveket ír, a magyarországi nevelés és tegyük hozzá: vallásos nevelés kiemelkedő jelentőségű munkása” – írja dr. Jólesz Károlyról 1992-ben az Országos Rabbiképző Intézet főigazgatója.

E méltató szavakhoz hadd tegyük hozzá, hogy a „jóleszi” életmű eredményei eljutottak a magyarul beszélő zsidó populációhoz, Izraeltól az Egyesült Államokig, Ausztráliától Dél Amerikáig.

Szeretettel és nagy megbecsüléssel köszöntjük a Tanítómestert nyolcvanadik születésnapja alkalmából. Tiszteletünk jeléül szóljon a méltatás megjelent könyveinek annotált jegyzékéről, annak reményében, hogy Jólesz Károly exegetikai, szertartási cikkeinek, tanulmányainak, ismertetéseinek, retrospektív bibliográfiája mielőbb elkészül.

I. KISVÁRDA ÉS KÖRNYÉKE ZSIDÓSÁGÁNAK TÖRTÉNETE, TEL AVIV,
1980, SZERK.: J.K.

A világ két országában – Izraelben és Magyarországon tűzték ki célul a magyar nyelvterületen egykoron virágzó közösségek történetének megörökítését. Amíg Magyarországon a Rabbiképző néhai

igazgatója, dr. Scheiber Sándor professzor irányításával e munka megszervezése egy személyiség kezében koncentrált, addig Izraelben az egykori hitközségek megmaradtjai spontán módon készítették, készítik el az ilyen jellegű monográfiákat.

Az itteni megörökítő-átörökítő misszió dokumentális terméke Kisvárda és a közelében lévő huszonöt hitközség történetének megírása. A magyarul, héberül, angolul megjelent kötetben a szerkesztő bemutatja a közösségek múltját, kiemelkedő rabbijait, egyéniségeit, a holocaust veszteségeit.

2. ZSIDÓ HITÉLETI KIS LEXIKON, BUDAPEST, 1985, (ELSŐ KIADÁS) ÉS 1987 (MÁSODIK KIADÁS)

„Könyvem célja: megismertetni a magyar zsidóságot és a magyarul olvasó és érdeklődő közönséget, a zsidóság közismert szokásaival, ünnepeivel, liturgiai és egyéb a zsidó életben meggyökerezett vallási törvényeket stb., lehetőleg úgy, hogy a szükségesnél többet ne mondjak – erre kötelez a könyv terjedelme. A lexikon – ezt hangsúlyoznom kell – nem a zsidóság vallásos rétegének íródott, hanem azoknak, akik a zsidóság lényeges fogalmait elfelejtették, vagy éppenséggel sosem ismerték” – írja a könyv bevezetésében a szerző.

A lexikon eddig megjelent két kiadása bizonyítja, milyen hiányt pótolta e mű. Misztifikációkat oszlatott el, ismereteket gyarapított, s betekintést engedett egy – Magyarországon hosszú évtizedekig tabuként kezelt világba. A szefárd és askenázi átírással betűrendbe szedett címszavak tömörségükkel, forrásmegjelölésükkel, áttekinthetőségükkel segítettek eligazodni a zsidó hitélet világában. Irodalmi forrásként megtalálhatók nemcsak a könyvtárak polcain, hanem az iskolák és otthonok gyűjteményében.

3. MASZECHET BRÁCHOT, AZ ÁLDÁSOK TÖRVÉNYEINEK TRAKTÁTUSA,
BUDAPEST, 1989. (FORD.: J.K.)

Kertész István a MIOK 198-82-es évkönyvében „A Talmud magyarul” címmel dolgozatot szentel a posztbiblikus zsidó irodalom legmonumentálisabb kodifikációjának. A tanulmányból kiderül „Goldberger Izidor tervbe vette a Bráchot traktátus kiadását pontozott héber szöveggel és fordítással. Ebből a Bloch emlékkönyvben (Budapest, 1905.) közli az első két fejezetet, a teljes munka azonban sohasem jelent meg.”

Widder Salamon tervezte az egész Misná lefordítását, azonban a héber szöveg nélküli, de a kommentárral ellátott fordításnak csak a Bráchot kötetéig jutott el.

Bráchot traktátusának harmadik, magyarnyelvű fordítása Jólesz nevéhez fűződik, aki már a modern szedéstechnika vívmányait felhasználva – bilingvish művet tett közzé. Kristálytisza héber szöveg, hiteles fordítás, nemesveretű fogalmazás teszi élvezetessé a Misná e részének olvasását, megértését.

4. MIÉRT? ZSIDÓ TÖRVÉNYEK ÉS SZOKÁSOK MAGYARÁZATA, BUDAPEST, 1992.

A könyv tartalomjegyzékéből kiderül, milyen gondolatköröket kíván érinteni a szerző. Általános kérdések a zsidó létről, a köznapi élet, az egészség védelme és gyógyítás, a házasságkötés szabályai, a gyász, a szombat, Ros Hásáná, Jom Kipur, Peszách, Sávuo, Szukkot, Purim, Chánuká, a böjt és a böjtnapok fogalma áll vizsgálódásai középpontjában.

A sok évszázados múlttal rendelkező sőélet utsuvot irodalom klasszikus hagyományait átvéve, de egyéni módon átalakítva akar választ adni az ön maga által felvetett, de közérdeklődésre számító kérdésekre. Hatalmas anyagismeret, sok évtizedes rabbinikus gya-

korlat, az érdeklődő olvasóban megfogalmazódó kérdésekre adandó, igényes válasz csendül ki a könyv minden sorából.

Dr. Jólesz Károlyt 1939-ben avatták rabbivá. Ötvenegy esztendő szellemi terméke még kiadásra vár. Megemlítjük Mózes öt könyvének teljes magyarnyelvű fordítását; Kincsesárunk című, a Talmud és a chászid világ összegyűjtött ággádáit, Ros Hásáná traktátus misnáinak magyar fordítását, publikálatlan beszédeit. Csak remélni lehet, hogy a művek mielőbb napvilágot látnak.

Amikor jubileumi születésnapján köszöntjük a rabbit, Rechovot díszpolgárát, a Magyar Köztársaság Pro Cultura kitüntetésével megtisztelt pedagógust, a slichut-ban missziót teljesítő tanítót, hadd idézzük dr. Schweitzer József, a „Miért?”-hez írt előszavának sorait: „Az áldott emlékű Mesterek: Bernstein Béla, Guttman Mihály és Hevesi Simon életpéldájának és tanításainak hí követőjeként szenteli magát Jólesz Károly olyan művek megalkotására, amelyek a zsidó tudás és zsidó ismeretek útján mélyítik és növelik a zsidóság szeretetét és hűségét Tóránk szava és szelleme iránt. Érje el az illusztris szerző kitűzött célját, hasson a löhágdil Tóra ulöhádirá, a Tóra mind nagyobb dicsőségére.”

In: Új Kelet, Tel Aviv, 1994. október 7.

„...MINDEN IDŐK EGYIK LEGNAGYOBB KÁNTORA”

MOSHE STERN FŐKÁNTOR KÖSZÖNTÉSE

Mindig vonzódtam a zsidó liturgiához. Az ima Isten szeretetéhez visz közelebb, s a sok évszázados szövegre komponált, a zsidó lelkeséget tükröző dallamvilág, az áhítat misztériumának másik komponense.

Gyerekkoromban, a budapesti Kazinczy utcai ortodox főtemplomban, a tragikus sorsú Fisch főkántort hallgattam. Középiszkolásként a Nagyfuvaros utcai zsinagóga zenevirtuózának, Stern Lászlónak imádkozásában gyönyörködtem, aki méltatlanul elfelejtett alakja az elmúlt öt évtized egyetemes zsidó zenekultúrájának. Szomorú tény, hogy az egykor körülrajongott, zseniális kántor hangját egyetlen lemez sem őrizte meg. Vajon miért...?

Az elmúlt száz esztendőben a magyarországi kántorok méltán szereztek világhírnevet. Átérezték, hogy a kántor nem más, mint „sliách cibur”, azaz a „közösség küldötte”, alázatot követelő szolgálat. Josele Rosenblatt, Quartin vagy Lienezcki, Bornstein vagy Ábrahámsohn Manó, az előimádkozó tisztét a művészet rangjára emelte. Napjaink legnagyobbjai közül hadd említsem meg, az előadásban és kulturáltságban is sugárzó Náftáli Herschtiket, a Miskolc környéki hagyományokat még jól ismerő, briliáns előadó Jákov Motzent, vagy az operairodalomban is maradandót alkotó, csodatehetségű Sándor Gyurit.

Előadásmódjukat, zenei szöveginterpretációjukat, a tradicionális dallam tisztelete és a magasan kvalifikált zenei képzettség szimbiózisa jellemzi. Szerte a világon érzékelhető hatásuk mind a nívós

istentiszteletek hangulatán, mind a pódiumra komponált, nagyzenekari kísérettel előadott, ún. „bravúrszámokon”.

E nemes hagyomány méltó örököse, világszerte elismert művésze Moshe Stern, a Jeruzsálemben élő főkantor, a bevezetőben említett Stern László öccse. Nagymúltú kántorcsalád sarja. Csodagyerekként tűnt fel. Édesapja, aki majd öt évtizeden keresztül volt elismert cházán Budapesten, irányította első lépteit. Már akkor nyilvánvalóvá vált rendkívüli zenei tehetsége, a cházánut iránti fogékonysága, művészi előadóképessége. Gyermekként élte át a Soát. A felszabadulás után családjával együtt alijázott Izraelbe. A jeruzsálemi jesíva évek után zenekonzervatóriumot végzett, ahol művészete kiteljesedett, és a bibliai atmoszféra világában csillaga egyre magasabbra emelkedett. Húszévesen a rehoviti Központi Zsinagógába invitálják, majd az újonnan avatott „Héjchál Shlomo” főkántora lett. Öt esztendővel később Johannesburgot hódítja meg. A következő állomás az Egyesült Államok egyik legtekintélyesebb és legnagyobb közössége: a Borrough Parkban lévő Bét Él Zsinagóga. Itt mintegy tíz esztendőn keresztül imádkozik elő. Moshe Koussewitzky, minden idők egyik legnagyobb kántorának pulpitusát örökli.

Nincs a fejlett világnak olyan országa, ahol zsinagógában vagy koncertteremben nem mutatta volna be egyedülálló művészetét. Csodálatos tenorja, hangjának fénye, az előadott mű pontos zenei értelmezése, koronáris hangjainak fensége, mindig lenyűgözte –, lenyűgözi hallgatóit.

Hat esztendővel ezelőtt a Haim Wiener vezette The American Society For Advancement of Cantorial Arts küldöttsége Budapesten vendégzerepelt. A kántordelegáció tagja volt a Gigli-növendék Louis Danto, a népszerű amerikai rádió- és televízió sztár, a briliáns hangú Los Angeles-i cházán, Pinchász Rábinovitz. Eljött a magyar fővárosba az „aranyhangú” montreali David Bagley, és a Cáhál bársonybariton hangú főkántora, Ári Braun és... És Moshe Stern.

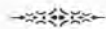
Magyarországi koncertsorozatok egyikére meghívtam az akkori államelnököt, a parlament elnökét, a miniszterelnököt, a kormány tagjait, parlamenti képviselőket, a diplomáciai testületek reprezen-

tánsait, az egyházak püspökeit, a Tudományos Akadémia elnökét, a szellemi élet kiválóságait. A díszvendégeken kívül mintegy ötezen hallgattuk a kántorművészet nagyjait, akik a zene, a cházánut erejével eltérő gondolkodású emberekkel ismertették és szerettették meg a zsidó lelkületet.

Amikor Moshe énekelt, megremegtek a falak, s a lelkek. Amikor a kállói Rebbe dalát, a Szól a kakas már-t adta elő, szem nem maradt szárazon. Felejthetetlen, életre szóló emlék volt. Néhány nappal ezelőtt a Kol Jiszráel egyenes adásban közvetítette – három társával együtt adott – koncertjét. Tizenhat kazetta, tíz lemez után most jelent meg harmadik compact diszkje, amely a Háté Elokáj oznechá... címet viseli.

Az idén hatvanadik születésnapját ünneplő énekest, napjaink egyik legtekintélyesebb zenetörténészének, Akiva Zimmermannak szavaival, s méltatásával köszöntjük: „Moshe Stern a világ zeneszerető közvéleményének népszerű személyisége. Megérdemelten, mert ő minden idők egyik legnagyobb kántora.”

In: Új Kelet, Tel Aviv, 1995. január 10.

VILLANÁS A MODERN IZRAEL ÉLETÉBŐL

ETIÓP RABBIK AVATÁSA

„ÍGY SZÓL AZ ÖRÖKKÉVALÓ: TARTSD VISSZA HANGODAT A SÍRÁSTÓL ÉS SZEMEIDET A KÖNNYTŐL, MERT VAN JUTALMA MUNKÁDNAK, ÚGYMOND AZ ÖRÖKKÉVALÓ, ÉS VISSZATÉRNEK AZ ELLENSÉG ORSZÁGÁBÓL. ÉS VAN REMÉNYE A JÖVŐDNEK, ÚGYMOND AZ ÖRÖKKÉVALÓ, ÉS VISSZATÉRNEK A GYERMEKEK AZ Ő HATÁRUKBA.”

(Jeremiás 31. 16–17.)

Itt Izraelben is megjelent a legújabb statisztikai évkönyv. Eszerint az elmúlt esztendőben is, az egykori Szovjetunió területéről alijázott zsidókon kívül, az Etiópiából érkezők számaránya volt a legmagasabb. Az afrikai országból jött zsidók beilleszkedése hosszadalmas, empátiát igénylő, az átlagosnál is több toleranciát feltételező igen összetett folyamat. Ez érthető, hiszen olyan országból származnak, melynek életszínvonala fényévnyi távolságra van Izraelétől. A modern izraeli társadalomba való integrálódásukat szinte emberfeletti erőfeszítéssel segítik elő az élet szinte minden területén.

Az új olék már régen nem kapnak „ingyen lakást” – az etiópok egy jelentős része azonban modern, összkomfortos faházhoz, úgynevezett „karavánhoz” juthat. Szakosodott pedagógusok nagy türelemmel, hozzáértéssel, és tapintattal foglalkoznak gyerekeikkel, sőt az írástudatlan felnőttekkel is. Ez utóbbi, különleges probléma, hiszen generációs ellentétek sokaságát veti fel akár egy családon belül is. A gyerekek néhány hónap alatt már folyékonyan kommunikál-

nak, amíg a szülők kapcsolatteremtése állandó, sokirányú feladatot teljesítő tolmács munkáján alapul. A Kol Jiszráél, az izraeli rádió, „Reset Klitát Álijá” csatornája rendszeresen közvetít híreket, ad információkat, felvilágosításokat, kommentárokat, az etióp zsidók nemzeti nyelvén, ámháru.

Augusztus elején különleges eseménynek lehettünk szemtanúi a Jeruzsálemi Főrabbinátus épületében. Háráv Jiszráél Lau, az országos áskenázi, és Háráv Elijáhu Báksi-Doron, az országos szefárádi főrabbi jelenlétében tizenhárom, Etiópiában született, de már Izraelben, a különböző jesívákban, nem kevesebb mint hét évet, tanult fekete bőrű báhurt avattak rabbivá. Az etióp zsidók részére új zsinagógákat építenek, s az eddig elfogadott vezetők, az úgynevezett „keszimek” mellett, tizenhárom új rabbi tanítja őket a vallási és erkölcsi élet törvényeire. E rabbik működése várhatóan nagy változást hoz az etióp zsidók életében, világlátásuk kiszélesítésében és gazdagításában. Hiszen olyan zárt közösségről van szó, ahol még ma is erős a sok száz éves helyi, patriarchális hagyomány.

E sokat vitatott, nem egységes, de a heterogenitásából adódó varázslatosan sokszínű, lokális tradíció tiszteletét módosítja, alakítja át e specifikus rabbinikus feladat. Hiszen az általánosan elfogadott zsidó értékrend a micvák szellemében neveli a gondjaira bízottakat. Az etióp törzs tagjai, szerény, szeretetehes, tehetséges, s a tudásra szomjas emberek. Megérdemelnek minden segítséget.

Bevezetőmben Jeremiást idéztem. Amikor fekete testvéreink – remélhetőleg – jó beilleszkedéséről, változó életük új kihívásairól szólok, ismét a próféta szavát idézem:

„ÍGY SZÓL AZ ÖRÖKKÉVALÓ, A SEREGEK URA, IZRAÉL ISTENE: MÉG MONDANI FOGJÁK E SZÓT JEHUDA ORSZÁGÁBAN ÉS VÁROSAIBAN, MIDŐN VISSZAHOZOM FOGLYAIKAT: ÁLDJON TÉGED AZ ÖRÖKKÉVALÓ, IGAZSÁG TANYÁJA, SZENT HEGY! ÉS LAKNAK BENNE JEHUDA MEG MIND A VÁROSAI EGYARÁNT, FÖLDMÍVESEK ÉS A KIK A NYÁJJAL VONULNAK. MÉRT MEGÜDÍTETTEM AZ ELBÁGYADT LELKET ÉS MINDEN CSÜGGEDT LELKET MEGELÉGÍTETTEM,” (Jeremiás 31. 22-24.)

In: Erec, 1995. október

TANÉVZÁRÓ

MAZSIHISZ DÍSZTEREM

1999. június 28.

והחכמה מאין תמצא ואי זה מקום בינה

„De vajon hol található az igaz bölcsesség? (Jób, 28. 12.)

אלוקים הבין דרכה והוא ידע את מקומה

„Csak az Isten tudja, mely út vezet hozzá.” (Jób 28. 23.)

ויאמר לאדם הן יראת אדני היא חכמה וסור מרע בינה

„Ő meg is mondta: Lásd, Istent félni az a bölcsesség, s a rosszat kerülni: az értelem! (Jób 28. 28.)

A 1998/99-es tanév, az 5759-es zsinagógai esztendő mérföldkőnek tekinthető Intézetünk életében. A Magyar Köztársaság Országgyűlése 2000. január 1. hatállyal az „Egyházi egyetemek” címszó alatt Intézetünket immáron új névvel *ORSZÁGOS RABBIKÉPZŐ-ZSIDÓ EGYETEM* névmódosítással besorolta.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Feltétlenül megemlítendő, hogy a 63/1999. számú Kormányrendelet a „MAGYAR KÖZTÁRSASÁG ÉS AZ OSZTRÁK KÖZTÁRSASÁG KÖZÖTT, A FELSŐOKTATÁSI INTÉZMÉNYEKBE VÉGZETT TANULMÁNYOK EGYENÉRTÉKŰSÉGÉNEK ELISMERÉSÉRŐL SZÓLÓ EGYEZMÉNYBEN „ az egyházi egyetemek között Intézetünket is név szerint megemlíti.

Mielőtt tömören értékelném ez évi tevékenységünket, fájó emlékezéssel gondolok a bennünket ért pótolhatatlan veszteségre. Szeretett rabbi kollegánk, pedagógustársunk és barátunk dr. Schmidg József professzor – zécher cádik liveráchá –, visszaadta lelkét a Mindenhatónak. Ugyancsak ebben az esztendőben veszítettük el váratlanul hallgatónkat, Dévényi György Emilt. Emléküket kegyelettel megőrizzük. Áléchem hásáalom.

Egyetemünk pedagógiai-, oktatói-, kutatói munkája mellett e tanév legnagyobb kihívását az Akkreditációs Jelentés elkészítése jelentette. Több mint egy esztendő megfeszített munkájával elkészítettük a rektori kötetet, az önálló kari-, szak- és tanszéki köteteket, valamint az eddig hiányzó összes szabályzatot. 1999. június 14-én a 697 oldalnyi jelentést 7 példányban átadtunk a Magyar Akkreditációs Bizottságnak, melynek Látogató Bizottsága ez év decemberének első három hetében folytatja le helyszíni vizsgálatát. A gigantikus mennyiségű és összefogást igénylő munkát kiváló team végezte. Hadd mondjak köszönetet mindannyiuknak.

Intézetünk *RABBINIKUS TUDOMÁNYOK EGYETEMI KARÁN ÉS A PEDAGÓGIUM FŐISKOLAI KARON*, illetve e két kar öt szakán, valamint a tanszékeken, jól szervezett oktatói és tudományos munka folyt. Rendkívül sokrétű és szerteágazó tevékenységünkéből hadd emeljek ki néhányat:

כי שפתי כהן ישמרו-דעת ותורה יבקשו מפיהו

(Máleáchi 2. 7.)

Intézetünk tanári karának számos tagja vett részt és tartott előadást külföldi és magyarországi tudományos, vallástudományi fórumokon.

Rabbi jelöltjeink az Alma Mater zsinagógájában és más budapesti és vidéki templomokban és közösségekben – a korábbi évek gyakorlatának megfelelően – folytatták szolgálatukat. Prédikációkat tartottak, tanítottak, ha szükségeltetett, Talmud Tórákban és más informális fórumokon végeztek pedagógiai munkát. Ugyanakkor

példamutatónak értékelem karitatív tevékenységüket. Hat év után újból két hallgatónk kapott rabbi diplomát.

בני שמר אמרי ומצותי תצפן אתך

(Mislé 7. 1.)

Tanárjelöltjeink a három budapesti zsidó iskolában hospitáltak, s jó néhányuk – a tanulás mellett – szinte főállású hittantanári és héber nyelvtanári tisztséget töltött be. Részt vállaltak a Talmud Tórák, és ulpánok oktatásában és a Zsidó Múzeum munkájában, valamint az egész országot érintő, az elhanyagolt zsidó temetők állagát megóvó környezetvédelmi projektben. Írásmagyarázatokot tartottak a péntek esti kiddusokon. A Balázs Pál Tanulmányi Versenyen második, az *ORSZÁGOS TUDOMÁNYOS DIÁKKÖRI KONFERENCIA* versenyen első alkalommal vettek részt.

E helyről is gratulálok Kurucz Zsófiának, végzős hallgatónknak, aki a filozófia kategória különdíját érdemelte ki. A Szak vendég-előadói közül, hadd emeljem ki Slomo Spitzer professzort a Bar Ilán Egyetemről, Becáel Porten professzort a jeruzsálemi Héber Egyetem tanszékvezető egyetemi tanárát.

למה יתן לעמל אור וחיים למרי נפש

(Jób 3. 20.)

Intézetünk történetében első alkalommal adunk diplomát a Zsidó Községi Szociális Munkás Szak végzős hallgatóinak. Négy év komoly munkáját koronázza meg e hivatalos okmány. Ők és a többi évfolyam hallgatói is elismerésre méltóan tevékenykedtek. Többek között a Scheiber Sándor Általános- és Középiskola ún. idősek-napi rendezvényén, valamint az Újpesti Zsidó Szociális Otthon kertavató ünnepségén. Vendégprofesszorok gazdagították a Szak profilját. Hadd emeljem ki a hozzánk rendszeresen visszatérő Prof. Joszi Kourazin, izraeli előadót.

האזינה אלוקים תפלתי ואל-תתעלם מתחנתי

(Zsoltárok 55. 2.)

Kántorképző szakunkon tizenhárman, Liturgiátörténet előadói szakon 37-en sikeres vizsgát tettek, közülük többen már aktívan részt vesznek a zsinagógai istentiszteletek levezetésében, szervezésében.

Ennek eredményeképpen újjászerveződött, illetve megerősödött a szombathelyi, a székesfehérvári, a váci, a szolnoki, a kiskunhalasi zsidó hitélet. Kántorjelöltjeink nagy sikerrel mutatkoztak be a Dohány utcai, a Rabbiképző, a Hegedűs Gyula utcai, s a Bethlen téri zsinagógában.

לדעת חכמה ומוסר להבין אמרי בינה

(Mislé 1. 2.)

A Zsidó művelődéstörténeti szak posztgraduális képzésként – költségtérítéssel formában – első évfolyamának hallgatói kiváló előadókat hallhattak, olyan nemzetközi hírű vendégprofesszorokat, mint Voigt Vilmos, vagy Heller Ágnes.

Külön köszönet pedagógus kollégáinknak, akik tudásuk maximumát nyújtva tanították hittel, hivatástudattal, zsidóságunk, s Izrael iránti szeretettel hallgatóinkat. Köszönetemet tolmácsolom az Egyetemi és Rektori Tanács tagjainak, tanszékvezetőinknek, főállású és óraadó tanárainknak, odaadó munkájukért. Külön köszönetemet tolmácsolom nem-pedagógus munkatársaimnak.

Ápoltuk országon belüli és külföldi tudományos kapcsolatainkat, megemlékeztünk a magyar és az izraeli állami ünnepekről, részt vettünk a pannonhalmi konferencián, a budapesti gettó és a maut-hauseni koszorúzási ünnepségen.

Megjelenttünk tíz önálló tankönyvet. Így térítésmentesen vehetik kézhez hallgatóink a reprint kiadásban megjelent Stricker-féle bibliaszótárt, a HeháLuc Nesef anyagban korábban napvilágot látott Peszách című tanulmánygyűjteményt, valamint Fényes Mór egykor pályadíjas alkotását a Szentírásunk című alpművet.

Két módszertani kötetünkben is tanulhatnak hallgatóink. Az egyik Noach Golinkin ÉN KELOHÉNU című munkája, ami az imakönyv megértéséhez segít hozzá, Sommer László kollégánk

pedig Oktatási segédletek és óravázlatok a judaisztika és a héber nyelv tanításához címmel publikált.

Németh Zoltán hallgatónk az Asztali Áldást szefárd fonetikus átírással és magyar fordítással készítette el. Oláh János kollégánk Judisztika I. című könyve az ünnepek, emléknapok és böjtnapok, nevezetes napok vallási hátterét foglalta össze. Kármán György tanszékvezetőnk két kötetben írta meg a magyarországi zsidó liturgikus zene történetét.

A Dohány utcai körzettel közösen jelentettük meg újra a Hevesi féle Szombati imádságokat, s egyetemünk adjunktusa, Fröhlich Róbert főrabbi szerkesztésében és kommentálásában a Peszáchi Hággádát.

Jelenleg nyomdakész állapotban kiadásra vár a Hecháluc Neseif anyag Sávuot, a Wieder Salamon készítette Preaperációk a Háf-tarákhoz facsimile és Dr. Menáchem Meron válogatott beszédeinek kiadása. Hallgatók közreműködésével útjára indult az Országos Rabbiképző diáklapja is.

Az elmúlt tanévben Hitközségen kívüli pályázatokból mintegy 6,4 millió forintnyi összeget nyertünk. A pénzt célorientáltan használtuk, használjuk fel. Így a közeljövőben tovább modernizáljuk informatikai gépparkunkat, felállítjuk hipermodern nyelvi laboratóriumunkat, korszerűsítjük a Módszertani Központot, felépítjük a tanszéki Lététi Könyvtárakat.

Reményeink szerint a következő tanévben, a renovált, s a közeljövőben átadandó új épület és az eddig is otthont adó József körüti épület együtt – a többi magyar zsidó pedagógiai és vallási intézmény megújult állagához hasonlóan – szolgálhatja a magyarországi zsidó felsőoktatás ügyét. Ez azért is fontos, mert ebben az évben – a helyszűke miatt – gyakran a konyhákban, néha az előszobákban, sőt még a folyosón is folyt a tanítás. Ugyanakkor az akkreditációs vizsgálat nemcsak a tartalmi, de a formai feltételek meglétét is vizsgálja.

Kedves Végzős Hallgatóink!

Még néhány perc és átveszik diplomájukat, elindulnak választott pályájukon. Rabbiság, pedagógia, szociális munka. Olyan hivatások, melyeknek képviselői a magyar zsidóság épülését szolgálják. Egymást segítő, kiegészítő hivatások.

Befejezésképpen hadd idézzem a Tálmut tanítását, szellemi útravalóként:

„Az ember legyen mindig fogékony az istenfélelem iránt. Gyarpítsa, segítse elő a békét testvéreivel, és minden embertársával. Hogy kedvelt legyen a Világ Alkotója előtt. És szeretetet, megbecsülést szerezzen az emberek előtt” (Berácht 17/a)

Kedves Végzős Hallgatóink!

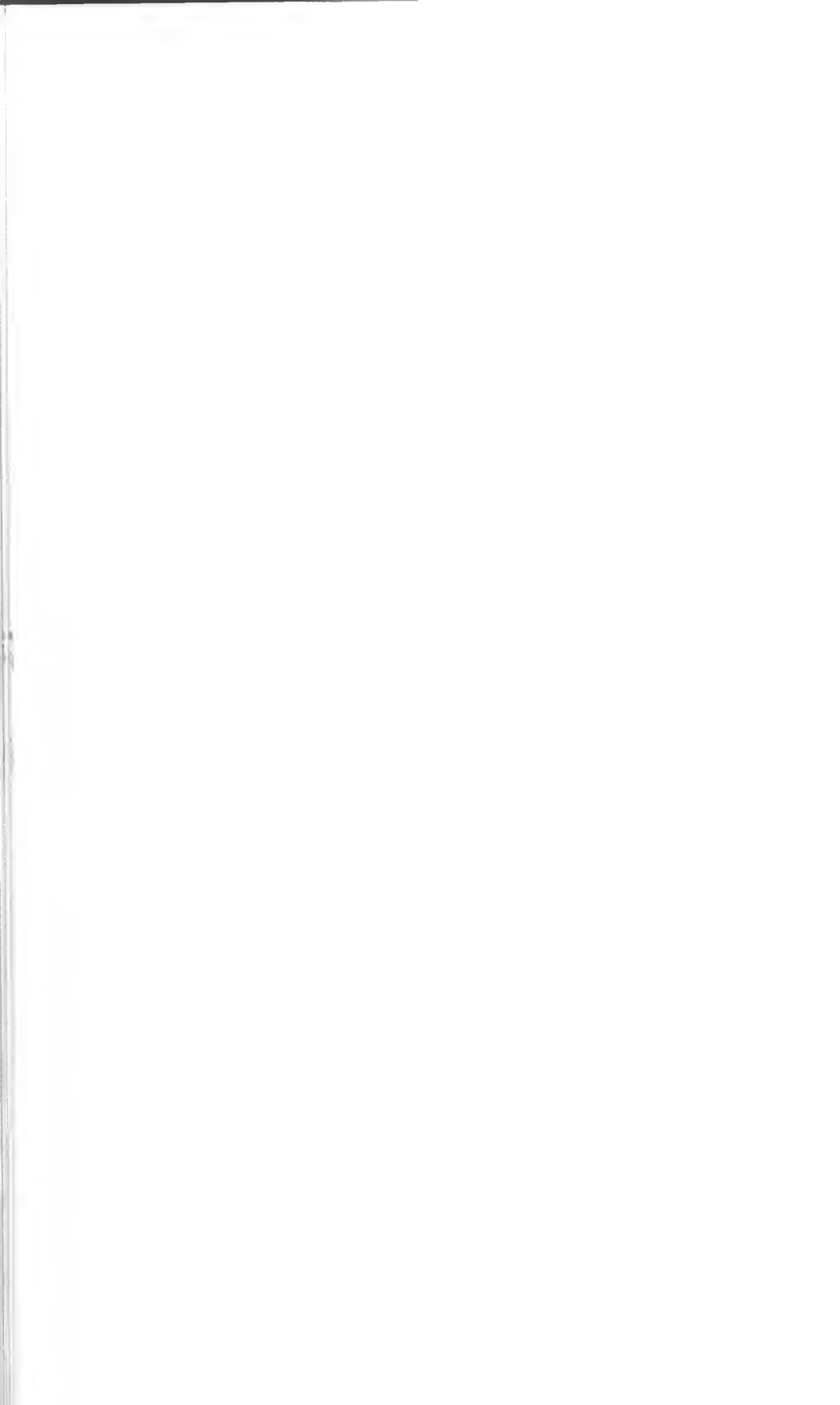
Éveken keresztül közösen tanultunk. Az órák mindegyikén visszacsengett az előbbi gondolatsor. Istenfélelem. Békességre, megértésre törekvés hittestvéreinkkel, s embertársainkkal. Ez kegyet talál a Mindenható szemében, s megbecsülést szerez embertársaink szemében.

Önök már a XXI. század vallási vezetői, pedagógusai, irányítói, részesei lesznek. Munkájuktól, odaadásuktól, hivatástudatuktól is függ a jövő zsidóságának szellemi arculata. Éljenek e nagy lehetőséggel. A Mindenható áldása kísérje pályájukat. Találjanak boldogulást az életben, legyen osztályrészük a siker, s az alkotás öröme, a hívek, a tanítványok, s az arra rászorultak szeretete és hálája.

III.
A KATEDRA

A MENÓRA

(Elhangzott: Chug Jocéj Hungária előadássorozatán
Jeruzsálem, Hotel Larom, 1993. február 23.)

„...semmilyen vágy nem tudta elpusztítani.”

A héten felolvasandó hetiszakasz a TERUMA, a pusztai Szentély szerkezeti felépítésével és felszerelési tárgyaival foglalkozik. A bevezető mondatok egyike, a klasszikus zsidó irodalom gyöngyszeme így hangzik: – Vőászu li mikdás vősáchánti bötochám, magyar fordításban: „– És készítsenek számomra szentélyt, hogy közöttük lakozzam ! –”¹

Számomra különösen értékes ez a mondat, mert a Tóra egyik legszebb gondolata, s mint a Dohány utcai zsinagóga egykori rabbija mindig ezt az idézetet láttam a templom bejárati portálja felett.

Mai előadásom tárgya a soros heti szakasz érdekes része, a Szentélyben egykoron használatos világítótest, a Menóra. S aki elkészítette az első zsidó művész Becálél, akit Isten megáldott – ...böchochmá, bittővuná, uvödáát... – azaz – ...bölcsességgel, értelemmel és tudással...² Szóljon tehát a tanítás a kandeláberéről, amely igen fontos szerepet töltött be népünk több ezer éves történetében, hiszen a Menóra bevilágította azt az utat, amelyen az ókori és a modern zsidóságnak járnia kellett, illetve kell.

A későbbi korban a menóra a Jeruzsálemi Templom megszentelt tárgya lett, s amikor i. sz. 70-ben Vespasianus császár hadvezér fia, Titus elpusztítja a fővárost, megsemmisülnek, illetve eltűnnek a Szentély kegytárgyai is. Vajon mi lett a Menóra sorsa?

Az ókori zsidóság tanítása szerint a menóra nem más, mint a zsidóság egyik identifikációs tényezője, függetlenségünk és azonosság tudatunk szimbóluma. Amikor megvizsgáljuk elődeink kőbe vésett

dokumentumait, a sírköveket, menórák jelzik a zsidóság jelenlétét. Már az ókori zsidó ország területéről számos menóra típust ismerünk, de Izrael területén kívül is megjelenik e motívum.

Talán legautentikusabb az i. sz. 83-ban elkészült Titus diadalív, amelynek belső reliefjén a diadalittas római katonák vállukon viszik a Szentélyből elrabolt szent tárgyakat. Titus elpusztította az ókori zsidó országot, felégettette a Bét Hámikdást, s az ókori Róma sárba akarta taposni a zsidó nemzetet, s a zsidó szellemiséget.³

E korszak tárgyi dokumentumaiból hadd emeljünk ki néhányat.

Rómából az I–II. századból maradt reánk az ún. Randini szarkofág, a harmadik század első feléből a Dura Europos-i zsinagóga freskósorozata, a III. századi esztergomi kő, a szintén harmadik századi, Rómában levő, Via Appia-beli katakomba, a (IV–V. századból, a törökországi Szardiz városából való sírkő, a IV. századi Tunéziából, Hamman városában talált mozaik. Mind-mind menórát ábrázolnak.⁴ A későbbi évszázadok során a szétszóratásban élt zsidó nép a lelkében vitte magával a menorát, illetve a menóra eszméjét. A középkortól kezdve a menóra és a chánukija a független gondolkodási rendszernek, a lelki autonómiának, az önálló szellemiségnek, s a megváltásba vetett hitnek lett kifejező jelképe. A fellobbanó lángok vallották: annak ellenére, hogy Erec Jiszraélt felemésztette az ókori hódító vak dühe, annak ellenére, hogy üldöztek, gúnyoltak, lenéztek, bántottak bennünket, s megszámlálhatatlan volt a mártírok sokasága, ám Jiszraél cháj, azaz Izrael népe él.

A múlt század legvégén, minden idők legnagyobb magyarországi rabbija, a „virágok és a lelkek” tudósa, Lőw Immánuel kezdeményezésére új zsinagóga építését határozták el Szegeden. A centrális kiképzésű zsinagóga 1900–1903-ig épült. Tervezője a kor leghíresebb zsinagógaépítész, kinek nevéhez huszonnégy zsidó templom fűződik, a méltánytalanul elfelejtett Baumhorn Lipót.

A tervezésben mesterének, Lechner Ödönnek hatása, tehát a romanticizmus legmodernebb kisugárzása, döntő hatással volt Baumhornra, aki munkájában a legapróbb részletekig egyetértésben járt el a templom botanikus főrabbijával. Ez az együttműködés a

zsidó szimbolikának és hagyományos értelmezésnek gazdag tárházát fedte fel.⁵ A lángelme, Lőw Immánuel, utasításokat adott Baumhornnak, hogy milyen princípiumok alapján tervezze meg a zsinagógát. Többek között azt kérte, hogy a frigyszekrény elé olyan „világítótesteket” kell építenie, mint amilyen egykor a jeruzsálemi Szentélyben állott. A menóra gondolata, eszmeisége nem felejtődött el a Tisza partján sem.

Még magyarországi gyakorló rabbiként megtisztelő meghívásnak tettem eleget, amikor egy Büdszentmihályról elszármazott házaspár arra kért, hogy szülővárosában avassak fel egy általuk adományozott márványtáblát, amely a Soá-ban elpusztított helyi zsidók emlékét örökíti meg. Ottlétem alkalmával elbeszélgettem a helység fiatal polgármesterével, aki a diskurzus után bevitt egy raktárba. Legnagyobb meglepetésemre egy kőmenóra megmaradt darabjai tárulkoztak elém. A polgármester elmondásából kiderült, hogy építkezési munkálatok során került elő a relikvia, amelyről megtudtam, hogy egykor a helyi zsidó templom oromzatán állva hirdette az isteni fény sugárzó erejét. A zsinagógát nem sokkal a II. világháború után lebontották, de a menóra a földben elrejtve, elbújva, elrejtőzve megmaradt. A menóra „elmenekült”, a földben elásva aludta több évtizedes álmát, s ma már restaurált formában méltó helyen emlékeztet az egykori büdszentmihályi zsidóságra, és Isten házára, s nem utolsó sorban a szellemiség örökérvényűségére.⁶

A II. világháború előtt élt zsidó író, Stefan Zweig könyvet írt a Menóráról, az Örök lámpás címmel. Regényében nyomon követhető a polgári időszerűség utáni évszázadok keresztmetszete. A központi gondolat: mi lett a Menórával? A menórának misztikus jelentőséget tulajdonítottak, gnosztikus értékekkel ruházták fel és a *kedusa*, a szentség jellege nem domborodott ki kellőképpen. Valaki – írja Zweig – a földbe rejtette a menórát, amelyet” ...jibáné bét hámkidás...”, ha felépül a Szentély, akkor fognak megtalálni, s visszaállítani dicsőségének helyére. A nagy tehetségű író így fogalmaz: „*De a titkok mögé rejtőzve láthatatlanul és sértetlenül vár és őrködik az örök lámpás titkos sírjában.*”

Fölötte féktelenül száguldott el az idő, egyik év a másik után, sok száz esztendőn át folyt a küzdelem országáért, álma fölött idegen, más és megint más nemzetek harcoltak: őt azonban egyetlen rabló kéz sem érte el, semmilyen vágy nem tudta elpusztítani. A hantok fölött néha ma is ellépked egy siető láb, az út szélén a déli nap melegében szundítva pihennek meg álma közelében az utasok, de semmilyen sejtés sem érzi meg közelét és semmilyen kíváncsiság nem jut le sírjának mélységébe. Mint Isten minden titka, ott pihen ő is a végtelen idők sötétségében és senki sem tudja, hogy így fog-e nyugodni elrejtve, örökre elveszve népe számára, amely még mindig békétlenül vándorol idegenből idegenbe, avagy végre megtalálja-e valaki ama napon, amikor a nép újból önmagára lel és akkor újra megbékélten világít majd a Béke Templomában...”⁷

Igen, mi lesz a Menórával? Mikor árasztja újból, áldó, aranyló sugarát?

1956-ban, egy Németországban született, majd Angliába emigrált zsidó szobrász, Benjámin Elkana, a londoni Parlament felkérésére monumentális menórát készített, melyet ajándékként Izrael Államának adtak. Ma is ott áll Jeruzsálemben, a Kneszettel szemben. E menóra ágain medalionokban a művész újra álmodta a zsidó történelem kiemelkedő eseményeit. Példaképpen megemlítem Jesája prófétát, aki megjövendöli azt a korszakot, amikor az örök béke valósul meg. Jeremiást, aki nem hullatta könnyeit hiába, Maimonídeszt, kinek eszmeisége befolyásolta a filozófiai gondolkodás fejlődését Hillélt, aki szeretetével és bölcsességével átformálta az emberek világlátását, a parittyás Dávidot, a Talmud és a chaszidizmus allegóriáját. A varsói gettó hősiességét, az első *chálucok* félelmet nem ismerő bátorságát, a mindenkori Izrael heroikus helytállását. Utoljára, de talán elsősorban az „Ország építése” kompozíció felett a zsidó tanítások legszebbikét, a S’ má Jiszráél gondolatát, hiszen függetlenségünk, azonosság tudatunk, hitünk fogalmazódik meg benne. E gondolattal ébredünk és térünk nyugovóra, melyet Jeruzsálem felé naponta többször elmondunk, melyet, ha elindulunk az „örök útra”, ezt visszük magunkkal:

„Halld Izrael”, történelmi kataklizmáink ellenére, megtépzattatásainknak dacára, a bennünket körülvevő ellenséges hangulatok, szándékok, indulatok tudatában is áll Jeruzsálemben, Izrael örök fővárosában a mi „átmeneti” Menóránk, s ha rá vagy egymásra, vagy a Magasságok felé tekintünk valljuk: Isten az egyetlen, s van jövője népünknek!

JEGYZETEK

¹ S'mot (25. 8.)

² S'mot (35. 31.)

³ Josephus Flavius *Bellum Judaicum* c. történelmi művét is felhasználja e korszakot kiválóan bemutató könyvében Lion Feuchtwanger. (Lion Feuchtwanger, *A zsidó háború*, Budapest, 1972.)

A korszak politikai, gazdasági, szellemi és kulturális életéről szóló gazdag irodalomból kiemelem a *The Jewish World* c. munkát. (Edited by Elie Kedourie, Thames and Houdson LTD, London, 1979)

⁴ A témáról lásd:

– Cvi Ilán, *Bátéj kneszet kedumim beerec Jiszráél*, Jerusálájim, 1991.

– Becállél Cecil Roth, *Háómánut hájöhudit.* Mászadá, 1974.

– Joszéf Náve, *Ál p'szifász váeven*, Jerusálájim, 1978

⁵ Imre Heller and Zsigmond Vajda, *The Synagogues of Hungary: an Album*, edited by Randolph L. Braham with the collaboration of Ervin Farkas, New York, 1968, p. 55.

⁶ Harsányi László a *Büdszentmihályi Hitközség története* c. monográfiájában (Budapest, MIOK Évkönyv 1975/76, szerk. Scheiber Sándor) a 161. oldaton így ír: – A hazajutottak kifosztott, üres lakásukat találták csak meg, s a megszenstségtelenített, belső berendezésében teljesen összerombolt templomot. A 21 Tóra is meggyalázva, csak foszlányaiban volt feltalálható a templomban...

⁷ Stefan Zweig, *Az örök lámpás*. Budapest, é. n. 181. p.

MŰVÉSZI VALLOMÁS A HOLOCAUST ÁRNYÉKÁBAN

(Elhangzott: Haifa Egyetem, 1993. december 30.)

„A FÉLBEMARADT EMBERVÁGYAKÉRT, A MEGZAVART MŰVÉSZ-
ÁLMOKÉRT, A CSONK-ALKOTÁSOKÉRT, TORZÓKÉRT HANGFOSZ-
LÁNYOKÉRT, MEGSZAKADT SZERELMEKÉRT ÉS A MEGROKKANT,
KIFOSZTOTT LELKEKÉRT KI TART REQUIEMET, KI SZENTEL NEKIK
EMLÉKET?”

(Könnyek kapuja. 44. oldal)¹

E költői gondolatot fogalmazta meg néhány hónappal halála előtt Birnfeld Sámuel. Nevét elfelejtették. Egyénisége, szikár alakja, szemüvege mögül elővillanó átható tekintete, lírai álmai eltűntek a múlt homályában. Ötven esztendeje, 1944. decemberében rabszolgává alázottan éhen halt Felixdorfban.

Özvegye több mint négy évtizeden keresztül őrizte szellemi hagyatékát, egyéniségét jellemző rajzait, muzikalitását feltételező szerzeményeit, nemes veretű stílusban született írásait, fordításait.

KI IS VOLT DR. BIRNFELD?

Szüleinek hatodik gyermekeként 1906. december 6-án született Szegeden.² Felsőfokú tanulmányait a budapesti Országos Rabbiképző Intézetben, és a Pázmány Péter Tudományegyetemen végezte. A *numerus clausus* alatt kitüntetéssel doktorált. Átfogó műveltsé-

gére jellemző, hogy a német, az angol és az olasz nyelven kívül megtanult arabul, arameusul, perzsául, szanszkritül, s otthonos volt a babilóniai ékírásban is. Széles látókörű, a művészeteket ismerő, az irodalom iránt érdeklődő egyéniség.³

Rajzolni ifjú éveiben az akkor Szegeden letelepedő Heller Ödön-nél tanult. Autodidakta alkat, aki utazásai során megismeri a művészetek sokszínűségét, s elmélyül alkotó módszereikben. Főleg a grafika vonzza, s mint naiv művész, ebben a művészeti ágban képes érzékeltetni a lelke mélyén rejtőző gondolatokat. Portréin többek között emberi és művészi ideáljait jeleníti meg.

„SZERETNÉK MAJD TALÁLKOZNI HÁROM IDEÁLOMMAL, MÓZESNEK KEZET CSÓKOLNÉK, LEONARDO DA VINCI ELŐTT LEVENNÉM KALAPOMAT, BEETHOVEN LÁTTÁRA PEDIG ZOKOGVA BORULNÉK LE.”

(Pantheon. 20. oldal)

TÁJKÉPEK, BIBLIA, HOLOCAUST

Hitvesi szerelem fűzi feleségéhez, ugyanakkor létbizonytalanság, értetlenség lengi körül. Gyakran e magába forduló lélek mély hite ellenére, vagy talán pont amiatt, az írásba, a zene komponálásába, és a rajzolásba, a művészi önkifejezésbe „menekül”. Magányossága alkotásain is visszatükröződik. Kopár tájak, levélkorona nélküli fák, a Tisza partjára kikötött rozzant bárkák, emberek nélküli hideg természet, melyet beárnyékol, az itt-ott előtűnő tónusosan megrajzolt felhőzet. A fenyőkkal övezett, felkiáltójelként a magasságok felé törő hegyvonulatok között kanyargó kietlen utak, a hegytetőt uraló magányos kolostor, a megdermedt mozdulatlan szélmalom, az ódon hangulatot árasztó szegedi zsinagóga belső enteriőrje, a Dávid csillaggal megkoronázott-megbélyegzett Lőw templom, mind-mind félelmeinek, lelki traumáinak, sikertelenségének a kép nyelvére lefordított drámai rezdülései. Ugyanakkor kifinomult humorérzéke a groteszk felé is hajlik. Majd felülemelkedne a mindennapok adta

keserűségén, szinte fotorealista hűséggel ábrázolja a szegedi tanya-
világ bölcs paraszt embereit.

„ZSIDÓ TEMETŐBEN KÖVET RAKNAK A SÍROKRA, A VIRÁGOKKAL
HÍMZETT SÍRHANTTAKARÓ TILOS. BÁRKIK VOLTUNK IS, BÁRMILY JÓK,
BUKOTTAK SZENT BÉLYEGESEK, NEKÜNK MÉG A HALÁL UTÁN IS
KÖVEK JUTNAK. ZSIDÓ SORS...”

(Élet-halál. 31. oldal)

Kevés vallási témájú képet rajzolt, de bibliai tárgyú kompozícióin
az áhítat húrjait pengeti. A három anglyalt mély alázattal fogadó
Ábrahám, a népében csalódó, de mégis értük imádkozó Mózes, a
két kőtáblát átölelő próféta mozdulata, az ódon zsinagógában ima-
köpenyébe burkolódzó imádkozó zsidó egy-egy vallomás a hitről, a
reményről, s a világot átfogó isteni szeretetről.

„CSODÁLATOS VAGY ISTEN, HOGY SILÁNYNAK LÁTSZÓ ANYAGBA
BELESUGÁROZTÁL MENNYEI FÖNSÉGEDBŐL EGY PARÁNYIT. TEREM-
TÉD A KÖVET, MELY ÚTSZÉLRE HULLOTT, FOLYÓMEDRÉNEK SZÉLÉRE
SODRÓDOTT, A FÖLD MÉHÉBE REJTŐZÖTT ÉS TE KIHozATTAD AZT
ÉGKŐNEK, SZOBORNAK SZÍNI KŐTÁBLÁNAK, DE SÍRKŐNEK IS.”

(Az én Istenem. 5. oldal)

A 30-as évek végének, a 40-es esztendőik elejének történelme,
történetek vetületei híven tükröződnek alkotásain. Háború, milliók
halála, diszkriminációs törvények, munkaszolgálat, deportálás,
koncentrációs tábor, népiirtás. Érzi, átéli, s megábrázolja az éledő,
majd egyre erősödő fasizmus romboló szellemét. Dávid csillaggal
megbélyegzett bohóc meredten fürkészi a levegőben játszadozó,
imbolygó léggömböt. Halálfejes fasiszta katona mered a nézőre egy
másik képen, kinek sisakján és arcán a félelmet és rémületet keltő
horogkereszt kortörténeti dokumentum. A Bibliában leírt egyiptomi
rabszolgaság asszociációra, s párhuzamos gondolkodásra készíti.
Hisz a bibliai üzenet igazságában, az igazság győzelmében, de látja,

érzi, tudja, hogy a „szabadulásig” mennyi, de mennyi áldozatnak kell ártatlan vérért hullatnia. Az 1944. tavaszán készült grafika-sorozatán a Peszáchra, (zsidó húsvét), a szabadság ünnepére meggyötört munkaszolgálatost rajzol, aki a végtelen, kietlen talajban gyalogol. Mögötte az emberekkel teli vonatok dübörögnek, és az eligazító felirat önmagáért beszél: DEPORTIERTE JUDEN

„EGY FOGOLYTÁBOR A MEGTÉBOLYODOTT VILÁG EGY SARKÁBAN. A TÁBORT HÁROMSZOROS ÁRAMMAL TELÍTETT DRÓTSÖVÉNY VESZI KÖRÜL. HA ALSZIK A TÁBOR, A DRÓTCSOMÓK BESZÉLGETNI KEZDENEK EGYMÁSSAL, A SOK TITOKKAL TERHES CSÖNDBEN.

MINDENIKCSOMÓ TUD MÁRTÍR-MESÉT, MELY OTT JÁTSZÓDOTT LE NÁLA. E MESÉK HALLATÁRA A DRÓT-KERESZT „KADDIST” – HALOTTI IMÁT – SUTTOG A CSOMÓKNÁL, AMELYEKET VÉRTANUK ÉRINTETTEK MEG.”

(Látomások. 50. oldal)

Van azonban egy másik Magyarország is, amelyet Madách Imre, Ady, Babits, Juhász Gyula, József Attila, Móra Ferenc, és számtalan más humanista neve és szellemisége fémjelez.⁴ S természetesen az akkor, 1944-ben 100 éve halott Petőfié, akinek életművéhez mélyen kötődik. Kettősgyökerűsége abból a tradícióból sarjad, amely a toleranciából és a szeretetből építkezik. Amely befogadni, és nem kirekeszteni, építeni, és nem pusztítani, ültetni, és nem kiirtani akar.

„IGEHIRDETÉSEN VOLTAM A KISKUNSAGBAN, ÉS KÉT KÉPET IDÉZTEM FÖL ISTEN TÁRLATÁBÓL MAGYARSÁGOM ÉS ZSIDÓSÁGOM KÉT SZIMBÓLUMÁT. MAGYARSÁGOM KÉPE EGY ELHAGYOTT SZÉLMALOM VOLT. CSONKÁN ÉS VITORLASZEGETTEN ÁLLOTT A BÚZASZTAGOK KÖZÖTT, MINT FORDÍTOTT FELKIÁLTÓ JEL. PONTJA – A NAP – FÉNYSZÓRÓ CSÓKKAL NEHEZEDETT RÁ ÉS A CSÓKBAN VIGASZ, CSONTGYÓGYÍTÓ IGÉRET VOLT. ÉS A BÉNA KAROK ISTEN FELÉ NYÚLTAK.

ZSIDÓSÁGOM KÉPE IS EGY SZÉLMALOM VOLT, FORGOTT KERINGETT, S KÖZBEN VITORLÁJÁNAK ÁRNYÉKA KERESZT ALAKBAN RÁHULLOTT A FÖLDRE. ÍGY KERING VALLÁSOM INNEN KISZAKADT SOK EZER GYERMEKE ÉS SORSÁNAK „KERESZTJÉVEL” ÁLDÓN ÉS KÖNNYESEN RÁZUHAN A FÖLDRE.”

(Egy lelkész naplójából. 18. oldal)

PETŐFI HATÁSA

Petőfi költészetéből meghallja az ember – a szabadság-szeretetet, a felelősség, az egyenlőség iránti vágy, és az egyetemesség poétikus üzenetét. Tizenkét versét fordítja le a Biblia nyelvére, a héberre.⁵ Többek között a Farkasok dalát.

„Itt kívül a hideg,
Az éhség ott belül,
E kettős üldözőnk
Kínoz kegyetlenül;
S amott a harmadik:
A töltött fegyverek,
A fehér hóra le
Piros vérünk csepeg.”

írja Petőfi, s a költői jóslat beteljesedik Birnfeld életében.

1942-től többször hívják be munkaszolgálatra, s a lelket és fizikumot megrendítő pokolban a János vitézt ülteti át héberre. A halál árnyékában keresi a szellemi örökkévalóságot.

Fordítástervezetét, amelyet egy kis alakú füzetben rögzített, 1944. május 14-én fejezte be. Ebben a teljes szöveg megtalálható. Az első oldalra Petőfi arcképét helyezi, s a portré alá, archaikus héberséggel tömör értékelést ad a költőről, melynek magyar fordítása a következő:

„E nagy költő 1823-ban született. Egyszerű szülők gyermekeként nehéz körülmények között tengette életét. 1848-ban harcolt a magyar szabadságért, s a hazáért vívott küzdelemben, 1849-ben életét áldozta a harc mezején. Sírja mai napig ismeretlen.⁶ Napjainkig az egyik legnagyobb lírikusként tartják számon. Költészete ismert az egész világon.”

Május második felében hozzákezd a tisztázat elkészítéséhez. Harmincegy oldalon csak tizenhét fejezet készülhetett el. Ezután deportálták...

Baloldalon gyöngybetűkkel – magyarul – Jancsi és Iluska története, a jobbon – kalligrafikus betűkkel, punktált szöveggel – a mesteri fordítás. 1944-ben volt a János vitéz megjelenésének centenáriuma. A jubileumra tiszteleg Petőfi szelleme és emléke előtt.

A fordításhoz színes rajzokat készít.⁷ Ezekből az illusztrációkból is érződik az alkotó célja: a mű hangulatát, hangvételét, játékoságát visszaadva, a humor lehetőfinom leplébe burkolva – tanítani. Birnfeld a János vitéz fordításához hét illusztrációt készített, amelyek szorosan kötődnek a szöveghez.

E kompozíciókon elsősorban jellemábrázoló készsége a megragadó. Iluska mostohájának testtartása, arcának elnyújtott, eltorzított vonásai híven adják vissza Petőfi szövegét:

„Dúlt-fúlt Iluskának gonosz mostohája:
hol marad, hol lehet oly soká leánya?”⁸

A törökök vezérének puffadt, eltorzított az arca. Az óriáskirálynak fogatlan a szája, félelmet keltő az izomzata, tompa-bárgyú a tekintete. A tengeren Jánost átvívó óriásnak bozontos a haja, s kacagó arcát burjánzó szakáll borítja. A képzeletbeli monumentális sárkánykígyó tüzet okád. Ezek mind-mind olyan elemek, melyek a szöveg interpretálására hivatottak, de érződik rajtuk az illusztrátor célja: egyéni ötletekkel színesíteni, gazdagítani az olvasói fantáziát.

A BIRNFELD ÉLETTORZÓ ÜZENETE

Birnfeld, amikor deportálják, hátizsákjában Bibliát, néhány művész életrajzát, és a magyar költők antológiáját vitte magával. Valami drámai, valami jelzésértékű szimbólum van e tettben, s élete tragikus kifejlésében. Ő mártírhálált hal, de a Biblia a művészet és az irodalom él, mintegy jelezve: *fasisztoid ideológiák elpusztítják az életet, de a szellem halhatatlan, s idők felett álló.*

„MAJD FEKSZEM ÉN A HALÁLBAN
ÉS SÍROM FELETT FŰSZÁL LEGÉNYKÉK
UDVARIASAN HAJLONGANAK
ÉS HA AKKOR ISTEN RÁMVETI A
NAPSUGARAKAT, AKKOR TUDNI FOGOM,
HOGY VALÓBAN NAGYOT NŐTTEM A
HALÁL ÓTA...”

(Részlet B. S. Mérték című verséből: 1942. VII. 1.)

In: Új Művészet, 1994/12

JEGYZETEK

¹ a tanulmányban közölt, nagybetűvel írt idézetek dr. Birnfeld Sámuel máig kiadatlan írásából valók.

² „Néhai férjem, Birnfeld Sámuel 1906. december 6-án született Szegeden a Tisza Lajos krt. 76. házban. A ház még ma is áll. Szülei vallásos zsidók voltak. Hatan voltak testvérek és ő volt a legfiatalabb. Az egész Birnfeld családot részben Auschwitzban, részben a munkaszolgálatban pusztították el. Őt a nyilasok hurcolták el október 20-án reggel Budapestről, a Vig-u 24-ből. November 12-ig sáncásáson volt Pest környékén. Ekkor gyalog indították útnak Ausztria felé. November 20-án Hegyeshalomnál vitték át őket a határon. Egy korabeli szemtanú arra bízta Birnfeldet, hogy szökjék meg, erre azt válaszolta: »...én nem megyek. Ezekkel az öreg beteg emberekkel maradok, és hátha a feleségemre is rátalálok Ausztriában.« 1944. december 28-án, a zsinagógai dátum szerint Tévét hó 12-én, Félixdorfbán éhen halt. Egy Wéber nevű kiskunfélegyházi üvegkereskedő, aki túlélte a Soát, temette el. Az ő elmondásából kiderült, hogy Birnfeld a táborban minden este összehívta sorstársait, gyógyította a betegeket, s az utolsó falat kenyeret is megosztotta velük.”

Részlet özv. dr. Birnfeld Sámuelné a szerzőhöz, 1975. július 17-én írt leveléből.

³ Ehelyütt mondok köszönetet dr. Benjamin Gát-Rimonnak (Rison Lezion), dr. Jechiél Zvi Moskovitsnak (Bnei Brak), dr. Révész Mártonnak (Tel-Aviv) és dr. Singer Ödönnek (Budapest), akik mint egykori diáktársai, visszaemlékezéseikkel segítettek megrajzolni a Birnfeld portrét.

Az elmúlt öt évtizedben a következő publikációkban említik meg Birnfeld Sámuel:

I. „dr. Birnfeld Sámuel, sz. Szeged, 1906. XII. 6. Rabbivá avatták: 1936.

A pesti izr. hitközség rabbi-vallásánára. Sáncásásra hurcolták el. Irodalmi munkássága: Sevet Jehuda. Selomo ibn Verga krónikája, Budapest, 1934.”, in: Az Országos Rabbiképző Intézet évkönyve az 1943/44, az 1944/45, és az 1945/46 tanévről, szerkesztette: dr. Löwinger Sámuel igazgató. Budapest, 1946, p. 32

II. Schöner Alfréd, *Elpusztított álmok*, Képes Újság, 1984. XII. B.

III. *Birnfeld Sámuel emlékkiállítás a Somogy-könyvtárban*

Délmagyarország, 1986. XII. 5.

⁴ Kiadatlan írásaiban gyakran idéz Madách, Juhász Gyula és Móra Ferenc műveiből.

⁵ Petőfi héber fordítói közül hadd emeljük ki a következőket:

I. *Vótum Petőfiánum: Petőfi fogadalma*. Budapest, Kossuth, 1975, Bacher Vilmos (1909.), Avigdor Hameiri (1961). II. Itamár Jaoz-Keszt, *Cvi Haplaot*.

I–II. kötet, Tel-Aviv, 1984. Kétnyelvű antológia. E kötetben a szerző 115 magyar költőt fordít le héberre. Többek között Petőfi Szeptember végén, Befordultam a konyhára, Reszket a bokor, Az őrült, A kutyák dala, A farkasok dala, Egy gondolat bánt engemet c. költeményeit.

⁶ Amikor Petőfi egyéniségét méltatja, többek között így ír a héber szövegben: „...velo jada is et kovurato ad hajom haze...” E fordulat egyenes idézet Deuteronomium 34. 6.-ból. A bibliai idézet Mózesre vonatkozik, s pontos magyar fordítása: „...és senki sem tudta sírját egész e mai napig.”

Birnfeld fordítástervezetében egy helyre, a János vitéz I. fejezetének 2. versébe, „ültette be” a bibliai idézetet.

(Micha 2.8.)

Azonban a teljes fordítást tanulmányozva megállapítható, hogy a héber változaton végig érződik a Szentírás hatása.

⁷ Férje elhurcolása után, a feleséget – a ma is Szegeden élő – dr. Birnfeld Sámuelnét Ausztriába deportálták. Ő vitte magával hitvese irodalmi termékeit, fordításait, grafikáit, illusztrációit. Csontvázzá lefogyva a menetelések alatt mindenét eldobta, csak férjének munkáit őrizte, s a felszabadulás után hazavitte Magyarországra. Néhány évvel ezelőtt a teljes szellemi hagyatékat – gyermeke nem lévén – a New Yorkban élő egyetlen unokaöccsének, Kovács Lászlónak ajándékozta. Kettőjüktől kaptam meg a teljes Birnfeld-anyag fénymásolatát. Önzetlen segítségük tette lehetővé e dolgozat megszületését.

⁸ Petőfi Sándor, *János vitéz* I. fejezet.

VILLANÁSOK A MAGYARORSZÁGI ZSIDÓ PEDAGÓGIA TÖRTÉNETÉBŐL

(Elhangzott: Bar Ilan Egyetem, 1994. június)

Két esztendővel a II. világháború után, alig néhány hónappal minden idők legnagyobb tömegirtását követően, mikor is népünk egyharmadát, s ezen belül a zsidóság 6 000 000 polgárát állati kegyetlenséggel meggyilkolták, a szellem legyőzhetetlenségének jegyében, tanulmányt jelentetett meg dr. Scheiber Sándor professzor. Munkájának címe: Szolgaságból – szabadságba¹. Dolgozatának címe: „Zsidó tudományos tennivalók Magyarországon”. Ebben a tanulmányban Scheiber megfogalmazza, hogy a magyar zsidóság tudósaira és tudós jelöltjeire, milyen fontos feladat hárul. Hat területet vázol fel, mint kutatandó témákat. Úgy mint bibliográfiát, kéziratokat, az irodalmat, a szépművészetet, történelmet és folklórt. Érdekes módon a pedagógia, a magyar zsidó pedagógia területe kimaradt a kutatandó témák közül. Scheiber grandiózus tervéhez a Soát túlélő tudósokat, valamint az intézetben végzett rabbikat és annak hallgatóit akarta megnyerni, azonban az ismert történelmi körülmények miatt, szinte egyedül maradt, s egymaga próbálta megőrizni a magyarországi zsidóság szellemi hagyatékát Magyarországon². A világ zsidóságának tudományos fellegváraiban elsősorban Izraelben és az Egyesült Államokban láttak napvilágot olyan publikációk, amelyek az előbb jelzett témákat analizálták. A pedagógia azonban változatlanul – ha szabad ezt a kifejezést használni – „*mostohagyerek*” maradt.

Mindazonáltal születtek összefoglaló jellegű művek is a magyarországi zsidó pedagógia tárgykörében.³ Azonban elsősorban olyan

tanulmányok láttak napvilágot, amelyek a magyarországi zsidó pedagógia egy-egy szeletét helyezik górcső alá.

Az utóbbi esztendőben több olyan, a történelem kutatás tárgykörébe tartozó mű látott napvilágot, amely összefoglaló képet ad a magyar zsidó múlt évszázadairól, s ezen belül fontos helye van a magyarországi zsidó oktatásnak.⁴ Hiszen objektív tény, hogy a zsidó közösségek magalakulásánál mindig alapvető szempont volt a zsidó iskolák megalapítása. Példaképpen említem meg, hogy Gonda László 1992-ben megjelent könyvének bibliográfiájában címszóként szentel a zsidó pedagógiának. Jegyzékében a „Jesivák” címszó alatt öt, a „Zsidó felekezeti oktatás” címszó alatt hét, a „Zsidó iskolázás és modernizáció korszakában” címszó alatt hat ikonográfiai tétel szerepel. Természetesen ez a bibliográfia roppant hiányos, hiszen hiányoznak belőle azok a dolgozatok, illetve fejezetek, amelyek a hitközségi monográfiákban, iskolai évkönyvekben, önálló korpuszokban, valamint a magyarországi és a Magyarországon kívüli sajtótermékekben jelentek meg a magyarországi zsidó pedagógiáról. Külön figyelmet érdemel Dan Dalmat *Bibliographia Hungarica-Judaica 1945–1990* című műve, amely e korszakban megjelent zsidó tárgyú könyvekről – s ezen belül tankönyvekről – állít össze szakbibliográfiát.⁵ Itt hívom fel a figyelmet a Magyar Zsidó hírlapok és folyóiratok bibliográfiája c. kiadványra, amely magában foglalja az 1847–1992. között megjelent periodikákat, s ezen belül természetesen azokat is, amelyek kifejezetten a magyar zsidó pedagógiával foglalkoznak.⁶ Kísérletnek tekinthető az újra indított *Múlt és Jövő* című periodika *Figyelő-je*, amelyben minden szám végén a szám megjelenése előtti időszak különböző helyeken megjelent zsidó vonatkozású cikkeit, ezen belül a pedagógiákat regisztrálja.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

A Tel-Aviv Egyetem Pedagógiai Archivumán belül 1990-ben megalakult a Magyar Zsidó Pedagógia Archivuma. Feladata a magyarországi zsidó pedagógiára vonatkozó dokumentumok, relikviák gyűjtése és tudományos feldolgozása. Kívánatos lenne ezt a műhelyt

a magyar zsidó pedagógia kutatásának központjává fejleszteni. Így létrejöhetne egy olyan tudományos intézmény, amely megőrökíti, feldolgozza, összegzi és megjelenteti az itt összegyűjtött, majd feldolgozott anyagot, amelyet a kutatók rendelkezésére is bocsáthat.

Száz év magyar zsidó pedagógiájának akár csak vázlatos bemutatására sem elegendő e mostani előadás, így néhány súlypontra szeretném felhívni a figyelmet.

A ZSIDÓ KONGRESSZUS

ÉS A MAGYARORSZÁGI ZSIDÓSÁG FŐBB SZELLEMI ÁRAMLATAI

1867. novemberében megszületett a magyarországi zsidóság emancipációját biztosító törvény, amelyet a képviselőház vita nélkül, a Főrendiház négy ellenszavazattal elfogadott. Az 1. szerint az ország izraelita lakosai a keresztény lakosokkal minden polgári és politikai jog gyakorlására egyaránt jogosítottnak nyilvánítottak. A 2. szerint minden ezzel ellenkező törvény vagy rendelet ezennel megszüntetetik.⁷

Az emancipáció törvénybe iktatása végleges jogi formát teremtett. Alig két hónappal később az akkori vallási és kulturális miniszter összehívta az úgynevezett Magyar Zsidó Kongresszust. A miniszter a kongresszus összehívásának célját az alábbiakban határozta meg:

„A hazában lévő izraelita hitfelekezet, mint önálló vallásos társulat éppen olyan szabad és autonóm testületet képezzen, mint a keresztény autonóm egyházak.”

A tanácskozás egy esztendőn keresztül tartott, s felszínre hozott olyan ellentéteket, amelyek hosszú évtizedek óta lappangtak a zsidóság belső életében. A kívánt egységes szervezet nem teremtődött meg. A kongresszusi határozatok, majd az azt követő országgyűlési határozat eredményeképpen, a magyar zsidóság három részre szakadt: 1. kongresszusi vagy neológ hitközségekre, 2. az ortodoxiára, 3. a status quo ante alapokon álló hitközségekre. Az első kettő közt a különbség lényegében vallási és szertartási ügyekre korlátozódott.

Az ortodoxia ragaszkodott a Sulchan Aruch törvényeinek betűszerinti betartásához, s annak előírásait bírósági ügyekben is érvényesíteni kívánta. A kongresszusi hitközségek a Sulchan Aruch törvényeinek tiszteletben tartása mellett a társadalomba való integrálódás egyedi útját választották. Érzésvilágukban Magyarország gondolatvilágához tartozónak vallották magukat, amelyet életformájukban is kifejezésre juttattak. A nagy városokban élő zsidóság haladt a teljes asszimiláció felé. A status quo irányzat, ellenezte a szakítást, és a kongresszus előtti állapotot akarták visszaállítani, megmaradt régi szokásai mellett. 1928-ban alakultak frakcióvá.

E három zsidó irányzat mellett a múlt század utolsó éveiben alakult ki a negyedik csoport, amely népiségét felfedezve, cionistának vallotta magát.⁸

Ezen a ponton két fontos szempontot szögezlek le:

1. E fentemlített rétegződésnek megfelelőképpen alakult a magyarországi zsidóság iskolarendszere is.

2. A zsidó iskolarendszer az óvodáktól a felsőoktatási intézményekig terjedő színes skálán mozgott, ezen kívül a nem zsidó (állami, egyházi, magán) iskolákban is folyt zsidó vallásoktatás.

A MAGYARORSZÁGI ZSIDÓ PEDAGÓGIA A STATISZTIKA TÜKRÉBEN

1900-ban a magyar zsidóság lélekszáma 831 162 fő volt, amely az ország lakosságának 4,9%-át jelentette. A trianoni békeszerződés által szabott ország területén az 1920-as évi adatok szerint 473 355 zsidó lélek élt, amely az össznépesség 5,9%-nak számított, Az első és a második bécsi döntés során visszacsatolt felvidéki, keletmagyarországi és erdélyi, valamint az 1939-ben visszafoglalt kárpátaljai és 1941-ben megszállt délvidéki területekkel megnagyobbodott Magyarország területén 1941-ben 725 007 zsidó lélek élt, amely a lakosság 4,9%-nak felelt meg. Az utolsó nyilvántartott adat 1949-ből való, mely szerint a Soá következtében mindössze 133 862

lélek vallotta magát zsidónak, amely az ország lakosságának mindössze 1,5%-át tette ki.

Ha a magyarországi zsidóság iskolázottsági adatait vizsgáljuk, a következő kép tárul elénk. 1900-ban az elemi iskolákban 121 774 (5,1%), a középiskolákban 13 119 (22,6%), a felsőbb tanintézetekben 2573 (28,4%) tanuló tanult.

1921-ben az elemi iskolákban 38 590 (3,9), a középiskolákban 14 219 (25%), a felsőbb tanintézetekben 1713 (12,6%) tanuló tanult.

1941-ben az elemi iskolákban 62 121 (3,5%), a középiskolákban 1024 (14,9%), a felsőbb tanintézetekben 513 (2,8%) tanuló tanult.

A Soá tragédia számokban kifejezve és az oktatásra vetítve: 1947-ben az elemi iskolákban 5687, az ország össztanulóinak mindössze 0,6%-a a középiskolákban 2065 (4%), a felsőbb tanintézetekben 1361 (5,2%) tanuló tanult.

A számok és korabeli statisztikák tengeréből, hadd emeljek ki még néhányat:

A harmincas évek elejének adatai szerint a Pesti Izraelita Hitközség egy óvodát, hét elemi (két fiú, két leány, valamint egy-egy fiú árvaházban, a siketnémák intézetében, ill. Wechseldmann-féle vakok intézetében, két polgárit (fiú, leány) és két gimnáziumot (fiú, leány) tartott fenn. E 12 tanintézetben 2900 növendéket mintegy 150 tanár tanított. Ugyanakkor a vallásoktatás hálózata jóval távolabbra nyúlik, hiszen minden kerületben működött Talmud Tóra, továbbá héber nyelvi, s valláskulturális tanfolyam, melyeken 146 tanár tanított. Hozzávetőlegesen 22 000 fő alapfokú vallásos tanítást biztosították.¹⁰

A fővároson kívül ugyanebben az időszakban a következő kép tárul elénk: az elemi, közép és felsőoktatásban összesen 16 342 hallgató tanul, ebből a 159 elemi iskolában 12 862.

Az Izraelita Tanügyi Értesítő adatai szerint 1931-ben Nagymagyarország területén a következő középiskolák működtek:

1. Nagykanizsai Felső Kereskedelmi Iskola
2. Vágújhelyi Izraelita Főreáliskola

3. Ferenc József Rabbiképző Intézet Tagozata (alsótagozat)
4. Miskolci Izraelita Tanítóképző Intézet
5. Pesti Izraelita Hitközség Alapítványi Gimnáziuma
(zsidó fiú-és leánygimnázium)
6. Debreceni Zsidó Reálgymnázium
7. Nagyváradi D. Kecskeméti Lipót Líceum
8. Nagyváradi Ortodox Izraelita Hitközség Algimnáziuma
9. Temesvári Zsidó Líceum
10. Kolozsvári Tarbut Líceum
Hebraisches Reformrealgymnasium Munkácson¹²

Tíz esztendővel később – az előbb idézett tudományos folyóirat szerint – „a magyar zsidóságnak van vagy 200 elemi és jó néhány polgári, meg középiskolája.”¹³

JÁCHIN ÉS BOÁZ

Amint – a zsidó hagyomány szerint – az ókori Jeruzsálemi Templom két oszlopon nyugodott, hasonló módon a magyarországi zsidóság szellemi „szentélye” is két tartóoszlopra épült: a sokévszázados múlt-ra visszatekintő jesíva-hálózatra, s a magyarországi neológia szellemi életét döntő módon meghatározó budapesti Rabbiképző Intézetre.

JESÍVÁK

Ábrahám Fuchs a magyarországi jesívákról írt átfogó történeti áttekintésében és kortörténeti analizisében bemutatja a magyarországi jesívák létrejöttének történeti hátterét az első – XVII. századi – magyarországi jesívák alapításának körülményeit. Bevezeti az olvasót a jesívák pedagógiai rendszerébe, ismerteti a bachurok tanrendjét, és általában a jesívák osztályokra és csoportokra való bontásának módját, s nem utolsósorban megrajzolja a leghíresebb

jesívák, az akkori világ legnevesebb ilyen jellegű pedagógiai intézményének, a Pozsonyi Jesívának történetét.¹⁴

Scharfstein 1911-es adatai szerint, az akkori Magyarország területén, mintegy 4000 jesíva báchur tanult Ábrahám Fuchs pedig 49 fejezetre bontva analizálja a mai Magyarország, Szlovákia, Transsilvánia, Kárpátorosz, Máramaros, valamint Burgenland jesíváinak történetét.

Dr. Domán István, a Rabbiképző Intézet jelenlegi igazgatóhelyettese pár esztendővel ezelőtt publikációt tett közzé magyar nyelven a magyarországi jesívák, történetéről, s tanulmánya végén – kiegészítésre szoruló – bibliográfiát találunk.¹⁵

A bevezetőben említett Tel-Aviv Egyetemen működő Magyar Zsidó Pedagógia Archivumának hanganyagából, az egykori különböző jesíva bachurok visszaemlékezéseiből kiderül, hogy a jesívák a zsidó vallás legfontosabb fenntartói közé tartoztak.

Ezekben az iskolákban nevelték az ifjúságot, amely jártasságot szerzett a vallási szabályokat megvitató Talmudban, majd később a hitközségek vezetésében vezető szerepet kapott. A növendékek közül a legképzettebbek rabbi oklevelet szereztek, s örködték a vallási élet továbbvitelén.

A BUDAPESTI RABBIKÉPZŐ INTÉZET

A magyar Rabbiképző keletkezésének története több, mint egy évszázadra nyúlik vissza – írja Blau Lajos az Intézet fennállásának 40. évfordulója alkalmából –, majd így folytatja: oly gazdag változásokban és fordulatokban, hogy érdekességeinél és tanulságainál fogva külön monográfiát érdemelne.¹⁶

A különböző jubileumi évkönyvek, s a Szeminárium életét, tudományos és pedagógiai tevékenységét bemutató tanulmányok sokasága ellenére a mai napig nem született olyan teljességre törekvő monográfia, amely a pesti Szeminárium történetét mutatná be. Annak az intézetnek a történetét, amely több, mint 300 rabbit adott

a magyar és az egyetemes zsidó kultúrának, vallástörténetnek, pedagógiának.

Schweitzer József például kimerítő tanulmányban mutatja be a Szeminárium keletkezésének társadalmi hátterét, valamint azokat a kollektív állásfoglalásokat, személyes nézeteket, amelyek az Intézet létesítésével szemben a magyarországi ortodox rabbik részéről merültek fel.¹⁷

A Rabbiképző működésének célját, s végzettjeinek hitvallását így fogalmazta meg az intézet egykori rektora:

„Övék az érdem, hogy a művelteket vallásunkhoz közelebb hozták, annak megtartották, bennük a lelkesedést újból felkeltették, a hitközség javára való munkálkodásnak megnyerték, egyszóval kultúrképessé tették a zsidó vallást. A modern rabbik a hitközség belbékéjét helyreállították, vagy legalább megszilárdították, a fennálló intézményeket megerősítették, és fejlesztették, szociális érzékkel újakat teremtettek. Az iskolákat gondozták, a hitoktatást megszervezték, a hittant kedvelt, komoly tárggyá tették, a zsidó ismereteket az ifjúság között terjesztették, előadások és felolvasások által a felnőtteket a zsidóság múltjával, vallásunk tanaival és eszméivel megismertették.

A vallásunkért való rajongás mellett magunkkal vitték a modern zsidó tudomány ismeretét és szeretetét, melyeket a tudományok világraszóló nagymesterei, Bacher Vilmos, Kaufmann Dávid és Goldzicher Ignác lelkesen tanítottak.”¹⁸

A Szeminárium centenáriumának alkalmából professor Mose Karmilli Weinberger héber és angol nyelven jubileumi kötetet jelentetett meg, amely tartalmában a legátfogóbb képet adja az intézet történetéről, végzettjeinek tudományos publikációiról és életútjáról, kiemelkedő tanáiról és a Szemináriumnak a világ zsidósága szellemi arculatára gyakorolt hatásairól. Karmilli professor *One Hundred Years of the Seminary in Retrospect* című tanulmányában az intézet történetét öt periódusra bontja, s kitér az utolsó időszak, tehát a háború utáni évtizedek totalitárius korszakára is, amikor a Rabbiképző Intézet jelentette a magyarországi neológ

zsidóság számára a legjelentősebb, legálisan működő és tevékenykedő progresszív szellemi irányvonalat.¹⁹

A Scheiber vezette Szeminárium rabbikat nevelt, és adott a magyarországi és a kelet-európai országok zsidósága számára. Tudósokat küldött nyugat-európai és amerikai zsinagógai szószékekre, akik az istenhitet, Izrael és a zsidóság iránti szeretetét hirdették.

A SOA

Minden idők legnagyobb mértékű tömegpusztítása, a holocaust, népünk legszörnyűbb történelmi tragédiája a II. Szentély elpusztítása, az ókori zsidó ország megsemmisítése óta. A zsidóság egyharmadát, hat millió testvérünket, s ezen belül 600 000 magyar zsidót öltek meg. A legnagyobb, s szavakkal érzékelhetetlen fájdalom, drága hozzátartozóink, hittestvéreink halála.

S elpusztították egykori zsinagógáinkat, megsemmisítették hitközségeinket, s majdnem az enyészetté lett a zsidó szellemiség is.

A történeti Magyarország területén az 1910-es adatok szerint nem kevesebb mint 2583 településen éltek zsidók közösségi életet, zsinagógákban, tanházakban, iskolákban stb...²⁰

A Vajda Zsigmond és Heller Imre szerkesztette kötet 467 egykori – s kis részben ma is működő – hitéleti és pedagógiai célokat szolgáló zsinagóga fotódokumentációját közli.²¹

Mártírrá lettek a diákok, a tanárok, a rabbik...

Emlékművek Magyarország-szerte, márványtáblák néhány egykori zsidó iskola falán, a Jad Vasem Intézet Izraelben, s mindenek előtt a szívünkben-lelkünkben élő kegyelet őrzi emléküket. Emlékét az egykori magyarországi zsidó pedagógiának, intézményeinek, pedagógusainak, diákjainak, a zsidó szellem letéteményeseinek és képviselőinek. Csak a Bét Hátfucotban nincs emléke a magyarországi zsidóságnak. Vajon miért?...

„A TŰZBŐL MEGMENTETT MARADÉK”,

AVAGY VILLANÁSOK

AZ 1945–48 KÖZÖTTI MAGYAR ZSIDÓ PEDAGÓGIÁBÓL

A soát követő három évnek különleges történeti jelentősége van a magyarországi zsidó pedagógiában. A Zsidó Világkongresszus magyarországi képvisellete statisztikai osztályának közleményei szerint 1946. elején 143 624 zsidó élt Magyarországon. 96 500 a fővárosban 47 124 Budapesten kívül. 263 közösségben sikerült – akárcsak rövid időre is – a vallási életet helyreállítani.²²

A felekezeti közösségi élet kiemelt feladata volt az iskolák újjászervezése. A legkisebbek gondozását az óvodák és a napköziotthonok biztosították. A felsőbb korosztályoknál 1946-ban – a két évvel korábbihoz képest – csak fele annyi oktatási intézményben, így többek között, 17 elemiben, 3 polgáriban és 5 gimnáziumban, illetve egy-egy tanítóképzőben, zeneiskolában és a Rabbiképzőben indult meg az oktatás. A legnagyobb nevelési intézménycsoportot az árvaházak alkották. Új oktatási formát jelentettek a Rabbiképző Pedagógiai tagozata, valamint a Tarbut Egyesület és a Mizrahi héber nyelvű gimnáziumai is. „Az újjáéledés jele volt viszont, hogy az ortodoxokkal együtt országosan körülbelül 3000 gyermek tanult a felekezet iskoláiban, továbbá 5000 pedig más iskolákban ugyan, de ott kötelező hittant hallgatva. A pedagógiai koncepció alapját a zsidó közösséghez való hűséghez történő nevelés alkotta, de ezen belül önálló árnyalatot képviseltek a cionista érzelmű tanítók, a héber nyelvnek nem csupán vallási-kulturális, de mintegy gyakorlati célzatú propagálásával.”²³

AZ 1948–89-ES KORSZAK

Az első időpont a felszabadulási korszaknak az az éve, amikor egyesült a szociáldemokrata és a kommunista párt, és ezzel véget ért a korábbi három év demokráciája. A második dátum a rendszerváltás

ideje, amikor újból többpárt rendszer jött létre Magyarországon, s lehetővé vált a parlamentáris demokrácia bevezetése.

E négy évtized háttérében ott van a Soá 600 000 mártírja, a megmaradt zsidó populáció Izraelbe való alijázása, a szabad világba való emigrálása, s nem utolsósorban a totalitárius rendszer minden közismert jellemzője. Az ateista nevelés térhódítása, az államosítás, a közhangulatot meghatározó szociális demagógia, a Soát átélt nemzedék érthető féelme megtette hatását.²⁴ Külön tanulmányt, illetve előadássorozatot érdemelne, hogy a forradalomig és 1956. után milyen elbánásban részesültek a másként gondolkodók, milyen „felmérhetetlen kárt okozott az egyházi iskolák bezárása, és mindenek előtt az úgynevezett „egyedül üdvözítő” marxista nevelés.

Jelzéseképpen hadd említsem meg a következőket.

1. Az 50-es évek legelején a Szovjetunióbeli koncepciós perek hatása erőteljesen érvényesült Magyarországon is. Megszüntették, beszüntették a cionista mozgalmak működését. A hivatásukat teljesítő cionista vezetőket börtönbe zárták.

2. Az ortodox vallási nevelést szigorúan korlátozták, kontrollálták, működési körét beszűkítették. Az iskola igazgatóját, koholt vádak alapján börtönbe vették.²⁵

3. A budai és a szegedi – heti egy alkalommal működő – kifejezetten a zsidó vallásannak helyet adó Talmud Tórárt betiltották.

E kiragadott példák ellenére a tűz nem aludt el...

A totalitárius rendszer 40 éve alatt csak a Hitközség égisze alatt teremthettek meg, illetve folytathatták tevékenységüket a következő pedagógiai intézmények:

1. A fővárosban és vidéken kisebb megszakításokkal, de folyamatosan működtek a rabbik irányításával a Talmud Tórák.

2. A ortodox hitközségen belül eltérő nagyságrendben – néha minimálisra zsugorodva – működött az óvoda, a héder és a jesíva.

3. A nagy történelmi múlttal rendelkező Abonyi utcai Zsidó gimnázium utóda, a most alapításának 75. évfordulóját ünneplő Anna Frank nevét viselő zsidó gimnázium. A Zsidó Gimnázium fogalomává vált a magyarországi zsidó pedagógia történetében, nem

utolsó sorban azért, mert a zsidó törvények idején otthont és katedrát adott az eltávolított egyetemi tanároknak, akik kiváló tudós-tanítványokat neveltek. Az iskola háború utáni érdeme az volt, hogy a folytatólágosságot biztosította. Az ott tanító pedagógusok, véleményem szerint, heroikus munkát végeztek, hiszen egy ateista világban – akkor lehetőségeihez képest – vallásoktatással, a diákoknak a zsinagógához való szoktatásával fejlesztették a zsidó azonosságtudatot. Zsidó elemi iskola nem működhetett, így a Talmud Tórák adtak helyet a 6–14 év közötti gyerekeknek, megtanítva nekik a zsidóság alapjait. 14 éves kor után az Anna Frank Gimnáziumban csak azok a gyerekek tanulhattak, akiknek szüleik a kommunista éra alatt nem félték gyermekeiket ebbe az intézetbe adni.²⁶

4. A háború előtti korszakban már említett Országos Rabbiképző Intézet rendkívül nehéz körülmények között, de mindvégig teljesítette hivatását. Scheiber Sándor irányításával olyan szellemi, pedagógiai és tudományos centrumként működött, amely méltán érdemelte ki a világ zsidóságának elismerését.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Az általam érintőlegesen tárgyalt korszak utolsó éveiben, amikor már egész Kelet-Európában recsegett-ropogott a szocialista államok rendszere, megélenkült a zsidó pedagógiai tevékenység Magyarországon. Újjászerveződtek a különböző színezetű cionista- és kulturális mozgalmak, majd megalapították a Mászoret Ávot nevű ortodox Alapítványi Iskolát és a Lauder Javne Zsidó Közösségi Iskolát, melyek mindegyike 12 osztályos. Az elmúlt években, kifejezetten a rendszerváltás következtében megnőtt az Annak Frank Gimnázium tanulóinak a száma is.

A pár évvel ezelőtt, a Rabbiképző keretein belül megalapított Pedagógium talán szellemi örököse az 1857-ben alapított Országos Izraelita Tanítóképző Intézetnek, ahol többezer tanító kapott oklevelet, s akiknek tevékenysége döntő módon befolyásolta a magyarországi zsidóság pedagógiai struktúráját majd egy évszázadon keresztül.

Tisztelt Közönség!

Nagy kérdés, hogy Magyarország zsidósága vajon tud-e élni az új történelmi lehetőséggel, visszatér-e a valláshoz, s hogyan viszonyul a sokszínű kulturális lehetőséghez. S nem utolsó sorban, mennyire kötődik a zsidó világ szívéhez és szellemi központjához, a modernkori Izrael Államához.

Ezek a komponensek határozhatják meg a magyarországi zsidó pedagógia jövőjét.

JEGYZETEK

- ¹ Scheiber Sándor, *Szolgaságból-szabadságba*, Budapest, 1947.
- ² Raj Tamás, *Zsidó tudományos tennivalók Magyarországon* címmel dolgozatot jelentetett meg, amelyben analizálja azt a kérdést is, vajon miért kellett Scheibernek egyedül elvégeznie ezt a heroikus munkát. Lásd: *A hagyomány kötelékében*, (ed.) Kriza Ildikó, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990. pp. 247–256. A Rabbiképző Intézet igazgatójának portréját többen megrajzolták. Ezek közül két tanulmányt emelek ki:
Beneschofsky Ilona, Scheiber Sándor, in: *Évkönyv 1985–1991, Az Országos Rabbiképző Intézet kiadványa*, Budapest, 1991. pp. 10–15. Balassa István, Scheiber Sándor, *Évkönyv*, ibid. pp. 15–21.
- ³ Lásd: Sárffstein, Cvi, *Toldot Háhinuch Bejiszráél Bedorot Hááharonim*, Tel Aviv, é. n.
- ⁴ Az utóbbi idők publikációi közül kiemeljük:
Katzburg, Netanél, *Jáhádut Hungárijá 1920–1943*, Jerusálájim, 1992.
Peri (Friedman), Jichák, *Perákim Betoldot Hájehudim Behungárijá Bijmé Hábénájim*, Holon, 1992.
- ⁵ Dan Dalmat, *Bibliographia Hungarica-Judaica*, Budapest, 1991.
- ⁶ Ed. Komoróczy Géza, Scheiber Sándor, *Magyar zsidó hírlapok és folyóiratok bibliográfiája 1847–1992*, Budapest, 1993.
- ⁷ Lásd: Simon Dubnov, *A zsidóság története az ókortól napjainkig*, Budapest, Tabor, évszám nélkül, Függelék, pp. 356.
- ⁸ A cionizmus témája mintegy négy évtizedig, a nyolcvanas évek közepéig-végéig tabu témának számított Magyarországon, Az utóbbi években a rendszerváltást követően, napvilágot látott munkák közül kiemelem:
a) ed. Kóványai János, *Múlt és Jövő Cionizmus számát*, Budapest 1993/4.
b) Herzl Tivadar, *Ősújorság* c. kötetéhez Borsányi Schmidt Ferenc bevezető tanulmányát, Budapest, 1993. pp. 5–29
c) Dr. Joseph Fleishman, *A magyarországi zsidóság eszmeáramlatai a modern időkben*, in: *A Magyarországi Fiatal Zsidó Vezetők Kézikönyve*, Petach Tikva, 1991. pp. 16–31
- ⁹ Az adatokat a Magyar Statisztikai Évkönyvek vonatkozó évfolyamaiból merítettem.
- ¹⁰ *A Pesti Izraelita Hitközség előjáróságának jelentése az 1930-ik évben kifejtett működéséről és indoklás az 1930-ik évi zárszámadáshoz és mérleghez*, Budapest, 1931.

- ¹¹ A számadatokat Sarfstein idézett munkájának 233. oldaláról merítettem.
- ¹² Dr. Fényes Mór, *Magyarország zsidó középiskolái*, in: Izr. Tanügyi Értesítő, ed. Schichtancz Ármin, Budapest, 1931. pp. 205–207.
- ¹³ ed. Dr. Vilner Ferenc Izr. Tanügyi Értesítő, Budapest, 1941. pp. 106.
- ¹⁴ Fuschs, Ávrám, *Jesivot Hungárijá*, Jerusálájim, 1979
- ¹⁵ Domán István, *Magyarországi jesívák*, in: A Hagymány Kötelékében, ed. Kriza Ildikó, Budapest, 1990. pp. 203–216
- ¹⁶ Blau Lajos, *Az Országos Rabbiképző intézet előtörténetéhez*, in: Adatok a Ferenc József Országos Rabbiképző Intézet történetéhez, ed. Blau Lajos, Budapest, 1917.
- ¹⁷ Schweitzer József, *A pesti rabbiképző megalapítása a responzumirodalomban*, in: Évkönyv 1977–78, ed. Scheiber Sándor, Budapest, 1978.
- ¹⁸ Blau Lajos, *A Rabbiképző első 50 éve*, in: Ünnepi mű a Ferenc József Országos Rabbiképző Intézet ötven éves jubileumára, ed. Blau Lajos, Budapest, 1927.
- ¹⁹ Moshe Karmilly Weinberger, *One Hundred Years of the Seminary in Retrospect*, in: The Rabbinical Seminary of Budapest, ed. Moshe Karmilly Weinberger, New York, 1986. pp. 3–48.
- ²⁰ Gazda Anikó, *Zsinagógák és zsidó közösségek Magyarországon*, MTA Judaisztikai Kutatócsoport, ed. Komoróczy Géza, Bp., 1991. p. 52.
- ²¹ Imre Heller – Zsigmond Vajda, *The Synagogues of Hungary*, New York, 1968. Magyarországon is napvilágot látott egy kiváló munka, mely az egykori zsinagógák, s a bennük működő tanházak építészeti-, kultúr- és pedagógiatörténeti analízisét adja. Lásd: *Magyarországi zsinagógák*, Budapest, 1989. ed. Gerő László
- ²² E korszak története viszonylag jól feldolgozott a történettudományban. A publikációk közül hadd emeljük ki:
– Katzburg Netánél, *Béjn Sihrur Lemáhpéhá 1945–1948*, Jerusálájim, 1991.
– Csorba László, *Izraelita felekezeti élet Magyarországon a vészorkozaktól a 80-as évekig*, in: Hét évtized a hazai zsidóság életében, ed. Horváth Pál, Budapest 1990.
- ²³ Csorba László, idézett munka p. 70.
A korszak cionista neveléséről és a héber nyelv tanításáról lásd: Avi hu Ronén, Hákráv al Hahájim – Hásómér Hácáir Behungária, 1944, (Izrael), 1994
- ²⁴ 1948. december 7-én a Magyar Köztársaság kormánya nevében Ortutay Gyula, Vallás- és Közoktatásügyi miniszter, a Magyar Izraeliták Országos Irodája

Intézőbizottsága nevében Stockler Lajos elnök, a Magyarországi Autonóm Orthodox Izraelita Hitfelekezeti Központi Irodája nevében Kahan – Frankl Samu elnök Egyezményt írt alá, amely „szabályozta” az állam és a zsidó hitfelekezet közötti kapcsolatot. A hetedik pont bevezető mondatait idézzük: „Az izraelita hitfelekezet tudomásul veszi azt a tényt, miszerint a magyar köztársasági kormány elhatározta, hogy a nem állami jellegű iskolákat és a velük szervesen összefüggő internátusokat, törvényhozás útján és valamennyit ugyanazon időpontban, államosítja.”

Az Egyezmény teljes szövegét lásd Dr. Seifert Géza, *Az Egyezmény 25. évfordulójára*, in: Évkönyv 1973–74, ed. Scheiber Sándor, Budapest, 1974.

- ²⁵ Bácskai Sándor, *A magyarországi ortodoxia története 1945 után, I. Groszberg Slomo*, in: *Múlt és Jövő*, 1993/4, ed. Kőbányai János, Budapest, 1994. Groszberg Slomo pedagógiai visszaemlékezései megtalálhatók a Tel-Aviv Egyetem Magyar Zsidó Pedagógia Archívumának kazettáriumában.
- ²⁶ Felkai László, *A budapesti zsidó fiú- és leánygimnázium története*, Budapest, 1992.

VIZUALITÁS ÉS PEDAGÓGIA

EGY ZSIDÓ PEDAGÓGUS ÉLETÚTJA
A 19. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN MAGYARORSZÁGON

(Elhangzott: az Országos Rabbiképző Intézet
fennállásának 120. évfordulóján tartott tudományos konferencián
Budapest, 1997. szeptember)

Kicsi, púpos zsidó tanító volt az én édesapám. Ugyan kérlek, akik ezt olvassátok egykor, nézzétek meg jól és mérlegeljétek ezt a négy első szót egyenként és képzeljétek el, micsoda élet-tragikum rejlik azokban külön-külön is, hátha még együtt illenek azok valakire. És az a valaki, mégis egyike lett a legbecsületesebb embereknek szellemi és jellembeli kiválósága révén.” – írja Grósz Mórról, fia Grósz Adolf feljegyzéseiben 1928-ban.¹

E dolgozat célja bemutatni – fiának feljegyzései és korabeli dokumentumok alapján – egy 19. század második felében élt, a pedagógiában újításokat, szemléltető eszközöket, új didaktikai módszereket bevezető tanító életútját, aki egy kis magyar város hitközségi iskolájából eljutott a londoni és bécsi világkiállításig. A feljegyzések tartalmaznak folklorisztikus elemeket is.

A feljegyzések írója, Grósz Adolf – írása alapján – művelt ember volt, stílusa kitűnő, azonban – lévén, hogy az édesapjáról ír – feltételezhetően nem mindig tárgyilagos, s jegyzeteinek belső logikája nem kristálytiszt. Ezért, a jobb áttekinthetőség érdekében, az anyagot proporcionáltuk, hogy így nyerjünk betekintést Grósz Mór életébe, munkásságába és a korszakba, amelyben élt és alkotott, amelyben tanított, s amely nem mindig értette őt.

Grósz Mór 1830. április 3-án született Izsákon.² „Grósz Lipótnak, egy szorgalmas, jóra való »magyar szabónak« volt legkisebb gyermeke, hét közül. Magyar szabónak hívták a paraszti népnek testi gúnyját (nadrágját, lajbiját, bandzsurját) készítő mesterembert.

Óriási legelők lévén akkor még Pest megyében, sok volt a pásztorember. Ezek közül volt sok »kuncsaftja« öregapámnak, mert a pitykés lajbit, gombsoros pásztorpantallót nagyon megelégedésükre szokta készíteni. Emellett még egy foglalkozása volt. Ő volt az egész falu tanácsadója. Zsidó, nem zsidó egyforma bizalommal fordult ügyes-bajos életsorában Lebli szabóhoz, mint elismert okos emberhez, és leginkább megnyugodott az ő véleményén. A mindenkit szívesen útbaigazító okossága mellett persze, hogy szegény maradt, mint a templom egere.”³

Grósz Mór iskolai tanulmányairól nem maradt feljegyzés, de kiváló képességeit bizonyítja, hogy már 15 éves korában az izsáki gyógyszerész vele korrepetáltatta fiát. Édesapja halála után Kiskőrösre került magántanítónak, de a helyi nyilvános zsidó iskolában is segédkezett.⁴

Itt ismerkedett meg Veigelsberg Chajimmal, a kiskőrösi járási rabbival.

„Mindig a legmelegebb szeretet és határtalan nagyrabecsülés érzett ki apám beszédjéből, valahányszor az öreg Veigelsberg rabbiról szó esett, aki apám szavaiból ítélve országos hírű, nagy zsidó tudós volta mellett széles látókörű, fennkölt gondolkodású férfiú lehetett.”⁵

Két fiával, Leóval és Sámuellel életre szóló barátságot kötött. Leó országos hírű ember, publicista lett.⁶ Veigelsberg rabbitól, még nősülése előtt a „chaver” címet és oklevelet érdemelte ki. Kiskőrösön 1848 és 1856 között tartózkodik. A magyar forradalom és szabadságharc elbukik. 1849-ben, s az azt követő ún. Bach korszak alatt erőteljesen érezhető volt a német kultúra és nyelv hatása e térségben is.

Az alföldi városban eltöltött tanítóskodása alatt nagyon sokat tartózkodott Veigelsberg rabbi házában, ahol "...zsidó, de világi tudományokat tárgyaló könyvekhez is hozzájutott.”

Az ötvenes évek közepén Pesten a kormányzat, a gyakorlatban már működő, de oklevéllel nem bíró tanítók részére ún. preparandia kurzust nyitott. A továbbképző tanfolyamon részt vett Grósz Mór is, s itt szerezte hivatalos tanítói oklevelét. Egyébként Pesten, a

mostani Andrássy út helyén húzódó szűk, Könyök utcában (akkor Ellbogen Gasse) lakott a még gyerek Veigelsberg Leóval együtt.

Élete második fő állomása, ahol haláláig tevékenykedett, Kiskunhalas volt. A városban a 18. század negyedik negyedében telepedtek meg a zsidók. Létszámbeli növekedésüket bizonyítja, hogy míg 1795-ben 49 lélek, addig 1900-ban 1018 személy lakott az egyébként, több mint harmincezres lakosú városban. Létszámuk ezután fokozatosan csökken, a Soa-ban a helyi zsidóság felét elpusztították. Az 1948-as felmérés szerint 462 zsidó lélek élt ott, jelenleg kb. 20 család.

A közösség karitatív intézményei közül a Chevra Kadisát 1826-ban, iskolájukat 1835-ben alapították.⁷

Első imaházukat 1795-ben bérelték. 1860-ban avatták fel a ma is álló zsinagógát, amely „...a klasszicizmus és a romantika különös keveréke, a klasszicista elemek dominálásával.” – írja a templom művészettörténeti analizisében Gazda Anikó.⁸

Ebbe a közösségbe kap meghívást a pedagógiai múlttal már rendelkező, de friss diplomás Grósz.

„Így folyván dolgai Kiskőrösön, 1856-ban meglepetés érte apámat. A szomszédos Halason már akkor némileg rendesebb zsidó iskola volt. A zsidó eklézsia akkor kezdett itt gyarapodni és berendezkedni. A régi, kis templom helyett, új nagyobbak építését, papi állás betöltését, és még egy tanító alkalmazását akkor határozták el. A jeles kiskőrösi tanítónak híre Halasra már korábban eljutott, és így esett, hogy egyszer csak megjelent Kiskőrösön édesapámnál a halasi községnek egypár kiküldött vezető tagja felajánlani neki az egyik tanítói állást, persze a kiskőrösinél jóval kedvezőbb feltételekkel.”⁹

Ugyanabban az évben került Kiskunhalasra Harav Eliezer Susman Szofer, aki 30 évig állt a helyi ortodox hitközség élén. A híres rabbi méltányolta és elismerte Grósz Mór pedagógiai munkásságát.¹⁰

Harav Susmanról a következőket találjuk a feljegyzésekben: „Ugyanabban az időtájban – de talán valamivel később – hívta meg a halasi község papjának Szofer Sussmann (sic!) fiatal rabbit, aki a

világhírű pozsonyi Szofer rabbi dinasztíának sarja volt. Apósa pedig volt a szintén nevezetes és igen tiszteletre méltó Ungar Joel...¹¹

„...Komoly Talmud iskola volt ott a Susmann (sic!) rabbi vezetése alatt. Ide az ország minden tájáról jöttek az ifjak, a bocherok tanulni. Volt rá eset, hogy 25 fiatal ember is volt a halasi jesivában, ami elég nagy szám volt a hitközség arányaihoz képest, mert ezeknek, a nagyobbára szegény fiúknak az ellátása – úgynevezett »nap-evés« – meglehetősen terhet rótt a kosztadó zsidó családokra. (...) Ennek a halasi Jesivának életét nemcsak a templom udvaráról ismertem, hanem közelebből is, amennyiben egy-két bochernek mi is adtunk lakást, és így módomban volt ezeknek a szegény, de túlnyomóan nagyon kedélyes ifjaknak életét, tanulási módját figyelemmel kíséreni.”

Két évvel a kiskunhalasi tanítói munkásságának megkezdése után megházasodott. Özv. Rosenberg Ábrahámné, Minka nevű lányát vette feleségül; s házasságukból egy fiúgyermek, Adolf – a feljegyzések írója – született.

„A szegény özvegyasszony anya nagy szerencséének tartotta, hogy a biztos jövedelmű, jó hírű emberhez adhatja legnagyobb lányát, nyervén így az elárvult családhoz mégis egy tanult férfit támaszul. A lányka sem idegenkedett a jó modorú, kiváló intelligenciájú fiatal embertől, és így léptek házasságra szüleim 1860. augusztus hava elején.”

Az iskolai pedagógiai munkáján kívül magántanítással foglalkozott, a gyengébb képességű zsidó gyerekeket az iskolai tárgyakból korrepetálta, a „keresztény úri házaknál pedig német szóra oktatta az úrficskákat és kisasszonykákat.”

A Polgári Olvasókörben magyar nyelvű újságokból értesült az ország és a világ eseményeiről, lakására héber nyelvű periodikákat járatott. A pedagógiai munkán túl volt még egy, a közösséget érintő feladata. A zsidó hitközség és az összes zsidó egyesület jegyzői tisztességét is betöltötte.

Több évtizedes eredményes pedagógiai munkássága alatt egy alkalommal hospitáltak nála. Erről így ír fia:

„Kis oskoláskoromból emlékszem, úgy gondolom 1869-ben lehetett, amikor az új népiskolai törvényt életbe léptették, hogy valami részletes, rendes tantervet kellett akkor az iskoláknak készíteniök. Az első tanfelügyelőket akkor nevezték ki.

A jász-kun kerületek első tanfelügyelője, valami Papp nevű úr volt. Ez a kerületi iskolák első megvizsgálása alkalmával betoppant apám iskolájába is. Egy pár halasi úr (Vári Szabó István, Török Elek) voltak a kíséretében.

Apám pár szép szóval üdvözölte az iskola vendégeit, mire a tanfelügyelő némileg barátságatlanul annyit mondott:

»Jó, jó kedves tanító uram, de én arra volnék kíváncsi, mi van a tantervvel? Ezt én zsidó iskolában, eddig egyben sem láttam.« – Erre apám szó nélkül odavezeti egy falon függő új, táblázatos íráshoz. A tanfelügyelő nézi, egyszerre leakasztja a falról, leteszi az asztalra és hosszasan tanulmányozza, jegyezet noteszébe, végre feláll az asztaltól, odalép apámhoz, kezét nyújtja és vállára vereget:

»No, kedves tanító úr, a halasi uraktól hallottam már egyet-mást önről, de ez a precízen kidolgozott tanterv meglepett, ahogy ebben össze van egyeztetve a zsidó tárgyak oktatása, a többi kötelező tárgyakkal, az mintaszerű. Nagyon derék «

Ezután egy pár kérdést intézve hozzánk, tanulókhhoz, az iskola falán látható táblák és térképek megtekintése után, apám vállát ismét megveregetve, távozott.

Keresztény urak látogatása zsidó iskolában akkor még szinte hallatlan eseményszámba ment. Ezért maradt meg a jelenet oly jól emlékezetemben.¹²

Grósz Móricz 30 éves tanítói jubileumát 1886. augusztus 24-én rendezték tanítványai Deutsch Samu, tekintélyes földbirtokos vezetésével, és a halasi „...zsidó körök” részvételével.

Még három évig dolgozott. 1889-ben, az őszi Nagyünnepek előtt megbetegedett, tüdőgyulladást kapott, s a gondos családi és orvosi ápolás ellenére december harmadikán meghalt.

A negyven évvel később az Ujvári Péter szerkesztésében megjelent *Magyar Zsidó Lexikon* címszót szentel a kiskunhalasi tanítónak:

„Grósz Mór pedagógus, szül. Izsákon (Pest vm.) 1831, megh. Halason. Nevét azzal örökítette meg, hogy a Biblia II. könyvének leírása alapján kifaragta a Miskont, az eredeti frigszekrényt, ugyanazon alakban, ahogy azt a Biblia leírja: Az összes tárgyakat ezüsttel, arannyal bevont fából, az egykori leírás szerint állította elő, a Chossennal és Efoddál. A művészies munkáért G. a magyar kultuszminisztérium, a londoni és a bécsi világkiállítások elismerését és tiszteletbeli diplomáját nyerte el.”

PEDAGÓGIAI MUNKÁSSÁGA – DIDAKTIKAI MÓDSZEREI

A kiskunhalasi iskola épülete – átalakítva ugyan –, de ma is áll. Az 1860-as években alacsony, nádfedeles ház volt. Két nagyobb „tanterem” állt a nyugati részen, a keletin egy kisebb. Ezt a másik kettőtől egy keskeny bejáró választotta el. A két nagyobb egymásba nyílt. A nyugati szobának közvetlenül az udvarra vezetett az ajtaja. A volt iskolában ma a helyi zeneiskola működik.

„Az iskola, kiváltképpen pedig az udvarra nyíló szoba volt az édesapám birodalma, a szó teljes értelmében. Fölényes ura volt ennek az iskolának 33 esztendőn át: 1856-tól haláláig. Ura, de rabszolgája is. Itt töltötte el – az éjjeleket és az ünnepnapok néhány óráját leszámítva – egész életét. Itt és ezért dolgozott reggeltől napestig. Vértel pedagógus volt. Hivatásának nála jobban élő-haló tanítót, gyermeknevelőt el sem lehet képzelni. Aki az ő iskolájába belépett, megérezte, hogy itt szentelt helyre lép.”

Megértette, majd a gyakorlatban alkalmazta a szemléltető oktatást, korabeli *vizuális eszközök segítségével*. Sajátkezűleg festett képeket az ABC (magyar, héber, német) tanításához. Akkor még a nyomdák nem ontották az ilyen jellegű anyagokat, így minden betűhöz egy – könnyen érthető – képet festett, s olvasótablákat szerkesztett.

A földrajz oktatásánál ún. „néma térképeket” készített. Sorozatképeit a napi penzumhoz illesztve mutatta be tanítványainak. Példa-

képpen hadd említsük meg, hogy, amikor Magyarországról tanított, az első képen nem volt más, mint az ország határainak – körvonalai. A másodikon már a fő folyók (Duna, Tisza, Dráva, Száva, Maros, Szamos) képe látszott, írás nélkül. Utána – az akkori politikai felosztásnak megfelelően a kerületek határvonalai: Dunán innen, Dunántúl, Tiszán innen, Tiszántúl, Erdély. Később Horvátország, Szlavónia, Határvidék, még a tengerpart is.¹³

A következő táblán kirajzolódtak a megyéknek, az országos térképbe belerajzolt határvonalai, egy-egy ponttal jelölve a vármegyék székhelyeit. Mindezeket egy betű írás nélkül! A formák, a helyzetképek így jobban belevésődtek az emlékezetbe.

„Magamról tudom, ha a gyermeket, aki ezekről a térképekről tanult, éjjel álmából keltették is fel, el tudta mondani pl. hogy fekszenek egymáshoz a megyék, melyik van, mondjuk Békés megyétől keletre, délre, északra, nyugatra, melyik a székhelye.”

Az államilag elfogadott tanterv keretén belül a Bibliát is tanította. Itt is a maga készítette térképeket használta fel. A lányok, a narratív módszer segítségével, hallás útján jegyezték meg a történeteket.

„Apám érdekesen mesélt, s ez annyira megragadt a gyermekek emlékezetében, hogy könyvből való készülés alig kellett hozzá.”

A fiúk azonban az eredeti héber szöveget könyvből olvasták és a fordítást is ismerniük kellett. Az 1850–60-as években még német fordításban tanultak. Akkor, már a vidéki zsidóság körében is elterjedt a magyar nyelv – annak ellenére, hogy sok helyen ragaszkodtak a jiddishez – így a diákoknak a bibliafordításnál egyszerre két nyelvvél, a héberrel és a némettel is meg kellett küzdeniük.¹⁴

Számtan táblákat és számoló gépeket is készíttetett, valamint nap- és holdfogyatkozást, és a földpályát bemutató szemléltető rajzokat. Az iskolaszerekben példás rendet tartott. A szépírás füzeteket, irkákat, tollakat, tollszárazakat az iskolában tartotta. Minden írás előtt fiúk vagy lányok osztották szét – hiszen koedukációs oktatás folyt – a tanulók között, majd szedték ismét össze.

Több osztályt tanított egyszerre. Amíg az egyik teremben szóbeli leckézés folyt, a másiknak ún. „csendes foglalkozást” adott, első-

sorban írást és számtani feladatokat. Felismerve a „testnevelés” fontosságát, nemcsak eltúrte, hogy a szünetekben a gyerekek szaladgáljanak az udvaron, hanem ő maga bízta őket a minél több mozgásra.

„A hazainduláshoz párosával állította fel a gyermekeket, lehetőleg az egy utcába, egy tájra menőket csoportosítva, és figyelemmel kísérte a vonulásukat, amennyire tehetett. Akkor még a fiúk az esti istentisztelethez naponta jártak. Templomba csak lábujjhegyen volt szabad menni, amíg csak padjukba nem értek. A templomi közönség, mely zsidó templomokban a bejáratnak hátat fordítva sorakozik, sohasem is vette észre ha az ő tanulói bevonultak.”

Érdekes módon értékelte a tanulók teljesítményét. Mindegyik fiú kapott egy hosszúka lecke füzetet. A lecke eredményét ebbe jegyezte be a tanító. Aki hibátlanul tudott, annak füzetébe egy nullát jegyzett be, ami azt jelentette, hogy a teljesítmény kifogástalannak volt értékelhető. Aki tévedett, annak füzetébe bejegyezte a hibásan mondott szót vagy kifejezést, és ezt a következő óra elején a rendes penzum felmondása előtt kellett a fiúnak helyesen újra elmondania. Ezt ő napi javítóvizsgaként értékelte.¹⁵

„Persze rettentő vetélkedés volt a nullákért, és mondták is a fiúk a bibliát (sic!), mint a vízfolyást. Íráshoz (magyar, német, héber írás) maga vette a tollhegyeket, és osztotta szét, hogy jó, alkalmas és egyforma legyen. A héberhez pedig lúdtollakból ő maga készítette a faragott író tollat, lúdtoll faragásban valóságos mester volt. Apró külsőségek, csekélységek ezek, de jellemzőek.”

„Pedagógiai módszerében nagy szerepe volt az ún. »karban mondásnak.« Imákat, verseket, amit csak lehetett karban mondtattak a gyerekekkel. (A feljegyzések szerzője itt azért használ többes szám első személyt, mert felnőtt korában kisegítő tanítóként, apja mellett dolgozott.) Az eredmény meglepően jó volt. Amit a gyerekek egymagukban csak ímmel-ámmal tanultak volna, így együtt harsogó kedvvel tanultak, kipirulva, lelkesen.”

A pedagógus életművét kétségkívül és elsősorban oktatói tevékenysége minősíti. Grósz Mór munkássága is a tudás átadásában érzékelhető legjobban. Korábban már láttuk, milyen didaktikai módszerrel dolgozott, milyen – elsősorban vizuális – pedagógiai segéd-eszközöket használt.

Alkotói munkásságának, technikai eszköztárának csúcsa azonban, a – tervei által elkészített – bibliai Sátor kivitelezése, mely nemzetközi elismerést szerzett neki. Hallgassuk meg, mit ír erről a krónikás, Grósz Adolf, a fiú és egyben tanítvány.

„Egy tavaszi délutánon egyszer csak nyílik ám az ajtó, tolődik be rajta a Juhász László bátyám, hóna alatt valami ládaformájú, gyalult, de festetlen alkotmánnyal, és teszi azt le – apám intésére – a katedra kis pódiumára, és húz elő zöld köténye alól még néhány pálcika formájú rudacskát, azt is mellé teszi, s azzal megy.¹⁶

Mi nebulók lopva pislogtunk oda, hogy hát ez vajon mi lehet, mert a lecke zavartalanul folyt tovább. Láda formája volt, de csak oldala volt három, kettő hosszában, olyan 60-70 centiméternyi, egy (a hátsó fala) széltében 40 centiméternyi körül, az eleje nyitott. Az oldalak recésen bevagdosva, mintha sok kicsi deszkát akarnának belőlük hasítani, és az oldalak szélén középtájon lyuk volt, úgy látszott, hogy az oldal végéig ki van fúrva. Magassága is olyan 40 centiméternyi lehetett az egésznek. Sehogy se tudtuk elgondolni, hogy ez mi lehet. Aztán nem is láttuk többé jó ideig. Másnap azonban már egy valószínű csukott ládát láttunk a katedra mellett. Jó néhány hét múlva, amikor a Biblia Schemosz részében, a Therumo szidrához értünk tanulmányaink során, amelyben a pusztai frigsátor építéséről, annak berendezéséről, asztallal, frigszekrényvel való felszereléséről nagyon szó, egyszerre csak nyitja ám édes apám a ládát, amely formájáról meglepődve ismertük fel azt a készítményt, amelyet Juhász László bátyánk szállított vala. De mennyire megváltozva. Amint apám az asztalra helyezte, elálméklodtunk. Valami mesebeli, tündéri játékszernek látszott az egész, bár úgy hiszem csak

aranypapírossal volt bevonva. És elkezdett apám magyarázni, sorjában mesélni, amint a Szentírásban tanultuk. Hány arannyal bevont deszkából, hány talpba illesztve épült a sátor, hány részre volt oszlopos függönnyel osztva (Szentek Szentéyle), hogy tartották végigfutó rudak az oldaldeszkákat együvé, hogy volt körülötte a rácsos udvarkerítés, miképpen védték függönyök a bejáratot, miképpen védték többrétű, különféle anyagú szőnyegtakarók a nyitott tetőt, hogyan és hol helyeződött el a frigyszekrény, a kerub, angyal-pallós szegéllyel, a külső nagy oltár, a belső kis oltár, az állólámpa, a szentkenyértartó asztal, stb..., stb... És amint sorjába ment a magyarázat, azon sorjában jöttek elő; helyeződtek el az egyes tárgyak, egyes alkatrészek, szőnyegek, függönyök, bronz- és arany oltárok, arany frigyszekrény, stb..., stb... Szemünk előtt épült az egész, mint valamikor hajdanában, a Sinai pusztában ősapáink előtt. Minden minuciózus pontossággal, miniatűrben kidolgozva. Ez volt az első (később készülthez képest) primitívebb formája a Miskánnak. A Therumo, Teczave, Ki Sziszo, Vajakhel szidrák tanulása közben, hetekig tartó szóbeli magyarázatok után sem tudta a tanuló megközelítően sem elképzelni és megérteni ezeket a dolgokat. És íme egyszer, mint egy varázslatra, előttünk állt az egész, s játék volt a megértése. Játék volt a megértése, de éjt s napot, hosszú hónapokon át igénybevevő kemény munka és mélyreható tanulmány eredménye lehetett csak a tervezése és a kivitele. Később, jóval később tudtam meg és éreztem át, mennyi szellemi munka, mennyi tanulmány, mennyi biblia-kommentár, bűvárlat előzte meg a hozzákezdést, mennyi aprólékos tervdrajz és leírás előzte meg a kivitelt. És bár szemléltető eszköznek az első is megfelelt, apám folyton dolgozott a minta tökéletesítésén. A második kiadása az 1871 -i világkiállításra készült el. Emlékszem a levelezésekre, amit apám a kiállítás magyar biztosával, Posner Károly Lajossal folytatott a munka kiállítására érdekében.¹⁷

A harmadik még tökéletesebb kiviteli munka 1873-i bécsi világkiállításon mutatódott be. Mindkét kiállításról elismerő oklevelet kapott.”

A Miskán kicsinyített másának elkészítése elsősorban pedagógiai célkitűzéseket szolgált. A két világkiállítási siker, azonban meghozta a magyarországi elismerést is. „...Hogy zsidó hozzáértő körökben milyen feltűnést keltett a dolog, arról nem is beszélek. Csak arról, hogy keresztény theológusok közt milyen méltánylásra talált. Itt volt helyben a nagytudományú Szilády Áron, hírneves ref. pap.¹⁸ Itt volt a halasi neje révén Halason is lakást tartó Szász Károly költő-pap, miniszteri tanácsos és később püspök, aki 1872-ben ismerte meg személyesen apámat. Abban az időtáiban ő volt a Jászkun-kerületek (Jászság, Kiskunság, Nagykunság) tanfelügyelője, és egy ideig akkor Halason tartotta hivatalát. Iskolalátogatásai során ismerte meg apám kiváló pedagógus voltát, s a vele való érintkezés folyamán egyre nőtt az iránta tanúsított becsülése. Természetes, hogy apámnak eme műve iránt, mint a tanügyek vezére és, mint theológus szerfölött érdeklődött.¹⁹

Fölkeltette a dolog még Ballagi (Bloch) Móricz ref. theológiai professzor, valamint Hatala Péter, pesti egyetemi tanár, jeles r. kat. theológus és hírneves orientalista figyelmét is.²⁰ Persze teljessé azette volna a mű sikerét, ha az iskolákba »tanszer« gyanánt lehetett volna bevezetni. De ennek akadálya volt az, hogy egy-egy példány, nagy költségbe került volna, ami az illusztrálandó bibliai téma viszonylag szűk körével nem állt arányban. Ilyeténképpen a siker nagy és szép volt ugyan, de csak erkölcsi maradt...”

Valóban özönlött az erkölcsi elismerés, amely Grósz Mór levelezéséből is kitűnik, de amint az ókori frigyszekrénynek megvolt a maga tragikus sorsa, a kiskunhalasi tanító makettjének útja is csak egy bizonyos pontig követhető nyomon. Két évvel a bécsi világkiállítás sikere után levélben fordul az Országos Rabbiképző Intézet-hez.²¹

„AZ ORSZÁGOS RABBIKÉPZŐ INTÉZET
TEKINTETES TANÁRI KARÁNAK BUDAPESTEN

Tekintetes Tanári Kar !

Alázattal alulírott a bibliai frigsátorról és a hozzá tartozó szent eszközökről mintákat készítettem, melyek az 1871-ik évi londoni és az 1873-ik évi bécsi világkiállításon ki voltak állítva. – Az ide csatolt héber-, német- és magyar nyelvű bizonyítványok fölmentenek az alól, hogy magam szóljak a műnek sikerült és hasznos volta felől.

A Tekintetes Tanári karnak becses figyelmét csupán Szász Károly püspök úr Ő Méltósága bizonyítványának egy helyére vagyok bátor felhívni, amely azt mondja, hogy e mű nem csupán izraelita, hanem általában minden theológiai és tanítóképző intézet számára megbecsülhetetlen taneszközt képez. – Legyen szabad továbbá megemlítenem azon körülményt, hogy Trefort Miniszter úr Ő Nagysága 1873-ban a művet megtekintés végett lakásába viteté, a látottak fölött ismételve legnagyobb meglepedését nyilvánító és további ajánlat szempontjából engem a szintén ide mellékelt látogató jegyével megtisztelt.

Miután most művem eladni szándékozom, mint izraelita a Tekintetes Tanári karhoz fordulok azon alázatos kéréssel, közölné velem abbéli szíves véleményét, hogy művem mint taneszközt az Orsz. Rabbiképző Intézet számára megvenni hajlandó volna-e.

Igenlő válasz esetében hajlandó volnék a művet valamely kölcsönösen megállapítandó időben szíves megtekintés végett Budapestre vinni. Az ár tekintetében a megtekintés után – úgy hiszem – nem lesz nehéz a megegyezés.

Azon reményben, hogy szerény ajánlatom hitfeleim által visszatartatni nem fog, maradok kitűnő tisztelettel a Tekintetes Tanári karnak alázatos szolgája.

Halason, 1885. évi augusztus 14.-én

Grósz Mór okl. tanító”

Grósz „alázatos” kéréséhez nem kevesebb, mint 13 ajánló, illetve munkáját méltató levelet csatolt. Héber nyelven elismerését fejti ki – többek között – Sussmann Sofer, halasi rabbi, Ungár J. paksi rabbi, Sofer S. B., pozsonyi rabbi, Wolf Sussman pesti rabbi. Németül gratulál Dr. Yellinek bécsi hitszónok, Dr. Kaiserling pesti rabbi, Fishmann kecskeméti rabbi. Mindez hiába! Választ csak 15 hónap (!) után kap a Rabbiképzőtől.

„TEKINTETES GRÓSZ MÓR TANÍTÓ ÚRNAK
HALASON²²

„ Az Országos Rabbiképző Intézet tanári kara őszinte sajnálattal kénytelen Uraságod kérvényét a mellékletekkel együtt azon nyilatkozat kapcsán visszazáraztatni, hogy az intézet nem rendelkezik semmiféle alappal az Ön által készített frigysátor-minta megvételére. Midőn az érdeemes mű följajánlása által tanúsított figyelmességéért köszönetet mondunk, sajnáljuk egyúttal, hogy iratait ily hosszú ideig magunknál tartottuk.

Maradtunk tisztelettel
Budapest, 1886. szeptember 15-én
A tanári kar nevében:

Bloch Mózes
ei. elnök

Bánóczy József
ei. titkár

A Miskán – makett útját a Rabbiképző elutasító levele után csak 21 évvel követhetjük nyomon. Akkor Grósz Mór özvegye a kiskunhalason működő Hazkora Egyletnek ajánlja fel ajándékképpen. Schwarcz Ignác egyesületi titkár levelében így ír:

„TEKINT.
ÖZV. GRÓSZ MÓRNÉ ÚRNÓNEK
HELYBEN!

Azon kegyes elhatározása, hogy nagytehetségű bold. férjének nagybecsű művét, a frigysátort ábrázoló alkotását az iskolánk tanulóival való szemléltetésre és hittudományi terjesztése céljából a hitoktatást eszközölő Hazkora egyesletnek adományképpen átengedni szíveskedik, egyesületünk f. év augusztus hó 31-ikén tartott igazgatósági ülésén előterjesztett. Az igazgatóság az adományozás tudomásulvétele mellett Önnek jegyzőkönyvileg köszönetet szavazott.

Midőn tehát az Igazgatóságnak e határozatáról Önt tisztelettel értesíteni van szerencsém, fogadja egyszersmind nagyrabecsülésem és mély tiszteletem kifejezését.

Kiskunhalas, 1907. szeptember hó 3-ikán

Schwarcz Ignác
egyl. titkár”

A XIX. század utolsó harmada különlegesen fontos periódusa Magyarország és ezen belül a magyarországi zsidóság történetének. 1867-ben megtörtént az ún. „kiegyezés”, amely a Habsburg Birodalmat dualista módon szervezte újra. Az Osztrák–Magyar monarchia két, belpolitikailag önálló, külön kormánnyal vezetett államát a közös uralkodó személye, s a közös hadügy, külügy, és pénzügyminisztérium kötötte össze.

1896-ban ünnepelték a magyar honfoglalás 1000 éves évfordulóját a millenniumot. E három évtized – az 1882-es tiszzaeszlári vérvád ellenére is – rendkívül lényeges és fejlődést hozó korszaka a gyors ütemben kapitalizálódó Magyarországnak, s az ország zsidóságának egyaránt. A polgári fejlődésben, a gazdasági prosperitásban, a szellemi élet kibontakozásában nagy szerepe volt a lélekszámában ugrásszerűen növekedő zsidóságnak.

A béke évtizedeiben kiszélesedett, színesedett a hitélet, egyre másra épültek a kor igényeit, kielégítő reprezentatív zsinagógák, létesültek zsidó iskolák, jesivák, karitatív intézmények. Megalapították a mai napig működő Országos Rabbiképző Intézetet, megindult az Izraelita Magyar Irodalmi Társulat kiadványsorozata, stb., stb.

E korszakban tevékenykedett Grósz Mór, kiskunhalasi tanító, akinek tehetsége, szorgalma, megszállottsága által generációk ismerték meg az egyetemes zsidó műveltség alapjait. Aki pedagógiai munkásságával, elsősorban a szemléltető oktatás bevezetésével megelőzte korát. Tanítványai, kortársai, felettesei elismerték munkásságát. A korszak anakronizmusa és talán a sors fintora, hogy pont ebben az etapban legnagyobb szabású műve, a Miskán makettjének kivitelezése csak érintőlegesen érte el célját.

Bürokratikus buktatók, talán szakmai féltékenység, valamint a legilletékesebbek értetlensége nem tette lehetővé, hogy újítása által új távlatok nyíljanak meg a vizuális módszerrel történő bibliaoktatás területén.

In: „A tanítás az élet kapuja”.

Tanulmányok az Országos Rabbiképző Intézet fennállásának 120. évfordulója alkalmából, Budapest, 1999, pp. 146–157.

JEGYZETEK

E tanulmány héberül megjelent: *Vizuálíjút upedagógiá*, in: Dor Ledor. Studies in History of Jewish Education in Israel and the Diaspora, Tel Aviv, 1995. pp. 123–145.

¹ E sorok írója 1975-ig Szegednek és az ún. Alföldi Izraelita Községkerületnek volt rabbija. Kiskunhalas e területhez tartozott. 1974-ben ott hunyt el Grósz Lajos nőtlen gyógyszerész, nyolcvan éves korában. Az ő hagyatékából került elő édesapjának Grósz Adolfnak feljegyzése a nagyapáról, Grósz Mór tanítóról. Magyarországon 1895-ig csak felekezeti – tehát nem állami – anyakönyvvezetés volt, azonban a holokauszt alatt a korabeli dokumentumok többsége, pld. születési, esketési anyakönyvek elpusztultak. A Chevra Kadisa azonban megmaradt.

² Izsák község Pest–Pilis–Solt–Kiskun vármegyében található, 17 kilométerre Kecskeméttől. 1840-ben 450 zsidó élt a helységben. Az elkövetkező 140 esztendőben fokozatosan csökkent a zsidó lakosok létszáma. Ma nem lakik zsidó Izsákon. A közösség történetéről lásd *Pinkász Hákalit Hungárijá*, Hámáárechet: Téodor Lávi... Jerusálájim, 1976. p. 151.

³ Ez és az elkövetkezendő idézetek mind Grósz Adolf feljegyzéseiből valók. Tekintettel arra, hogy a feljegyzések rendszertelenek, így a pontos helymegjelöléstől el kell tekintenünk.

⁴ A kiskorösi zsidók történetéről lásd:

Borovszky, *Pest–Pilis–Solt–Kiskun vármegye*, in: Magyarország Vármegyéi, pp. 85–86.

Magyar Zsidó Almanach, szerk.: Patai József, Budapest, 1911, p. 263.

Lévai Jenő, *Zsidósors Magyarországon*, Budapest, 1948, p. 415.

Schindler József, *Körlevél*, Szeged, 1955. 9.

⁵ Grósz Adolf információjának – hogy ui. Veigelsberg Chájim országos hírű rabbi volt – ellentmond, hogy neve nem szerepel sem az Ujvári Péter szerkesztette *Magyar Zsidó Lexikonban* (Budapest 1929), sem Ávráhám Fuksz, *Jesivot Hungárijá* című (Jerusalem, 1978) kötetében.

⁶ Veigelsberg Leó (1846–1907) a bécsi egyetemen az orvosi fakultást hallgatta, majd peadagógusként tevékenykedett. Publicistaként, nemzetközi hírnévre tett szert. 1827-től kezdve a *Pester Lloyd* helyettes főszerkesztője, majd főszerkesztője, a neves irodalmi szerkesztő Ignótyus édesapja.

⁷ Lőw Immánuel–Kulinyi Zsigmond, *A szegedi zsidók*. Szeged, 1885.

⁸ Gazda Anikó, *A magyarországi zsinagógák ismertetése megyék szerint és a budapesti zsinagógák*, in: Magyarországi zsinagógák, főszerkesztő: Gerő László, Budapest, 1989.

- ⁹ A kiskunhalasi zsidóság történetéről szóló bibliográfiát lásd: *Pinkász Hákehilot Hungárijá*. Idézett munka p. 504.
- ¹⁰ Háráv Eliezer Sussman Szófér Pozsonyban született 1828-ban. Gyermekkorában a Chatam Szófér, majd később Ktáv Szófér tanítványa volt. Háromévi paksi működése után foglalta el a kiskunhalasi rabbiszéket. Harmincévi áldásos tevékenység után újból Paksra költözött. Ott hunyt el 1902-ben. Jesivája nagy elismertséget szerzett. Életéről lásd Fuksz, *Jesivot Hungárijá*... idézett munka. pp. 262–265.
- ¹¹ Sussmant 1856-ban választották meg rabbinak Kiskunhalason. Háráv Joél Ungár (1800–1886) paksi rabbi.
- ¹² 1869-ben a tanítóképzők számára adtak ki tantervet, amelyet a múlt században két alkalommal, 1877-ben 1879-ben módosítottak.
- ¹³ A korabeli Magyarország térképét, terület felosztását és mindenekelett az e térségben élő zsidóság települési struktúráját bemutató munka: Gazda Anikó, *Zsinagógák és zsidó közösségek Magyarországon. Térképek, rajzok, adatok*. Magyar Tudományos Akadémia Judaisztikai Kutatócsoport, Budapest, 1991.
- ¹⁴ A későbbi időben számos kiváló hittankönyv látott napvilágot. Ezek közül kiemeljük a Kiskunhalastól nem messze lévő Szeged városának világhírű rabbija által készített munkát: Lőw Immánuel, *Melo chofnajim es Mivchor*, Szeged, 1929.
A szegedi zsidó iskolák múlt század eleji pedagógiai rendszeréről lásd: Kármán György visszaemlékezései. Tel Aviv-i Egyetem Pedagógiai Archivumának hanganyaga. A felvétel 1992-ben készült Jeruzsálemben.
- ¹⁵ A korszak iskoláiban és jesiváiban elfogadott, de különböző jellegű osztályozási, értékelési módszerekről több – az egykori diákokkal készített – beszélgetést és magnetofonfelvételt találunk a Tel- Aviv-i Egyetem Pedagógiai Archivumának hanganyagában.
- ¹⁶ Juhász László asztalosmester volt a Grósz Móric tervezte Miskán kivitelezője
- ¹⁷ Az 1871. évi világhiállítás Londonban volt. Posner Károly Lajos (1823–1887) az 1871. évi londoni, az 1873. évi bécsi, és az 1882. évi trieszti világhiállítás magyarországi biztosa. Jelentős szerepe volt a könyvnyomdászat, a litográfia, a műkönyvkötészet és a térképészet meghonosításában Magyarországon.
- ¹⁸ Szilády Áron református lelkész 1837-ben született Nagygyedden. 1865–1878 között Kiskunhalas országgyűlési képviselője. A Duna-melléki Református Egyházkerület főjegyzője. Korának elismert orientalista volt.
- ¹⁹ Szász Károly 1829-ben született Nagygyedden. 1884-től a Duna-melléki Egyházkerület püspöke. Korábban Arany Jánossal együtt tanított a Nagykőrösi

Gimnáziumban. Református teológusként a Magyar Tudományos Akadémia tagja volt. Korának ismert egyházi, irodalmi személyisége, költője.

Madách *Az ember tragédiája* című művének egyik első kritikusa.

- ²¹ Ballagi (Bloch) Mór (1815–1891) zsidó család sarja. Pápán a jesivában alapozta meg talmudi műveltségét. 1840-ben lát napvilágot a kommentárral ellátott magyar nyelvű Chumas-fordítása. 1843-ban kitért. Részt vett az 1848-as magyar szabadságharcban.

1855-től a Református Teológiai Akadémia professzora. Református szellemiségű lapalapításokkal, szociális tevékenységgel, a nyelvészet és a bibliakutatás terén szerzett hírnevet magának.

- ²¹ Az Országos Rabbiképző Intézet történetéről több összefoglaló munka jelent meg. A legutolsó: *The Rabbinical Seminary of Budapest, 1877–1977*, edited by Moshe Carmilly-Weinberger, New York, 1968.

- ²² Bloch Mózes (1815–1909) rabbiképesítő oklevelét híres talmudisták, többek között Jehuda Slomo Rappaport, írták. Kiváló talmud háchám hírében állt.

1877-től a tiszteletére emlékkönyvet jelentettek meg. Megjelent tanulmányai elsősorban a zsidó jog tárgyköréből merítenek.

Bánóczy József: lásd kötetünk 95. oldalának 24. jegyzetét.

„...BIZTONSÁGOS JELE AZ ÖRÖKKÉ TARTANDÓ SZERETETNEK”

180 ÉVE HANGZOTT EL MAGYARUL
AZ ELSŐ ZSINAGÓGAI PRÉDIKÁCIÓ

(Elhangzott: Nagykőrös, 1998. december 13.)

Mielőtt az előadásomat megkezdeném, amellyel az első, rabbi által elmondott magyar nyelvű prédikáció jubileumi évfordulóját köszöntjük, arról az emberről kell szólnom, aki – adataink szerint – először prédikált magyarul. Krakauer Salamon, 1817-ben mondta el itt, ebben a városban magyar nyelven az első prédikációt az új zsinagóga felavatása alkalmából. ¹ Egy évvel később, 1818-ban ez a prédikáció magyar nyelven megjelent. 1998-ra esett éppen a 180 éves jubileuma az első, rabbi által magyar nyelven elmondott és magyar nyelven napvilágot látott prédikációnak.

1.

LEHET-E VAJON RANGSOROLNI, HOGY EBBEN A TÉRSÉGBEN, AZ ALFÖLDÖN, VAGY TÁGABB KÖRBEN EGÉSZ MAGYARORSZÁGON – AZ ÚGYNEVEZETT NEOLÓG ZSIDÓSÁG RABBIJAI KÖZÜL – KI VOLT A „LEG-NAGYOBB?”

Nagyon nehéz.

Általában szubjektívek vagyunk. Jómagam, aki éveken át a Tiszaparti város vallási vezetője voltam, úgy érzem: megtiszteltetése és nagy áldása életemnek, hogy a szegedi zsinagógának lehettem rabbija. Annak a hitközségnek, amelyben a progresszív zsidóság egy

jelentős része élt a II. világháború előtt, és amely közösség, az egyik legnagyobb rabbit adta a magyarországi zsidóságnak, sőt, a világ zsidóságának.

Lőw Immánuelről beszélek.

Lőw Immánuel Szegeden született,² ám életét mégsem Szegeden fejezte be.³ Ennek ellenére Szegeden alussza örök álmát.⁴ Végzete az lett 1944-ben, ami a magyarországi zsidóság többi 600 ezer mártírjának a sorsa.

Lőw, mai kifejezéssel úgy mondanók, kettős gyökerű volt: elkötelezetten vállalta zsidóságát és magyarságát. Méltán nevezhető minden idők egyik legnagyobb zsidó vallási szónokának, tudósának. Édesapjának Lőw Lipótnak – akinek személyére a későbbiekben még visszatérek –, 1845. április 25.-én kifejtett gondolata hatott rá, s általában – a XIX. század közepétől – a rabbik által elmondott magyar nyelvű prédikációk háttérében is visszatükröződik e gondolat. „...most már megérkezett az idő, hogy a honi hangokat a nyilvános isteni tiszteletnél s különösen az isteni szó hirdetésénél használni kedjük...”⁵

2.

HÁNY ÉVE IS ÉLNEK MAGYARORSZÁGON ZSIDÓK?

Történelmileg bizonyítható, hogy a polgári időszámítás szerinti III. században Pannónia területén már élt zsidó közösség és volt zsidó ember.

A történelmi tényt Scheiber Sándor kutatása alapján ismerhetjük meg igazán. E szerint a Pannóniában élő Cosmius egy sztélét, áldozati emlékkövet állított Alexander Severus császárnak, s ennek a sztélének a feliratán olvasható volt a rangja is: „...Cosmius...archi synagogus Judaeorum.” Ez a férfi az aquincumi zsidó közösség feje volt, a polgári időszámítás III. évszázadában. Ez a kősztele, amely Cosmius nevét megőrizte, megőrizte egyszersmind a III. századbeli pannóniai zsidóságnak és közösségi életének emlékét is.⁶

Hosszabb – rövidebb megszakításokkal Pannóniában, később Magyarországon, mintegy tizenhét – tizennyolc évszázadon keresztül éltek, illetve élnek zsidók, kisebb-nagyobb közösségekben. Hol a befogadás, hol a kiutasítás volt az ebben a térségben élő zsidók osztályrésze. Sok évszázad történetét átugorva hadd koncentráljak a XVIII. század végére, illetve a XIX. század első évtizedeire.

Két évszázaddal ezelőtt megszervezték a nagykőrösi zsidó hitközséget, ennek az alapításnak számos jele maradt fenn, de róluk szólni már külön előadás témája lenne. 1817-ben, vagy 1818-ban hangzik el Krakauer Salamon általam már említett beszéde, de ez nem egyértelműen ismeretes sem a nagyközönség, sem pedig a magyarországi kutatók előtt. Annál inkább ismeretesek olyan beszédek és más írott dokumentumok, amelyek általában az 1848-as szabadságharcot megelőző években, tehát a reformkorban kerültek ki a nyomdából.

Ezek közül az első, amelyre felhívom a figyelmet, Ballagi Mór első magyar nyelvű Tóra-fordítása. A mű 1840-ben Pesten látott napvilágot. A Tóra magyar fordítása, természetesen, katolikus és protestáns változatban már jóval korábban megjelent, de olyan zsidó szerzőtől, aki héber és jiddis nyelvtudása mellett, anyanyelvi szinten tudott magyarul, ez az első ilyen jellegű alkotás. Nemcsak egyszerű fordítás volt, hanem kommentárral, érintőlegesen Rási kommentárjával ellátott Tóra – kiadás.⁷

Nem sokkal, mindössze hét évvel később jelenik meg, 1847-ben Rosenthal Móricz tollából az első, zsidó által lefordított, bilingvis, kétnyelvű imakönyv. A könyv egyik oldalán a héber szöveg, a másikon az ennek megfelelő magyar, elegáns, kulturált fordításban.

Ugyanebben az évben jelenik meg egy Morvaországból származó, rendkívül tehetséges rabbi, Lőw Lipót, prédikáció-gyűjteménye Magyar zsinagóga címmel. Ez volt az első magyar nyelvű zsidó folyóirat. Pápán jelent meg 1847-ben.⁸

A bevezetőben idézett Lőw Lipót 1846-ban foglalja el Nagyzsinagóga a rabbiszéket. Voltaképpen ő a magyar zsinagógai beszéd, és általában a magyar nyelvű zsinagógai Istentisztelet létrehívásának

egyik meghatározó személyisége. Ő az, aki rendszeresen magyar nyelven prédikál a zsinagógában, bár nem ő mondja el az első magyar nyelvű beszédet.⁹

Lőw rabbi úgyszólván „forradalmi” tette szánta magát: magyarul prédikált. Először – talán – döbönt csend fogadta, másodízben aztán nagyon érdekesnek találhatták, harmadik-negyedik alkalommal már teljesen természetesnek tűnt.

Egy korabeli történet szerint – ezt Lőw unokájától, Lőw Esztertől hallottam még az erezkilencszázhetvenes évek elején, és igencsak legenda ízűnek érzem – így szóltak hozzá: „Főtisztelendő úr, miért nem magyarul prédikált az elmúlt héten, amikor itt már évtizedek óta mindig magyar nyelvű a prédikáció?” Hívei úgy érezték, mintha már hosszú évek óta magyarul hallották volna a hozzájuk szóló rabbinikus beszédet.

Lőw rendkívül progresszív gondolkodású ember volt. 1847-ben Pápán tevékenykedett. 1848-ban tábori lelkészként részt vett a szabadságharcban.¹⁰ Ennek következményeképp a szabadságharc leverése után a hivatalos hatalom előtt persona non grata lett. Állást sem talált hosszabb ideig, csupán egy olyan közösség akadt, amely elfogadta, 1850-ben Szeged. Ő lesz a város rabbija. Lőw Szegedet 1850-től egészen haláláig, nemcsak a magyarországi, hanem az európai zsidó közösségeknek is egyik centrumává teszi.¹¹

Ebben az időszakban egymás után jelennek meg a zsidó prédikációgyűjtemények. Érdemes közülük egyet jobban szemügyre venni.

Lebovits József rabbi, Baranya megyei Mágocsra egy kicsinyke közösség élén tevékenykedett.¹² Ott jelentette meg 1899-től húsz éven át folyóiratát, az elsőt, amely magyar nyelven adta közre a Magyarországon elhangzott válogatott zsinagógai prédikációkat. Két évtized nem kis idő! A legnagyobb magyarországi rabbik Pesttől Debrecenig, Szegedtől Kaposvárig, mind Baranyamágocsra, ebbe a kis helységbe küldik el leírt beszédeiket. Lebovits összegyűjti és folyóiratában példaadásként közreadja őket.

3.

Az első magyar nyelvű imát, *nem beszédet*, magyar nyelvű imádságot, ismereteink szerint 1840-ben, ismét csak Szegeden mondta el az ottani hitközség jegyzője, Bauer Márkfi Hermán,¹³ aki később a Magyarító Egyletnek lesz egyik vezérlő személyisége.¹⁴

Zsoldos Jenő, a magyar zsidó pedagógia kimagasló képviselője, aki hosszú-hosszú évtizedekig volt igazgatója a Zsidó Gimnáziumnak (előbb a Leánygimnáziumnak, majd a Leány- és Fiúgimnáziumnak), igen magas színvonalon foglalkozott irodalom- és művelődéstörténettel is.¹⁵ Többek között így ír:

„Lőw Lipót 1844-től rendszeresen magyar nyelven prédikál.” Nagykanizsán majd később Pápán. Ugyancsak ebben a korszakban egy újabb helységben, Aradon Steinhardt Jakab rabbi szintén rendszeresen prédikált magyarul.¹⁶ Az utolsó bibliográfiai adat, amelyet itt megemlítek, még egy helységnév, és még egy személy: Székesfehérvárott Zipser Májer rabbi 1845-től rendszeresen tartja beszédeit magyar nyelven.¹⁷

Előadásom központi alakja Krakauer Salamon. A Krakauer családnév önmagáért beszél, feltételezhető, hogy vagy ő maga jött Magyarországra Krakkóból, vagy valamelyik felmenője származhatott e városból. Egyetlen olyan helyet találtam, Zsoldos könyvének kívül, amelyben Krakauer Salamon neve szerepel, ez Komlós Aladárnak A magyar zsidó szellemtörténet c. munkája. Komlós a következőképpen ír: „Krakauer Salamon magyar és német szöveggel adja ki 1817-ben Nagykörsön, valószínűleg németül elmondott templomi beszédét.”¹⁸

Komlós feltételezése szerint a beszéd nem 1817-ben hangzott el, s nem magyarul, hanem német nyelven. Egy évvel később, 1818-ban talán már magyarul is megjelent.

Még egy forrásra hivatkoznék, egy izraeli kiadványra. A címe: Pinkász Háköhilot -Hungárija magyarul A magyarországi zsidó közösségek története, amely tömören összefoglalja minden magyarországi zsidó közösség történetét. Ebből az alapvető fontosságú sze-

kunder dokumentumból idéznék néhány gondolatot, természetesen magyarra fordítva: „Nagykőrös zsidóságának első zsinagógáját 1817-ben építették, nemzsidó földtulajdonosok adománytelkén. Addig hitéletüket magánimaházakban végezték. Az új zsinagógát Salamon Krakauer avatta fel, ki beszédét magyar nyelven tartotta.”¹⁹

Szembehelyezkedik itt Komlós állítása, aki szerint németül prédikált, a Pinkász Háköhilot-Hungárijá adattal, melynek megfelelően Krakauer Salamon magyar nyelven mondta el beszédét.

1936-ban hasonmás kiadásban megjelent egy számunkra most rendkívül értékes publikáció, melynek címe „Heggionos”. Grósz Dávid adta ki itt, Kőrösön egy helyi kis nyomdában másodközlésként. Grósz azt jegyzi meg a címlapon, hogy ez az a beszéd, amelyet 1817-ben mondott Krakauer Salamon magyar nyelven a zsinagóga felavatásakor, és egy évvel később magyar nyelven ki is adták. E munka 1936-os kiadása, persze, ma alig hozzáférhető, de éppen most került ki a sajtó alól új, reprint kiadása.²⁰

4.

Nemes, archaikus magyarsággal szólal meg ez a beszéd, amint ortográfiája is a múlt század első évtizedeinek magyar helyesírását idézi. Felépítése, gondolatmenete tükrözi és átörökíti a klasszikus rabbinikus prédikációk hagyományait, a magyar szónoklati nyelv minden ékességével, csillogásával átszöve.

Hogy kik vettek részt az 1817-es avatási szertartáson, pontosan nem tudjuk, de a beszédben utalás van arra, hogy ott lehettek az avatáson a segítségnyújtók, adományozók, mint tudjuk, nem zsidó emberek. De ha nem voltak is ott, érezhető Krakauer szándéka, hogy akár közvetve is eljusson hozzájuk köszönete.

Krakauer beszédét olvasva az is felmerül, kikhez kívánt szólani?

- A nemesi rendhez,
- az előljárókhöz, tisztségviselőkhöz és „földes rendek”-hez,
- a „nagytiszteletű polgármester”-hez,

- Nemes Tenke Sándorhoz a városbíróhoz.
- a „fő uraságok” -hoz,
- a „tekintetes közbirtokosság” -hoz,
- és a város polgáraihoz.

Mindenek előtt Krakauer természetesen hittestvéreihez, a zsidókhoz intézi szavait.

Szigorúan logikus szerkezetben épült fel beszéde, amely nem alapulhatott máson, mint a Biblián. Idéz a Zsoltárok könyvéből, Maleáchi próféta könyvéből, a Királyok Könyvéből, Ezra könyvéből, és az úgynevezett posztbiblikus irodalom forrásából is merít.

Idézek e beszédből néhány – kissé szubjektívnek tűnő –, de úgy érzem egyetemes értékű gondolatot.

a) „AMI PEDIG ENGEMET MINDENEKELŐTT ELRAGAD ÉS LELKESÍT, AZ A FELETTÉBB ÉLESZTŐ ÉRZÉSE A SENKIT KI NEM REKESZTŐ EMBERSZERETETNEK, AMELYET EZEN VÁROSNAK NEMES LAKÓI MINDEZEN TEMPLOMNAK FELÁLLÍTÁSÁRA BŐVSÉGES SEGEDELMEK ÁLTAL MEGMUTATTAK.” A hangsúly „A SENKIT KI NEM REKESZTŐ EMBERSZERETET.” -en van.

b) „VAJON NEM EGY-E MINDNYÁJUNKNAK AZ ATYJA, VAJON NEM EGY ISTEN TEREMTETT-E MINKET?”²¹ Szentírásunk egyik legklasszikusabb tanítása, amely univerzalitásról beszél, s arról, hogy nincs magasabb, meg alacsonyabb rendű ember, csak ember van, Isten-teremtette, egyforma Ember.

c) „ESZERINT VITTE VÉGBE MAGASZTALÁSRA MÉLTÓKÉPPEN ERÁNTUNK EZEN ISTENES ERKÖLCSÉT FELJEBB DICSÉRT KÖRÖS VÁROSA, MIVEL NEMCSAK MEGENGEDTE, HOGY MÁR 18 ESZTENDŐ OLTA, BENNE LÉVŐ SYNAGÓGÁNKBAN ISTENI SZOLGÁLATUNKAT MINDEN AKADÁLY NÉLKÜL, NYILVÁN GYAKOROLHASSUK, HANEM KÖNNYEN MEGENGEDTE AZT IS, HOGY ÚJ ÉS TÁGOSABB TEMPLOMOT ÉPÍTHETNÉNK.” A központi gondolat, amit itt kiemelek az, hogy ebben az időben, vagyis 1817-ben, a hívek nyíltan gyakorolhatták hitüket.

d) „AZ IGAZI JÓTÉTEMÉNY KÜLÖNBSÉG NÉLKÜL MINDEN EMBERRE KITERJED, NEM NÉZVÉN GONDOLKODÁSI MÓDJÁT, SEM KARJÁT, SEM HITVALLÁSÁT, MÉG AZ ELLENSÉGÉT SEM REKESZTVE KI ABBÓL.” Íme

a 180 évvel ezelőtti világlátás, amely azóta sem veszített aktualitásából.

e) És fontosnak tartom azt a gondolatot, amely szerint „ÖRÖK EMLÉKEZETE FELMARAD NÁLUNK, NEMES SZALAY JÓZSEF ÚRNAK, AKINEK FUNDUSÁN ELŐBBENI SYNAGÓGÁNK ÁLL VALA.” Tehát nyomon követhető annak a kőrösi polgárnak, Nemes Szalay József úrnak a személye, akinek a telkén az első imaház állott, aki tulajdonát önzetlenül a zsidó hívek rendelkezésére bocsátotta.²²

Felszólításnak, hitvallásnak, útmutatásnak és összefoglalásnak is tekinthető Krakauer Salamon beszédének vallomása: „EZEN ÜNNEPÜNK MARADJON ÁLLANDÓUL SZÍVEINKBEN, MINT BIZTONSÁGOS JELE AZ ÖRÖKKÉ TARTANDÓ SZERETETNEK.” Biztonságos jele az örökké tartandó szeretetnek. 180 évvel ezelőtt egy Magyarországon élő zsidó ember fogalmazta meg magyarul ezeket a szavakat. Benne egyetemesség és örök értékű üzenet. Ők érezték a modern idők szavát. Értették ezeknek a szavaknak az üzenetét.

Vajha megértenők mi is!

JEGYZETEK

- ¹ Addig a zsinagógai prédikációk és a különféle típusú iskolákban tartott előadások nyelve a német, illetve annak a héber nyelv szavaival és fordulataival elegyített formája, a jiddis volt. A publikációk is e két, illetve természetesen az archaikus héber nyelven láttak napvilágot.
- ² Lőw Immánuel 1854. január 20-án született Szegeden. Édesapja akkor már a város legfőbb zsidó vallási vezetője. A Morvaországból származó család ősei között találjuk a Gólem készítőjét, a nagy hírű prágai Rabbi Lőwöt is. Lőw Immánuel életéről számos tanulmány szól, és egy emlékkönyv is megjelent. (Semitic Studies in Memory of Immanuel Lőw, Bp., 1947.) A Lőw egyéniségét megelevenítő és emlékéit megőrző dolgozatokból néhány kiemelésre érdemes: Scheiber Sándor, *Dr. Lőw Immánuel*, in: *Az Országos Rabbiképző Intézet Évkönyve az 1943–44, 1944–45 és az 1945–46-os tan évekről*, szerk. Dr. Lőwinger Sámuel. Bp., 1946. pp. 14–16. Kálmán Ödön dr., *Építsétek fel a romokat!* (Jezs. 58. 12.) *Búcsú Lőw Immánuelről*, Bp., 1947. p. 42. Eisler László, *Emlékezésed Lőw Immánuel felett*, in: *Avatás Ünnepe, Az Országos Rabbiképző Intézet hallgatóinak ünnepi kiadványa*, Bp., 1947. Hidvégi Máté, *Tenyerekre rajzoltalak*, Bp., 1998.
- ³ Scheiber Sándor, *Tökéletesség*, Búcsúszavak Lőw Immánuel koporsójánál a Farkasréti temetőben 1944. június 21-én, Bp., 1947.
- ⁴ *Búcsú a mestertől*. Dr. Frenkel Jenő szegedi főrabbi gyászbeszéde. Bp., é. n.
- ⁵ Lőw Lipót, *Zsinagógai beszédek*, Szeged, 1870, pp. 5., 72., 82–83.
- ⁶ „Ezt a táblát 1864-ben Rómer Flóris fedezte fel a dunapentelei postaház egyik hátsó épületébe befalazottan. Akkor még látható volt a tábla felső részén Alexander Severus reliefje. Ez ma már hiányzik róla. A feliratot először Theodor Mommsen olvasta el helyesen.” In: Scheiber Sándor, *Magyarországi zsidó feliratok*, Bp., 1960. p. 30.
- ⁷ Rási a középkor legnagyobb írásmagyarázója 1040-ben született Troyes-ban, és 1104-ben halt meg ugyanott. Szerepe és jelentősége felbecsülhetetlen, nélküle nem lehetne ismerni a Tóra középkori interpretációját, és nem lehetne ismerni az azt megelőző héber irodalmat. Filológiai történeti, művelődéstörténeti, s egyéb szempontokból is külön jelentősége van. Lásd: Wellesz Gyula, *Rási élete és működése*, Bp., 1906. I.M.I.T.
- ⁸ A Magyar Zsinagóga c. periodikát Lőw Lipót adta ki Pápán, 1847-ben. Mindössze egyetlen száma jelent meg. Ebben Lőw sürgeti a Tánách magyar fordításának elkészítését.

- ⁹ Hidvégi idéz Baksay Sándor református püspök egyik írásából (napvilágot látott Gyalog ösvény c. kötetében, Bp., 1987.): „... Akár csak Lőw rabbit hallotta Nagy-Kanizsán, amikor először prédikált magyarul...” A témáról bővebben lásd Schweitzer József, *Magyar-írók magyar rabbikról*, in: MIOK évkönyv 1970, szerk. Scheiber Sándor, Bp., 1970.
- ¹⁰ A témáról lásd: Lőw Immánuel–Kulinyi Zsigmond, *A szegedi zsidók 1785-től 1885-ig*, Szeged, 1885. Kármán Mór, *Lőw Lipót emlékezete*, Bp., 1911. Schőner Alfréd, *Lőw Lipót, a példakép*, in: Új Élet, 1971. X. 1.
- ¹¹ „Szeged városának nevét ismertté a művelt világban Lőw Lipót tette. Erről a szegediek nagy része nem is tud.” Hidvégi, i. m. p. 13. Lásd még Scheiber Sándor, *Folklor és tárgytörténet III*, Bp., 1984, pp. 154.
- ¹² Lebovits József baranyamágocsi főrabbi (szül. 1862. december 2.) Magyar Zsinagóga címmel homiletikai és lelkési szakközlönyt jelentetett meg 1899-ben. Ezzel több mint két évtizedes lehetőséget nyújtott a legkiválóbb magyar rabbiknak, magyar nyelvű prédikációik publikálására. Lebovits az ún. status quo mozgalom vezető személyisége volt. 1927-ben bocsátotta közre Zsidó Hitéleti Lexikon c. munkáját.
- ¹³ Bauer Márkfi nevét megtalálhatjuk a Pesti Hírlap 5. évfolyamának 734. számában (1846. augusztus 18.), amelyben Sz[abad]. kir[ályi]. Szeged városbeli izraelita község tanodájába 1–2, „az izraelita felekezethez tartozó, a héber és német nyelvet tökéletesen bíró, s a tanszert ügyesen kezelő” tanítót keres. Aláírás: „Bauer Márkfi Hermán, a helybéli izraelita község jegyzője.”
- ¹⁴ A Magyarító Egyletet 1843-ban alapították azzal a céllal, „–hogya a magyarrá váló felnövekvő nemzedék nyelvében is magyarrá váljon...” Részletesen lásd: Schőner Alfréd, *A magyar nyelv szerepe a hazai zsidó liturgiában*, Bp., 1973. Diplomamunka Kézirat.
- ¹⁵ Zsoldos Jenő, *A magyar irodalom és a zsidóság*, Bp., 1943. p. 86.
- ¹⁶ Steinhardt Jakab (Makó, 1818–Arad, 1885). Több, mint negyven évig tölti be az aradi főrabbinátus vezető pozícióját. Az Országos Rabbiképző létesítésének egyik propagálója. Első publikációja: Egyházi beszéd. Tartotta Baján az újonnan épült izraelita templom felszentelése alakalmával. Arad, 1845.
- ¹⁷ Zipser Mayer (Balassagyarmat, 1815–Rohonc, 1869). Rabbiképesítő oklevélén Chátám Szofér névalírása is olvasható. 1851-ben Pesten doktori diplomát szerez. Székesfehérvárott 1844-től végzi szolgálatát. Elkötelezett híve a „reformeszmenek”. Ennek szellemében hitközségi alapszabályzatot dolgozott ki, és olvasótermet létesített. Talmudikus értekezéseit a kor kiváló szakfolyóirataiban, többek között a Lőw szerkesztette Ben Chananja címűben tette közzé. Zipsernek önálló fejezetet szentel munkájában Bernstein Béla (*A zsidók története*

Vasvármegyében c. tanulmányorozatában, in: Magyar Zsidó Szemle, 1912–1916.) Az összegyűjtött dolgozatokról lásd: Bernstein Béla emlékkönyv, fel. szerk.: Mózer Ibolya, Szombathely, 1998. p. 43.

¹⁸ Komlós Aladár, *Magyar – zsidó szellemtörténet a reformkortól a holocaustig*, Bp., 1997.

Az adatot megerősíti Szinnyei József, *Magyar írók élete és munkássága* című bio-bibliográfiája is, Budapest, 1900, VII. köt., 190. hasáb.

¹⁹ Primer dokumentumnak az eredeti dokumentum, a korabeli nyomtatott kiadvány tekintendő. Az idézett szekunder forrás: *Encyclopaedia of Jewish Communities – Hungary. Pinkász Háköhilot – Hungárija*. Jerusalemben, 1976, Yad Vashem p. 557.

²⁰ Facsimile kiadás, Nagykőrös, 1998.

²¹ Maleáchi 2. 10.

²² A helyi zsidó hitközség alapítása az 1780-as évekre tehető. Rabbit 1802-ben választottak, Mandel Farkas személyében. „1817-ben ó-germán homlokzatú templomot építettek a közbirtokosság támogatásával, amely 1172 forint adománnyal segítette elő a templom építését. A hozzáépített görög stílusú oszlopcsarnok későbbi alkotás. Így állott fenn 1911. július 8-áig, amikor egy földrengés megrongálta annyira, hogy le is bontották.” In: Magyar Zsidó Lexikon, szerk.: Ujvári Péter, Bp., 1929.

KÁMOHÁ – UGYANOLYAN, MINT TE

(Elhangzott: A tolerancia esélyei a Magyar megfontolások a Soáról
című konferencián
Pannonhalma, 1998. november 5.)

Mindenekelőtt szeretnék köszönetet mondani a megtisztelő meghívásért, és örömmel hangot adni, hogy a szervezésben, ha kis mértékben, de mi is részesülhettünk; e helyről is szóljon érte a köszönet.

Az elmúlt nap és a rendkívül sokszínű előadások hatására félreteszem az eredetileg megfogalmazott hozzászólásomat, és a hely, az itt szerzett impreszsiók hatására improvizálva fejezem ki gondolataimat, érzéseimet.

Öt évig voltam a Dohány utcai zsinagóga rabbija. A Dohány utcai zsinagóga előtti téren két olyan emlékhely van, amely a mai napig méltó zarándoklati hely mindazok számára, akik emlékezni kívánnak. Az első, a valamennyiünk által jól ismert, Varga Imre szobrászművész által készített emlékfá, amelyen több tízezer név szerepel, emlékezve és emlékeztetve arra a 600 000 magyar zsidóra, akik a II. világháború tragikus időszakában mártíriumot szenvedtek. Nem olyan régen, egy-két évvel ezelőtt ugyanerre a helyre, amelyre talán azt mondhatnám bibliai fordulattal, hogy *ádmát kodes* – „szent hely” az –, még egy tábla, táblasor került. Rajta azoknak a neve, akiket a modernkori zsidó teológiatörténet úgy hív, hogy *ansé umot háolám* (a világ jámborai). Azok az emberek, azok a keresztény felebarátaink, akik saját hitelvékből, meggyőződésükből, hitükből, emberségükből adódóan a legdrágábbat, az életüket is kockáztatták másokért, ez esetben a zsidók életéért.

Ez a kettő együtt jelenti az *álmát kodes*-t – a szent helyet. Ott a Dohány utcai zsinagóga árnyékában. Emlékezés a mártírokra és emlékezés azokra, akik a legszörnyűbb időkben is emberek tudtak maradni az embertelenségben.

Amikor idejöttem Pannonhalmára, azon gondolkodtam, vajon hány ezer, hány tízezer zsidó élhetett az ország nyugati részének ezen a területén, mondjuk hat-hét évtizeddel ezelőtt. Nagyon sok. Ezer, tízezer? Vajon mennyi él ma, talán százas nagyságrendben. Nagyon fájó így az emlékezés. Fájó az emlékezés, a személyes érintettség is motivál. Hiszen jómagam Soát túlélő családból származom. Három évvel születtem a háború után. Szinte az egész családomat elpusztították: 39 embert, négy testvéremet. Néhány nappal ezelőtt Csengerből, Kelet-Magyarország kis városából – ott éltek a szüleim, édesapám – elküldték mártír hozzátartozóim születési anyakönyvi kivonatát: Schőner Imre, született: ekkor és ekkor, élt 4 évet, halál oka: Auschwitz. Schőner Jenő, született: ekkor és ekkor, élt 3 évet, halál oka: Auschwitz. Schőner Éva, élt 2 évet, a halál oka: Auschwitz. Schőner Edit, élt 1 évet, a halál oka: Auschwitz.

Ahhoz a generációhoz tartozom, amelynek tagjai nem „ismerik”, amelynek tagjai nem ismerhetik azt a fogalmat, hogy nagyszülő. Az én generációmnak „nem voltak” nagyszülei. Biológiai értelemben természetesen voltak, érzelmileg nem lehettek, mert elgázosították őket, és hamvaikat elfújta a kósza szél.

Elnézést kérek, nem érzelmi dolgokról szeretnék beszélni, hanem – a sok-sok objektív igazság, és számomra nem mindig akceptálható mondat mellett – néhány olyan gondolatot is megosztanék, olyan belső érzést, amelyet az itt jelenlevő hitsorsosaim és a keresztények, általában a barátaim is megértenének és megéreznének.

Fejtő professzor úr beszélt a *tolerancia* szó etimológiájáról. Gondolkodtam azon, hogy vajon mit tudnék most erre én mondani, és megfogalmaztam magamban pár pillanattal ezelőtt egy mondatot, amelyet le is írtam ide magamnak. Azt írtam, hogy tolerancia csak akkor van, ha ismerjük és megismerjük a másikat, és talán min-

deneke előtt akkor, ha megismerjük önmagunkat és saját tiszta forrásunkat. Ekkor tudjuk talán tolerálni a másikat. Ennek a kis előadásnak, előadássorozatnak, ugye, az a címe: *A tolerancia esélyei*. Vajon ma van-e esély a toleranciára?

Áldott emlékü professzoromtól, Benoschofsky Imrétől, aki Scheiber Sándor mellett a legnagyobb személyiség volt annak idején a rabbiképzőben, származik a második gondolat. Kiváló filozófus volt, nagyszerű rabbi. Ekképpen magyarázta Leviticus könyvének 19. fejezetében a szentség törvényeit, melyben a klasszikus idézet van: „*Áhávtá leréachá kámohá.*” – „*Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat!*”. A mondat harmadik szava *kámohá*. Ezt ne így fordítsátok le: „tenmagadat” – tanította Benoschofsky professzor. Elegáns magyar fordításában természetesen így vonult be a honi vallás- és irodalomtörténetbe, a magyar bibliafordítás-történetbe, a magyar kultúrtörténetbe. Azonban az a szó, hogy *kámohá* etimológiailag, grammatikailag annyit jelent szó szerint: „*mert olyan, mint te*”. Ha e grammatikai analízist elfogadjuk, akkor így lehet lefordítani a mondatot: „*Szeresd felebarátodat, mert ugyanolyan, mint te!*” Sokszor és sokan vetették már a szemünkre évszázadokon keresztül, hogy ezt az elvet az egyik zsidó a másokra gondolta. Úgy mond: „Szeresd a másik zsidó embert, mert olyan mint te!” Értelmezzük pontosan a bibliai tanítást! Leviticus könyvében a 19. fejezet 348. mondata úgy hangzik; „*Olyan legyen nálatok a jövevény, mint az odavaló, és szeresd őt, mint tenmagadat, mert jövevények voltatok Egyiptom országában.*” A veletek élő idegennek ugyan olyan legyen a státusa, mint a befogadó ország népének, mondanók ma modern fordításban, majd hozzáteszi, idézem a tórai szöveget: *veáhávtá lo kámohá*, azaz „szeresd őt”, úgy fordíthatnám le: a más világlátását, a más vallását, a más gondolkodását, *kámohá*, mert ugyanolyan, mint te!

Amikor a bevezetőben azt mondtam, hogy a tiszta forrásra szeretnék utalni, a saját tiszta forrásunkra, arra gondoltam, hogy belülről hogyan látjuk: azt hiszem, a toleranciánál az egyik alapvető feladat a kölcsönös, két oldalról indult tolerancia, ehhez kell tudnunk

nekünk, zsidóknak is – és természetesen minden más monoteista vallású embernek is – megértenünk, hogy az ilyen egyetemes jellegű tanítások mit jelentettek a múltban, és mit jelentenek ma. Ha ezt elfogadjuk, érezzük és átérezzük, akkor tudjuk igazán megítélni és egyben reménykedni abban, hogy *kámohá*, az „ugyanolyan, mint te” fogalma mit jelent, és hogy valósul meg e tolerancia az elkövetkezendő években vagy évtizedekben.

Két rövid gondolat befejezésésképpen.

Az egyik bibliai eredetű, mindannyiunk által jól ismert Malachi – Malakiás – prófétától származó idézet, egyike talán a legpopulárisabbnak, számomra egyike a legszebbeknek, amely így hangzik, idézem:

„*Hálo Áv eclvád lechulánu, hálo Él Echád beráánu*” – „*Nemde egy atyánk van-e valamennyiünknek, nemde egy Isten teremtett bennünket?*” (2. 10.) – azaz alá- és fölrendeltséget a Biblia nem ismer.

A második gondolat nem bibliai, hanem a Tálmud traktátusából való (Sábát 21.). Közismert, régi, hagyományos tanítás, Hilelrel kapcsolatos, akihez egyszer odament egy pogány, és azt mondta neki:

„*Mondd el nékem, hogy mi a zsidóság lényege, amíg egy lábon állok!*” – „*Má seszánu álechá lo táásze lácháverechá*”. „*Amit nem akarsz magadnak, azt ne tedd a másiknak!*” – szól Hilel. Ez a zsidóság lényege, minden más csak kommentár!

Amikor történelmi keresztmetszetet akartam adni, gondoltam, hogy egy modern forrásból, egy modern háláchikus forrásból is idéznék. Mintegy két évtizeddel ezelőtt jelent meg Jeruzsálemben korunk egyik kiváló, Izraelben élő, *háláchista* szerzőjének, Rav Jáákov Bermánnak négy kötetes műve, a *Háláchá leám*. Azok a vallási előírások, amelyek számunkra, zsidó emberek számára kötelezők, népszerű, populáris héber nyelvre lefordítva. Ebből idézem a befejező gondolatomat. Így hangzik a 3. kötet 24. fejezete, az a címe: *Háádám jechidi nivrá*. Íme a mondat:

„Mihez hasonlítható ez a népek, nemzetek, vallások közötti kapcsolat? Talán egy szimfonikus zenekarhoz, amelyben vannak

kvázi lágyabb és vannak mély, erőteljes hangok. Nagyon vigyázz arra – mondja a szerző –, nehogy az egyik elnyelje a másikat, hanem úgy szóljanak külön-külön az egyes hangszerek, hogy az egyik színesítse, egészítse ki a másikat, mert akkor megteremtődik és létrejön az a fogalom, amely egyike a legszentebbeknek a mi vallásunkban, amelyet úgy neveznek, harmónia.”

Babits csodálatos költeményének sorai jutnak eszembe, aki így ír:

„Mindenik embernek lelkében dal van,
De a saját lelkét hallja minden dalban.
S csak annak szép lelkében az ének,
Aki meghallja a másik énekét is szépnek.”

Én nagyon hiszem, és nagyon remélem, hogy ez a konferencia a tolerancia jegyében azért született meg, hogy a másik énekét is szépnek halljuk meg.

In: Magyar megfontolások a Soáról, Budapest–Pannonhalma,
1999. pp. 239–243.

TARTALOM

Bevezető	5
Előszó	7

I. SZÓSZÉK

„...Mert szikra mindannyiunkban rejtezik...”	13
Székfoglaló beszéd	17
„...Emeljétek magasra szemeiteket...”	21
Mázkir-Sávout	25
Hellász és Judea	29
Szentély – zsinagóga – tanház	32
Gondolatok a Szentírásról	36
Ájeká? – Hol vagy ember?	39
„Példakép leszel gyermekeidnek”	43
A negyedik perekről	46
Gondolatok a Midrás Tánchumából	50
Kol Nidré	55
Gondolatok a teremtés történetéről	60
Az öröm és a vígság napja	66
„...Ha szóval és szívvel cselekszel”	71
Peszách	76
Channuka – 1990	79
Ünnepi gondolatok Rámát Gán-ból	84

Tévét hó tizedikére	87
Sírkő és kőtábla	90
Mondd, jobb lett az ember?	94
Emlékistentiszelet	98
„...Ha hallik a hívó szó, indulj és segíts!”	102
Szemicha – rabbiavatás	106

II. A KRÓNIKÁS

Átalakulás	111
„...Kiváló ember, igaz rabbi, termékeny tudós”	113
„...Szegedet az európai zsidó tudomány egyik fellegrárává tette.”	116
Korunk tévelygőinek útmutatója	119
Képeslap Amerikából	122
A Talmud professzora	125
„...A kántor elsősorban a közösség küldötte”	128
Óbuda legnagyobb rabbija, Máhárám Minc	130
Az igazak közé tartozott	132
Képeslap Velencéből	134
Találkozás	137
„Híven teljesítette azt, amit elvállalt”	139
„...Nyisd meg az ég kapuit imádságaink előtt!”	141
„Az oltár tüze pedig égjen, egyre lobogjon...”	145
Az ókori zsinagóga	149
„...Sorokba tömörített és beégetett jajkiáltás...”	152
„...A rabbinak fel kell emelnie szavát!”	155
Péntek délutáni virradat	159
Holcz bácsi	166
Előszéder – élő széder	170
Négy tanítvány	175
Ben-Gurion rejtélye	182
Könnycsepp Nachsonért	187

Csuló	190
„...A Tóra mind nagyobb dicsőségére”	192
„...Minden idők egyik legnagyobb kántora”	196
Villanás a modern Izrael életéből	199
Tanévzáró	201

III. A KATEDRA

A menóra	209
Művészi vallomás a holocaust árnyékában	215
Villanások a magyarországi zsidó pedagógia történetéből	224
Vizualitás és pedagógia	240
„...Biztonságos jele az örökké tartandó szeretetnek” ...	258
Kámohá – ugyanolyan, mint Te*	269

